

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE MEVSİMLİK TARIM
İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA YAŞAMI:
GAZİANTEP’TE FISTIK TOPLAMA İŞÇİLERİ
ÖRNEĞİ

Dilek TİRYAKİ-YENİLMEZ
2502180026

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. Zeki PARLAK

İSTANBUL-2024

ÖZ

**TÜRKİYE’DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA
YAŞAMI: GAZİANTEP’TE FISTIK TOPLAMA İŞÇİLERİ
ÖRNEĞİ**

DİLEK TİRYAKİ-YENİLMEZ

Tarım sektörü, gıda gereksiniminin karşılanması için ülke ekonomilerinde önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda tarımsal üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine, mevsimlik tarım işçileri önemli katkılar sunmaktadır. Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte yılın belirli dönemlerinde binlerce mevsimlik tarım işçisinin çalıştığı tahmin edilmektedir. Türkiye’nin farklı bölgelerinde, farklı mevsimler itibarıyla mevsimlik tarım işçileri, üretim ve hasat süreçlerinde yer almak için yer değiştirmektedir. Söz konusu yer değişikliği iller arasında gerçekleşebildiği gibi aynı il içerisinde de yaşanabilmektedir. Bu durum ise gezici ve geçici işçiliği meydana getirmektedir. Bu bağlamda ister gezici olsun ister geçici olsun mevsimlik tarım işçileri, yaşam ve çalışma koşullarından kaynaklı sorunlarla karşılaşmaktadır. Nitelik sahibi olmama, eğitimsiz olma durumları karşısında yaşadıkları yoksulluk yanında aile gelirinin yetersiz olması, mevsimlik tarım işçiliği yapmayı tercih eden emekçilerin sorunlarını derin ve karmaşık hale getirmektedir. Bu çalışmanın amacı Gaziantep’te fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma koşullarını ele almak ve işçilerin karşılaştıkları sorunları dile getirmektir. Nitekim çalışma amacının karşılanabilmesi için alan araştırması, Gaziantep ilinin Karkamış, Nizip ve Oğuzeli ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Literatürde mevsimlik tarım işçileriyle gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen Gaziantep’te Antep fıstığı toplama işçileri üzerine daha önce böyle bir araştırmanın gerçekleştirilmemiş olması çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında mevsimlik tarım işçisi, tarla sahibi ve tarım araçlarından olmak üzere toplam 45 kişiyle derinlemesine mülakat (yüz yüze görüşme) gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda içerik analizi yapılmış ve içerikler sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular, mevsimlik tarım

işçilerinin çalışma ve yaşam şartları, sorunları, tarla sahipleri ve tarım aracılarının görev ve sorumlulukları başlıkları altında detaylandırılmıştır. Çalışmanın bulgularından birisi Antep fıstığı hasadına katılan mevsimlik tarım işçilerinin, geçici olarak mevsimlik işçilik yapmalarıdır. Öncelikle fıstık toplama farklı illerden (Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş) gelip çadır yerleşimlerinde kalan gezici işçiler tarafından yapılmıştır. Ancak Suriyeli işçi sayısının artmasından sonra gezici işçilerin artık gelmediği, Suriyeli işçilerle beraber yerli halk tarafından fıstıkların toplandığı belirtilirken yörede çadır yerleşimlerinin artık olmadığı görülmüştür. Günümüzde ise Suriyeli işçi sayısında da azalmalar görülürken nispeten Suriyeli işçiler yanında aynı il içinden gelen düşük gelirli ailelerin yaptığı bir işçilik haline gelmesi, alanda görülen önemli değişimlerden birisidir. Diğer yandan çalışmayı önemli kılan ve alanda gerçekleşen değişimlerden birisi ise fıstık toplama işçiliğinde erkek sayısının azalmasına karşın çalışan kadın ve çocuk sayısının artmasıdır. Araştırmanın bulguları arasında ulaşım sorunu, yetersiz ve sağlıklı beslenme, sağlık problemleri, düşük ücret, çalışma sürelerinin uzunluğu, çalışma koşullarının zorluğu tespit edilmiştir. İşçilerin karşılaştıkları yaşam ve çalışma koşullarından kaynaklı sorunları gidermeye yönelik iyileştirici düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Öncelikle yoksulluk kısır döngüsünün kırılması için hukuki düzenlemelere ve kurumsal yapıya gereksinim duyulmaktadır. Günlük çalışma süresinin azaltılması ve yevmiye miktarının artırılması için düzenleyici tedbirler alınmalı, ulaşımın güvenli araçlarla sağlanması için hasat sezonunda denetimler etkin bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Çocuk işçiliğinin önüne geçebilmek amacıyla kamu, sivil toplum kuruluşları ve tarla sahipleri gereken hassasiyeti göstermelidir. Anaçocuk sağlığının iyileştirilmesi amacıyla kadın işçiliği sorununa da özel önem göstermek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal üretim, gezici mevsimlik tarım işçisi, geçici mevsimlik tarım işçisi, kadın emeği, çocuk emeği.

ABSTRACT

**THE WORKING LIFE OF SEASONAL AGRICULTURAL
WORKERS IN TURKEY: THE EXAMPLE OF PEANUT
COLLECTING WORKERS IN GAZİANTEP**

DİLEK TİRYAKİ-YENİLMEZ

The agricultural sector has an important place in the economies of countries in order to meet the need for food. In this context, seasonal agricultural workers make important contributions to the realisation of agricultural production activities. Although the exact number of seasonal agricultural workers in Turkey is not known, it is estimated that thousands of seasonal agricultural workers work in certain periods of the year. In different regions of Turkey, seasonal agricultural workers move from place to place in different seasons to take part in production and harvesting processes. This relocation can take place between provinces or within the same province. This situation creates mobile and temporary labour. In this context, seasonal agricultural workers, whether mobile or temporary, face problems arising from living and working conditions. In addition to the poverty they experience due to their lack of qualifications and lack of education, insufficient family income makes the problems of labourers who prefer seasonal agricultural work deep and complex. The aim of this study is to address the working conditions of seasonal agricultural workers working in pistachio harvesting in Gaziantep and to express the problems faced by the workers. As a matter of fact, in order to meet the aim of the study, field research was carried out in Karkamış, Nizip and Oğuzeli districts of Gaziantep province. Although there are various studies conducted with seasonal agricultural workers in the literature, the fact that such a study on peanut collecting workers in Gaziantep has not been conducted before makes the study important. The study was prepared in accordance with scientific research and publication ethics. Within the scope of the research, in-depth interviews (face-to-face interviews) were conducted with a total of 45 people, including seasonal agricultural workers, field owners and agricultural intermediaries. As a result of the interviews, content analysis was conducted and the contents were classified. The findings obtained are detailed of

living and working conditions of seasonal agricultural workers, problems, duties and responsibilities of field owners and agricultural intermediaries. One of the findings of the study is that seasonal agricultural workers participating in peanut harvesting are temporarily engaged in seasonal labour. At first, peanut harvesting was carried out by mobile workers who came from different provinces (Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş) and stayed in tent settlements. However, after the increase in the number of Syrian labourers, it was observed that the mobile workers no longer came, and while it was stated that peanut were collected by local people together with Syrian workers, it was observed that there were no tent settlements in the region anymore. Today, while there is a decrease in the number of Syrian workers, it is one of the important changes seen in the field that it has become a labour activity performed by low-income families from the same province as Syrian workers. Among the findings of the research, transport problems, inadequate and unhealthy nutrition, health problems, low wages, long working hours and difficult working conditions were identified. It is necessary to implement remedial arrangements to eliminate the problems arising from the living and working conditions faced by workers. First of all, legal regulations and institutional structure are needed to break the vicious circle of poverty. Regulatory measures should be taken to reduce the daily working time and increase the amount of daily wages, and inspections should be carried out effectively during the harvest season to ensure safe transport. In order to prevent child labour, the public, non-governmental organisations and field owners should show the necessary sensitivity. Special attention should be paid to the problem of women labour in order to improve maternal and child health.

Key Words: Agricultural production, migratory seasonal agricultural workers, temporary seasonal agricultural workers, women's labour, child labour.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının hazırlanması ve tamamlanması sürecinde engin bilgi birikimi ve tecrübesiyle beni aydınlatan, yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Zeki PARLAK'a anlayışı, ilgisi ve yardımları için çok teşekkür ediyorum. Tezin tamamlanmasına kadar geçen süre içerisinde beni yönlendiren, deneyimlerini aktaran pek kıymetli hocalarım Prof. Dr. Başak Işıl ALPAR'a ve Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tez ile ilgili önerilerini paylaşan saygıdeğer Prof. Dr. Sedat MURAT ve Prof. Dr. A. Tolga ÖCAL hocalarıma da çok teşekkür ediyorum.

Bugünlere gelmemde üzerimde emekleri olan hocalarıma, eğitim hayatım boyunca desteklerini hissettiğim aileme, sevgili eşim Mustafa YENİLMEZ'e ve bu süreçte yanımda olan yenidoğan kıymetli kızım Elisa Lina'ma çok teşekkür ederim. Tez teslimi sürecinde Konya-İstanbul arası gidiş-dönüşlerimde kızıma çok iyi bakan kayınvalidem Cemile YENİLMEZ'e teşekkür ederim. Ayrıca alan araştırması sırasında beni yalnız bırakmayan, her türlü desteği sunan, dualarını eksik etmeyen çok değerli annem Bedriye ve kıymetli kardeşim Onur'a çok teşekkür ederim.

Tarım araçlarına ve daha fazla mevsimlik tarım işçisine ulaşmamda bana yardımcı olan yöre halkına da teşekkürü borç bilirim. Son olarak tezimin tamamlanması için katkı sağlayan başta mevsimlik tarım işçileri olmak üzere tarla sahipleri ve tarım araçlarına da çok teşekkür ederim. Tezin bütün eksiklikleri şahsıma aittir.

*Zor koşullarda hayatlarını sürdürmeye çalışan tüm mevsimlik tarım işçilerine
ve bu zamana kadar trafik kazalarında hayatını kaybetmiş mevsimlik tarım işçilerine
ithafen...*

Dilek TİRYAKİ-YENİLMEZ

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

1.1. Tarım Sektörü ve Önemi.....	6
1.1.1. Tarımsal Faaliyet ve Tarım İşi.....	6
1.1.2. Tarım İşçisi.....	8
1.2. Mevsimlik Tarımsal Üretim ve Mevsimlik İş.....	9
1.2.1. Mevsimlik Tarım İşçisi.....	11
1.2.2. Mevsimlik Tarım İşçisinin Özellikleri.....	14
1.2.3. Mevsimlik Tarım İşçiliği Türleri.....	15
1.2.3.1. Geçici (Mahalli) Mevsimlik Tarım İşçisi.....	16
1.2.3.2. Gezici (Yöre Dışı) Mevsimlik Tarım İşçisi.....	17
1.2.4. Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedenleri.....	18
1.3. Çalışma İlişkileri: Tarım Aracıları.....	20
1.3.1. Aracılarla İlgili Olumsuzluklar.....	23
1.4. Dünyada ve Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği.....	25
1.4.1. Dünyada Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Gelişimi.....	25
1.4.2. Dünyada Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulamaları.....	27
1.4.2.1. ABD’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması.....	31
1.4.2.2. Kanada’da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması.....	33
1.4.2.3. İspanya’da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması.....	33
1.4.2.4. İtalya’da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması.....	34
1.4.3. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği.....	34

1.4.3.1.Türkiye Tarımında Dönüşüm Süreci.....	35
1.4.3.2.Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi....	37
1.4.3.3.Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİYLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE

VE İŞÇİLERİN SORUNLARI

2.1. Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Literatür Çalışması.....	43
2.1.1. Yerli Literatürde Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Çalışmalar.....	43
2.1.2. Yabancı Literatürde Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Çalışmalar....	52
2.2. Covid-19 ve Mevsimlik Tarım İşçiliği.....	58
2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları.....	62
2.3.1. Yaşam Koşullarından Kaynaklı Sorunlar.....	64
2.3.1.1. Barınma ve Beslenme Sorunu.....	65
2.3.1.2. Ulaşım Sorunu.....	68
2.3.1.3. Sağlık Sorunu.....	69
2.3.2. Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sorunlar.....	70
2.3.2.1. Çalışma Sürelerinin Uzunluğu.....	71
2.3.2.2. Ücret Sorunu.....	72
2.3.2.3. Kayıt Dışı Çalışma Sorunu.....	74
2.3.2.4. İş Bulma Sorunu.....	75
2.3.2.5. Örgütlenememe Sorunu.....	75
2.3.2.6. Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Sorunu.....	77
2.3.2.7. İş Güvenliği Sorunu.....	78
2.3.2.8. Sosyal Güvenlik Sorunu.....	79
2.3.2.9. Eğitim Sorunu.....	81
2.3.2.10. Yoksulluk Sorunu.....	82
2.4. Mevsimlik Tarım İşlerinde Kadın Emegi.....	84
2.5. Çocuk İşçiliği.....	87
2.6. Yerli İşçi-Göçmen İşçi Rekabeti.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GAZİANTEP’TE FISTIK TOPLAMA İŞÇİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA

3.1. Antep Fıstığı Ürün Tanıtımı.....	95
3.2. Dünya ve Türkiye’de Antep Fıstığı Üretimi.....	98
3.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi	100
3.4. Çalışmanın Örnekleme.....	101
3.5. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	103
3.6. Çalışmanın Varsayımları.....	103
3.7. Çalışmanın Metaryal ve Yöntemi.....	103
3.8. Antep Fıstığı Hasadında Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileriyle Gerçekleştirilen Nitel Saha Çalışmasının Bulguları.....	105
3.8.1. Gezicilik-Geçicilik Durumu.....	107
3.8.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Nedeni.....	109
3.8.3. Tarla Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçisi Çalıştırma Nedenleri.....	111
3.8.4. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Diğer Kişilerin Etkileri	114
3.8.5. Mevsimlik Tarım İşçiliğine Başlama Yaşı	116
3.8.6. Antep Fıstığı Hasat Zamanı.....	118
3.8.7. Çalışma Koşulları.....	119
3.8.7.1. Çalışma İlişkileri.....	119
3.8.7.2. İş Sözleşmesi Şekli.....	120
3.8.7.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bir Günleri Nasıl Geçmektedir.....	122
3.8.7.4. Çalışma Süreleri.....	126
3.8.7.5. Ücret Konusu.....	129
3.8.7.6. İş Kazası ve Meslek Hastalığı	141
3.8.7.7. Sosyal Güvenlik.....	144
3.8.7.8. Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma.....	146
3.8.7.9. Çalışma Süresi İçerisinde Yaşanan Anlaşmazlık Problemi.....	148
3.8.7.10. İşin Erken Bitmesi Durumunda Boş Zamanın Değerlendirilmesi.....	151

3.8.8. Fıstık Hasadında Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları	152
3.8.8.1. Yaşam Koşullarından Kaynaklı Sorunları.....	152
3.8.8.2. Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sorunları.....	158
3.8.9. İş Bölümü.....	161
3.8.10. Elde Edilen Gelirin Harcanma ve Tasarrufa Yönlendirilme Biçimleri.....	163
3.8.11. Mevsimlik Tarım İşçilerinin İhtiyaçlarının Karşıllanması Konusunda Düzenleme Yapılıp Yapılmadığı.....	166
3.8.12. Yasal Düzenlemeler Hakkında Bilgi Sahibi Olup Olmadıkları.....	167
3.8.13. Sendika ile İlgili Düşünceleri.....	168
3.8.14. Kadın Emeği.....	172
3.8.15. Çocuk Emeği.....	175
3.8.16. Covid-19 Dönemi Önlemleri.....	178
3.8.17. Tarım Aracısının Sorumlulukları.....	180
3.8.18. Tarla Sahibinin Sorumlulukları.....	182
3.8.19. Ücrette ve İşçi Sayısında Değişme.....	184
3.8.20. Gelecek Yıl Aynı İş Yapma İstekliliği.....	187
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	190
KAYNAKÇA.....	198
ÖZGEÇMİŞ.....	236

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Özellikleri.....	14
Tablo 2: 2005-2022 Yılları Arasında Tarım Sektöründe İstihdam Edilenler.....	40
Tablo 3: 2005-2022 Yılları Arasında Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Kadın Sayısı ve Oranı (%).....	84
Tablo 4: Yaş Grubu, Cinsiyet ve Ekonomik Faaliyet Koluna Göre Çalışan Çocuklar IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (Bin Kişi).....	90
Tablo 5: Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (Bin Kişi).....	91
Tablo 6: Maddi Yoksun Olan Çocukların Oranı 2012-2020 (%).....	91
Tablo 7: Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Yoksul Çocuk Sayısı ve Yoksulluk Oranı, 2016-2020 (%).....	92
Tablo 8: Ülkesel Verilere Göre Dünyada Antep Fıstığı Üretim Miktarı (Ton).....	98
Tablo 9: Türkiye Antep Fıstığı Üretim Miktarı (Ton).....	100
Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumları.....	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Araştırmaya Katılanların Dağılımı.....	102
Şekil 2: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	105
Şekil 3: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumları.....	106
Şekil 4: Araştırmaya Katılanların Sosyal Güvenlik Durumları.....	107
Şekil 5: Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Nedenleri.....	110
Şekil 6: Tarla Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçisi Çalıştırma Nedenleri.....	112
Şekil 7: Ayrımcılığa Uğrama Durumları	147
Şekil 8: Anlaşmazlık Nedenleri.....	149
Şekil 9: Yaşam Koşullarından Kaynaklı Sorunları.....	158
Şekil 10: Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sorunları.....	161
Şekil 11: Gelirleri Harcama Kalemleri	166

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
a.e.:	Aynı Eser
a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.y.:	Aynı Yer
Bkz:	Bakınız
bs.:	Baskı
C.:	Cilt
ÇSGB:	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Der.:	Derleyen
Ed.:	Editör
Haz.:	Hazırlayan
HES:	Hayat Eve Sığar
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSS:	Genel Sağlık Sigortası
I.	Issue- Sayı
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR:	Türkiye İş Kurumu
K:	Katılımcı
KEİG:	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu
Md.:	Madde
METİP:	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi
MGTİ:	Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği
MİGA:	Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı
p.:	Page- Sayfa
s.:	Sayfa
SGK:	Sosyal Güvenlik Kurumu
ss.:	Sayfa Sayısı
SSGSSK:	Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
UNFPA: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
vd.: Ve Diğerleri
V.: Volume-Cilt

GİRİŞ

Ülke nüfusunun temel gereksinimi ve hayatın devamı için zorunlu olan gıda ihtiyacının karşılanması kuşkusuz tarım sektörünün önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda tarım sektörü, tarımsal ve hayvansal üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi noktasında büyük bir kesime istihdam olanağı sunmaktadır. Her ne kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, tarım sektörünün ekonomideki ağırlığı üzerinde farklılıklar gözlemlense de tarım sektörü niteliği itibarıyla ekonomilerde önem arz eden sektör olma özelliğini korumaktadır. Bir başka anlatımla tarım sektörü, gelişmiş sanayi ülkelerinde küçülen sektör olması yanında çalışan işgücü azalsa da hayati önemini devam ettirmektedir. Bilim ve teknolojiye gelişmelerden kuşkusuz tarım sektöründe payını almakta, otomasyon ve mekanizasyon oranı artmaktadır. Ne var ki tarımsal faaliyetlerin büyük bir kısmının mekanizasyona uygun olmaması nedeniyle hala milyonlarca insan da kayıtlı veya kayıtsız olarak bu sektörde istihdam edilmektedir.

Tarımsal faaliyetler; doğa koşullarından, mevsimlerden, iklim şartlarından etkilenmeleri dolayısıyla kendine özgü özellikler göstermektedir. Tarımsal faaliyetlerde çalışanlar ya kendi ya da başkalarının arazilerinde ücretli ya da yevmiyeli olarak çalışabilmektedir. Eğitim düzeyi düşük, vasıfsız, arazisi olmayan ya da yetersiz kalan kişiler, tarım sektöründe işçi statüsünde çalışabilmektedir. Tarım işçiliği özellikle kırsal alanlarda bireysel olarak yapılabildiği gibi aile üyelerinin katılımıyla da yapılabilmektedir. Nitekim tarım işlerinde bazı mevsimlerde yoğun işgücüne gereksinim duyulması halinde işgücü, civar illerden ya da farklı bölgelerden karşılanmaktadır. Böylelikle gezici mevsimlik tarım işçiliği ortaya çıkmaktadır.

Ekim, dikim, yetiştirme, ilaçlama, budama, çapalama, toplama gibi tarımsal üretimin farklı aşamalarında yer alan mevsimlik tarım işçileri, tarımsal işgücü piyasasında önemli yer tutmaktadır. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi özellikle çay ve fındık tarımında, Akdeniz Bölgesi narenciye üretiminde, Ege ve İç Anadolu Bölgesi farklı meyve, sebze ve tahıl üretiminde, Doğu Anadolu Bölgesi hayvancılık alanında, tarım işçisine ihtiyaç duymaktadır ve söz konusu ihtiyaç ülke içinden ya da ülke dışından gelen mevsimlik tarım işçileri tarafından karşılanmaktadır.

Türkiye'nin Karadeniz, Akdeniz, Ege, İç Anadolu ve Doğu Anadolu gibi farklı bölgelerinde hem tarımsal hem de hayvansal üretimde sayıları net olarak bilinmeyen binlerce mevsimlik tarım işçisi yer almaktadır. Kısacası mevsimlik tarım işçiliği gezici ya da geçici olarak temelde iki farklı şekilde yapılmaktadır. Genelde gezici tarım işçiliği, mevsimlik göç olarak değerlendirilmekte ve aile üyeleri ile çalışılacak alana doğru gerçekleşmektedir. Gezici mevsimlik tarım işçiliğinde, işçi bulan ve işverenlere işçi sağlayan, emek sürecine aracılık eden simsarlar yer almaktadır. Farklı yörelerde elçi, çavuş, dayıbaşı gibi farklı isimlerle de bilinen simsarlar yani tarım aracıları, çalışma süresinde işçileri denetlemekte ve kontrol etmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin zor koşullarda da olsa bu işi kabul etmelerinin nedeni yoksulluktur. İşçilerin yaşadığı yoksulluk sorununa bir de çalışma ve yaşam koşullarından kaynaklı sorunlar eklenince, maddi ve manevi yönden durumları olumsuz etkilenmekte ve sorunları derinleşmektedir. Mevsimlik tarım işçileri, hayatlarını devam ettirmek ve yaşamak için çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Gezici mevsimlik tarım işçileri evlerinden ayrılarak farklı yerlere çalışma amacıyla gitmeleri dolayısıyla barınma, ulaşım, sosyal uyum, aracı ile anlaşmazlık yaşayabilmektedir. Diğer taraftan geçici mevsimlik tarım işçileri, çalışacakları yere gününbirlik gelmelerinden dolayı barınma konusunda sorunları olmasa dahi kendi evlerinin fiziksel durumu itibarıyla sıkıntılar yaşamaktadır. Kısacası çalışma ve yaşam koşullarından kaynaklı sorunları çeşitlilik göstermektedir. Gezici işçiler, Mart-Nisan ayından Eylül-Ekim ayına kadar çalışırken geçici işçiler genelde hasat döneminde çalışmaktadır. Gezici ya da geçici ayrımı yapılmadan genel olarak mevsimlik tarım işçilerinin sorunları, işçileri mutsuz etmekte ve psikolojik olarak yıpratmaktadır.

Literatürde Türkiye'nin çeşitli illerinde örneğin bu illerden bazıları olan Mersin¹, Malatya², Denizli³, Ordu⁴, Eskişehir⁵, Şanlıurfa⁶, Sakarya⁷, Ankara⁸,

¹ Mehmet, Akalın, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus ve Silifke Örnekleri", **Sosyal Güvenç Dergisi**, No: 13, 2018, ss. 1-30.

² Nihat, Akbıyık, "Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, ss. 132-154.

Giresun⁹, Manisa¹⁰, Erzincan¹¹, Düzce¹², Adana¹³, Isparta¹⁴'da mevsimlik tarım işçilerine yönelik çalışmalar gerçekleştirilirken Antep fıstığı toplama işinde mevsimlik olarak çalışan işçilere yönelik çalışmaların olmaması literatürde bir boşluğu göstermektedir. Bu çerçevede Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep'te, Antep fıstığı üretim ve özellikle hasat dönemlerinde yoğun mevsimlik işçi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yörenin ekonomik açıdan önemli getiriye sahip ürünü olan Antep fıstığı üretim aşamalarında ve toplama dönemlerinde mevsimlik tarım işçileri yöreye çalışma amacıyla gelmektedir. Bu bağlamda Gaziantep'de fıstık

³ Radiye Canan, Bağış, "Her Mevsimin İşçileri: Denizli'de Mahalli Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınlar", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XXIX, No: 4, 2020, ss. 138-150.

⁴ Latife, Baş, Nihan, Çiğerci-Ulukan, "Fındık Tarımında Mevsimlik Çalışan Yerli Kadın İşçiler: Fatsa Örneği", **Fiscaoeconomia**, C.IV, No: 1, 2020, ss. 111-131.

⁵ Sedat, Benek, Recep, Baydemir, Selim, Bozdoğan, "Covid-19 Pandemi Sürecinde Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme: Beylikova (Eskişehir) Örneği", **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 76, 2020, ss. 75-94; Fatime, Güneş, "Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, ss. 135-154.

⁶ Sedat, Benek, Şevket, Ökten, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 2, 2011, ss. 653-676; Hüseyin, Mertol, vd., "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Sorunları (Hilvan Örneği)", **Eğitim-Bilim ve Araştırma Dergisi**, C. II, No: 1, 2021, ss. 63-74.

⁷ Sidar, Çınar, Kuvvet, Lordoğlu, "Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010 ss. 23-33.

⁸ Ercan, Geçgin, "Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.I, No: 1, 2009, ss. 3-35.

⁹ Sebiha, Kablay, "Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları", **Değişen Karadeniz'i Anlamak**, Ed. Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2016; Kasım, Karaman, Ali Sırrı, Yılmaz, "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma", **Zeitschrift For die Welt der Turken (ZfWT) Journal of World of Turks**, C. III, No: 1, 2011, ss. 211-226.

¹⁰ Halil, Koca, Mustafa, Girgin, "Alaşehir İlçesine Mevsimlik İşçi Göçü", **Doğu Coğrafya Dergisi**, C. VI, No: 4, 2000, ss. 301-321.

¹¹ Fatih, Orhan, "Erzincan'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Coğrafi Bir İnceleme", **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 69, 2017, ss. 59-68.

¹² Ali, Sülükoğlu, Taner, Kılıç, "Düzce'nin Batısında Mevsimlik Tarım İşçileri", **I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 13-15 Ekim 2016 Elâzığ Fırat Üniversitesi, Asoscongress, 2016, ss. 2373-2388.

¹³ Pınar, Uyan-Semerci, Emre, Erdoğan, **Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 585, 2017.

¹⁴ Berna, Yiğit, Özal, Çiçek, Mustafa, Öztürk "Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği", **Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 2, 2017, ss. 1-25.

toplama işçiliğinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin diğer yörelerde çalışan işçilerle çalışma ve yaşam şartları açısından benzerlik gösterip göstermedikleri, işçilerin farklı karakteristik özelliklere sahip olup olmadıkları araştırılacaktır.

Bu çalışmanın amacı hayatlarını güç şartlarda sürdürmeye çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve çalışma hayatlarını ele almak, işçilerin yaşadığı sorunları göstermektir. Bir başka anlatımla literatürde dile getirilmeyen ancak işgücü piyasası içerisinde önemli yer tutan Antep fıstığı hasadının oyuncularını olan mevsimlik tarım işçilerinin durumlarını görünür kılmaktır. Nitekim Gaziantep’de Antep fıstığı toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin; çalışma ilişkilerini, hayat şartlarını, barınma, ulaşım, sağlık, beslenme sorunlarını, Antep fıstığının ekonomik değeri olması dolayısıyla ve önemli bir ihracat ürünü olmasında mevsimlik tarım işçilerinin payının nerede olduğu konularının incelenmesidir.

Çalışma, daha detaylı verilere ulaşabilmek, işçilerin çalışma ve yaşam ortamlarını gözlemleyebilmek amacıyla yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Toplam 45 kişi ile gerçekleştirilen görüşmeye mevsimlik tarım işçilerinin yanı sıra tarla sahipleri ve tarım aracıları da katılmıştır. Alan araştırması sırasında Suriyeli mevsimlik tarım işçileri ile görüşmelerde dil konusunda sıkıntı yaşanmamıştır ve tercümana gereksinim duyulmadan görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının yöreyi bilmesi, yöredeki kişilerle arkadaşlık/akrabalık ilişkilerinin bulunması, daha önceden araştırmacının da yörede Antep fıstığı toplama işinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışması, saha araştırması yapılması esnasında kolaylık sağlamıştır.

Bu doğrultuda tezin birinci bölümünde tarımsal üretim, tarım işi, tarım işçisi ve mevsimlik tarım işçisi kavramları ele alınacak olup dünyada ve Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği konusuna değinilecektir. İkinci bölümde mevsimlik tarım işçilerinin sorunları, çalışma ve yaşam koşullarından kaynaklı sorunlar başlıkları altında incelenerek mevsimlik tarım işçilerine yönelik literatüre yer verilerek konu derlenecektir. Üçüncü bölümde Antep fıstığı ürün tanıtımı, dünyada ve Türkiye’de Antep fıstığı üretimi konularına yer verilerek Gaziantep’te Antep fıstığı hasadında yer alan mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin durumları nitel veri analiz yöntemiyle incelenecek ve bulgular değerlendirilecektir. Karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla tarla sahipleri ve tarım aracılılarıyla

gerçekleştirilen araştırma bulgularına da yer verilmiştir. Bu kapsamda mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma nedeni, tarla sahiplerinin mevsimlik tarım işçisi çalıştırma nedenleri, işçiliğe başlama yaşı, Antep fıstığı hasat zamanı, çalışma ilişkileri, çalışma koşulları, çalışma süreleri, ücret konusu, boş zamanın değerlendirilmesi, fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sorunları, kadın, erkek ve çocuk işgücü arasında iş bölümü, iş kazası, sosyal güvenlik, ayrımcılık, sosyal dışlanma, kadın ve çocuk emeği, tarım araçlarının ve tarla sahiplerinin görev ve sorumlulukları, son yıllarda ücrette ve işçi sayısında değişme, gelecek yıl aynı işi yapma isteklilikleri yani işe duyulan memnuniyet konu başlıklarına yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

1.1. Tarım Sektörünün Önemi

Ekonomik sektörler, tarım, sanayi ve hizmet sektörü olarak ayrılırken zaman içerisinde sanayi ve hizmet sektörünün hem istihdam içerisindeki payı hem de ekonomideki payı artarken tarım sektörünün payının azalma eğiliminde seyrettiği bilinmektedir. Diğer taraftan tarım sektörü, nüfusun gıda ihtiyacını karşılamasının yanında önemli bir kesimin tarımsal üretimde istihdam edilmesine de katkı sağlamaktadır.¹⁵

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapısı ağırlıklı olarak tarım ve tarımsal yapıya dayalı sanayi üretimleri üzerinde yoğunlaşmakta nihayetinde kırsal kalkınma ve istihdam açısından önemli roller üstlenen bir sektör olarak görülmektedir.¹⁶ Tarımsal alanlarda meydana gelen ilerlemeler sayesinde kişilerin gıdaya erişiminin kolaylaşması ile gelir seviyesinin yükselmesi sayesinde yoksulluğun da azalacağı belirtilmektedir.¹⁷

1.1.1. Tarımsal Faaliyet ve Tarım İşi

Tarımsal faaliyet kavramı, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 3. maddesine göre;

“Kendi mülkünde, ortaklık veya kiralamak suretiyle başkalarının mülkünde veya kamuya mahsus mahallerde; ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yoluyla yahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle bitki, orman, hayvan ve su ürünleri elde edilmesini ve/veya

¹⁵ Fatih Orhan ve Erdal Akpınar, “Türkiye’de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek Mevsimlik Tarım İşçiliği”, **TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu**, Ankara, 2018, s. 414.

¹⁶ Nihat Akbıyık, “Malatya’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No:36, 2011, s. 133.

¹⁷ (Çevrimiçi) <https://www.fao.org/3/w2612e/w2612eMap06-e.pdf>, 05 Ocak.2023.

*ürünlerin yetiştiricileri tarafından; muhafazasını, taşınmasını
veya pazarlanmasını¹⁸”*

ifade etmektedir.

Tarımsal faaliyetlerde, mevsimlerin özelliklerinden kaynaklı farklılıklar olabilirken tarımsal faaliyetlerde bulunan işgücünde de mevsimsel değişimlere göre farklılıklar yaşanabilmektedir.¹⁹ İfade edilebilir ki tarımsal faaliyetler, kendine özgü özelliklerinden, doğal koşullardan ve iklim değişikliklerinden etkilenmesi nedeniyle diğer faaliyet türlerinden farklılaşabilmektedir.²⁰

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun’da tarım işi tanımı görülmemektedir. Diğer taraftan 4857 sayılı İş Kanunu’nun 111’inci maddesinde ise tarım ve orman işlerinden sayılan işler sıralanmıştır. Aynı şekilde hangi işlerin tarım ve orman işlerinden sayılacağı Sanayi, Ticaret, Tarım ve Orman İşlerinden Sayılan İşlere İlişkin Yönetmelik’te ifade edilmiştir.²¹

Tarım işi, her çeşit meyveli ve meyvesiz bitkiler; çay, pamuk, tütün, elyafli bitkiler; turunçgiller, pirinç, baklagiller; ağaç, ağaççık, omca, tohum, fide, fidan; sebze ve tarla ürünleri; yem ve süt bitkilerinin yetiştirilmesi, üretimi, ıslahı, araştırılması, bunlarla ilgili her türlü toprak işleri, ekim, dikim, aşı, budama, sulama, gübreleme, hasat, harman, devşirme, temizleme, hazırlama ve ayırma faaliyetlerini kapsamaktadır.²² Tarım işi, tarımsal alanlarda üretimi yapılan her tür ürünlerin yetiştirilmesi sürecinde uygulanan, farklı aşamaları bünyesinde barındıran iş olarak tanımlanabilmektedir.

¹⁸ Mehmet Akalın, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus ve Silifke Örnekleri”, **Sosyal Güvence Dergisi**, No: 13, 2018, s. 6; Arif Müezzinoğlu vd., “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yasal Durumu” **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 2.

¹⁹ Zeynel Dinler, **Tarım Ekonomisi**, 5. bs., Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 2000, s. 126; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010 s. 23.

²⁰ Teoman Akpınar, “Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye’de Tarım Sektöründe Sosyal Güvenlik ve Sorunları”, **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Metinleri**, No: 01, 2009, s. 3.

²¹ Müslim Demir, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 1, 2015, s. 179-180; Ömer Sert ve Ayşe Nazlıoğlu, **Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi**, Ankara, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No.44, 2016, s. 20.

²² Demir, **a.g.e.**, s. 179-180.

1.1.2. Tarım İşçisi

Tarım işlerinin farklı aşamalarının olması ve kendine özgü özelliklerinin bulunması gibi nedenlerden dolayı tarım işçisi tanımının herkes tarafından kabul edilen bir tanımı yoktur. Uygulamada ve öğretilerde tarım işçisi tanımında farklılıklar bulunmaktadır. Tarım işçisi kavramı; geçici ya da sürekli ya da mevsimlik olarak ücret karşılığı çalışan aynı zamanda çiftçilik yapmayan ve aile geçimini tarım işinden kazandığı gelirle belirleyen kişi olarak tanımlanabilmektedir.²³ Başka bir anlatımla tarım sektöründe, tarımsal üretimin farklı aşamalarında (dikim, hasat, aşılama, gübreleme, budama, ayrıştırma, bakım gibi) çalışmak için bir işverene bağlı olarak çalışan kişileri ifade etmektedir.²⁴

Kaleci'ye göre tarım işçileri; bir başkasına ait tarımsal işlerde emeklerini sunan ve hayatlarını kazandıkları gelirle sağlayan kişi olarak belirtilmektedir.²⁵ Makal'a göre tarım işçisi, arazisi olmayan ya da geçimini sağlamak için yetersiz araziye sahip olan kişilerin, başkalarının tarımsal işlerinde istihdam edilen ve emeği karşısında belli bir ücret alan kişileri tanımlamaktadır. Nitekim tarım işçiliği kavramını tanımlarken bütün tarım işçilerinin hiçbir arazisi olmadığı için tarım işçiliği yaptıklarını belirtmek eksik kalacaktır.²⁶

Çalışma ilişkileri yönünden, tarım işçiliğinin sadece bireysel olarak yapılmadığı aynı zamanda gezici mevsimlik tarım işçilerinin tüm aile üyeleri ile tarımsal üretime katıldıklarını belirtmekte fayda bulunmaktadır.²⁷

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılan tanıma göre, tarım işçileri; tarlada, bahçede, serada, hayvan yetiştirme birimlerinde yiyecek üreten kadın ve

²³ Sert ve Nazlıoğlu, **a.g.e.**, s. 20; Mehmet Kaya ve Nuray Özgülner, "Mevsimlik (Gezici-Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış". **Türk J Public Health**, C. XIII, No: 2, 2015, s.116; Şule Özbekmezci ve Sare Sahil, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi", **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C. XIX, No: 3, 2004, s. 262; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 133.

²⁴ Akbıyık, **a.y.**, Sert ve Nazlıoğlu, **a.g.e.**, s. 19.

²⁵ Hatice Kaleci, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 1.

²⁶ Ahmet Makal, "Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. LVI, No: 3, 2001, s. 109.

²⁷ Fatime Güneş, "Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 142.

erkeklerden oluşur. Tarım işçilerinin, çalıştıkları işyerleri küçük veya orta ölçekli olabileceği gibi kendileri için üretim araçları bulunmadığından çiftçilerden ya da toprak sahibi olanlardan ayrılmaktadır. Tarım işçileri, sürekli, geçici, mevsimlik şekilde yevmiye usulü veya parça başına ücret alma gibi çeşitli türlerde istihdam edilebilmektedir.²⁸

Yukarıda yapılan tanımlardan hareketle belirtilebilir ki tarım işçileri, kendi tarımsal arazisinde çalışan ve üretim araçları bulunan kişilerden ayrılmaktadır. Başka bir deyişle başkasına bağımlı olarak çalışmaktadır. Türkiye’de çalışma sürelerine göre tarım işçileri arasında da farklı özellikleri taşıyan kişiler bulunmaktadır. Bazı tarım işçileri sürekli olarak istihdam edilirken bazı tarım işçileri ise mevsimlik yani geçici olarak istihdam edilmektedir. Çalışma süresine göre tarım işçilerinin farklılaşması Türkiye’nin tarımsal faaliyetlerinin bir sonucu olduğu gibi özellikle yaz dönemlerinde ve hasat zamanlarında emek gücüne yoğun olarak gereksinim duyulmasından dolayı mevsimlik işçiliğe başvurulabilmektedir.²⁹

1.2. Mevsimlik Tarımsal Üretim ve Mevsimlik İş

Bitkisel ürün üretiminde, ürünün toprağa ekilmesinden toplanmasına kadar geçen sürecin illere, iklim özelliklerine ve mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilmesi, mevsimlik tarımsal üretim olarak tanımlanabilmektedir. Mevsimlik tarımsal üretim, bitkisel üretimin yanı sıra hayvansal üretimi de içermektedir. Şöyle ki çapalama, gübreleme, ilaçlama, aşılama, hasat gibi

²⁸ Sidar Çınar, “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme”, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2014, s. 21, (Çevrimiçi) <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/turkiyede-mevsimlik-tarim-iscilerine-dair-kisa-bir-degerlendirme-yayinlar>, 01 Temmuz 2022; Seher Kutlu, “Erişkin Göçebe Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Kalitesi Düzeyi ve Etkileyen Faktörler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 3; Peter Hurst, Paola Termine and Marilee Karl, “Agricultural Workers and Their Contribution To Sustainable Agriculture And Rural Development”, **International Labour Organization, Food and Agriculture Organization, International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers Associations**, Cenevre, 2007, p. 2-9 (Çevrimiçi) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_113732.pdf 18 Mart 2023; Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014, s. 11.

²⁹ Akbıyık, **a.g.e.**, 133; Umut Ulukan ve Nihan Cigerci-Ulukan, “Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği”, **2000’li Yıllarda Türkiye’de İktisat ve Siyaset Rüzgarları**, Ed. Gamze Yücesan-Özdemir, Efil Yayınevi, 2014, s. 4-6; Nurettin Yıldırak vd., **Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları**, Ankara, Tarım İş Yayınları, 2002, s. 10.

faaliyetlerin yanında hayvan bakımı, ot biçme gibi işler, mevsimlik tarımsal üretimle ilgili faaliyetlerdir. Türkiye’de tarımsal üretimde, ürün çeşitliliğinin fazla olduğu ve farklı bölgelerde/illerde üretilebildikleri göz önünde bulundurulduğunda üretimin yıl boyunca devam eden, farklı aşamalarının ve işleyişlerinin bulunduğu ifade edilmektedir.³⁰

Mevsimlik iş kavramı ise bir mevsim boyunca, o mevsimde yoğun olarak yapılan iş olarak ifade edilebilmektedir. Bir başka anlatımla mevsimlik işler, yılın yalnızca belli zamanlarında ya da mevsimlerinde (yaz/kış gibi) emek yoğun olarak gerçekleştirilmektedir.³¹

Bir başka tanıma göre; yılın belirli zamanlarında yoğun olarak çalışılan, geriye kalan zamanlarda ise çalışan sayısını azaltan ya da üretim faaliyetlerini askıya alan işyerlerinde yapılan ya da yıl boyunca aynı sayıda işçi çalıştırılmayan işyerlerinde gerçekleştirilen işlerdir.³² Ayrıca mevsimlik işlerin yapısından kaynaklı belirli süreli çalışmalar da yapılabilmektedir. Yapılan işe ve ihtiyaca göre işgücü piyasasından emek sağlama yoluna da gidilebilmektedir.³³

Mevsimlik işlerin ortaya çıkmasında, iklim özelliklerinin yanı sıra toplumun satın alma davranışları ve alışkanlıklarının da etkili olduğu görülmektedir. İklim özelliklerine bağlı olarak yapılan işlerle; tarım işleri ve turizm faaliyetleri, kış

³⁰ İhsan İznebioğlu, Mehtap Taşkın ve Sinem Bayraktar, **Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Mevcut Durum Raporu ve Uygulama Programı**, Konya, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2019, s. 9; İbrahim Çağan Kaya ve Sema Gün, “Kuzey Amerika ve Türkiye’de Tarımsal İş Hukuku”, **Türk Tarım Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi**, C. VI, No: 8, 2018, s. 1059-1060; Cihan Selek-Öz ve Enver Bulut, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, C. I, No: 1, 2013, s. 94-111; Demir, **a.g.e.**, s. 179-180.

³¹ Mehtap Yücel-Bodur, “Mevsimlik İş Sözleşmesi ile Çalışanların Yıllık Ücretli İzin Hakları”, **İş ve Hayat Dergisi**, C. I, No: 1, 2015, s. 132-133; Sevil Büyüktarakçı, “Mevsimlik İşler ve Kampanya İşlerinde Belirli Süreli İş Sözleşmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, No: 11, 2009, s. 1078-1079.

³² Muhammed Dilekçi, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri” **Anadolu Türk Eğitim Dergisi**, C. II, No: 2, 2020, s. 19; Müjdat Şakar, “Mevsimlik İşlerde Çalışan İşçilerin Hakları”, **Yaklaşım Dergisi**, No: 257, 2014, s. 157; Murat Göktaş, “Mevsimlik İşlerde Çalışan İşçilerin Sosyal Güvenliği”, **İş ve Hayat Dergisi**, C. I, No: 2, 2015, s. 185-187; Yargıtay 9. H.D 18.01.2010 tarih ve E.2008/14577, K.2010/294 sayılı Kararı.

³³ Büyüktarakçı, **a.g.e.**, s. 1071; Kaya ve Gün, **a.g.e.**, s. 1059-1060; Selek-Öz ve Bulut, **a.g.e.**; Demir, **a.g.e.**, s. 179-1780.

sporları, tatil köyleri ve söz konusu işlere bağlı olarak gerçekleştirilen işler kastedilmektedir.³⁴

Türkiye'nin ekonomik faaliyetleri içerisinde tarım sektörünün önemi göz önünde bulundurulduğunda, bitkisel ve hayvansal üretimde, mevsimlik işlerin yoğun olduğu görülebilmektedir.³⁵ Türkiye'de tarım üretimde, yoğun olarak insan emeğin mevsimlik tarım işlerinde kullanıldığı bilinmektedir.³⁶

1.2.1. Mevsimlik Tarım İşçisi

Tarımsal faaliyetler iklim özelliklerinden ve doğal koşullardan etkilenmektedir. Nitekim tarımsal faaliyetlerle uğraşan kişilerin, tarımda ürün çeşitliliği bakımından zengin olan yerlere faaliyetlerini devam ettirmek ve hayatlarını idame ettirmek için bireysel ya da aileleri ile birlikte belirli bir süreliğine yer değiştirmesi, mevsimlik gezici tarımı meydana getirmiştir. Mevsimlik gezici tarımın ortaya çıkmasında bölgelerin, coğrafi ve iklim özelliklerinin öncelikli olarak etkili olduğu söylenebilir.³⁷

Bazı mesleklerde ve faaliyet alanlarında işin yapısı gereği çalışma koşulları mevsimlere bağlı olarak değişebilmektedir. Bazı mevsimlerde emek gücüne yoğun biçimde ihtiyaç duyulurken bazı mevsimlerde ise durgunluk yaşanmakta ve çalışan kişiler işsiz kalabilmektedir. Söz konusu kişiler mevsimlik işçi olarak tanımlanırken Türkiye'de tarım sektöründe, mevsimlik işçilere ağırlıklı olarak rastlanmaktadır. Mevsimlik işçilerin, belli bir dönem çalışıp diğer dönemlerde ise işsiz kalması, mevsimlik tarımsal üretimin doğal koşullardan etkilenmesi dolayısıyla üretimin bütün yıl boyunca gerçekleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim mevsimlik işçiler, geçici ya da belirli süreli çalışma koşullarından dolayı geçici işçi olarak da isimlendirilmektedirler.³⁸

³⁴ Büyüktarakçı, **a.g.e.**, s. 1072.

³⁵ Büyüktarakçı, **a.e.**, s. 1079.

³⁶ Demir, **a.g.e.**, s. 181.

³⁷ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 134; Çağlar Kıvanç Kaymaz ve Leman Albayrak, "Mevsimlik Gezici Tarıma Bir Örnek: Bostancı Köyü (Yusufeli-Artvin)", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. XII, No: 3, 2017, s. 359; Mehmet Tatoğlu, "Çay Sektöründe Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Gürcistan Uyruklu Kişilerin İletişim Sorunları", **International Social Sciences Studies Journal**, C. V, No: 36, 2019, s. 2942.

³⁸ Birsen Ersel, "Mevsimlik İşçiler, Çalışma Koşulları ve Sorunları", **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, C. IV, No: 1, 2014, s. 38-39.

Tarımsal üretimin gerçekleştirildiği bölgelerde işgücü arz ve talebinin birbirini karşılayamaması sonucunda ihtiyaç duyulan işgücü diğer illerden ve bölgelerden ya da başka ülkelerden de sağlanabilmektedir. Gürcistan'dan Türkiye'ye çay ve fındık toplamaya gelen, mevsimlik uluslararası işgücü örnek olarak verilebilir. Mevsimlik göç olarak ifade edilen bu durum, tarımsal üretimde mevsimlik tarım işçilerine yönelik talebin oluşması ve artmasıyla gerçekleşmektedir.³⁹ Mevsimlik tarım işçileri, kırsal alanlarda geçimlerini sağlayacak iş olanaklarının olmaması ya da sınırlı olması gibi farklı nedenlerle mevsimlik göçe katılmaktadır.⁴⁰

Mevsimlerin özelliklerinden dolayı bazı işyerlerinin faaliyetleri artarken bazı işyerlerinin faaliyetleri ise durmaktadır bu gibi işyerinde çalışanlar mevsimlik işçi olarak tanımlanırken⁴¹ mevsimlik tarım işçisi ise tarımsal üretim alanlarında başka yerlere gidip ücret karşılığında, sözleşmeyle ya da sözleşme olmadan, tarımda işçi olarak çalışan kişilerdir.⁴²

Mevsimlik tarım işçileri; arazilerinin olmaması ya da yetersiz olmasından kaynaklı gelir yetersizliği yaşamaları durumunda hayatlarını idame ettirebilmek için farklı yerlere çalışma amacıyla giden kişilerdir.⁴³

Rosenbaum, mevsimlik tarım işçilerini, mevsimlik ya da geçici olarak tarım işi yapma amacıyla ikamet ettikleri yerden uzakta olan ve yılda 150 günden az çalışan kişiler biçiminde tanımlamaktadır.⁴⁴

³⁹ Kuvvet Lordoğlu ve Sidar Çınar, **Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine**, İstanbul, Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III. Bildiriler Kitabı Petrol-İş Yayınları, 2011, s. 420; Ali Sülukoğlu ve Taner Kılıç, "Düzce'nin Batısında Mevsimlik Tarım İşçileri", **I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 13-15 Ekim 2016 Elazığ Fırat Üniversitesi, Asoscongress, 2016, s. 2375; Cevdet Yılmaz, "Samsun'da Mevsimlik Tarım İşçiliği", **Kent Kültürü Dergisi**, No: 13, 2017, s. 14; Hüseyin Mertol vd., "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Sorunları (Hilvan Örneği)", **Eğitim-Bilim ve Araştırma Dergisi**, C. II, No: 1, 2021, s. 63.

⁴⁰ Sibel Çelikel-Yiğiter, "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Görünmeyen Riskleri", **2. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: "Göç, Yoksulluk ve İstihdam" Bildiriler Kitabı**, Konya, 23-25 Eylül 2016, s. 62; İznebioğlu, Taşkın ve Bayraktar, **a.g.e.**, s. 57.

⁴¹ Kudret Emiroğlu, Bülent Danışoğlu ve Binnur Berberoğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2007, s. 515-516; Kaya ve Gün, **a.g.e.**, s. 1060.

⁴² İbrahim Görücü ve Nihat Akbıyık, "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri", **Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. III, No: 5, 2010, s. 191; Sülukoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**, s. 2375.

⁴³ Çelikel-Yiğiter, **a.g.e.**, s. 61; İbrahim Koruk, "İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 2010, s. 18; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, s. 116; Hurst, Termine ve Karl, **a.g.e.**

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarını Araştırma Amacı İle Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporunda ⁴⁵ mevsimlik tarım işçisi; kendisinin veya başkasının tarımsal üretimle ilgili işlerinde yer alan, farklı ücret türleri ile çalışan, sözleşmeli ya da sözleşmesiz, sürekli veya gezici, yerli ya da göçmen kişi olarak ifade edilmektedir.⁴⁶

Arazisi olmayan ya da çok az araziye sahip olan, kendi tarımsal üretimlerinden yeterli geliri kazanamayan, yoksul kişilerin geçinmek için farklı yerlere çalışmak amacıyla mevsimlik olarak belirli süreli göç etmeleri, kısa bir süre için çok sayıda işgücüne gereksinim duyulması, mevsimlik tarım işçilerinin ortak noktaları olarak belirtilebilir.⁴⁷

Tarımsal üretim alanlarında meydana gelen mevsimlik göçün ortaya çıkması, yalnızca işverenlerin işgücüne olan talebi değildir. Aynı zamanda işçilerin bulundukları yerlerde iş imkanlarının sınırlı kalmasından dolayı iş aramalarından da kaynaklanır. Nitekim yapılan çalışmalar mevsimlik tarım işçilerinin, tarım sektöründe nitelik, beceri, eğitim gerektirmeyen işlerde çalıştıklarını göstermektedir.⁴⁸ Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kişilerin, dezavantajlı grupta

⁴⁴ Rene Perez Rosenbaum, **Migrant and Seasonal Farmworkers in Michigan: From Dialogue to Action**, Michigan, Michigan State University the Julian Samora Research Institute JSRI Publications, Paper No. 39, 2002, p. 2.

⁴⁵ TBMM, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 5, Sıra Sayısı 716, Mart 2015.

⁴⁶ Zeynep Şimşek, “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, **Sağlık ve Toplum Dergisi**, No: 30, 2020, s. 104; Miray Kalaycı, Cengiz Sayın ve Oya Sav, “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri ve Uygulanan Politikalar”, **Isparta XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, 25-27 Mayıs 2016.

⁴⁷ Kasım Karaman ve Ali Sırrı Yılmaz, “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma”, **Zeitschrift For die Welt der Turken (ZfWT) Journal of World of Turks**, C. III, No: 1, 2011, s. 215; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, s. 116; Bahar Kılınç, “Neredeyse Hiçbir Mevsimlik Tarım İşçisi Meslek Hastalığı Tanımı Alamıyor”, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.meslekhastaligi.org/neredeyse-hicbir-mevsimlik-tarim-iscisi-meslek-hastasi-tanisi-alamiyor/> 16 Mart 2023; Simay Fereli, Şule Aktaş ve Fatma Esra Güneş, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları ve Görülen Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. I, No: 3, 2016, s. 36-37; Philip Martin, “Mexican Workers and U.S Agriculture: The Revolving Door”, **International Migration Review**, V. XXXVI, I. 4, 2002, p. 1124; ÇSGB, **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı**, Ankara, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, 2010, s. 1.

⁴⁸ Dick W.J. Fookan, ve Nina Tellegen, “Proletarianisation, Land, Income and Living Conditions of Farm Labourers in Kenya”, **Journal of Peasant Studies**, V. XXIV, I. 4, 1997; Keith Hoggart ve Cristobal Mendoza, “African Immigrant Workers In Spanish Agriculture”, **Sociologia Ruralis**, V. XXXIX, I. 4, 1999; Martin, **a.g.e.**

yer alan bazı kesimlerden oluştuğunu gerçekleştirilen çalışmalar ortaya koymaktadır. ABD’de yasal korumadan yoksun tarımsal işgücünü oluşturanların genç Meksikalı ve Hispanik kökenlilerden oluştuğunu yapılan birçok çalışma ortaya koyarken⁴⁹ mevsimlik tarım işçisi olarak Doğu Avrupalıların Norveç’te çalıştığı⁵⁰ İspanya’da, kayıt dışı olarak Afrikalı göçmen işçilerin mevsimlik tarım işçiliği yaptıkları bilinmektedir.⁵¹

Yapılan tanımlardan hareketle mevsimlik tarım işçiliği kavramının unsurlarına bakıldığında, yapılan işin mevsimlik olması ve çalışan kişinin ücretli işçi sıfatını taşıması mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının da belirleyicisidir.⁵²

1.2.2. Mevsimlik Tarım İşçisinin Özellikleri

Mevsimlik tarım işçilerinin temel özellikleri aşağıdaki tabloda maddeler halinde belirtilmiştir.

Tablo 1: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Özellikleri

Kendi tarımsal üretimlerini gerçekleştirecek arazileri yoktur veya yetersizdir. Belirtmek gerekir ki mevsimlik tarım işçiliği yapmanın temel sebebi yoksulluktur. Özellikle de gezici mevsimlik tarım işçileri ikamet ettikleri yöreden, iş olanaklarının sınırlı olması ya da vasıf uyumsuzluğu gibi nedenlerle belirli sürelerle bireysel olarak ya da kadın, çocuk, yaşlı aile bireyleri ile ayrılmaktadır.
Tarım iş sezonunun bitmesi ile birlikte evlerine geri dönmektedir. İş sezonunda yaptıkları işi tamamladıktan sonra farklı bir işverenin işini yapabilmektedir.
Yaptıkları işin niteliği gereği, bulundukları yörede iş bittikten sonra farklı yörelere iş bulabilmek amacıyla geçici süreli göç edebilmektedir. Özellikle gezici tarım işçileri farklı yörelerde elçi, dayı başı, çavuş gibi isimlerle de

⁴⁹ William A. Kandel ve Katharine Donato, “Does Unauthorized Status Reduce Exposure to Pesticides? Evidence From the National Agricultural Workers Survey”, **Work and Occupations**, V. XXXVI, I. 4, 2009.

⁵⁰ Johan Fredrik Rye ve Joanna Andrzejewska, “The Structural Disempowerment of Eastern European Migrant Farm Workers in Norwegian Agricultural”, **Journal of Rural Studies**, I. 26, 2010.

⁵¹ Hoggart ve Mendoza, **a.g.e.**; Özgür Burçak Gürsoy, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri”, **Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları**, Der. Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 421

⁵² Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 23; Çelikel-Yiğiter, **a.g.e.**, s. 61.

anılan tarım araçlarıyla birlikte hareket etmektedir.

Bazı bölgelerde meydana gelen işgücü açığının kapatılmasında önemli bir konumda bulunmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin elde ettikleri ücretin aile geçimini sağlamada yetersiz kalması dolayısıyla geçimlik bir ekonomide yer aldıkları ifade edilmektedir.

Bazı işçilerin tarım araçlarına ya da ikamet ettikleri yerlerdeki esnafa borçlu olmalarından ve ücretin düşük olmasından dolayı kazandıkları gelirden tasarruf edememektedir.

Kayıt dışı çalışmalarından kaynaklı sosyal güvenceden yararlanamamakta ve yasal düzenlemelerin dışında ve uzağında kalmaktadır.

Çalışmaya gidilen yerde maruz kaldıkları etnik ayrımcılık ve sosyal dışlanma problemi, mevsimlik tarım işçilerinin sosyal bütünleşmesini ve uyumunu zorlaştırmaktadır.

Kaynak: Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, 192; Vijay Korro, “Nature and Charecteristics of Seasonal Labour Migration: A Case Study in Mahabubnager District of Andhre Pradesh”, **CDS Working Papers**, No: 433, 2010, p. 7.

1.2.3. Mevsimlik Tarım İşçiliği Türleri

Mevsimlik tarım işçiliğinde gezici ve geçici olmak üzere iki farklı çalışma türü vardır. Emek yoğun tarımsal üretim sürecinde gezici ve geçici mevsimlik tarım işçiliği görülebilmektedir.⁵³ Bir başka anlatımla mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanlar ya bulundukları yerde saatlik ya da günlük olarak çalışmakta ya da başka yörelere gidip ücret karşılığı çalışmaktadır.⁵⁴

⁵³ Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**, s. 262; Uyan-Semerci vd., **a.g.e.**, s. 11; Bülent Gülçubuk, “6331 Sayılı Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Tarımda Çalışanlar İçin Bir Şey İfade Eder Mi?”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, C. III, No: 2, 2017, s. 577; Selek-Öz ve Bulut, **a.g.e.**; Umut Ulukan, **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm Ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği**, İstanbul, SAV Yayınları, 2009, s. 3; Kelley J. Donham ve Anders Thelin, **Agriculture Medicine Occuppational and Environmental Health For The Health Professionals**, Blackwell Publishing , 2006; İznebioğlu, Taşkın ve Bayraktar, **a.g.e.**, s. 9, 58.

⁵⁴ Radiye Canan Bağış, “Her Mevsimin İşçileri: Denizli’de Mahalli Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınlar”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XXIX, No: 4, 2020, s. 138; Esin Candan ve Semiha Özalp-Günel, “Türkiye’de Tarımda Kadın Emeği”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 11.

1.2.3.1. Geçici (Mahalli) Mevsimlik Tarım İşçisi

Mahalli mevsimlik tarım işçileri, gelir elde etme amacıyla ikamet ettikleri ya da yaşadıkları yerleşim yerini değiştirmeyen sabah çalışma bölgelerine gidip akşam evlerine geri dönen işçileri ifade etmektedir.⁵⁵ Yerli (gündelikçi) mevsimlik işçiler⁵⁶ olarak da tanımlanan mahalli mevsimlik tarım işçileri, çalışma yerlerine nispeten yakın konumda bulunan farklı ücret şekilleri ile çalışan mevsimlik işçilerdir.⁵⁷

Bir başka ifade ile mahalli tarım işçisi, tarımsal üretimin yoğun olduğu, yılın belirli zamanlarında işgücüne gereksinim olması halinde yaşadıkları ili, ilçeyi, köyü değiştirmeyen, tarımsal üretimin farklı aşamalarına katılan, yevmiye, ücret, maaş ya da aynı ödeme karşılığı çalışan, sözleşme ya da sözleşme olmadan ilgili ülkenin vatandaşı olan ya da olmayan geçici olarak çalışan işçileri belirtmektedir.⁵⁸

Geçici mevsimlik tarım işçileri, yetersiz toprağa ve ekipmana sahip olmaları dolayısıyla hayatlarını idame ettirecek yeterli gelir düzeyine sahip değildir. Dolayısıyla ekonomik gelir elde etme amacıyla bireysel ya da toplu olarak aşılama, gübreleme, ekim, dikim, toplama, budama gibi farklı tarımsal üretim süreçleri yoluyla emek piyasasına katılmaktadır.⁵⁹

⁵⁵ Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**, s. 262; Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 5; İznebioğlu, Taşkın ve Bayraktar, **a.g.e.**, s. 57; Kalkınma Atölyesi, **Virüs Mü Yoksulluk Mu? Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisi Hızlı Bir Değerlendirme**, Ankara: Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2020.

⁵⁶ Saniye Dedeoğlu, “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, s. 37-68.

⁵⁷ Zeki Bayramoğlu, “Tarım İşletmeleri Tipolojisine Göre Mevsimlik İşgücü Etkinliğinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği”, Araştırmacılar Cennet Oğuz ve Hasan Arısoy, Proje No: 218K340, Konya, 2020, s. 77; Özsel Bebeli vd., **Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar: Sorun Analizi ve Politika Önerileri**, 2.bs., Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını Altan Matbaası, 2013, s. 15.

⁵⁸ Bebeli vd. **a.g.e.**, s. 8; Candan ve Özalp, **a.g.e.**, s. 11; Selin Önen, “Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çingeneler”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C. IV, No: 2, 2012 s. 285; Enver Bulut, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaeli Örneği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 10; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, “Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti”, **Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA)**, 2012, s. 8; Zeki Bayramoğlu ve Merve Bozdemir, “Definition of Labour Terminology In The Agricultural Sector”, **Turkish Journal of Agriculture Food Science and Technology**, C. VIII, No: 3, 2020, s. 779.

⁵⁹ ILO, “Decent Work in Agriculture”, **International workers, Symposium on Decent Work in Agriculture**, Geneva, 15-18 September 2003; Kenneth Culp ve Michelle Umbarger, “Seasonal and Migrant Agricultural Worker’s: A Neglected Work Force”, **AAOHN Journal**, V. LII, I. 9, 2004; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, Dedeoğlu, **a.g.e.**

1.2.3.2. Gezici (Yöre Dışı) Mevsimlik Tarım İşçisi

Gezici mevsimlik tarım işçileri, tarım işlerinin yoğun olduğu zamanlarda işçi talebine ve işe göre, farklı bölgelere ya da illere çalışma amacıyla giden yasal dayanağı bulunan bir iş sözleşmesine bağlı olmadan çalışan ve işin niteliğine göre ücret alan kişilerdir.⁶⁰

Gezici tarım işçileri, kısa süreli olarak aile üyeleri ile birlikte mevsimlik göçe katılan aynı zamanda gittikleri yerde genellikle iş bitimine kadar kendi imkanlarıyla kurdukları çadır yerleşim yerlerinde ya da bölgede atıl durumda bulunan evlerde konaklayan kişiler olarak tanımlanabilmektedir.⁶¹

Pamuk, çay, tütün, fındık gibi tarımsal ürünlerin hasat dönemlerinde aileleri ile (kadınlar, çocuklar ve yaşlılar) beraberinde götördükleri gıda maddeleri, araç-gereçleriyle mevsimlik üretime katılan gezici mevsimlik tarım işçileri yaşadıkları yerlerden ayrılmaktadır. Özellikle son yıllarda yabancı ya da göçmen işçilerden oluşan kişilerin de mevsimlik işçiliğe katıldıkları görülmektedir.⁶² Son yıllarda Suriyeli göçmen işçilerin yanında çay ve fındık hasadında çalışmak için Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Sarp sınır kapısından gelen Gürcü işçilerin varlığı bilinmektedir.⁶³ Gezici mevsimlik tarım işçileri bir yıl içerisinde birkaç defa il ve iş değiştirebilmektedir. Örneğin Mart-Nisan aylarında pamuk çapasına katılan işçiler Mayıs-Haziran aylarında ise sera ve tarla sebzeleri hasadına giderken yılın diğer aylarında kayısı, fındık, pamuk gibi ürünlerin hasadı için farklı şehirlere gidebilmektedir.⁶⁴

⁶⁰ Kaya ve Gün, **a.g.e.**, s. 1059; Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 420; Sedat Benek, Recep Baydemir ve Selim Bozdoğan, "Covid-19 Pandemi Sürecinde Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme: Beylikova (Eskişehir) Örneği", **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 76, 2020, s. 78.

⁶¹ Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**, s. 262-263; Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 118-119; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 192; Candan ve Özalp, **a.g.e.**, s. 11; İznebioğlu, Taşkın ve Bayraktar, **a.g.e.**, s. 9-10; Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 79.

⁶² ÇSGB, **Kayıtdışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Ankara, ÇSGB Yayın No. 116, 2004; Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 419; Uyan-Semerci vd., **a.g.e.**, s. 11-12; KEİG, "Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği. Bilgi Notu", 2015 (Çevrimiçi) <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/Mevsimlik-tarim-isciligi-bilgi-notu-7-temmuz-2015.pdf> 16 Mart 2023; Önen, **a.g.e.**, s. 285.

⁶³ Ulukan ve Çigerci-Ulukan, **a.g.e.**, s. 6; İznebioğlu, Taşkın ve Bayraktar, **a.g.e.**, s. 9-10.

⁶⁴ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 231; Cevdet Yılmaz, "Samsun'da Mevsimlik Tarım İşçiliği", **Kent Kültürü Dergisi**, No: 13, 2017, s. 16.

Gezici mevsimlik tarım işçiliğinde; yaşadıkları yoksulluğu azaltmak ve hayatta kalmak amacıyla aile üyeleri ile çalışılacak alana giden kişilerin ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gerçekleşen işgücü olduğunu yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır.⁶⁵ Çukurova, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri'nde özellikle pamuk, çay, fındık, üzüm, havuç, tütün, şekerpancarı gibi tarımsal ürünlerin üretim aşamalarında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen gezici mevsimlik tarım işçileri çalışmaktadır.⁶⁶

Gezici mevsimlik tarım işçilerinin, farklı şehirlerde iş bulabilmeleri çavuş, elçi, dayı başı adıyla da bilinen tarım aracıları tarafından yerine getirilebilmektedir. Aynı zamanda işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının düzenlenmesi için işverenlerle tarım aracıları iletişim halinde olmakta ve mevsimlik tarım işçileri çalışacakları iş üzerinde söz sahibi olamamaktadır.⁶⁷

Gezici mevsimlik tarım işçileri, yaşam ve çalışma koşullarındaki olumsuzluklarla gündeme gelmekte ve söz konusu işçiler üzerine yapılan çalışmalar, yaşadıkları sorunlar üzerine gerçekleştirilmektedir.⁶⁸

1.2.4. Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedenleri

Türkiye'de tarım sektöründe, mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkma nedenleri ve yaygınlaşması konusunu daha iyi anlayabilmek için tarımsal yapıda gerçekleşen değişim ve dönüşümlerle birlikte değerlendirilmesi gerekir.⁶⁹

Tarım toplumlarında insanlar, hayatlarını toprağa bağımlı bir şekilde sürdürmekte ve zorunlu bir neden olmadıkça yer değiştirmeleri çok zor olabilmektedir.⁷⁰ Tarım sektöründe istihdamın süreklilik arz etmemesi, tarımda makineleşme, toprakların miras yoluyla parçalanarak küçülmesi, topraksız köylülerin olması, tarımda üretim yöntemlerinin teknolojik gelişmelerle değişmesi, tarımsal politikaların değişmesi, özelleştirme uygulamaları, tarımda sabit sermaye

⁶⁵ Bayramoğlu ve Bozdemir, **a.g.e.**, s. 79; Bülent Şen ve Celal Altın, "Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, C. XI, No: 23, 2018, s. 181.

⁶⁶ Kaleci, **a.g.e.**

⁶⁷ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 8.

⁶⁸ Ercan Geçgin, "Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.I, No: 1, 2009; Kaleci, **a.g.e.**

⁶⁹ Fatime Güneş, "Mevsimlik İşçilikte Kadın Emeği", **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 16.

⁷⁰ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 173.

yatırımlarının düşmesi, tarımda kamu desteklerinin azalması, mevsimsel ve iklim özellikleri, kırsal alandan kente gerçekleşen göç gibi farklı nedenler, mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkmasına ve işçilerin özellikle de hasat zamanlarında yer değiştirmelerine yol açmıştır.⁷¹

Mevsimlik tarım işçiliğinin nedenlerinden birisi, topraksız ya da az toprağa sahip olan kişilerin veya ailelerin yeterli geliri olmadığı için ek gelir elde etme amacıyla bazı dönemlerde tarımsal ürünlerin üretimi ile ilgili işlerde düşük ücretlerle ve sosyal güvenceden mahrum olarak çalışmalarıdır.⁷² Nitekim mevsimlik tarım işçileri, aile gelirinin yetersizliği dolayısıyla yıl boyunca farklı aylar itibarıyla çalışmak için farklı illere göç edebilmekte ve gelir elde edebilmektedir. İfade etmek gerekir ki genellikle göç eden kişiler, tarım sektöründe farklı işlerle ilgilenen, nitelik düzeyi düşük, nitelikli olmayan, emek yoğun çalışan mevsimlik tarım işçileridir.⁷³

Tarımsal faaliyetlerde bazı mevsimlerde yoğun olarak işgücüne gereksinim duyulması ve tarımsal faaliyetlerde bulunma, mevsimlik göçlerin ve dolayısıyla mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkışına yol açmıştır.⁷⁴ Örneğin Karadeniz Bölgesi'nde çay ya da fındık hasadı zamanında bölgedeki işgücü yetersiz kaldığı için işgücü açığı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu açık, farklı illerden gelen mevsimlik tarım işçileri ile kapatılmaktadır. Bölgeye göç eden mevsimlik tarım işçilerinin, ikamet ettikleri yerlerde işsiz olması, gelir yoksunluğu yaşamaları ya da ek gelir elde etmek istemeleri gibi farklı gerekçelerle bölgeye gelmektedir.⁷⁵

⁷¹ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 134; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 195-196; Güneş, **a.g.e.**, s. 16.

⁷² Fatih Orhan, "Erzincan'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Coğrafi Bir İnceleme", **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 69, 2017, s. 60; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 195.

⁷³ Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 416-417; TBMM, **a.g.e.**, s. 193; Şinasi Öztürk, "Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları", **Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. V, No: 1, 2008, s. 619; Karaman ve Yılmaz, **a.g.e.**, s. 215; Berna Yiğit, Özal Çiçek ve Mustafa Öztürk, "Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği", **Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 2, 2017; Hüseyin Mertol vd., "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Sorunları (Hilvan Örneği)", **Eğitim-Bilim ve Araştırma Dergisi**, C. II, No: 1, 2021, s. 64.

⁷⁴ Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, 413; Gönül Tabcu, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortaokul Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarının Sosyolojik Olarak İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 13; Sedat Benek ve Şevket Ökten, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 2, 2011, s. 657.

⁷⁵ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 197; Lordoğlu ve Çınar, **a.g.e.**, s. 420-421.

Aile ekonomisine katkı sağlamak, geçim sıkıntısının yaşattığı olumsuz yansımaları azaltmak, bir nebze de olsa yaşadıkları yoksulluğu ve gelir yoksunluğunu azaltmak için kadınlar ve özellikle çocuklar da mevsimlik işçilikte ağırlıklı olarak yer almaktadır.⁷⁶ Mevsimlik tarım işçiliği yapmanın yukarıda değinilen farklı gerekçeleri olmakla birlikte geri planında yatan temel neden, kişilerin ya da ailelerin hayatlarını insan onuruna yaraşır bir düzeyde idame ettirebilmesi için yetersiz kalan gelirleri ve yaşadıkları yoksulluk sorunudur.⁷⁷

1.3. Çalışma İlişkileri: Tarım Aracıları

İşçi ve işveren arasındaki ilişkilerde, yapılacak işin nitelik gerektirmeyen ve kısa süreli bir iş olması halinde tarım aracıları⁷⁸, emek yoğun tarım sektöründe aracılık faaliyetleri üzerinden iş ilişkilerini gerçekleştirmektedir. Geçmişten günümüze araçların toplumsal statülerinde ve rollerinde değişimler meydana gelse de yaptıkları işin niteliği çok fazla değişime uğramamıştır.⁷⁹

Birçok toplumsal ürünün sonucu olarak tarım aracılığı; aracılığın babadan gelmesi ve geçmesi, tarım işçiliğinden aracılığa geçiş, işçi arama sürecinde tarım aracılığına başlama ve mevsimlik işçilik ya da tarla sahibi dışında farklı bir alandan tarım aracılığına başlama biçimleri gibi farklı biçimlerde meydana gelmiştir.⁸⁰

Mevsimlik tarım işçiliğinde, işgücü arz ve talebini buluşturmada tarım aracıları⁸¹ köprü görevi üstlenmektedir. Tarım aracıları, mevsimlik tarım işçileri ve işverenlerle ayrı ayrı iş ilişkisi kuran, sorunlara çözüm geliştiren, işçi ücretlerinin belirlenmesinde işverenlerle pazarlık yapan, işçilerin haklarını savunan, işçileri işin işleyişi noktasında yönlendiren ve gözlemleyen, Türkiye İş Kurumuna kaydolup

⁷⁶ Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XVII, No: 2, 2017, s. 142.

⁷⁷ Görücü ve Akbıyık, *a.g.e.*, s. 196.

⁷⁸ Tezin bütününde, anlam bütünlüğünün sağlanması için tarım aracısı kavramı kullanılacaktır.

⁷⁹ Motoi Kusadokoro, Takeshi Maru ve Ufuk Gültekin, “Networks and Intermediaries In Seasonal Agricultural Labor Markets In Turkey”, *International Journal of Food and Agricultural Economics*, V. IV, No: 2, 2016, s.51-52; Sidar Çınar, “Bağımlı Çalışma İlişkileri Kapsamında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Malatya Örneği Üzerinden Analizi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 13.

⁸⁰ Özgür Çetinkaya, “Farm Labor Intermediaries in Seasonal Agricultural Work in Adana Çukurova”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 71; Çetin Yılmaz ve Ayşe Seda Yıldırım-İşler, “Fındık Tarımı Özelinde Tarım İş Aracılığının Sosyolojik Analizi”, *Emek Araştırma Dergisi*, C. XI, No: 18, 2020, s. 130.

çalışma belgesi olması gereken, iş ve işçi bulmaya aracılık eden, yöreden yöreye dayıbaşı, beybaşı, çavuş, elçi, ağa gibi farklı isimlerle anılan kişilerdir.⁸²

Tarım aracıları, işgücü talep eden tarla sahiplerine işçi temin etme yanında işçilerin çalışma günleri ve günlük ücretleri konusunda anlaşma sağlayan ve çalışma koşullarını bünyesindeki işçilere söyleyen kişilerdir.⁸³ Kısacası tarımda iş ve işçi bulmaya aracılık eden tarım aracılığının, işgücü piyasası içerisinde kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır.⁸⁴

Tarım aracıları, işçi ile işveren arasındaki çalışma ilişkilerini sağlamalarından ötürü, kendileri aktif olarak çalışmasalar dahi işçinin elde ettiği günlük ücretinin %10 oranı üzerinden değişen miktarlarda pay almaktadır. İşveren, işçi ücretlerini tarım aracısına ödemektedir, mevsimlik tarım işçileri ise ücretlerini tarım aracısından almaktadır ve işverenden ücret konusunda herhangi bir hak talep edememektedir. Aracının, mevsimlik tarım işçileri ile bağı genellikle akrabalık, hemşerilik ya da tanıdık aracılığıyla sağlanmaktadır. Aracılar çalışma döneminden önce birden fazla işverenle anlaşma sağlayarak kaç işçiye ihtiyacı olduğunu belirlemekte, bir işverenin işlerini tamamlayan işçileri farklı bir işverenin iş organizasyonuna yönlendirebilmekte ve genellikle kendileri de sosyal güvenceleri olmadan çalışan kişiler⁸⁵ olarak görülmektedir.

⁸² Mübaccel Kıray, “Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 161; Benek, Baydemir ve Bozdoğan, **a.g.e.**, s. 79; Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 49; Benek ve Ökten, **a.g.e.**, s. 661; Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 435; İznebioğlu, Taşkın, Bayraktar, **a.g.e.**, s. 58-59; Kalkınma Atölyesi, ‘**Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...**’ **Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Araştırması**, Ankara, Altan Matbaası, 2018, s. 155; Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği.

⁸³ Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 49.

⁸⁴ Mustafa Divana, “Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çalışma İlişkileri Düzenleyicisi Olarak Tarım Aracıları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 33.

⁸⁵ Benek, Baydemir ve Bozdoğan, **a.g.e.**, s. 79; Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 39, 49; Benek ve Ökten, **a.g.e.**, s. 661; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 8; Çağlar Kıvanç Kaymaz ve Leman Albayrak, “Mevsimlik Gezici Tarıma Bir Örnek: Bostancı Köyü (Yusufeli-Artvin)”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. XII, No: 3, 2017, s. 362; Müslim Demir, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 1, 2015, s. 178; Kaya ve Özgünar, **a.g.e.**, s. 121; Pınar Uyan-Semerci ve Emre Erdoğan, **Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum Adana’da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 585, 2017, s. 27-30; Çınar, **a.g.e.**, s. 145-147.

İşveren ve aracı arasındaki ilişki de karşılıklı güven ilişkisine dayanmaktadır. İşverenler hasat dönemi öncesinde ayrı ayrı işçilerle anlaşma yapmak istememekte yalnızca bir kişiyi muhatap almak istemektedir. Hasat döneminde ise işçilerin ne zaman geleceği, işi tamamlayana kadar işe devam edileceği ve işçilerin verimli çalışacakları konusunda aracıya güvenmektedir.⁸⁶ Tarım aracıları, işçi ücretlerinden elde ettikleri komisyon payı karşılığında işçilere iş bulmakta, ulaşım, barınma, güvenlikleri sağlanabilmekte ve çalışma koşullarında hak kayıplarının önüne geçebilmektedir.⁸⁷

Aracılar, mevsimlik işçilikte işgücünün düzenlenmesi ve sağlanmasında gerçekleştirdikleri işler sonucu, uygulamada işçi ücretlerinden aldığı komisyonu Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği gereği işverenlerden alması gerekir.⁸⁸ Bu durumun yaşanmasının nedenleri arasında; bazı bölgelere hasat döneminde yoğun işçi gelmesinden dolayı işçi ve tarım aracılarının sayısının yükselmesi neticesinde aracılar arasında yaşanan rekabettir. %10'luk komisyon payının işverenlerden talep edilmesi halinde, işverenlerin farklı aracılarla çalışabileceği düşüncesi ile işçilerden almaktadır. Tarım aracılarının sayısının yükselmesi sonucunda, aracılar arasında dayanışmayı ve birliği sağlayacak bir yapının olmaması aracılar ve işçilerin hak kaybı yaşamasına yol açmaktadır. Söz konusu rekabet, işçi ücretlerinin günlük yevmiye tutarlarının düşmesinin yanında işçilere sağlanan günlük yemek yardımı gibi uygulamaların da ortadan kalkmasına yol açmıştır.⁸⁹

Tarım sektöründe önemli aktörlerden birisi olan tarım aracıları; işçilerin farklı şehirlere çalışma amacıyla göç ettiklerinde barınacakları çadırları kurma için yerleşim yeri seçimi, beslenme, hijyen, elektrik ve su temini, sağlık gibi ihtiyaçları

⁸⁶ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 437.

⁸⁷ Sülükoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**, s. 2375.

⁸⁸ Gürsoy, **a.g.e.**, s. 53; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 119.

⁸⁹ Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.e.**, s. 138; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, "Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 27.

için işçilerle ilgilenmektedir.⁹⁰ Gezici mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma bölgelerine tarım araçlarıyla gittiklerini ifade etmek mümkündür.⁹¹

Tarım araçları, kendisine bağlı olan işçilere hem çalışma döneminde hem de çalışma süresince avans adı altında ihtiyaçlarının karşılanması için borç verebilmektedir. Tarım araçlarına olan borçları dolayısıyla işçiler, herhangi bir anlaşmazlık ya da problem durumunda sınırlı hareket imkanına sahiptir.⁹²

Aracı ile kurulan ilişkinin sadece çalışma dönemini kapsamadığı, aynı zamanda çalışmaya başlamadan önce ve çalışma bittikten sonra da devam ettiği görülmektedir. Örneğin mevsimlik tarım işçileri, çalışma bölgelerine göç etmeden önce bulundukları yerden alışveriş yapmaktadır ve yapılan alışveriş tutarını iş bittikten sonra araçlar ödemektedir. Nitekim para ile ilgili işleyişin araçlar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmek mümkündür.⁹³ Diğer yandan işçilerin, tarım aracısından aldıkları avans karşısında bağımlılıkları, sözleşme serbestisine bir sınırlama getirse de mevsimlik işçiliğe yoğun gereksinim duyulan dönemlerde özellikle bölgeye ilk defa araçlarla gelmek isteyen işçiler için iş güvencesi olarak değerlendirilmektedir.⁹⁴

1.3.1. Araçlarla İlgili Olumsuzluklar

Hasat dönemi öncesi tarla sahibi ile iş için anlaşılmasına rağmen tarla sahiplerinin başka araçlarla anlaşması ve farklı işçilere iş vermesi hem aracıyı hem de işçileri zor duruma düşürmektedir. Araçlar, işçileri çalışmadığı için komisyon alamamakta işçiler ise çalışmamalarından dolayı ücret elde edememektedir.⁹⁵ Tarla sahiplerinin önceden belirlenen işçi sayısına hasat döneminde daha az işçiye ihtiyaç

⁹⁰ Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, Hayata Destek Derneği, 2014, s. 62; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 134.

⁹¹ Çetin Yılmaz, “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, s. 45.

⁹² Gürsoy, **a.g.e.**, s. 53, 57-58; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, s. 121; Kıray, **a.g.e.**, s. 161; Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 39.

⁹³ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 435, 437; Uyan-Semerci vd., **a.g.e.**, s. 62; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 134.

⁹⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁹⁵ İbrahim Görücü ve Muzaffer Demirbaş, “Türkiye’de Tarım Aracılığı: Uygulama, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. VI, No: 12, 2013, s. 150; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 135.

duyması, tarım aracılarının boŖta kalan iŖçileri nasıl değerlendireceği konusunda sıkıntı yaŖamasına yol amaktadır.⁹⁶

Tarla sahiplerinin iŖi ücretlerini ödememeleri, ge ödemeleri ya da eksik ödemeleri, tarım aracılarını aresiz bırakabilmektedir. Tarım aracıları söz konusu durumlarla karŖılaŖtıęında geleneksel özüm yollarına baŖvurarak iŖi ücretlerini alma yoluna gidebilmektedir. İŖi ücretlerini tarla sahibinden alamayan aracı, ücretleri ödemek için bor yükü altına da girebilmektedir.⁹⁷ Diğer taraftan aracılar, hukuksal sürece de baŖvuramamaktadır. Bu durumun nedeni olarak yapılan iŖin enformel olmasının yanında tarım aracılarının aracılık belgesi olmadan aracılık yapmaları ve iŖilerin ise kayıt dıŖı alıŖmaları gösterilmektedir.⁹⁸

Tarım aracıları ile ilgili yasal düzenlemelerin uygulamada hayata geirilememesi dolayısıyla iŖiler, tarla sahipleri ve aracılardan belirlediği alıŖma koŖullarına uymaya mecbur bırakılmakta nitekim emekleri üzerinde söz sahibi olamamaktadır.⁹⁹

Hayatlarını idame ettirmek için mevsimlik göe katılan iŖilerin, aracılardan tarafından ücretlerinin ödenmemesi, aracıya duyulan saygınlığı zedeleyerek güveni sarsmaktadır ve aracılardan hem sosyal hem de iŖ ilişkilerinin zayıflamasına yol amaktadır.¹⁰⁰ Diğer taraftan aracılardan yöredeki statülerine yönelik olumsuz algı oluŖmasının yanında iŖiler, bir sonraki yıl o aracı ile gitmek istememektedir.¹⁰¹ Aracı ile gitmek istemeyen mevsimlik tarım iŖileri, her yıl aynı tarla sahibinin iŖini yapmak için anlaŖmakta ve aracılardan, iŖ ilişkisinin dıŖında bırakabilmektedir.¹⁰²

Aracı ile ilgili yaŖanan problemlerden birisi, iŖi emeğinin sömürölmesi ve haksız kazanç elde edilmesidir. GerekleŖtirilen alıŖmalarda bazı aracılardan,

⁹⁶ Görücü ve DemirbaŖ, **a.g.e.**, s. 150; Yılmaz ve Yıldırım-İŖler, **a.g.e.**, s. 135.

⁹⁷ Yılmaz ve Yıldırım-İŖler, **a.e.**, s. 136.

⁹⁸ Görücü ve DemirbaŖ, **a.g.e.**, s. 148.

⁹⁹ Yıldırak vd., **a.g.e.**, s. 43; ınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, 435-436.

¹⁰⁰ Ayse K. Uskul ve Susan E. Cross, "The Social and Cultural Psychology of Honour: What We Have Learned from Researching Honour in Turkey", **European Review of Social Psychology**, V.XXX, I. 1, 2019, s. 39-73.

¹⁰¹ Yılmaz ve Yıldırım-İŖler, **a.g.e.**, s. 137; Tuncay Ceylan, "Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XV, No: 1, 2011, s. 93.

¹⁰² BM Nüfus Fonu (UNFPA), "Mevsimlik Tarım İŖilerinin ve Ailelerinin İhtiyalarının Belirlenmesi AraŖtırması (Nüfus, Tarım, İŖgücü Göü, YaŖam KoŖulları, Üreme Sağlığı)", 2012, s. 50; Fatime GüneŖ, "Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İŖilięini Anlamak: EskiŖehir Alpu Örneği", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 144.

işverenden işçi ücretlerini aldıktan sonra ücretleri işçilere dağıtmayıp kaçmaları ve bu durum tek geliri, emek geliri olan işçileri zor duruma düşürmektedir. Emek hırsızlığı yaşamaları durumunda işçilerin yapabilecekleri bir şey olmadığını, yapılan çalışmalardan bazıları ortaya koymaktadır.¹⁰³

1.4. Dünyada ve Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği

Bu başlık altında dünyada mevsimlik tarım işçiliğinin gelişimi ve mevsimlik tarım işçiliği uygulamalarına yer verilecektir. Aynı zamanda ABD, Kanada, İspanya ve İtalya’da mevsimlik tarım işçiliği konularına kısaca değinilecektir. Bu konulara ek olarak Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği konusu ele alınacaktır.

1.4.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Gelişimi

Dünyada mevsimlik tarım işçiliğinin gelişimi ve durumu incelendiğinde özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Dünyada mevsimlik tarım işçiliğinin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte farklı ülkeler itibariyle de mevsimlik tarım işçiliğinin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak ortaya konulamamaktadır. Diğer taraftan mevsimlik tarım işçiliğinin başlaması ve yaygınlaşması ülkenin, ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel gibi farklı yapısından kaynaklanmakla birlikte toplum ve aile yapısından kaynaklanan nedenlerin olduğu da bilinmektedir.

Tarımsal faaliyetlerin, iklim, yeryüzü şekilleri ve doğal koşullardan etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda, tarım toplumlarının farklı nedenlerle, tarımsal üretimin ekim, dikim, çapalama ve hasat gibi farklı aşamalarında çalışmak için kısa ya da uzun süreli yer değiştirmeleri, gezici mevsimlik tarım işçiliğini meydana getirmiştir. Dünyada özellikle yoksul ve dezavantajlı gruptaki birçok kişinin, tarım sektöründe kayıtlı ve kayıtsız olarak gezici mevsimlik tarım işçiliği yaptığı bilinmektedir. Dünyada mevsimlik tarım işçiliğinin gelişimine bakıldığında özellikle önemli bir dönüşüm olan Sanayi Devrimi kilit taşı olarak alındığında mevsimlik tarım işçiliğinin başlangıcını anlaşılabilmektedir¹⁰⁴.

Teknolojik gelişmeler sayesinde meydana gelen yeniliklerin tarım sektöründe kullanılması ve bu sektörde çalışan sayısında düşüşler yaşanması, büyük tarımsal

¹⁰³ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 436.

¹⁰⁴ Kıvanç ve Albayrak, **a.g.e.**, s.359-360.

organizasyonların doğması, tarımsal sanayinin ilerlemesi, tekstil ve konfeksiyon sektöründe önemli hammadde olan pamuk üretimine aşırı gereksinim duyulması, Sanayi Devriminin ortaya çıkması ile yaşanan gelişmeler olarak belirtilmektedir. Yaşanan devrimle birlikte Avrupa ve Amerika’da küçük çiftçilik ya da tarımsal üretim yapan birçok işçi grubu, tarım topraklarından uzaklaşarak, büyük tarımsal organizasyonların ve sanayi sektörünün işçisi olmaya başlamıştır. Nitekim Amerika’da Kuzeylilerin köle çalıştırılmasını istememeleri ve 1881-1865 yıllarında meydana gelen Amerika İç Savaşı’nı Kuzeylilerin galibiyeti ile neticelenmesi sonucu Amerika topraklarında köle çalıştırılmasını ortadan kaldırmıştır. Savaşın, İngiliz tekstil sektörünü, hammadde temini konusunda zor duruma düşürmesi, İngiltere’nin çözüm arayışına girmesine yol açmıştır. Nihayetinde Afrika ve Asya’nın büyük ve geniş topraklarına pamuk ekimi ve hasadının başlaması, mevsimlik tarım işçiliğinin dünyada yayılmasını sağlamıştır.¹⁰⁵ Mevsimlik tarım işçiliğinin dünya da başlaması ve yayılmasında Sanayi Devriminin meydana çıkardığı gelişmelerin önemli etkileri olduğu belirtilebilir.

Sanayi Devriminden önce insanların birçoğu tarımsal üretim alanlarında çalışmakta ve üretim yapmaktaydı. Fakat Sanayi Devriminden sonra kişilerin kente göç etmeleriyle, sanayi sektöründe yer almaya başladıkları görülmektedir. Süreç içerisinde gerçekleşen yenilikler ve değişimlerle, tarım sektöründen kopuşlar başlarken sanayi ve hizmet sektörleri ilerlemeye başlamış ve bu sektörlerde çalışan kişi sayısı artmıştır. Ekonomik sektörler itibariyle yaşanan değişimler, tarım sektöründen ailelerin kopmasına ve farklı sektörlerde istihdam edilmeleri sonucunda söz konusu sektörde çalışan sayısının azalmasına, coğrafi yer değişimlerinin yaşanmasına ve mesleki faaliyetlerin farklılık göstermesine de yol açmıştır.¹⁰⁶

Kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketi sonucunda kırsal nüfus oranının ve tarımda çalışan kişi sayısının azalmasına karşın gıda temini ve hayatın devamlılığı için kırsal nüfus varlığına ve tarım sektöründe üretime dayanan bir zorunluluk olduğu bilinmektedir. İfade etmek gerekir ki kırsal alanlarda özellikle de belirli

¹⁰⁵ Nihat Akbıyık, “Malatya’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, s. 134.

¹⁰⁶ Philip L. Martin, “Migrant Workers in Commercial Agriculture”, **International Labour Organization**, Geneva, 2016; Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 54.

dönemler itibariyle işgücüne gereksinim duyulmakta ve ihtiyaç duyulan işgücü yeterli toprağı ve üretimi olmayan ya da aile geliri yetersiz olan nüfusun belli bir kesimi tarafından karşılanmaktadır. Nitekim söz konusu kişi ya da ailelerin farklı yerlere gitmeleriyle mevsimlik tarım işçiliğinin başladığı bilinmektedir.¹⁰⁷

Dünyada tarım sektöründe çalışmak için farklı yerlere göç edilmesinin tarihi 1600'lü yıllara kadar uzanmaktadır. İlk örnekleri ise Avrupa'dan Amerika kıtasına giden mevsimlik işçilerde görülmektedir. 1700'lü yıllarda Amerika'da, Afrikalı işçilere pamuk üretilen tarımsal alanlarda karşılaşılrken, Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise işgücü açığı Meksikalı işçilerle karşılanmaya çalışılmıştır. Yine Amerika kıtasında 1800'lü yıllardan sonra işçi ihtiyacının artmasıyla İngiltere'den çocukların çalıştırılma amacıyla geldikleri ifade edilmektedir. Sonraki yıllarda ise Meksika, Jamaika ve bazı Karayip ülkelerinden göçle gelen işçilerle sürmüştür.¹⁰⁸

Dünyada mevsimlik tarım işçiliğinin öneminin hissedilmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarımda işgücüne yönelik talebin oluşması ve işgücü arzının talebi karşılayamaması durumunda başlamıştır. Avrupa ülkeleri içerisinde İtalya, İspanya ve Fransa gibi ülkelerde işgücü açığının oluşmasıyla farklı ülkelere, mevsimlik işçiler gelmektedir.¹⁰⁹

1.4.2. Dünyada Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulamaları

Gelişmiş ülkeler genellikle mevsimlik tarım işçisi ihtiyacını, farklı ülkelere gelen göçmen işçilerle karşılarlarken gelişmekte olan ülkeler ise kendi ülke sınırları içerisindeki mevsimlik tarım işçilerinden karşılamaktadır. Ancak bu durumunun her zaman geçerli olmadığını da ifade etmek gerekir. Dolayısıyla bazı gelişmekte olan ülkelere, farklı yerlerden göçle gelen mevsimlik işçiler çalışırken, bazı gelişmiş ülkelere ise sınırları içerisindeki gelir düzeyi düşük ve işçilik yapan kişilerden karşılayabilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar, etnik azınlıkların ve dezavantajlı

¹⁰⁷ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁰⁸ Uygur Doğan Yıldırım, **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği**, 1. bs., İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2015; Fereli, Aktaş ve Güneş, **a.g.e.**, s. 38; MİGA, **a.g.e.**

¹⁰⁹ Fereli, Aktaş ve Güneş, **a.g.e.**, s. 38.

grupta bulunan, başka ülkelere farklı gerekçelerle göç eden kişilerin, gittikleri yerlerde ağırlıklı olarak mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştıklarını göstermektedir.¹¹⁰

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler, farklı yollarla mevsimlik tarım işçisi gereksinimini karşılama yoluna gidebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan programlar çerçevesinde, ülkeye gelen mevsimlik tarım işçi sayısını kayıt altına almak ve sınırlamak aynı zamanda ülkeye giriş çıkışlarını incelenmektedir.¹¹¹ Örneğin Birleşik Devletler, tarım sektöründe kısa süreli geçici işlerde göçmenlere, uyguladıkları farklı programlar¹¹² çerçevesinde iş verirken diğer yandan ülkeye kaçak giren ve çiftliklerde geçici işçi olarak çalışan işgücünün de yer aldığı bilinmektedir. Birleşik Devletlere farklı yörelerden gelen göçmen işgücünün genç Meksikalı ve Hispaniklerden oluştuğunu gerçekleştirilen çalışmalar ortaya koymaktadır.¹¹³ İlk defa gelen Hispanik kökenliler, minimum on yıl çiftliklerde çalıştıktan sonra işgücü piyasasında hizmet ve inşaat gibi farklı sektörlerde yer alan işlerde çalışabilmektedir. Ancak ülkedeki bu işleyişin tersine döndüğü ve farklı sektörde çalışmaya başlayan Hispanik kökenlilerin, 2008-2009

¹¹⁰ ILO, "Decent Work in Agriculture" **International workers Symposium on Decent Work in Agriculture**, Geneva, 15-18 September 2003, p. 49; Marguerite Bey, "The Mexican Child: Fromwork With The Family To Paid Employment", **Childhood: A Global Journal of Child Research**, V. X, I. 3, 2003, p. 289; Jan Breman, "Seasonal Migration And Co-Operative Capitalism: The Crushing Of Cane And Of Labour By The Sugar Factories Of Bardoli, South Gujarad-Part 1", **Journal Of Peasant Studies**, V. VI, I. 1, 1978, p. 51; William A. Kandel ve Katharine Donato, "Does Unauthorized Status Reduce Exposure To Pesticides? Evidence From the National Agricultural Workers Survey", **Work and Occupations SAGE Publications**, V. XXXVI, I. 4, 2009.

¹¹¹ Kerry Preibish, "Pick Your Own Labour: Migrant Workers and Flexibility in Canadian Agriculture", **International Migration Rewiev**, V. XLIV, I. 2, 2010, p. 408.

¹¹² ABD'nin diğer ülkelerle ikili anlaşmalar çerçevesinde geçici tarım işçisi ihtiyacını karşılamasının tarihi geçmişe kadar uzanabilmektedir. Meksika'dan ABD'ye gelen tarım işçileri, 1942-1964 yılları arasında uygulanan Bracero Anlaşması kapsamında gelmişlerdir. 1964 yılında H-2 programı hayata geçirilmiş olup ilerleyen yıllarda Immigration Reform and Control Act (IRCA) kapsamında H-2A programı uygulanmıştır (Sidar Çınar, "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme", **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, 2014, (Çevrimiçi) <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/turkiyede-mevsimlik-tarim-iscilerine-dair-kisa-bir-degerlendirme-yayinlar> 01 Temmuz 2022). Diğer yandan 2006 yılında onaylanan agJOBS (Agricultural Job Opportunity Benefits and Security Act) isimli programla ülkeye kayıtsız ve yasadışı yollarla girip çiftliklerde istihdam edilen yabancı göçmenlerin kayıtlarının tutulması ve çiftlik sahiplerinin H-2A programı kapsamında geçici süreli işçileri, işe kabul etmelerini amaçlamaktadır (Philip Martin, "Immigration Reform: Implications For Farmers, Farm Workers and Communities", 2011, (Çevrimiçi) <https://migrationfiles.ucdavis.edu/uploads/cf/files/2009-may/may21-22confreportplm.pdf> 17 Mart 2023).

¹¹³ Kandel ve Donato, **a.g.e.**

krizinin etkilerini hissettirdiği süreçte yeniden tarım işçiliğine yöneldikleri belirtilmektedir.¹¹⁴

Seasonal Agricultural Workers Program (SAWP) ile Kanada; Meksika, Jamaika, Trinidad ve Tabago, Barbados gibi Karayip ülkelerinden gelen geçici tarım işçilerini istihdam etmektedir.¹¹⁵ Yine 2002 yılında tarımsal ve hayvansal üretim faaliyet alanlarında geçici göçmen işçiyi LSPP (Low Skill Pilot Project) programı ile kabul etmiştir. Diğer yandan ülkeye göç etmiş olan kişilerin, mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığına yönelik bulguların da olduğu görülmektedir.¹¹⁶

İspanya’da, Afrikalı göçmen işçilerin meyve toplama ve sera işlerinde kayıt dışı çalıştıkları¹¹⁷, Norveç’te ise Doğu Avrupalı göçmenlerin yaygın olarak tarımda mevsimlik işçilik yaptıkları bilinmektedir. Çalışma koşullarının kötü olduğu ve düşük ücretlerle çalıştıkları bilinen bu göçmen işçilerin bir kısmı kayıtlı olarak çalışırken büyük bir kısmı ise kayıt dışı çalışmaktadır.¹¹⁸ Fransa, Almanya gibi bazı Avrupa ülkeleri ise hayata geçirdikleri programlar, politikalar ve ikili anlaşmalarla kayıtlı veri oluşturmak için mevsimlik tarım işçilerini kayıt altına almak istemektedir. Örneğin Fransa’da 1960 yılından itibaren OMİ Sözleşmesi ile belirli süreli (6 aylık, 8 aylık sürelerle) olarak mevsimlik tarım işçilerinin çalışması kabul edilmektedir. Fransa’daki mevsimlik tarım işçilerinin, Tunus, Fas ve Polonya’dan gelen işçiler olduğu bilinmektedir. Almanya’ya ise 1990’lı yıllardan sonra gerçekleştirdiği ikili anlaşmalarla yine belirli süreli (3 aylık) olarak Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya gibi ülkelere mevsimlik tarım işçisi gelmektedir. Nitekim Almanya’da, neredeyse kayıtlı mevsimlik tarım işçisi kadar kayıt dışı çalışan işçilerin olduğu da belirtilmektedir. Bir diğer örnek

¹¹⁴ Philip Martin, “Immigration Reform: Implications For Farmers, Farm Workers and Communities”, 2011, (Çevrimiçi) <https://migrationfiles.ucdavis.edu/uploads/cf/files/2009-may/may21-22confreportplm.pdf> 17 Mart 2023.

¹¹⁵ Preibish, **a.g.e.**, p. 418.

¹¹⁶ Preibish, **a.g.e.**, p. 410; ILO, “Decent Work in Agriculture”, **International Workers Symposium on Decent Work in Agriculture**, Geneva, 15-18 September 2003, p. 50.

¹¹⁷ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 2; Sülükoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**, s. 2376.

¹¹⁸ Rye ve Andrzejewska, **a.g.e.**; Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 421; Çınar, **a.g.e.**, s. 25.

Avusturya'ya hasat yardımcısı (harvest helper) konumunda Polonyalı mevsimlik tarım işçilerinin geldiği bilinmektedir.¹¹⁹

Dünyada hem il içi yer değiştiren hem de il ya da ülke dışı yer değiştiren mevsimlik tarım işçileri, geçimlerini sağlayacak üretim araçları ve gelirleri olmadığından dolayı mevsimlik göçe katılmaktadır.¹²⁰

Dünyanın tarımla uğraşan kesimlerinde, tarımsal üretimin önemli bir kısmının mevsimlik tarım işçileri tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir.¹²¹ Örneğin Malezya'daki büyük tarım coğrafyalarında, Kanada'daki çiftliklerde, Avrupa ülkelerindeki tarımsal arazilerde yoğunlukla mevsimlik tarım işçilerinin yer aldığı ve bu işçiler arasında ülke dışından gelen göçmen işçiler, sürdürülebilir tarımsal üretimde bulunmaktadır.¹²²

Mevsimlik tarım işçilerinin uluslararası göç sürecinde işgücü açığının kapatılması dolayısıyla birey ya da aileleriyle birlikte gelişmekte olan ülkelere işçi getirilmektedir. Örneğin mevsimlik tarım işçiliği kabul eden ülkelere birisi olan Meksika'da, tarımsal üretimde ülke içi emeğin yanında gerçekleştirilen ikili anlaşmalarla Guatemala'dan yoksul işçileri tarım araçları aracılığıyla aileleri ile beraber mevsimlik işçiler gelmektedir. Bir diğer örnek Malezya'nın geniş plantasyonlarında ağaçlardan palmye fıstığını soymak ve nihayetinde palmye yağı elde etmede Endonezya, Filipinler ve Tayland'dan gelen göçmen işçiler çalışmaktadır.¹²³

Dünyada bölgeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan farklılıklar olduğu bir gerçektir. Özellikle istihdam imkanlarının yetersiz olduğu, ticari tarımın gelişmediği, bölgesel gelişmişlik ve kalkınmışlık farklarının bulunduğu ülkelere verimli, zengin, istihdam imkânı bulunan ülkelere belirli ya da kısa süreli göçler gerçekleşmektedir. Diğer taraftan ülke içerisinde bölgesel kalkınmışlık farkı bulunan iller arasında da tarımsal üretimin sürdürülebilmesi için mevsimlik tarım işçileri iç

¹¹⁹ ILO, "Decent Work in Agriculture", **International Workers Symposium on Decent Work in Agriculture**, Geneva, 15-18 September 2003, p. 49-50.

¹²⁰ Bey, **a.g.e.**, s. 289; Breman, **a.g.e.**, p. 51.

¹²¹ Hurst, Termine and Karl, **a.g.e.**

¹²² Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 415.

¹²³ ILO, "Decent Work in Agriculture", **International Workers Symposium on Decent Work in Agriculture**, Geneva, 15-18 September 2003, p. 50-51; Kıvanç-Kaymaz ve Albayrak, **a.g.e.**, s. 359-361.

göçe katılabilmektedir. Hindistan'ın ekonomik olarak geri kalmış Bihar eyaletinden, ekonomik olarak gelişmiş Punjab eyaletine mevsimlik göçün gerçekleşmesi, yine Latin Amerika'da yerli halkın yaşadığı yüksek kesimlerinden tarımın verimli olduğu topraklara doğru yer değiştirmelerin yaşanması örnek olarak verilebilmektedir.¹²⁴ Güneydoğu Asya'da mevsimlik tarım işçiliğine ihtiyaç duyulduğunda *Sardarlar* olarak bilinen tarım aracılılarıyla işgücü ihtiyacı karşılanmaktadır.¹²⁵

1.4.2.1. ABD'de Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

ABD'de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgücü açığının oluşması nedeniyle gerekli işgücünün sağlanabilmesi için 1943 yılında Acil Tarım İşleri Programı hayata geçirilmiştir. Yürürlüğe giren programla beraber çoğunluğu Meksika kökenli işçilerden oluşan mevsimlik tarım işçileri, Amerika tarımsal üretimi ve diğer işlerde pay almışlardır.¹²⁶ Meksikalı işçilerin yanı sıra Haitili, Güneydoğu Asyalı ve Guatemalalı işçiler de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır.¹²⁷

Göçmen ve Mevsimlik Tarım İşçileri Sözleşmesi ile Amerika'nın sebze ve meyve bahçelerinde çalışan göçmen mevsimlik tarım işçileri, adı geçen sözleşme kapsamında çalışmakta ve çalışma şartlarının çerçevesi ve ücretleri üzerine maddeler kesin olarak belirtilmemekte ya da muğlak bırakılmaktadır.¹²⁸

Amerika Birleşik Devletleri'nde mevsimlik tarım işçileri, “migrant farm worker”, “seasonal farm worker” ve “migrant food processing worker” gibi farklı kavramlarla ifade edilirken, bu işçiler genellikle ülkenin orta kesimlerinde ve Texas eyaletinde bulunmaktadır. Ülkede mevsimlik tarım işçilerinin eğitim seviyeleri düşük olmakla birlikte İngilizce konuşmaları da yetersizdir. Gelir seviyesi düşük olan işçiler ya Meksikalı ya da Meksika kökenli ABD'lilerden oluşmaktadır. ABD'de mevsimlik tarım işçiliği yapan kişilerin yaşadıkları sorunlar arasında; ülke

¹²⁴ ILO, “A Global Alliance Against Forced Labour”, 2005, p. 30, (Çevrimiçi) <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc93/pdf/rep-i-b.pdf> 17 Mart 2023 ; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, a.g.e.

¹²⁵ MİGA, a.g.e., s. 5-6.

¹²⁶ MİGA, a.e., s. 5-6.

¹²⁷ Culp ve Umbarger, a.g.e., p. 383-386; Mehmet Tatoğlu, “Çay Sektöründe Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Gürcistan Uyruklu Kişilerin İletişim Sorunları”, **International Social Sciences Studies Journal**, C. V, No: 36, 2019, s. 2944.

¹²⁸ Sert ve Nazlıoğlu, a.g.e., s. 8.

dışından gelen göçmen işçilerin sosyal hayatlarını yaşamaları ve kendilerine vakit ayırmaları noktasında yetersiz kalmaları, birçok işçinin mesleki yeterliliğinin sınırlı kalması, yerli halkın mevsimlik tarım işçilerine toplumsal düzen kurallarını öğretme konusunda isteksiz davranmaları ve gerekli yönlendirmeleri yapmamaları gösterilmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunların bildirilmesi ve çözüm oluşturulması amacıyla kurulan işçi merkezlerinin; işçilerin çalışma bölgelerine konumlarının uzaklığından dolayı işçi merkezlerine erişimlerinde sıkıntılar bulunmaktadır. İşçi merkezleri ile diğer sosyal kuruluşların (sağlık kuruluşu gibi) etkili iletişim kuramamalarından kaynaklı olumsuzluklar yaşanırken, belirtilen merkezde istihdam edilen çalışanların, mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve kültürel uyumunu sağlamada yetersiz kalabilmeleri yine işçilerin yaşadıkları sıkıntılar arasında gösterilmektedir. Çalışma süresi içerisinde ya da dışında işçilerin, ihtiyaç duyulduğunda sağlık hizmetlerinden yararlanması, standartların altında kalabilmektedir. Mevsimlik tarım işçileri çalışma koşullarının risklerinden kaynaklı fiziksel ve ruhsal sağlıklarını kaybedebilmektedir. Sağlığa uygun olmayan özellikle de kimyasal içeriği bulunan maddelere maruz kalmak, tehlike arz eden çiftlik araç gereçleri kullanmak, yoksulluk nedeniyle yaşadıkları psikolojik yıpranmalar, depresyon, alkol kullanma gibi sebeplerle sağlıkları olumsuz etkilenebilmektedir.¹²⁹

Mevsimlik tarım işçilerinin, işçilikten kaynaklanan sağlık sorunlarını ortaya koymak için Pennsylvania’da gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda; gelir düzeyinin düşük olması, sağlıklı yemek hazırlığına yeteri kadar zaman ayıramama, sağlıksız beslenmeler neticesinde kalp rahatsızlıkları, diyabet (şeker) hastalığı, tansiyon, astım, felç, obezite gibi rahatsızlıkların görüldüğünü ortaya koymaktadır.¹³⁰ Bir diğer çalışma ise Michigan’da yapılmıştır ve mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma koşullarından kaynaklı ve kronik rahatsızlıklar yaşadığını göstermektedir.¹³¹

¹²⁹ Nihat Akbıyık, “Malatya’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, s. 134-135.

¹³⁰ Thomas A. Arcury ve Sara A. Quandt, “Delivery of Health Services to Migrant and Seasonal Farmworkers” **Annual Review of Public Health**, V. XXVIII, No: 1, 2007, (Çevrimiçi) <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.publhealth.27.021405.102106> 17 Mart 2023.

¹³¹ Katherine L. Cason, Anastasia Snyder ve Leif Jensen, “The Health and Nutrition of Hispanic Migrant and Seasonal Farm Workers Pennsylvania”, **The Center for Rural Pennsylvania**, 2004, (Çevrimiçi) <http://lib.ncfh.org/pdfs/5957.pdf> 17 Mart 2023; Fereli, Aktaş ve Güneş, **a.g.e.**, s. 39.

1.4.2.2. Kanada’da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili uluslararası düzenlemeler arasında Kanada, standartların oluşturulması ve uygulanması noktasında ilk sırada yer almaktadır. Kanada’da mevsimlik tarım işçilerinin ülkeye girişlerine ve çalışma koşullarına yönelik düzenlemelerin yer aldığı Mevsimlik Tarım İşçileri Programı (Seasonal Agricultural Worker Program- SAWP), ülkede çalışan mevsimlik tarım işçileri için önem arz etmektedir. Kuşkusuz programa göre ülkeye 18 yaşını dolduran işçilerin gelebileceğine yönelik düzenleme yer alırken, ücret, çalışma süreleri, ulaşım, beslenme, barınma, sağlık, iş sağlığı ve güvenliği, dinlenme, kullanılabilecek izinlere yönelik standartların yer aldığı düzenlemeler bulunmaktadır.¹³²

Programda, işçilerin sağlıklarının korunması ve iyileştirilmesi noktasında beslenmeye yönelik standartlar da oluşturulmuştur. İşverenlere, çalıştırdığı her bir işçiye günlük maksimum 7 Kanada doları tutarında yemek vermesi, işçilerin kendi yemeklerini hazırlamak istemeleri halinde gıda malzemeleri ve uygun yeri, ekipmanı sağlamak işverenin yükümlülüğündedir. Gün içerisinde dinlenme sürelerinin yanında yemek molası da bulunmaktadır. Ayrıca program kapsamında hazırlanan Beslenme Rehberinde; gıdaların hazırlanacağı alanlar, atıkların yaşam alanlarından uzaklaştırılması ve hijyenin sağlanması, sağlıklı ve temiz içme suyunun teminine ilişkin düzenlemeler de bulunmaktadır.¹³³

1.4.2.3. İspanya’da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

İspanya’da büyük topraklar üzerine kurulu çiftliklerde ve tarım alanlarında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı Afrikalı iken bir kısmı Güneydoğu Avrupalılardan oluşmaktadır. İspanya’da mevsimlik tarım işçileri; yapılacak işin nitelik, beceri ya da eğitim gerektirip gerektirmeme durumuna göre farklılaşabilmektedir. Nitelikli işçilere çoğunlukla tahıl, meyve, sebze gibi ürünlerin ekiminde, ağaçların budanması, traktör kullanma gibi işlerde rastlanırken nitelsiz işçiler ise yetiştirilen ürünlerin toplanmasında yer almaktadır. İspanya’da çoğunlukla tarımsal ürünlerin ekim aşamasında, mevsimlik tarım işçilerine gereksinim duyulmaktadır. Bölgeye gelen Afrikalı göçmen işçiler, Nisan-Ekim ayları arasında

¹³² Fereli, Aktaç ve Güneş, **a.e.**, s. 43; MİGA, **a.g.e.**

¹³³ Fereli, Aktaç ve Güneş, **a.g.e.**, s. 43-44.

geçen süreçte önce şeftali, sonra armut ve sonrasında ise elma gibi yaş meyvelerin hasadında yer almaktadır. Akdeniz İspanya'sı olarak da bilinen Güney İspanya'da daha çok meyvecilik işiyle uğraşılırken, ürünlerin toplanma zamanında bölgeye, işçiler çalışma amacıyla gelmektedir. İspanya'da işçilerin sosyal güvenlik durumu ile ilgili kayıtlı ve kayıt dışı çalışanlar arasında farklılık bulunmakta; kayıtlı olan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik ödemeleri, işveren tarafından karşılanırken kayıtsız çalışanlarda böyle bir durum söz konusu değildir.¹³⁴

1.4.2.4. İtalya'da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

İtalya'nın yoğunlukla güney kesimlerinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin ağırlıklı bir kısmının Afrikalılardan oluştuğu bilinmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma durumları, günün koşullarına uygun değildir ve söz konusu koşulların olumsuzlukları, işçilerin yaşadığı yoksulluk sorununu ağırlaştırmaktadır. İşçiler düşük gelir seviyesiyle hayatlarını zorlukla devam ettirme ile başa çıkarken ayrımcı uygulamalara ve dışlanmalara da maruz kalabilmektedir. Yaşam koşullarının yarattığı olumsuzluklar, mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklarını etkilemekte ve hastalıklarla mücadele etmektedir. Barınma yerlerinin insan sağlığına elverişli olmayan alanlar olduğu, tuvaletten, içilebilir sudan, elektrik gibi sağlıklı yaşam için elzem olan olanaklardan mahrum olarak yaşamaktadır. Yaşadıkları sağlık problemlerinin başında; sağlıksız, dengesiz ve yetersiz beslenmeden kaynaklı mide problemleri, kemik, deri ve solunum rahatsızlığı yaşamaları gelmektedir.¹³⁵

1.4.3. Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği

Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliğinin durumuna değinmeden önce mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini anlayabilmek için mevsimlik işçiliğin yoğunlukta yer aldığı tarım sektörünün dönüşüm sürecine yer verilmesinde yarar görülmektedir.

¹³⁴ Hoggart ve Mendoza, **a.g.e.**, Nihat Akbıyık, "Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi" **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.X, No: 36, 2011, s. 135-136.

¹³⁵ Akbıyık, **a.e.**, s. 136.

1.4.3.1. Türkiye Tarımında Dönüşüm Süreci

Türkiye’de özellikle tarım sektöründe, mevsimlik tarım işçiliğinin yapılmaya başlaması ve ilerlemesinin sebeplerinin, tarımsal yapıdaki dönüşüm süreci ile değerlendirilmesi konuyu anlaşılır kılmaktadır.¹³⁶

Tarımda makineleşmenin başlaması, toprağı işlemede traktörlerin kullanılmaya başlaması ve dolayısıyla tarımda dönüşümün gerçekleşmesi, kırdan kente doğru gerçekleşen göç, toplumsal yapı üzerinde önemli etkiler ve değişimler oluşturan 1948-1970 yılları arasında kırsal dönüşüm sürecinin, mevsimlik tarım işçiliği üzerine önemli etkileri olmuştur.¹³⁷

Mevsimlik tarım işçiliği üzerinde etkileri olan kırsal dönüşüm süreci kendi içerisinde farklı gelişmelerin olması dolayısıyla dönemlere ayrılabilir. Şöyle ki 1948-1956 arasındaki dönem makineleşmenin başladığı ve traktör sayısının artmaya başladığı yıllar olarak bilinirken, 1956-1962 yılları arasında kalan dönemde traktör sayısında artış yaşanmamıştır. Kırsal dönüşüm sürecinde, tarımda makineleşme ve toprakların büyük arazi sahipleri elinde toplanması, mirasla arazilerin küçülmesi sonucunda, tarımda emek fazlası meydana gelmiştir.¹³⁸

Kırsal dönüşüm, kırsal alanda yaşayan nüfus ve tarım üretimi üzerinde değişimler meydana getirirken, ücretli emeğin kullanımını da yaygınlaştırmıştır.¹³⁹ Tarım sektöründe yaşanan değişikliklerle birlikte üretim yöntemlerinde de farklılıklar gözlenmektedir. Farklı nedenlerle köyden kente gerçekleşen göçler neticesinde önemli bir kesimin tarımda ücretli mevsimlik tarım işçiliği yapmaya başladıkları belirtilmektedir. Bu kesimin, çoğunlukla yeterli toprağı

¹³⁶ Fatime Güneş, “Mevsimlik İşçilikte Kadın Emeği”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 16.

¹³⁷ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 422; Mehmet Ecevit, “İç Göçün Unutulan Kaynakları: Tarımsal Farklılaşma ve Dönüşüm Dinamikleri”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996, s. 495; Benek ve Ökten, **a.g.e.**, s. 657; Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 139.

¹³⁸ İlhan Tekeli, **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1978, s. 303-304’ten aktaran Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 422-423, 426.

¹³⁹ Saniye Dedeoğlu, “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, s. 39.

olmayan ya da topraksız bir kesim olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki ortakçılar olduğu bilinmektedir.¹⁴⁰

Tarımda makinelerin kullanılmaya başlaması sonucunda kendilerine çok fazla ihtiyaç bulunmayan ortakçıların, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde mevsimlik tarım işçiliğine katıldıklarına yönelik araştırma bulguları bulunmaktadır. Örneğin Adana'da pamuk hasadında yer alan mevsimlik tarım işçileriyle gerçekleştirilen bir araştırma, mevsimlik tarım işçilerinden %65'lik bir kesimin önceden ortakçılık yaptıklarını ve söz konusu kesimin %77'si ise arazi sahiplerinin zorlamaları neticesinde ortakçılıktan ayrıldıklarını ortaya koymaktadır. 1960'lı yılların ortalarından itibaren Adana'ya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden (özellikle Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinden) mevsimlik tarım işçiliği yapmaya gelen ortakçıların olduğu bilinmektedir.¹⁴¹

Kırsal yapıda ve tarımda yaşanan dönüşüm sonrasında küçük üreticilerin ve topraksız köylülerin payına ya kente göç etmek ya da tarımda ücretli işçi olarak çalışma seçenekleri kalmıştır.¹⁴² Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan ve arazileri miras yoluyla küçülen ya da arazilerini kaybeden topraksız küçük köylüler için çok fazla bir seçenek bulunmamakta ve çoğunluğu tarımda ücretli işçi konumuna düşmektedir.¹⁴³

Mevsimlik tarım işçisi arzının artmasına etki eden gelişmelerden bir diğeri ekonomi politikalarında yaşanan değişikliklerle beraber etkilerini 1986-1995 yılları arasında hissettiren zorunlu göç sürecidir.¹⁴⁴ Güvenlik dolayısıyla zorunlu göçe katılan ve yerlerinden edilen bireyler ve ailelerden belli bir kesimin gezici mevsimlik tarımda yer aldıkları da ifade edilebilmektedir.

¹⁴⁰ Sidar Çınar, **Öteki "Proletarya" De Proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri**, Ankara, Notabene Yayınları, 2014.

¹⁴¹ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 426.

¹⁴² Mübeccel Kıray, "Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşme", **Toplum Bilim Yazıları**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1982, s. 343.

¹⁴³ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 425; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 196; Necdet Oral, **Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar**, Ankara, Ziraat Mühendisleri Odası Yayın Dizisi No 6., 2006, s. 48.

¹⁴⁴ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 422; Çetin Yılmaz, "Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri", **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, s. 48-49; İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 21.

1.4.3.2. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Mevsimlik işlerin yoğunlukla tarım sektöründe gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda mevsimlik tarım işçilerinin, tarımsal üretimde çalışmak için yer değiştirmelerinin tarihi geçmişe dayanmaktadır. Mevsimlik göç olarak bilinen olgu, Türkiye’de önemli bir nüfus kesimini ilgilendirmekte ve ülkenin birçok ilinde mevsimlik tarım işçisi çalışmaktadır.¹⁴⁵ Türkiye’de gezici mevsimlik tarım işçiliğinin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle beraber, ipucu oluşturabilecek bilgiler de bulunmaktadır.

Çukurova ve Ege ovalarında pamuk üretiminin yaygınlaşmasında, 1861-1865 yıllarında gerçekleşen Amerikan İç Savaşı sonrasında, Amerika pamuk üretiminde kesintiler başlayınca İngiliz dokuma sanayinin pamuk gereksiniminin farklı bölgelerden karşılanması etkili olmuştur.¹⁴⁶ 1830’lu yıllarda Kavalalı İbrahim Paşa’nın, Sudan’dan getirdiği işçi kölelerin Çukurova’da pamuk üretiminde çalışmaları, mevsimlik gezici tarımın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Pamuk üretim alanlarının artmasıyla beraber yoğunlukla mevsimlik tarım işçisine ihtiyaç duyulmuştur.¹⁴⁷ Farklı ovalarda pamuk üretiminin genişlemesi ile işçi-kölelerin yanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelen ekonomik olarak yoksul ve toprağı olmayan kişilerin de çalıştığı görülmüştür.¹⁴⁸ Benzer şekilde İç Ege’de İzmir-Aydın ovasının tarım işçileri de tarımsal üretimde yer alırken, mevsimlik tarım işçilerinin sayı olarak artmasında Ege Bölgesi’nde üretilen geleneksel tarım ürünlerinin dış ticaretinin gerçekleşmesinin önemli etkisi olmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Halil Koca ve Mustafa Girgin, “Alaşehir İlçesine Mevsimlik İşçi Göçü”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, C. VI, No: 4, 2000, s. 302; Sevil Büyüktarakçı, **İş Hukukunda Mevsimlik İşler ve Kampanya İşleri**. Ankara, Seçkin Yayınevi, 2010, s. 21.

¹⁴⁶ Murat Şeker, **Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi**, 1. bs., Ankara, Değişim Yayınları, 1986, s. 68.

¹⁴⁷ Şeker, a.e., s. 68; Ertan Karabıyık, vd. **Fındık Hasadının Oyuncuları-Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını, Altan Matbaası, 2014, s. 42.

¹⁴⁸ Nihat Akbıyık, “Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VII, No: 24, 2008, s. 230.

¹⁴⁹ Nihat Akbıyık, “Malatya’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, s. 137; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, a.g.e., s. 123.

Üretim alanlarının geniş coğrafyalara yayılması ve daha çok mevsimlik tarım işçilerinin çalışması sonucunda, 1834 yılında uygulanan İbrahim Paşa Nizamnamesi ile çalışma koşulları ve ücret üzerine yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Öncelikle işçi ücretlerinin belirlenmesi bir komisyona bırakılmış ve ücretlerin piyasadaki arz-talep durumuna göre belirleneceği kararlaştırılmış olmasının yanında 5,5 gün çalışan işçiye 7 günlük ücret tutarı verilmesi gerektiği düzenlemesi yer almıştır. Bu düzenlemeyle işçilerin hafta tatilleri ya da dinlenme süreleri uygulamasının bulunduğunu görülmektedir. Adı geçen düzenleme, mevsimlik tarım işçisi çalıştıran işverenlere birtakım yükümlülükler getirmektedir. Örneğin işçinin günlük gıda gereksinimini yani yeme içme ihtiyacını karşılama işverenin sorumluluğundadır. O günün koşullarında mevsimlik işçilerin, iş ilişkilerini ve anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla oluşturulan Nizamnamenin, işçi ücretlerinin farklı temsilcilerin görüşleriyle belirlenmesi gibi düzenlemelere yer vermesi olumlu olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁰ Fakat 1900'li yıllara gelindiğinde Adana'da tarım işçiliği ile ilgili yapılan bir kongrede yayımlanan rapor, mevsimlik tarım işçileriyle ilgili sorunlara yer vermektedir. İşçi ücretleri, çalışma ilişkileri, çalışma ve yaşam koşulları, işçi sağlama gibi farklı konularda sorunlar yaşandığını ortaya koymuştur.¹⁵¹

Mevsimlik tarım işçiliğiyle ilgili önemli tarihlerden bir diğeri de tarımda makineleşmenin başladığı, ekonomik sektörler içerisinde tarımın payının azaldığı buna karşın sanayi sektörünün payının artmaya başladığı yıllar olan 1950'li yıllardır. Kırsal kesimlerde nüfusun yoğun olması, iş imkanlarının sınırlı olması, tarımsal üretim yapılabilecek arazilerin yetersiz kalması, tarımda makinelerin kullanılmaya başlamasıyla bazı coğrafi alanlarda işgücüne daha az ihtiyaç bulunması, işsizlik baskısı, gelirden yoksunluk ve para kazanma isteği gibi nedenlerle ve aynı zamanda farklı illere ya da bölgelere ulaşım ağlarının gelişmesi ve erişilmesiyle tarımsal

¹⁵⁰ İhsan Erkul, **Türkiye'de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku**, Eskişehir, İlimler Akademisi Yayınları No.42-16, İstanbul, Yörük Matbaası, 1967; Nihat Akbıyık, "Türkiye'de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VII, No: 24, 2008, s. 229.

¹⁵¹ Akbıyık, **a.e.**, s. 230.

üretimin görece fazla yapıldığı ve işgücü açığı bulunan yerlere göç etmeye başlamışlardır.¹⁵²

Türkiye’de bölgeler arasında gelişmişlik ve kalkınmışlık farklılıklarının bulunması yanında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde daha çok yaşanan kan davaları gibi toplumsal olaylar, bölgelerde doğal koşullar ve iklim özelliklerinin de etkileriyle istihdam imkanlarının kısıtlı olması, eğitim düzeyinin görece düşük olması gibi nedenlerle mevsimlik göçler bu bölgelerden gerçekleşmektedir.¹⁵³ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden gerçekleşen mevsimlik göçlerin aileleriyle beraber, tarımsal üretimin farklı aşamalarında çalışmak için diğer bölgelere doğru yönelmektedir.¹⁵⁴

1980’li yıllara değin giderek artan gezici mevsimlik tarım işçiliği, geçici ve süreksiz bir çalışma olarak görülmekteydi. Bu süreç içerisinde kırsal alanlarda tarım sektöründe, mevsimlik işçi olarak çalışanlar farklı kanallar aracılığıyla kentte iş bulduklarında kente göç edip farklı sektörlerde çalışabilmekteydi. Fakat 1980’li yıllar sonrasında kırdan ve kentte istihdam imkanlarının sınırlı kalmasıyla, geçici bir süreç olarak değerlendirilen mevsimlik tarım işçiliği kalıcı hale gelmiştir ve ailelerden çocuklara aktarılmaya başlayan bir çalışma türüne dönüşmüştür.¹⁵⁵

1980 sonrası dönemde tarım politikalarında yaşanan değişimler, tarımın sektörler içerisindeki payının azalması, bazı ürünlere verilen devlet garantisinin ya

¹⁵² Selek-Öz ve Bulut, **a.g.e.**, s. 95; Ahmet Makal, “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. LVI, No: 3, 2001; Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul: Bilanço’98 Yayın Dizisi, 1999, s. 251; Seher Kutlu, “Erişkin Göçebe Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Kalitesi Düzeyi ve Etkileyen Faktörler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 6; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 13-15; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 123; Kezban Çelik vd., “Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi”, **The World Bank Public Disclosure Authorized**, 2015, s. 9.

¹⁵³ Sülükoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**, s. 2376; Fatih Orhan, “Erzincan’da Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Coğrafi Bir İnceleme”, **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 69, 2017.

¹⁵⁴ ÇSGB, **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı**, Ankara, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, 2010; Selek-Öz ve Bulut, **a.g.e.**

¹⁵⁵ Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014, s. 11; Metin Özügürlü, **Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler**, Ankara, Notabene Yayınları, 2011; Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 139; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 14.

da desteğinin azalması ya da kalkması gibi nedenler tarımsal yapıda değişimi de beraberinde getirmiştir. Tarım sektörüne uygulanan politikalar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki halkın zorunlu göçe tabi tutulması, toplumsal yapıda dönüşüme yol açmış ve dolayısıyla mevsimlik tarım işçisi sayısının artmasına da neden olmuştur.¹⁵⁶

Son olarak mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel gelişiminde 1980 sonrası dönemde ülke genelinde, tarımsal üretim yapılan coğrafyalara doğru mevsimlik tarım işçilerinin yıl içerisinde birden fazla yer değiştirdikleri ve işçilik yaptıkları bilinmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde fındık ve çay hasadında, Akdeniz Bölgesi'nde ağırlıklı olarak narenciye ve seracılık alanında, diğer bölgelerde ise zeytin, üzüm, fıstık, kayısı, mısır, sebzecilik gibi farklı tarımsal ürünlerin üretilmesi, mevsimlik tarım işçileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Yerli mevsimlik tarım işçilerine son yıllarda yabancı mevsimlik tarım işçileri de eklenmektedir.¹⁵⁷

1.4.3.3. Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

Tarım sektöründe, istihdam edilen sayısı yıllar itibarıyla azalsa da Türkiye'de hala önemli bir kesim tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tablo 2'ye bakıldığında bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 2: 2005-2022 Yılları Arasında Tarım Sektöründe İstihdam Edilenler		
Yıllar	Kişi Sayısı (Bin Kişi)	Yüzde (%)
2005	4,637	23,9
2006	4,365	21,9
2007	4,015	20,3
2008	4,347	21,5
2009	4,844	23,1
2010	4,980	22,6
2011	5,064	21,8
2012	5,032	20,8
2013	4,777	19,5
2014	4,957	19,3
2015	5,119	19,2
2016	5,054	18,7

¹⁵⁶ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 14; Sıdar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, "Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 26.

¹⁵⁷ Nihat Akbıyık, "Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, s. 137-138.

2017	5,247	18,4
2018	4,979	17,6
2019	4,901	17,4
2020	4,480	16,7
2021	4,734	15,9
2022	5,263	16,9
2023	4,695	14,8

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2022, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&dil=1> 16 Ocak 2022; (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isigucu-Istatistikleri-2023> 05.05.2024.

Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2022 yılı verilerine göre tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 5 milyon 263 bin kişi iken 2023 yılında bu sayı 4 milyon 695 kişiye düşmüştür. Buna göre 2022 yılında tarım sektöründe çalışan oranının toplam istihdamın %16,9’u oluştururken 2023 yılında ise %14,8’ini oluşturmaktadır.¹⁵⁸ Tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı bilinmesine karşın mevsimlik tarım işçiliğiyle ilgili istatistiki veriler bulunmamasına rağmen tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin yaklaşık yarısının mevsimlik tarım işçisi olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁹

Tarımda mevsimlik olarak çok çeşitli ürünlerin üretim ve hasat sürecinde yer alan işçiler farklı şehirlere çalışma amacıyla gidebilmektedir.¹⁶⁰ Mevsimlik tarım işçileri ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerden Türkiye’nin diğer illerine doğru göç etmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin hareketliliği genellikle Güneydoğu ve Doğu illerinden diğer bölgelere doğru gerçekleşmektedir İşçiler fındık, narenciye, pamuk, kayısı, çay, çeşitli sebze ve meyvelerin üretim aşamalarında çalışmaktadır.¹⁶¹ Mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı kendi memleketlerinde diğer bir kısmı ise memleketlerinden başka illere göç ederek tarımsal üretime katılmaktadır.¹⁶² Özellikle son yıllarda GAP’ın etkileriyle

¹⁵⁸ TÜİK, 2022, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&dil=1> 16 Ocak 2022; (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isigucu-Istatistikleri-2023> 05.05.2024.

¹⁵⁹ Kaya ve Özgülnar, **a.g.e.**, s. 117; TBMM, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 5, Sıra Sayısı 716, Mart 2015.

¹⁶⁰ TBMM Raporu, **a.g.e.**, s. 193.

¹⁶¹ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**; Yıldırak vd. **a.g.e.**, s. 62.

¹⁶² Demir, **a.g.e.**, s. 180; Fatime Güneş, “Mevsimlik İşçilikte Kadın Emegi”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 16.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bazı yerlerinde mevsimlik tarım işçilerinin de yer aldığı bilinmektedir.¹⁶³

Tarımsal ya da hayvansal üretim faaliyetlerinde, aile emeğinin yetersiz kalması halinde işgücü, yerli ya da göçmen işçilerden karşılanabilmektedir. Kars ve Ardahan illerinde hayvancılık alanında ot biçme işlerinde ücretli emeğe gereksinim duyulmakta ve söz konusu ihtiyaç ücretli yerli ya da Azeri göçmen mevsimlik işçilerden sağlanmaktadır.¹⁶⁴ Nitekim Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar, mevsimlik tarım işçileri arasında Gürcü, Azeri ve Suriyelilerin de bulunduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁵

Türkiye'de özellikle Gürcistan'dan Karadeniz Bölgesi illerine çay ve fındık hasadında, hayvancılık ve tekstil gibi sektörlerde çalışmak için gelen işçiler olduğu bilinirken mevsimlik tarım işçiliği yapan kesimler içerisinde etnik olarak Kürtler ve Suriye Savaşından sonra ülkeye gelen Arap işçilerin çoğunlukta olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁶ Suriyeli göçmenlerin ise genelde sınır illeri olan Gaziantep ve Şanlıurfa'da çoğunlukta oldukları görülürken Adana ve Mersin'de ise yine tarım alanında işçilik yaptıklarına rastlanmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶³ Geçgin, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁶⁴ Saniye Dedeoğlu, "Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018.

¹⁶⁵ Kalkınma Atölyesi, **Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2016.

¹⁶⁶ Sülukoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**, 2376; Zeynep Şimşek ve İbrahim Koruk, "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinden Biri: Mevsimlik Göçebe Tarım İşçiliği", **Çalışma Ortamı Dergisi**, 2009; Kalkınma Atölyesi, **Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2016; Nihan Ciğerci-Ulukan ve Umut Ulukan, "Tea Farming And Migrant Labour: Georgian Migrants in The Eastern Black Sea Region, Çay Tarımı ve Göçmen Emeği: Doğu Karadenizde Gürcü İşçiler", **Current Debates in Labour Economics & Industrial Relations**, Ed. Çağatay Edgücan ve Arzu Özsoy-Özmen, 1.bs., London, C.22, 2018, s. 103.

¹⁶⁷ Kalkınma Atölyesi, **Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2016; Nihan Ciğerci-Ulukan ve Umut Ulukan, "Tea Farming and Migrant Labour: Georgian Migrants in The Eastern Black Sea Region, Çay Tarımı ve Göçmen Emeği: Doğu Karadenizde Gürcü İşçiler", **Current Debates in Labour Economics & Industrial Relations**, Ed. Çağatay Edgücan ve Arzu Özsoy-Özmen, 1.bs., London, C. XXII, 2018, s. 103.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİYLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE VE İŞÇİLERİN SORUNLARI

2.1. Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Literatür Çalışması

Bu başlık altında yerli ve yabancı literatürde mevsimlik tarım işçileriyle ilgili gerçekleştirilmiş olan farklı çalışmalara yer verilecektir.

2.1.1. Yerli Literatürde Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Çalışmalar

Ulukan ve Ciğerci-Ulukan'ın (2009), Ordu'da gerçekleştirdikleri alan araştırması, fındıkta üç farklı kesimden işçinin (mahalli işçiler, yabancı göçmen işçiler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden gelen işçiler) çalıştığını ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda, yöreye Güneydoğu illerinden gelen işçilerin daha çok çadırda konakladıkları görülmüştür. Farklı işi yapan işçilerin (aşçı, çuvalcı kişiler) ücret miktarları da farklılaşmaktadır. Güneydoğu illerinden gelen işçilerin yalnızca fındık toplamaya katıldıklarına vurgu yapılırken Gürcü işçilerin ise bahçe/bakım, temizlik işlerinde de çalıştıkları sonucuna varılmıştır. Yerli/yabancı işçiler arasında ücret farklılığı da gerçekleştirilen araştırmanın bulguları arasındadır. Şöyle ki işçi ücretleri arasında en yüksek ücreti yerli işçiler alırken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen işçilerin ücreti en düşük düzeyde kalmaktadır. Yerli işçilerin çalışma süreleri diğer işçi gruplarına göre daha kısadır.¹⁶⁸

Akbıyık'ın (2011) çalışması, Malatya'daki mevsimlik tarım işçilerinin ücret ve çalışma koşullarıyla alanda çalışan işgücünün niteliklerini incelemektedir. Araştırmanın kapsamını; Malatya, Adıyaman ve Şanlıurfa'dan bireysel veya aileleriyle mevsimlik olarak çalışma amacıyla gelen işçiler oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen çalışma sonucunda, mevsimlik tarım işçilerinin en önemli sorunları

¹⁶⁸ Umut Ulukan ve Nihan Ciğerci-Ulukan, "Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği", 2000'li Yıllarda Türkiye'de İktisat ve Siyaset Rüzgarları, Ed. Gamze Yücesan-Özdemir, Efil Yayınevi, 2014.

arasında barınma yani konaklama sorunu gösterilirken mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının eğitimlerinin kesintiye uğradığı da belirtilmektedir.¹⁶⁹

Karaman ve Yılmaz'ın (2011) gerçekleştirdikleri çalışma, Giresun ve çevresine fındık hasadına gelen mevsimlik tarım işçileri, işveren ve aracılar arasındaki ilişkiler ağını incelemektedir. Çalışma kapsamında işçiler, bazen ücretlerini zamanında alamamaktan, ücretlerin emeklerinin karşılığı olmamasından ve sosyal güvenliklerinin olmamasından muzdarip olduklarını belirtmektedir. Araştırma sonuçları arasında çocuk işçi ücretlerinin düşük olmasının yanında eğitim hayatlarının kesintiye uğraması sorunları gösterilmektedir. Yabancı göçmen işçilerden Gürcü ve Azeri işçilerin düşük ücretlerle çalışmasından dolayı işçi ücretleri aşağıya çekilmekte, sosyal dışlanma ve etnik kimliğe dayalı algı yüzünden olumsuzluklar söz konusu olabilmektedir.¹⁷⁰

Çınar ve Lordoğlu (2011), Sakarya'nın Karasu ilçesinde fındık toplama işinde yer alan işçi, aracı ve yöredeki fındık bahçesi sahipleri ile derinlemesine görüşme yöntemiyle araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda işçilerin dikkat çeken zorlu yaşamları görülmüştür. Çalışmada, yöreye Diyarbakır ve Mardin illerinden işçilerin geldiği belirtilmektedir. İşçilerin yaşadıkları sıkıntılar arasında etnik kökenden dolayı dışlanmaya maruz kalmaları, yaşadıkları yoksulluk dolayısıyla ayrımcılığa uğramaları belirtilmektedir. Yine çocuk işçiler açısından durumun daha vahim olduğuna çalışmada dikkat çekilmektedir. Eğitimleri devam ederken okullarından ayrılan çocuklar, okul açıldıktan sonra tekrar evlerine dönmelerinden dolayı eğitim hayatları sıkıntıya düşebilmektedir. Yine çalışmanın önemli bulguları arasında, tarım aracıları ile işçiler arasında yaşanan borçlanma bağlantısı durumu ifade edilmektedir. İşçiler daha çalışmaya başlamadan önce ihtiyaçlarını gidermek için aracılardan borç alabilmekte bu durum ise işçiyi aracıya bağımlı duruma düşürmektedir. Çalışmada işçilerin aracılardan ücretlerini alamaması önemli bir sorun

¹⁶⁹ Nihat Akbıyık, "Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, ss. 132-154.

¹⁷⁰ Kasım Karaman ve Ali Sırrı Yılmaz, "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma", **Zeitschrift For die Welt der Turken (ZfWT) Journal of World of Turks**, C. III, No: 1, 2011, ss. 211-226.

alanı olarak vurgulanmakta, araçlar işverenden aldıkları ücreti işçilere dağıtmadan ortadan kaybolabilmekte, bu durum ise işçileri ciddi sıkıntıya sokmaktadır.¹⁷¹

Lordoğlu ve Etiler'in (2014) gerçekleştirdikleri çalışma, Sakarya, Düzce ve Zonguldak'ta farklı tarafların katılımıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda, çocukların her yıl eğitimlerini yarıda bırakması ciddi bir sorun olarak vurgulanmaktadır. Çocuklar, Mayıs ile Kasım aylarındaki süreçte gezici tarım işçiliğine katılmaları dolayısıyla okullarına devam edememektedir. Aynı zamanda işçilerin sağlık açısından sıkıntılar yaşadığı belirtilmektedir.¹⁷²

Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak (2014) tarafından, Adana, Afyon, Düzce, İzmir, Konya, Aksaray, Ordu, Samsun, Şanlıurfa, Yozgat, Nevşehir illerinde, narenciye, kiraz, fındık, pamuk, sebze toplama, pancar çapası yapma gibi işlerde çalışan mevsimlik tarım işçileri ile alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasının önemli bulgularından birisi mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının okuldan ayrılma oranlarının yüksek olmasıdır. Çalışma sonucunda mevsimlik tarım işçileri arasında farklı miktarlarda ücretlendirme yapıldığı özellikle farklı illerden çalışma amacıyla göçle gelen işçilere yönelik ayrımcı uygulamalar yanında bazı kamu hizmeti sunan kurumlarda sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür.¹⁷³

Kaya ve Özgülnar (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışma, mevsimlik tarım işçilerinin ağırlıklı olarak bulunduğu Adana ve Mersin illeri ile Şanlıurfa'da, işçilerin yaşadıkları ve çalıştıkları alanlarda 2014 yılı Mart -Ağustos ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, işçilerin iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri olmadan sosyal güvenlik imkanlarından mahrum olarak çalıştırıldıkları, iş güvencelerinin olmadığı, güvensiz ulaşım sunulduğu bulgularına ulaşılmıştır. Aynı şekilde barınma yerlerinin de altyapı olanaklarının yetersiz olduğu görülmüştür. Çalışma neticesinde mevsimlik tarım işçilerinin sorunları arasında; sosyal

¹⁷¹ Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, **Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine**, İstanbul, Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III. Bildiriler Kitabı Petrol-İş Yayınları, 2011, ss. 419-448.

¹⁷² Kuvvet Lordoğlu ve Nilay Etiler, "Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2014, ss. 115-134.

¹⁷³ Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, "Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu", **Hayata Destek Derneği**, 2014.

dışlanmaya maruz kalmaları, temel sağlık hizmetlerine erişememeleri, sağlıksız beslenmeleri, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitimlerinin kesintiye uğraması, çocukların ağır ve tehlikeli olan tarım işlerinde yer alması, kadınların çifte iş yükü altında ezilmeleri gösterilmektedir. Aynı zamanda aileler yaşadıkları yoksulluk nedeniyle çocuklarını da çalıştırabilmekte ve çocuklar okuldan ayrılmak zorunda bırakılabilmektedir.¹⁷⁴

Sülükoğlu ve Kılıç'ın (2016) gerçekleştirdikleri çalışmada, Düzce'deki fındık bahçelerinde ağırlıklı olarak yöre dışından gelen işçilerin çalıştığına vurgu yapılmaktadır. Fındık toplama zamanında yöreye gelen işçilerin büyük bir kısmı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden gelmektedir. Aynı zamanda Gürcistan'dan gelen Azeri Türkleri de yörede çalışan işçiler arasındadır. Araştırma bulguları arasında; yöre dışından gelen işçilerin çalışma saatlerinin daha uzun olmasına karşın yöre halkı ücretlerine göre daha düşük düzeyde ücret aldıkları belirtilmektedir. Yine araştırma bulguları arasında; farklı işçi grupları arasında ücret farklılıkları bulunmaktadır. Aynı yöreden fındık toplamaya gelen işçilerin ücretleri diğer işçilere göre biraz daha yukarıdadır. İşverenlerle gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde yöre halkının ücretlerinin diğer işçilere göre yüksek olmasının nedeni; fındık toplama işini daha iyi bilmelerine ve yapmalarına, fındık toplarken filizlere zarar vermemelerine bağlanmaktadır. Çalışma sonucunda, işçilerin şapka eldiven gibi çalışma materyalleri genellikle bir defaya mahsus olmak üzere işveren tarafından karşılandığı belirtilmektedir. Mmesevsmlik tarım işçileri arasında geldikleri coğrafi mekâna, ait oldukları etnik gruba göre bir ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.¹⁷⁵

Orhan'ın (2016), tarımsal faaliyetlerin genel özellikleri ve tarım işçilerinin sorunlarını saptamaya yönelik çalışması, 2016 yılında Erzincan'a, gelen gezici mevsimlik tarım işçilerini ele almaktadır. Araştırma sonucunda işçilerin ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu'dan geldiği ve en temel sorunlarının barınma olduğu

¹⁷⁴ Mehmet Kaya ve Nuray Özgülner, "Mevsimlik (Gezici-Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış". **Türk J Public Health**, C.XIII, No:2, 2015, ss. 115-126.

¹⁷⁵ Ali Sülükoğlu ve Taner Kılıç, "Düzce'nin Batısında Mevsimlik Tarım İşçileri", **I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 13-15 Ekim 2016 Elâzığ Fırat Üniversitesi, Asoscongress, 2016, ss. 2373-2388.

görülmüştür. Zorlu çalışma şartları yanında ulaşım, sağlık, dışlanma, eğitim, çocuk işçiliği diğer sorun yaşadıkları konular arasındadır.¹⁷⁶

Yiğit, Çiçek ve Öztürk'ün (2017), Isparta ilinde gezici ve geçici mevsimlik tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumlarını ele alan çalışması sonucunda, gezici mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının yerli (gündelikçi) mevsimlik tarım işçilerine kıyasla daha zor olduğu görülmüştür.¹⁷⁷

Güneş'in (2017), Eskişehir'in Alpu ilçesinde gerçekleştirilen çalışması sonucunda, ortalama 8-10 kişinin kaldığı çadırlar sağlıksız ve güvensiz olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmanın öne çıkan bulguları arasında hanelerin çoğunun çocuklarıyla birlikte mevsimlik işçiliğe katılmalarından dolayı çocukların eğitimlerini yarıda bırakmaları gösterilmektedir. Aynı zamanda hem tarlada hem evde kadın emeğinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁷⁸

Uyan-Semerci ve Erdoğan'ın (2017), Adana'da gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda, işçilerin günlük ücret miktarının Suriyeli işçiler dolayısıyla yüksek düzeylerde olmadığı görülmüştür. Çadırda konaklamak özellikle bebekler ve çocuklar için ciddi sorun oluşturmaktadır. Yine çalışmada çocukların okula devam edemediklerine rastlanılmıştır. Çadırda yaşadıkları süre zarfında yine çocuklar, bilgilendirici ve eğitici kurs gibi etkinliklere de katılamamaktadır.¹⁷⁹

Dedeoğlu'nun (2018), Türkiye'de tarımsal faaliyetlerde yer alan göçmenlerin mevcut durumlarını göstermeyi amaçlayan çalışmasında; 2015 ve 2016 yılları arasında Kalkınma Atölyesi Kooperatifi ile gerçekleştirilen iki araştırmanın sonuçları kullanılmıştır. Bu çerçevede tarımsal üretimde göçmenlerin ağırlıklı olarak

¹⁷⁶ Fatih Orhan, "Erzincan'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Coğrafi Bir İnceleme", **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 69, 2017, ss. 59-68.

¹⁷⁷ Berna Yiğit, Özal Çiçek ve Mustafa Öztürk, "Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği", **Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 2, 2017, ss. 1-25.

¹⁷⁸ Fatime Güneş, "Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, ss. 135-154.

¹⁷⁹ Pınar Uyan-Semerci ve Emre Erdoğan, **Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 585, 2017.

bulunduğu ve Türkiye’de üretilen birçok tarım ürününün özellikle toplanması aşamasında göçmen emeğinden yararlanıldığı görülmüştür.¹⁸⁰

Dedeoğlu’nun (2018), mevsimlik tarımsal üretimde, tarım aracılarının görevleri ve tarım aracılarının çocuk işçiliğiyle ilişkisini incelemeyi amaçlayan çalışmasında, 2017 Nisan ve Mayıs ayları arasında Adana ve Şanlıurfa’da yaşayan 141 tarım aracıları ile yüz yüze anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, tarım aracılığı ve tarımsal üretimde çocuk işçiliği arasındaki ilişkinin temelde, tarım aracılarının da önceden çocuk işçi olarak çalışmasından kaynaklandığını göstermektedir. Bu bağlamda tarım aracılarının yaşadığı toplumsal düzende çocukların çalışması normal kabul edilirken aileler yoksullukla baş etmede çocukların çalışmasına gereksinim duymaktadır.¹⁸¹

Akalın (2018), Mersin’de çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, konaklama şartlarını değerlendirdiği çalışması, 120 kişi ile derinlemesine görüşme yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Araştırmanın önemli sonuçlarına bakıldığında; mevsimlik tarım işçilerinin konaklama alanlarının sağlıklı olduğu, kaldıkları yerlerin insan onuruna yaraşır seviyede olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda kadınların günlük yevmiye miktarlarının erkeklerinkinden düşük olması, Suriyeli işçilerin yörede ağırlık kazanmasından sonra yevmiye miktarlarının artmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tarla sahiplerinin, işçilere yönelik kalacak yer tahsisi yapma zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna karşın tarım aracılığı, tarla sahiplerine ait olan uygun kerpiç ya da betonarme alanları talep olması durumunda işçilere verebilmektedir. Tarla sahipleri işverenlerin ulaşım maliyetlerini karşılamadığından işçiler, maliyetlerini minimum düzeye indirebilmek için bu alanlarda konaklamayı tercih edebilmektedir.¹⁸²

Kantar-Davran vd. (2018) tarafından, Adana’da gezici olarak çalışan tarım işçileriyle gerçekleştirilen alan araştırması neticesinde, gezici mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmının kadın ve çocuklardan olduğu belirtilirken işçilerin

¹⁸⁰ Saniye Dedeoğlu, “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, ss. 37-68.

¹⁸¹ Saniye Dedeoğlu, **Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir... Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2018.

¹⁸² Mehmet Akalın, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke Örnekleri”, **Sosyal Güvence Dergisi**, No: 13, 2018, ss. 1-30.

genellikle Şanlıurfa, Diyarbakır ve çevrelerindeki illerden yöreye geldiği görülmüştür. Çalışma süresi içerisinde işçiler arasında yaş veya cinsiyete göre iş bölümünün olmadığı görülmüştür. Ücret düzeylerinde ise cinsiyete göre farklılıklar bulunduğu aynı zamanda yaşı küçük olan işçilerin yetişkin işçilere göre daha düşük ücret aldığı araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır.¹⁸³

Ciğerci-Ulukan ve Ulukan'ın çalışmaları (2018), çay üretiminde mevsimlik olarak yer alan Gürcü işçilerin göçlerini ve çalışma ilişkilerini ele almaktadır. Rize ile Artvin illerinde gerçekleştirilen alan araştırması sonucunda, çay tarımına göçle gelen Gürcü işçilerin çoğunlukla erkeklerden oluştuğu belirtilirken gelen işçilerin Gürcistan'ın kırsal kesimlerinden geldiği görülmüştür.¹⁸⁴

Dedeoğlu, Bayraktar ve Çetinkaya tarafından (2019), Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin, mevsimlik tarımsal üretimdeki konumlarının incelendiği çalışmada, 2017 yılında Adana'da gerçekleştirilen alan araştırması sonucundaki veriler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, mevsimlik göçe katılan çocukların eğitim yaşamlarının sıkıntıya düştüğü sonucuna varılmıştır.¹⁸⁵

Tatoğlu'nun (2019) Rize iline, çay tarımında çalışma amacıyla mevsimlik gelen Türk ve Gürcistan kökenli kişilerin iletişim sorunları ele alan çalışması neticesinde, yöre halkının çalıştırdıkları işçilerin sorunlarına karşı duyarlı oldukları görülmüştür. Çalışmanın önemli bulguları arasında çay üretiminde ücretlendirmenin yarı yarıya toplama usulü (toplanılan ürünün yarısı üreticinin yarısı toplayan işçilerin) ile günlük yevmiye usulü yöntemleri ile çalıştıkları belirtilmektedir. Aynı zamanda çay tarımının mayıs aylarında başlaması sebebiyle eğitimi devam eden çocukların okul kapanana kadar evlerinde aile büyüklerinin ya da akrabalarının yanında kaldıkları sonrasında ise ailelerin yanına gelerek mevsimlik çalışmaya katıldıkları görülmektedir. İşçilerin, aile, akraba ve arkadaşlardan fiziki olarak uzak

¹⁸³ Müge Kantar-Davran vd. "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği Olgusunun Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiler Açısından Değerlendirilmesi", **Researcher: Social Science Studies**, C. VI, No: 3, 2018, ss. 295-316.

¹⁸⁴ Nihan Ciğerci-Ulukan ve Umut Ulukan, "Tea Farming and Migrant Labour: Georgian Migrants in The Eastern Black Sea Region, Çay Tarımı ve Göçmen Emeği: Doğu Karadenizde Gürcü İşçiler", **Current Debates in Labour Economics & Industrial Relations**, Ed. Çağatay Edgücan ve Arzu Özsoy-Özmen, 1.bs., London, C. XXII, 2018, ss.101-111.

¹⁸⁵ Saniye Dedeoğlu, Sinem Sefa Bayraktar ve Özgür Çetinkaya, "Yoksulun Umudu Çocuk: Türkiye'de Suriyeli Tarım İşçisi Çocuklar", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. IV, No:63, 2019, ss. 2585-2610.

olunmasından dolayı sosyal uyum ve iletişim konusunda güçlükler yaşadıkları ifade edilmektedir.¹⁸⁶

Aydoğdu (2019) tarafından Şanlıurfa’da, tarımda çalışan kadınların, tarım işçiliğine karşı düşüncelerinin araştırıldığı çalışma sonucunda, bekar ve genç yaş grubunda bulunan kadınlar ile ortaokul ve lise mezunlarının, tarım işçiliğinden en fazla memnuniyetsiz olanlar olup, bu kesimde yer alan kişiler daha çok sosyal güvenliği olan bir işte yer almak istemektedir.¹⁸⁷

Yılmaz’ın (2020) çalışması, katılımcıların yoksulluk ve toplumsal adalet algıları, çalışma süresi içerisinde yaşadıkları sıkıntılar, sosyal dışlanma ve ayrımcılık durumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Düzce’nin Akçokoca ilçesine bağlı köylerde gerçekleştirilen çalışma sonucunda, katılımcılar açısından işsizlikle mücadele etmede, gezici mevsimlik tarım işçiliğinin gerçekleştirilmesi, Suriyeli sığınmacıların bölgede ağırlık kazanmasından sonra ücretlerde düşmeler görülmüştür. Çalışma sürelerinin genel olarak uzun olması yanında mevsimlik işçiler ve yöre halkı işçileri arasında ücret ve çalışma süreleri açısından ayrımcı uygulamalar olduğu görülmüştür. İşçiler kültürel açıdan yöre halkı tarafından farklı etnik kökene sahip olmaları ve farklı dilleri konuşmalarından dolayı ikincilleştirilebilmektedir.¹⁸⁸

Yılmaz ve Yıldırım-İşler’in (2020), tarım araçlarını ele alan çalışması, Düzce ve Sakarya bölgelerinde 10 tarım aracı ile gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen çalışma sonucunda araçların öncelikle mevsimlik işçi olarak çalıştıkları görülmüştür. Diğer yandan araçlarla iş ilişkisi bulunan işçilerle akrabalık/tanıdık oldukları sonucuna varılmıştır. Yine çalışma sonucunda araçlar arasında gerçekleşen

¹⁸⁶ Mehmet Tatoğlu, “Çay Sektöründe Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Gürcistan Uyraklı Kişilerin İletişim Sorunları”, **International Social Sciences Studies Journal**, C. V, No: 36, 2019, ss. 2942-2946.

¹⁸⁷ Mustafa Hakkı Aydoğdu, “Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların İşe Bakışları ve Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma”, **Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi**, C. XXIII, No: 4, 2019, ss. 380-390.

¹⁸⁸ Çetin Yılmaz, “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, ss. 45-62.

rekabetin işçilerin sosyo-ekonomik durumlarını olumsuz etkilediği belirtilmektedir.¹⁸⁹

Baş ve Ciğerci-Ulukan (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma, fındık üretiminde çalışan kadın emeğini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Ordu'nun Fatsa ilçesinde gerçekleştirilen çalışma sonucunda, kadınların fındık toplama zamanında ve fındık toplama zamanı haricinde aile bütçesine katkısı bulunduğunu göstermektedir. Fındık toplama zamanı dışında kadınlar, hayvancılık, bahçe bakımı gibi işlerin yanında gündelik işler yapmak gibi sosyal güvencesi olmayan işlerde de çalışmaktadır. Bir diğer araştırma sonucu ise işçilerin günlük yevmiyeleri arasında, işveren tarafından yemek verilip verilmemesine göre farklılık bulunmaktadır.¹⁹⁰

Dilekçi (2020) tarafından Şanlıurfa'da, mevsimlik işçi olarak çalışan ailelerin çocuklarının eğitim sorunlarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma neticesinde işçi ailenin çocukları ailelerinden gerektiği kadar destek alamamakla birlikte bu desteği alamayanların çoğunlukla kız çocukları olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda öğrencilerin derslere devam edememeleri ve yer değişikliği yapmalarından ötürü öğrencilerin okulu sevmedikleri, telafi eğitimin ise yeteri kadar sunulmadığı sonucuna varılmıştır.¹⁹¹

Bağış'ın (2020) çalışmasında Denizli'de mahalli (yöre içi) mevsimlik tarım işçisi kadınları konu edinmektedir. Söz konusu kadınların yaşadıkları toplum içerisindeki niteliklerini, çalışma ve yaşam şartları yanında yaşadıkları sıkıntıları irdelemeye çalışan çalışma sonucunda, mevsimlik işçilik yapan kadınlar arasında dayıbaşı olarak çalışan kadınlar da görülmüştür. Araştırmanın sonuçları şu bulguları ortaya koymaktadır; mevsimlik işçilerin çalışacakları alana ulaşım yükümlülüğünün dayıbaşıları tarafından yerine getirildiği ancak ulaşım masraflarını tarla sahiplerinden almakta oldukları görülmüştür. İşçi ücretlerinin yükselme eğiliminde olmamasından

¹⁸⁹ Çetin Yılmaz ve Ayşe Seda Yıldırım-İşler, "Fındık Tarımı Özelinde Tarım İş Aracılığının Sosyolojik Analizi", **Emek Araştırma Dergisi**, C. XI, No: 18, 2020, ss. 119-150.

¹⁹⁰ Latife Baş, Nihan Ciğerci Ulukan, "Fındık Tarımında Mevsimlik Çalışan Yerli Kadın İşçiler: Fatsa Örneği", Fındık tarımında mevsimlik çalışan yerli kadın işçiler: Fatsa örneği, **Fiscaoeconomia**, C. IV, No: 1, 2020, ss.111-131.

¹⁹¹ Muhammed Dilekçi, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri" **Anadolu Türk Eğitim Dergisi**, C. II, No: 2, 2020, ss.17-32.

dolayı işçiler zor duruma düşmekten şikâyet etmektedir. Çalışma kapsamında kendi sigorta primlerini kendileri ödeyen mevsimlik tarım işçileriyle de karşılaşılmıştır.¹⁹²

Benek, Baydemir ve Bozdoğan (2020) tarafından, Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesinden Eskişehir'in Beylikova ilçesine çalışma amacıyla düzenli biçimde giden mevsimlik gezici tarım işçilerinin pandemi dönemindeki şartlarını incelemeyi amaçlayan çalışma neticesinde, Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte mevsimlik gezici tarım işçilerinin ulaşım maliyetlerinin yükseldiği görülmüştür. Barınma alanlarının düzenlenmesi neticesinde çadırlarda kalan kişi sayısının azaltılması dolayısıyla ihtiyaç duyulan çadır sayısı artırılması gerekirken yine bir çadırda çok sayıda kişinin kaldığı, kadınların erkeklere göre daha fazla çalıştıkları, işçilerin bazı işverenler ve bazı kişiler tarafından sosyal dışlanmaya uğradıkları görülmüştür.¹⁹³

Mertol vd. (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışma; mevsimlik çalışma amacıyla farklı illere giden işçilerin yaşam koşullarını incelemeyi ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesinde 2020 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilen araştırma sonucunda, ulaşımın güvensiz araçlarla sürdürülmesi, barınma alanlarının sağlıksız olması, ücret düzeyinin düşüklüğü yanında ücret konusunda yaşanan sıkıntılar gösterilmektedir. Ücret miktarları arasında çocuk işçilere erkek işçilerden daha düşük ücret verildiği sonucuna da varılmıştır.¹⁹⁴

2.1.2. Yabancı Literatürde Mevsimlik Tarım İşçileriyle İlgili Çalışmalar

Sinha (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışma, tarım işçilerinin çalışma koşullarını ve sosyo-ekonomik durumunu incelemektedir. Çalışmada tarım işçileri, mesleki tehlikelerden (tarımsal tehlikeler) en çok zarar gören kesim olarak belirtilmektedir. Tarım işçilerinin geniş bir bölümü hem fiziksel hem de zihinsel

¹⁹² Radiye Canan Bağış, Her Mevsimin İşçileri: Denizli'de Mahalli Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınlar", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XXIX, No: 4, 2020, ss. 138-150.

¹⁹³ Sedat Benek, Recep Baydemir ve Selim Bozdoğan, "Covid-19 Pandemi Sürecinde Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme: Beylikova (Eskişehir) Örneği", **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 76, 2020, ss. 75-94.

¹⁹⁴ Hüseyin Mertol vd., "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Sorunları (Hilvan Örneği)", **Eğitim-Bilim ve Araştırma Dergisi**, C. II, No: 1, 2021, ss. 63-74.

sağlık durumlarının kötü olmasına karşın açlık, susuzluk, hamilelik zamanlarında tarım işleriyle uğraşmaktadır. Ayrıca işçiler, öngörülen standart saatlerden daha fazla çalışmakta ve yetersiz yemek yemektedir. Genel halsizlik, yorgunluk, mide bozuklukları, baş dönmesi, baş ağrısı, enerji kaybı ve diğer bazı benzer fiziksel, zihinsel ve psikolojik sorunlar sağlıkları için çalışmaya uygun değildir. 743 erkek ve 271 kadın tarım işçisi ile Birbhim, Batı Bengal’de gerçekleştirilen çalışma, çalışanların çoğunluğunun olumsuz çalışma koşulları altında çalışmakta olduklarını ve yoksul sosyo-ekonomik tabana ait olduklarını ortaya koymaktadır. Yine çalışma sonucunda çalışan kişilerin çoğunluğunun düşük gelir katmanına mensup olduğu ve yorucu koşullar altında çalıştığı belirtilmektedir.¹⁹⁵

Mans vd. (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışma, göçmen mevsimlik tarım işçilerini ve onların sosyo-ekonomik, sağlık durumlarını ele almaktadır. Çalışmada, göçmen tarım işçilerinin, çok kötü çalışma koşulları altında çalışmakta olduğunu ve mesleki kimyasal ve ergonomik maruziyetler de dahil olmak üzere çok sayıda sağlık ve güvenlik tehlikesi ile karşılaştıkları ortaya konulmaktadır. Ayrıca çeşitli yaralanmalar ve hastalıklar -hatta ölüm- yanında ayrımcılık ve sosyal dışlanma, düşük ücret ve uzun çalışma saatleri, dil ve kültürel engeller gibi sorunlarla karşılaştıklarına da dikkat çekilmektedir. Göçmen tarım işçileri arasındaki yaralanma ve hastalıklar, çalışılan saat sayısı artıka artmaktadır. Tarımsal işyerleri arasında göçmen tarım işçileri için seralardaki çalışma koşulları özellikle yüksek nem, sıcaklık ve zayıf havalandırma gibi önemli sağlık tehlikeleri barındırmaktadır. Seralar en tehlikeli alanlardan biri olarak rapor edilmiştir. Göçmen tarım işçileri genellikle standartların altında, aşırı kalabalık ve güvencesiz konutlarda, yeterli sanitasyondan yoksun, çeşitli bulaşıcı unsurlara yakalanma koşulları altında yaşamaktadır.¹⁹⁶

King vd. (2016) tarafından hazırlanan çalışma, Amerika’da süt çiftliklerinde çalışan göçmen işçilerin sağlık ve güvenlik algılarını incelemektedir. 23 erkek, 14

¹⁹⁵ Braj Raj Kumar Sinha, “Working Conditions of Agricultural Workers: A Reflection of Socio-Economis Status”, **Journal of Studies and Research in Human Geography**, V. IV, I: 2, 2010, pp.35-45.

¹⁹⁶ Suensson Mans vd., “Migrant Agricultural Workers and Their Socio-economic, Occupational and Health Conditions-A Literature Review”, **SSRN Working Papers Series**, Social Science Research Network 2013.

kadın olmak üzere toplam 37 Hispanik göçmen süt işçisi (biri hariç tüm katılımcılar Meksikalıdır) ile beş odak grup çalışmasının sonuçları incelenmiştir. Wisconsin’de Hispanik süt ürünleri işçileriyle 2016 yılında yapılan çalışmada, bazı kişilere uygun işçi tazminatları verilirken, diğerlerine işle ilgili tazminatları almayı reddetmeleri talimatı verilmiştir. Bazı işverenler tıbbi yaralanma masraflarını ceplerinden karşılarken, diğerleri karşılamadıkları vurgulanmaktadır. İnekler önemli bir yaralanma kaynağı olarak belirtilmektedir. Çalışma baskısı ve hava durumu, yaralanma, risk faktörleri olarak not edilmiştir. Göçmenlik statüsü ve sınır dışı edilme korkusu, işçilerin yaralanma ve tehlike durumlarını bildirmelerini etkilemektedir. Tarım işçileri genellikle temel sağlık hizmetlerine erişmek için işten izin almakta zorlanmakta ve bir sağlık merkezine ulaşımında yoksun olabilmektedir. Çalışmanın önemli bulgularından bir diğeri ise katılımcıların çoğunluğu iş kaybı korkusu nedeniyle amirleri yaralanmaları rapor etmemektedir.¹⁹⁷

Madera-Pacheo ve Dios-Hernandez (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışma ABD, Mexico ve Nayarit arasında tütün tarımında çalışan geçici göçmen işçileri konu edinmektedir. Santiago’den gelen tütün göçmenlerinin çalışma koşulları ve çalışma günleri de kuzey ve güney arasında farklılık göstermektedir. Meksika’da sabah altıdan yediye kadar kesim için ayakta durmak gerektiğinden bahsedilmektedir. İşgünü bazen uzar ve işverene bağlı olarak 10 ile 12 saat arasında çalışılabilmektedir. Çalışmada, Güney Amerika’da bir tütün üreticisi ve mevsimlik tarım işçisi Pazartesi’den pazartesiye çalıştıklarını spor ya da başka aktivite için zaman olmadığını ifade etmektedir.¹⁹⁸

Salami, Meherali ve Salami (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Kanada’da geçici göçmen işçilerin sağlıklarını ele almaktadır yalnızca Kanada’daki geçici yabancı işçilerin sağlığına odaklanan toplam 10 yayınlanmış araştırma makalesi araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışanların çoğu Ontario eyaletindeki mevsimlik tarım işçilerini kapsamaktadır. Geçici yabancı işçilerin başlıca sağlık

¹⁹⁷ Liebman Amy King vd. “Immigrant Dairy Workers Perceptions of Health and Safety on The Farm in America’s Heartland”, **American Journal Industrial Medicine**, V. LIX, I. 3, 2016, pp. 227-235.

¹⁹⁸ Jesus Madera-Pacheo, Dagoberto de Dios-Hernandez. “The Tobacco Route: Temporary Migration Between Nayarit, Mexico and The Eastern Coast of The United States”, **Agricultura Sociedad y Desarrollo**, V. XIII, I. 4, 2016, pp.585-604.

sorunları arasında ruh sağlığı, iş sağlığı, kötü barınma ve sanitasyon, sınır dışı edilme korkusu ve dil engelleri dahil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimin önündeki engeller yer almaktadır. Bu sağlık sorunları büyük ölçüde geçici yabancı işçilerin Kanada'daki güvencesiz göçmenlik statüsü tarafından şekillendirilmektedir.¹⁹⁹

Contrain Employment Agency (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Hollanda'nın sebze ve meyve sektöründeki çalışma koşullarını incelemektedir. Meyve-sebze toplama mevsimi, mevsimlik işçilerin çalıştırıldığı, hasat, tasnif ve paketleme ile uğraştığı zamandır. Bu tür işçiler için en popüler destinasyonlardan biri, tarım ekonomisinde önemli yer olan Hollanda'dır. Çalışma açık havada (tarlalar) veya kapalı alanda (seralar, paketleme salonları) yapılabilmektedir. En büyük hacimli sebze ve meyve ihracatı çalışanlara, yetiştirme, hasat, ayırma, yıkama ve paketleme işlerinde çalışma talebini artırmaktadır. Kuşkonmaz hasadının başladığı Nisan ayında zaten mevsimlik işçilere ihtiyaç duyulmaktadır. Hollanda'da meyve ve sebze hasadı ve tasnifinde mevsimlik çalışma, yazlık iş arayan gençler, üniversite ve lise öğrencileri için çekici olabilmektedir.²⁰⁰

Statistics Netherlands (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Hollanda'da çalışan işçileri konu edinmektedir. Çalışmada genellikle mevsimlik işçilerin bahçecilikle uğraştıkları vurgulanmaktadır. Özellikle ekim ve hasat zamanlarında bu sektörde daha fazla geçici insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bahçecilik sektöründe mevsimlik işgücünün en fazla sera sebze çiftliklerinde olduğu belirtilmektedir. Bu işgücünün düzenli istihdam edilen işçi sayısından daha fazla olduğu söylenmektedir. İşgücü girdisinin yaklaşık %60'ını mevsimlik işçiler oluşturmaktadır. Bunlara domates, salatalık veya biber toplamaya yardım eden öğrenciler ve aynı zamanda geçici göçmen işçiler dahildir. Mevsimlik işçilerin görece az olduğu tarım sektörleri ise hayvancılık ve tarla tarımıdır. Haarlem çevresindeki alanlarda ve Westland bölgesinde, tarımsal faaliyetlerin nispeten büyük bir kısmı yani sırasıyla yüzde 61 ve 46'sı, mevsimlik işçiler tarafından

¹⁹⁹ Bukalo Salami, Salima Meherali, Azeez Salami, "The Health of Temporary Foreign Workers in Canada: A Scoping Review", **Canadian Journal of Public Health**, I. 8, 2016, pp. 546-554.

²⁰⁰ Contrain Employment Agency, "Work in The Vegetables And Fruit Sector in The Netherlands", 2018, (Çevrimiçi) <https://contrain.biz/knowledge-base/work-in-the-vegetables-and-fruit-sector-in-the-netherlands/>, 10 Haziran 2023.

gerçekleştirilmektedir. Westland bölgesi ağırlıklı olarak sebze, çiçek ve bitkilerin yetiştirildiği seralarıyla tanınmaktadır.²⁰¹

Goldman'ın (2021) çalışması, Amerika'da çiftliklerde çalışan işçilerin sağlık tehditlerini ele almaktadır. Çalışanların refahını etkileyen sosyal koşullar, ayrımcılık, barınma, dil, yaş, sosyal ağlar, sağlık hizmetleri ve ücretleri gibi sosyal koşullar genellikle tarım işçileri için fiziksel ve ruhsal sağlık risklerini artırmaktadır. İngilizce yeterliliği, doğduğu ülke, etnik köken, yasal statü gibi faktörler diğer ülkelerden gelen göçmen ve yerlilere karşı ayrımcılığın arkasındaki faktörler olarak belirtilmektedir. Çiftlik sahiplerinin Teksas'ta tarım işçilerine yönelik ayrımcı uygulamaları bulunmaktadır. Washington'da tarım işçileri, gazlı ısıtıcıları olmadığı için soğukta dışarıda yemek pişirmekte ve çamaşır makinesi olmadığı için kıyafetlerini hortumla yıkayıp dışarıda kütüklerin üzerinde kurutmaktadır. Göçmen tarım işçisi olarak çiftliklerde izole ortamlarda çalışmak, ailelerinden fiziksel olarak uzakta olmak, uzun çalışma saatleri ve gecekondularda yaşama nedeniyle sosyal ağlar ve destek sistemleri üzerinde sıklıkla stres yaratmaktadır. Tarım işçileri için bir gün uzun olabilmekte ve bu da sosyal bağlantı için zamanı daha da azaltmaktadır. Geçimini tarımda sağlayan bir işçi, sabah 6'da evinden çıkıp akşam 8'e kadar geri dönmeyebilmektedir. Hatta gece boyunca çalışabilmektedir. Bu durum çiftlik işçilerinin aileleri ve arkadaşlarıyla geçirmeleri gereken zamanı daraltmaktadır.²⁰²

Augere-Granier'in (2021) çalışması, Avrupa tarım sektöründe göçmen mevsimlik işçileri ele almaktadır. Çalışmada, AB meyve ve sebze sektörü, diğer AB üye devletlerinden veya üçüncü ülkelerden gelen ulusal olmayan işgücüne büyük ölçüde bağımlıdır. Çalışmada özellikle Almanya, İtalya, İspanya, Fransa ve Polonya'nın yüksek sayıda göçmen mevsimlik tarım işçisi istihdam etmekte olduğu belirtilmektedir. Çalışmada, mevsimlik tarım işçileri düşük ücretler, zorluklar, zorlayıcı çalışma süreleri ve kötü yaşam şartları sebebiyle yerel işçiler tarafından kaçınılan işleri yaptıkları vurgulanmaktadır. Çiftliklerde çalışma, yoğun fiziksel

²⁰¹ CBS Statistics Netherlands, "Nearly 30 Thousand Contract Workers in Agriculture", 2020, (Çevrimiçi) <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/15/nearly-30-thousand-contract-workers-in-agriculture> 15 Haziran 2023.

²⁰² Sarah Goldman "Essential and In Crisis: A review of the Public Health Threats Facing Farmworkers in the US", **John Hopkins Center for A Livable Future**, Center for Agriculture & Food Systems, 2021.

emek gerektirir aynı zamanda her türlü hava koşullarında ve erken saatlerde gerçekleşmektedir. Çiftliklerde kullanılan kimyasallara maruz kalma gibi işle ilgili riskler vardır. İşler genellikle zorlu eğilme veya diz çökme, çok ağır konteynırların zeminde kaldırılması ve taşınmasını içermektedir. Bu durum düşmelere ve sırt yaralanmalarına neden olabilmektedir. İşyeri kazaları ve hastalıkları sık görülmektedir. Çok sayıda mevsimlik işçi çok az iş güvenliği ve sosyal güvenlik kapsamı ile kısa süreli sözleşmelerle istihdam edilmektedir. Ev sahibi ülkenin dilini her zaman anlayamamaktadır. Göçmen işçiler genellikle ailelerinden uzakta, izole kırsal bölgelerdeki çiftliklerde yaşamaktadır. Her sabah toplu taşıma araçlarıyla tarlalara götürülmektedir. En kötü durumlarda ahırlarda, konteynırlarda ya da akan suyu, elektriği ya da uygun tesisatı olmayan ilkel barınaklarda ortak konaklama yerlerinde yaşamaktadır. Birçok durumda göçmen işçiler hiçbir yasal ve sosyal korumadan yararlanamamakta, aşırı çalışma ve yaşam koşullarını kabul etmek zorunda kalmakta ve düşük ücret almaktadır. İşlerini kaybetme, ülkelerine geri gönderilme ya da fiziksel veya şiddete maruz kalma tehdidi altında yaşamaktadır. Özellikle kadınlar sömürülme ve cinsel istismara uğrama riski altındadır.²⁰³

Dickson vd. (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışma, İskoç tarım sektörünü ve mevsimlik tarım işçilerini konu edinmektedir. Çalışmada İskoç tarım sektörü özellikle bahçecilik (meyve ve sebze üretimi) ve patates sektörü, ekim, dikim, yabancı otları temizleme, toplama, sınıflandırma, işleme ve paketleme dahil olmak üzere üretim sürecinin tüm aşamalarında göçmen işçilere yüksek oranda bağımlı oldukları vurgulanmaktadır. Yerel halkın mevcudiyeti ve kapasitesi sınırlıdır. İskoç çiftliklerinde çalışmayı seçen yabancı işçilerin, temel motivasyonları artan yaşam kalitesi ve hedeflerle bağlantılı kazanç potansiyeli, aşinalık ve çiftlik itibarıdır. İskoçya'nın mevsimlik göçmen işçileri, Bulgaristan, Romanya ve Polonya'dan gelmektedir. Mevsimlik göçmen işçiler, doğu kıyısındaki yumuşak meyve sektöründe kilit bir rol oynamakta ve yılda ortalama 4 ay istihdam edilmektedir. Toplam kalış süreleri bir sezon boyunca iki aydan az ile altı aydan fazla arasında değişebilmekte ve işçilerin bir kısmı da farklı çiftliklerde ve bölgelerde çalışarak

²⁰³ Marie-Laure Augere Granier, "Migrant Seasonal Workers in the European Agricultural Sector", European Parliament Briefing, **EPRS European Parliamentary Research Service-PE 689-347**, 2021.

oldukça hareketli yaşamaktadır. İşçiler daha yaşlı olma eğilimindedir ve daha azı öğrenci konumunda bulunmaktadır. Bu faktörler daha düşük bir İngilizce seviyesi ile ilişkili olmaktadır. Katılımcılar bir haftada 43 saat çalışmaktadır. İşçiler kendilerine saatte ortalama 10,22 sterlin ödenmekte olduğunu söylemektedir. Barınma genellikle işverenler tarafından sağlanmakta ve konaklama sağlama maliyetleri ücretten düşme eğiliminde olmaktadır. İskoçya’da çalışmanın en büyük zorluğu kendi ülkelerindeki arkadaşları ve aileleriyle düzenli iletişim kuramamaları ve dil engeli yaşamaları olarak gösterilmektedir.²⁰⁴

Doomernik, Garces-Mascarenas, Güell (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışma, tarım sektöründe mevsimlik tarım işçilerinin durumunu incelemektedir. Çalışma kapsamında, ABD’de tüketilen domates, biber, salatalık ve ayrıca çilek ve diğer kırmızı meyvelerin çoğunun İspanya’dan geldiği ifade edilmektedir. Tarım sektörü (özellikle ihracat boyutu) büyüdükçe, yerli işgücünün işe kabul edilebilirlik seviyesinin de artması nedeniyle mevsimlik işçi bulmak giderek zorlaşmaktadır. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçiliği talebi büyük ölçüde göçmenler tarafından karşılanmaktadır. Huelva ve Llada bölgelerinde tohumlu meyveler oldukça mevsimseldir yani işverenlerin sınırlı süreler için çok sayıda işçiye ihtiyacı bulunmaktadır. Doğrudan işverenler tarafından işe alınan işçilerin (menşe veya varış noktasındaki) çalışma koşulları bölgeden bölgeye farklılık gösterebilen toplu iş sözleşmeleriyle düzenlenmektedir. Genel olarak bu toplu sözleşmeler haftada yaklaşık 40 çalışma saati ve maksimum fazladan saat sayısı belirlemektedir. 2020 yılında asgari ücretin artmasıyla tarımda maaşların saatlik 7,41 Euroya yükseldiği belirtilmektedir.²⁰⁵

2.2. Covid-19 ve Mevsimlik Tarım İşçiliği

Koronavirüs pandemisi, dünya ülkelerini farklı açılardan etkilerken hayatlarını idame ettirmek amacıyla çalışmak zorunda olan toplumun kırılgan gruplarından birisi kapsamında görülen, mevsimlik gezici tarım işçileri de

²⁰⁴ Megan Dickson vd. “Seasonal Migrant Workers in Scottish Agriculture. Agriculture”, **Environmet and Marine Scottish Government Riaghaltas na ha Alba**, 2023.

²⁰⁵ Jeroen Doomernik, Blanca Garces-Mascarenas ve Berta Güell, “Seasonal Workers in Agriculture: The Cases of Spain and The Netherlands in Times of Covid-19”, **Migration Control Logics and Strategies in Europe**, 2023, pp. 209-226.

koronavirüsün olumsuz etkilediği gruplar arasında yer almaktadır. Covid-19 pandemi koşullarında virüsün etkilerini azaltmak amacıyla birçok tedbir hayata geçirilmiştir. Bu tedbirler arasında bazı çalışma alanları uzaktan, dönüşümlü ya da kısmi çalışma gibi esnek çalışmaya geçirilirken sokağa çıkma yasaklarının uygulanmasıyla toplumun etkileşimi azaltılmak istenmiştir. Fakat gezici mevsimlik tarım işçileri farklı gerekçelerle sokağa çıkma yasağından muaf tutulmuşlardır. Gezici mevsimlik tarım işçileri, çıkarılan genelgelerle, tarımsal üretimin kesintiye uğramaması ve devamlılığının sağlanması amacıyla çalışmaya devam etmeleri istenmiş olup zorlu çalışma ve yaşam koşullarında virüsle yüz yüze kalmışlardır. Kırılgan bir grup olan gezici mevsimlik tarım işçileri, pandemi döneminde durumları daha hassas bir yapıya bürünmüştür. Emeklerinden başka gelirleri bulunmayan kişilerin, virüs zamanında çalışmak zorunda olmaları, yoksulluklarının derinleşmesi ve virüse yakalanma arasında kalmalarına yol açmıştır.²⁰⁶

Mevsimlik tarım işçilerinin gidilen yerlerde temiz içme ve kullanma suyuna erişimlerinin sınırlı ve bazen yetersiz kalması, temel sağlık hizmetlerinden yararlanamamaları, alt yapı sorunlarının bulunması neticesinde sağlık problemlerinin görülmesi, yetersiz, sağlıklı ve dengeli beslenme sonucu vücut direncinin düşmesi, kalabalık ve yoğun çadırlarda kalma ve çalışma alanlarında çalışma gibi bir çok neden işçilerin ve ailelerin virüs karşısında savunmasız kalmalarına sebebiyet vermekte ve hayatlarını tehlikeye sokmaktadır.²⁰⁷

ILO tarafından 7 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan bir rapor, tarım kesiminde çalışanların virüs zamanında en büyük risk altındaki sektörde yer aldıklarını

²⁰⁶ Sedar Benek, “Coronavirüs En Çok Mevsimlik İşçileri Etkiledi”, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.kurdistan24.net/tr/story/56432-K24-%C3%96ZEL---%E2%80%98Coronavir%C3%BCs-en-%C3%A7ok-mevsimlik-i%C5%9F%C3%A7ileri-etkiledi%E2%80%99> 01 Eylül 2022; Sedat Benek, “Pandemi Mevsimlik Tarım İşçisi Aileleri Nasıl Etkiledi?”, 2020, (Çevrimiçi) <https://m.bianet.org/bianet/tarim/225201-pandemi-mevsimlik-tarim-iscisi-aileleri-nasil-etkiledi> 01 Eylül 2022; Benek, Baydemir ve Bozdoğan, *a.g.e.*, s. 78; Zeynep Şimşek, “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, *Sağlık ve Toplum*, Özel Sayı Temmuz 30, 2020, s. 104; Besim Can Zırh vd, *Virüs Mü Yoksulluk Mu? Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Bitkisel Üretime Olası Etkileri*, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını, 2020, s. 120.

²⁰⁷ Zeynep Şimşek, “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, *Sağlık ve Toplum*, Özel Sayı Temmuz 30, 2020, s. 104.

göstermiştir.²⁰⁸ Mevsimlik tarım çalışanlarının hastalık, yaralanma ve ölümler açısından risk grupları arasında ön sıralarda gelmeleri yanında pandemi döneminde hijyen koşullarının yeteri kadar sağlanamaması onların yaşadıkları tehlikeleri artırmaktadır.²⁰⁹ Tarım sektörünün, kendine özgü çalışma koşullarını barındırması bu sektörde çalışanların da pandemi döneminde risk altında oldukları görülmüştür. Özellikle gezici mevsimlik tarım işçileri farklı şehre çalışma amacıyla gitmeleri, ulaşım araçlarının kalabalık olması ve sosyal mesafeye uymanın çok güç olması onları sağlık açısından zor duruma düşürmektedir. Diğer taraftan barınma alanlarının insani koşullardan uzak çadır yerleşimlerinde sağlanması ve çalışma koşullarının zorluğu işçilerin farklı risklerle karşılaşmalarına da sebebiyet vermektedir.

Gezici mevsimlik tarım işçilerinin, Covid-19 pandemi döneminde risk grubu olarak değerlendirilmesi, onların yaşam ve çalışma koşullarının zorluğundan kaynaklanmaktadır. Nitekim aile bireyleri ile mevsimlik göçe katılan işçiler, barınma alanlarının kalabalık olması, virüsün yayılımı ihtimalini yükseltebileceği gibi işçilerin banyo, tuvalet gibi imkanlarının sınırlı olması hayatlarını güçleştirmektedir. Sağlıklarını korumak için temizlik ve mesafe kurallarına uymanın zor olduğu mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarına yönelik iyileştirmelerin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.²¹⁰

Türkiye’de, pandemi döneminde vaka sayılarının yükselmesi ve tarımsal üretim sezonunun başlamasıyla birlikte Koronavirüs Tedbirleri/ Mevsimlik Tarım İşçileri adıyla gerçekleştirilmesi gerekenleri kapsayan bir talimat düzenlenmiştir. Adı geçen talimatta, tarımsal üretimde önemli konumda bulunan mevsimlik tarım işçilerinin önemine vurgu yapılarak gerçekleştirilmesi istenilen faaliyetlerin neler olduğuna yer verilmiştir.²¹¹

²⁰⁸ ILO, “ILO Gözlem 2. Baskı: Covid-19 ve Çalışma Yaşamı”, 2020, s. 4, (Çevrimiçi) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_741784.pdf 01 Eylül 2022.

²⁰⁹ Zeynep Şimşek, “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, **Sağlık ve Toplum**, Özel Sayı Temmuz 30, 2020, s. 104.

²¹⁰ Doğan ve Pekasıl, **a.g.e.**, s. 281.

²¹¹ Zeynep Şimşek, “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, **Sağlık ve Toplum**, Özel Sayı Temmuz 30, 2020, s. 103; Zırh vd. **a.g.e.**, s. 59.

Mevsimlik tarım işçisine gereksinim duyulması ve ilgili işçilerin il içinden karşılanamaması halinde farklı illerden işgücü talep edilebilecektir. Aracılık belgesi olan tarım aracılarının, çalışabilecek işçileri belirlemesi, işçilerin çıkış illerinde ateş ölçümü gibi farklı sağlık kontrollerinin yapılması ve bilgilendirme çalışmaları tamamlandıktan sonra sokağa çıkma yasağından da muaf olduklarını gösteren seyahat belgeleri düzenlenen işçilerin, sosyal mesafe kurallarının uygulandığı, maske ve hijyen malzemelerinin sağlanarak ulaşımlarının varış illerine gerçekleştirilmesi, ilgili kurum ve kuruluşların öncülüğünde varış illerinde işçilerin, barınma alanlarının sosyal mesafe kuralları gözetilerek düzenlenmesi belirtilmiştir. Aynı zamanda temiz, sağlıklı içme ve kullanma suyunun sağlanması yanında sabun, dezenfektan gibi işçilerin sağlıklarını koruyucu malzemelerin temin edilmesi ve devamının sağlanması, temel sağlık hizmetlerinin sunulması, gebe, lohusa, bebek, engelli ve 65 yaş üstü bireylerin bir başka anlatımla özel korunması gereken grupta yer alan kişiler için özel önem gerektiren tedbirler alınması gibi işçilerin sağlıklarını ilgilendiren koruyucu önlemlerin alınmasıyla ilgili tedbirlerin hayata geçirilmesi istenmiştir.²¹²

Mevsimlik tarım işçilerinin hayatlarının devamı ve sağlıklarının iyileştirilmesi noktasında, tarımsal üretim sezonu boyunca çalışabilmeleri amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından birtakım önlem ve tedbirleri içeren belgeler il valiliklerine gönderilmiştir. Özellikle işçilerin maske, sabun, dezenfektan gibi sağlığı koruyucu malzeme ve ekipmanların hem çalışma alanlarında hem de barınma alanlarında kullanılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Yine çalışma alanlarında yemek molalarında, kalabalık gruplar halinde değil de küçük gruplar halinde oturulması istenmiştir. Yine çadırlarda kalabalık ailelerin değil belirli sayıda işçilerin kalmasına yönelik talimatlar bulunurken ilgili kurumlar tarafından vaka sayısının artmaması ve işçilerin sağlıklarının devamı için sağlık hizmetlerine erişimleri amacıyla koruyucu sağlık hizmetlerinin sunulması kararı alınmıştır. Pandemi döneminde mevsimlik tarım işçilerine yönelik alınan tedbirlere rağmen tedbirlerin çok fazla hayata geçirilemediği de bilinmektedir. İşçilerin özellikle açık alanda çalışmaları durumunda maske takmak istememeleri, sosyal mesafe kurallarına uymanın güç

²¹²Zeynep Şimşek, “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, **Sağlık ve Toplum**, Özel Sayı Temmuz 30, 2020, s. 103, 104-107; Doğan ve Pekasıl, **a.g.e.**, s. 281.

olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda çalışma esnasında sürekli dezenfektan kullanımının sağlanamaması, kalabalık ailelerin çadırda kalmaları gerek varış iline ulaşım noktasında gerekse çalışma alanlarına ulaşım noktalarında birçok kişinin sosyal mesafenin bulunmadığı araçlarda taşınmaları ifade edilmektedir. Çalışma bölgelerinde işçilerin temiz içme suyuna her zaman erişemedikleri ve su içmek için bardakların yetersiz olması da işçileri virüse açık hale getirebilmektedir. Özetle mevsimlik tarım işçileri temelde yatan yoksulluk sebebiyle hayatları pahasına virüsle karşı karşıya kalmışlardır.

2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları

Sosyo-ekonomik açıdan önemli olan mevsimlik tarım işçileri; barınma, ulaşım, altyapı, iş sağlığı ve güvenliği, insan onuruna yaraşır ücret düzeyi, sosyal güvenlik gibi ekonomik ve sosyal haklardan yoksun olarak çalışmaktadır. Özellikle gezici mevsimlik tarım işçileri yaşadıkları yoksulluk dolayısıyla bir yıl içinde farklı sürelerle değişen zamanlarda tarımsal ürünlerin yetiştirilmesinde farklı illere göç ederken aile üyelerinden yaşlıların ya da çocukların da mevsimlik göçe katılması, işçilerin yaşadıkları sorunları artırabilmektedir.²¹³

Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarını da beraberinde çalışılacak olan bölgeye götürmeleri, çocukların eğitim hayatlarında olumsuzluklara yol açmakta ve bir kırılma yaşayamayan çocuklar, aileleri gibi mevsimlik tarım işçisi olarak çalışabilmektedir. Yaşlılar ise hem yaşlarının ileri olmasından hem de farklı bir yöreye sosyal uyumda sıkıntı yaşayabilmektedir.²¹⁴

Tarım sektöründe istihdam edilenlerin neredeyse yarısını oluşturan mevsimlik tarım işçileri arasında kadın ve çocukların durumu özel önem arz etmektedir. Diğer taraftan yoksulluk nedeniyle mevsimlik göçe katılan işçiler, kazandıkları düşük ücret düzeyleri ile sadece işsiz olmamakta ancak yaşadıkları yoksulluktan

²¹³ Müge Kantar-Davran vd., “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Olgusunun Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiler Açısından Değerlendirilmesi”, **Researcher: Social Science Studies**, C. VI, No: 3, 2018, s. 298-299; Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014, s. 11.

²¹⁴ Sebiha Kablay, **Mevsimlik ve Gezici-Geçici Çalışma: Çocuk İşçiler**, Ed. G. Yücesan Özdemir, 1.bs., Ankara, NotaBene Yayınları, 2015, s. 93; Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 150.

kurtulamamaktadır.²¹⁵ Mevsimlik tarım işçileri; yaşadıkları yoksulluk yanında hem çalışma koşullarından kaynaklı hem de yaşam koşullarından kaynaklı farklı sorunlarla mücadele etmeye çalışmaktadır.²¹⁶

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarından kaynaklı sorunları arasında; yetersiz ve dengesiz beslenme, temiz içme ve kullanma suyuna erişememe, barınma yerlerinde kanalizasyon bulunmamasından dolayı hijyen problemleri ve sağlıksız çevrede yaşamaları, tehlikeli ve güvencesiz ulaşım araçlarıyla seyahat etme, ölümlü veya yaralanmalı trafik kazaları gösterilmektedir. Çalışma koşullarından kaynaklı sorunlar ise düşük ücretlerle çalışmaları, uzun çalışma saatleri, kayıt dışı çalışmaları neticesinde sosyal güvenlikten yararlanamamaları, iş kazaları yaşamalarıdır. Bu sorunlara ek olarak çeşitli sağlık sorunları, eğitim ve sağlık hizmetlerinden tam kapasite yararlanamama, sosyal dışlanma ve ayrımcılık, kadın ve çocuk işçiliğinden kaynaklı zorluklar yaşayabilmektedir.²¹⁷

Tarım sektörü, kendine özgü yapısından dolayı çeşitli tehlikeleri barındırırken çalışan kişiler, çocuklar ve yaşlılar için iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri hayata geçirilmediği zaman iş kazası ve meslek hastalıklarına yakalanmaları olasıdır.²¹⁸ Fakat mevsimlik tarım işçileri arasında kayıt dışı çalışmanın yaygın olması, işçiler arasında meslek hastalığına yakalananların belirlenmesini zora sokabilmektedir.²¹⁹ Çalışma koşullarından kaynaklı iş kazası ya da meslek hastalığına yakalanma halinde

²¹⁵ Celal Altın, “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk: Ankara-Polatlı Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 99.

²¹⁶ Çağdaş Kanvermez ve Sarp Korkut Sümer, “Türkiye’de Tarım Sektöründe Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğinin Kanun ve İş Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Erken Görünüm**, 2020, s. 4, 8.

²¹⁷ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 5; Yiğit, Özal ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 4; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeli ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14; Fereli, Aktaç ve Güneş, **a.g.e.**, s. 43; Fevzi Engin, “Doğu Karadeniz’de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler”, **Fiscaoeconomia**, C. I, No: 3, 2017, s. 10-11; Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 11; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, s. 117; Cihan Selek-Öz ve Enver Bulut, “Düzgün İş Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”, **Bilgi Dergisi**, No: 28, 2014, s. 117-119; Hurst, Termine ve Karl, **a.g.e.**, p. 89-90.

²¹⁸ Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 4, 8.

²¹⁹ Sert ve Nazlıoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

mevsimlik tarım işçileri çalışamamalarından dolayı gelir azalması ve gider artışı durumuyla da karşılaşabilmektedir.²²⁰

Mevsimlik tarım işçilerinin ülke içerisinde sendikası bir kesim olması, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda sendikalaşmaları önünde engel oluşturacak bir hüküm olmamasına rağmen onların, haklarını koruyacak ve iyileştirecek bir ses oluşturmamaktadır.²²¹

Özellikle tarım sektöründe yer alan ve çalışma hayatının görünmeyen ve duyulmayan kesimi olarak ifade edilen mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar uluslararası ve ulusal düzenlemelere rağmen varlığını sürdürmektedir.²²²

Bu bölüm içerisinde mevsimlik tarım işçilerinin durumunu daha iyi anlayabilmek açısından karşılaştıkları sorunlara yer verilecektir.

2.3.1. Yaşam Koşullarından Kaynaklı Sorunlar

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kişilerin, yaşam koşullarından kaynaklı sorunlarla karşılaşmaları onların, temel yaşam haklarından yararlanamamalarına da yol açmaktadır. Ülke genelinde özellikle de gezici mevsimlik tarım işçilerinin geçici işçilere göre yaşam koşulları daha zorlayıcıdır. Nitekim temel yaşam haklarından olan, uluslararası ve ulusal düzenlemelerle korunan sağlık hakkı ve konut hakkından yoksun olarak çalışmaktadır.²²³

Yaşam koşulları içerisinde insan onuruna yaraşır bir düzeyde hayatlarını sürdürmesine imkân vermeyen barınma koşulları yanında mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklarının korunması ve iyileştirilmesi için gerekli olan sağlık hizmetlerinden yeteri kadar yararlanamamaktadır. Sağlık hizmetlerinden yararlanamamalarında sadece maddi durumlarının yetersiz olması değil aynı zamanda sağlık personellerinin kendilerine ilgisiz davrandıklarına yönelik düşünceleri de bulunmaktadır. Sağlık

²²⁰ Oğuz Karadeniz, “Dünya’da ve Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Korunma Yetersizliği”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. III, No: 34, 2012, s. 17; Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 2.

²²¹ Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emegi ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14; Cihan Selek-Öz ve Enver Bulut, “Düzgün İş Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”, **Bilgi Dergisi**, No: 28, 2014, s.117-119.

²²² Hurst, Termine ve Karl, **a.g.e.**, p. 89-90.

²²³ Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”, **III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2011, s. 443; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 1, 3.

problemi yaşadıklarında, kendi geliştirdikleri alternatif yöntemlerle, bitkisel otlarla ya da eczaneden ilaç alma yoluna giderek çözmeye çalışmaktadır.²²⁴

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve sağlık problemleri yanında yetersiz, dengesiz ve sağlıksız beslenmelerinden kaynaklı farklı sağlık problemleri yaşamaları, bu işçilerin hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır. Yaşam koşullarından kaynaklı sorunlar arasında, çalışacakları bölgeye erişimlerinde kullandıkları ulaşım araçlarının güvenli olmaması ve kazaların yaşanmasında işçilerin ya da aile üyelerinden birilerinin trafik kazaları sonucunda ölmeleri ya da yaralanmaları, işçileri derinden etkilemektedir.

2.3.1.1. Barınma ve Beslenme Sorunu

Hayatlarının devamını sağlamak amacıyla başka illere mevsimlik olarak göç eden tarım işçileri, gittikleri çalışma yerlerinde belirli sürelerle aileleri ile konaklamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin konakladıkları alanların sağlıksız ve derme çatma olması sorunlarını derinleştirmekte ve karmaşıklştırmaktadır.²²⁵

Gittikleri yerlerde kalacakları süre boyunca konaklayacakları yerler ya kendi imkanlarıyla kurdukları çadır yerleşim yeri ya işveren/tarla sahibi tarafından sağlanan atıl durumdaki evlerin işçilere tesis edilmesi ya da kamu kurumlarına ait olan yerlerdir. İşçilerin kalacakları çadır yerleşimlerinin tuvalet, banyo, mutfak, dinlenme odaları gibi özellikleri taşımaması ya da yetersiz kalması günlük ihtiyaçları sağlamanın uzağında kalmaktadır.²²⁶ Bu gibi gerekçelerle işçiler, çadırlarını su kaynaklarına erişimin rahat olduğu konumlara kurmaktadır. Çadırların kurulacağı yerlerin seçiminde su kaynaklarına yakın olması bazı olumsuzlukları da beraberinde

²²⁴ Nurettin Yıldırak vd., **Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları**, Ankara, Tarım İş Yayınları, 2002, s. 100-101.

²²⁵ Yıldırak, vd., **a.e.**

²²⁶ Enver Bulut, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaeli Örneği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 35; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 30; Akpınar, **a.g.e.**, s. 31; İbrahim Görücü ve Nihat Akbıyık, “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. III, No: 5, 2010, s. 200.

getirmektedir. Örneğin yaz döneminde sıcağın dolayısı böceklerin, sivrisineklerin yoğun olarak görülmesi, sağlık sorunlarını ortaya çıkarabilmektedir.²²⁷

Gezici mevsimlik tarım işçileri, konaklama yerlerinin seçiminde günlük gereksinimlerini karşılayabilecek bakkal, market ya da sağlık hizmetlerinin bulunduğu konumları tercih edebilmektedir. Tarla sahipleri ise çalışılacak alana ulaşım süresini kısaltmak için işçilerin yerleşim yerlerinin tarlalara yakın olmasını tercih etmektedir.²²⁸

İşverenler tarafından işçilerin kalmaları amacıyla sunulan evlerin güvenilir ve konforlu olması, altyapısının olması sebebiyle yaşam koşullarını biraz daha iyileştirebilmektedir. Diğer taraftan çadırların toprak zemin üzerine kurulması, işçilerin beraberinde getirdikleri malzemeleri sıcağın, soğuktan yani hava koşullarından koruması, tüm aile bireylerinin aynı çadırda kalması, sosyal ya da özel hayatın olmadığını gösterirken sorunlarını derinleştirmektedir.²²⁹ Aynı zamanda çadır yerleşimlerinin bazı riskleri barındırdığını da belirtmek gerekmektedir. Çadırların barınmaya uygun olmayan, kalitesiz malzemelerden (naylon, çadır vb.) yapılması barınma yerlerini tehlikeye açık hale getirmektedir. Yılan, akrep gibi tehlikeli hayvanlar tarafından ısırılma tehlikesi olduğu gibi aşırı yağmur yağması halinde çadırların içindeki malzemelerle birlikte yok olabilme riski de bulunmaktadır.²³⁰ Yerel halk, mevsimlik tarım işçilerinin çadırlarının kendilerine yakın olmasını, yaratabilecekleri çevre kirliliği sebebiyle istememektedir.²³¹

²²⁷ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 10; Çetin Yılmaz, “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, s. 45; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 200.

²²⁸ Mehmet Akalın, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus ve Silifke Örnekleri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, No: 13, 2018, s. 17-20.

²²⁹ Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 146; Kalaycı, Sayın ve Sav, **a.g.e.**, s. 1232; Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 418-419.

²³⁰ Pınar Uyan-Semerci ve Emre Erdoğan, **Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum Adana’da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 585, 2017, s. 5; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 200; Çelikel-Yığıter, **a.g.e.**, s. 62; Betül Kübra Doğan ve Ayşe Nur Pekasıl, “Covid-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, C. XXXII, No: 1, 2021, s. 280; Uyan-Semerci ve Erdoğan, **a.g.e.**, s. 55.

²³¹ Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 418; Cevdet Yılmaz, “Samsun’da Mevsimlik Tarım İşçiliği”, **Kent Kültürü Dergisi**, C. XIII, 2017, s. 22.

Günlerinin önemli bir kısmını tarımsal faaliyetlerde çalışarak geçiren mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma güçlerinin yenilenebilmesi için dinlenmeye, aileleri ile vakit geçirmeye ihtiyaçları vardır. İşçilerin beraberinde getirdikleri gıda malzemeleri, yatak, yorgan, kilim, mutfak araç-gereçleri gibi eşyaların çadırda bulunması, aile üyeleri ile konaklama, çadırların büyüklükleri yetersiz olduğundan dolayı işçilerin dinlenebilmesi ve kişisel temizliklerini yerine getirmesi gibi ergonomic özelliklerden oldukça uzaktır ve çevresel etkilerden korunma amacına daha çok hizmet etmektedir.²³²

İşçilerin tuvaletleri kendi imkanlarıyla çadırın yakınına kurmaları ve altyapısının olmaması, banyo yapmak için suların odun ateşinde ısıtılması ve nitekim vücut temizliğinin yeterince sağlanamaması, kıyafetlerin yetersiz sularla elde yıkanması, içme ve kullanma sularının temininin zor olması ve bu yükün kadınlar tarafından yerine getirilmesi, suların depolardan sağlanması ve sağlıksız olması gibi yaşam koşulları özellikle de çocukların sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Su kaynaklarının yakınına kurulan çadırlar, çocukların hayatı için tehlike arz edebilmektedir. Su kanallarına giren çocuklar boğulma tehlikesi yaşayabilmekte ya da mikrop kapabilmektedir. Yine yemeklerin açık alanlarda ve hijyenik olmayan ortamlarda hazırlanması, beslenme problemini de doğurmaktadır.²³³

Çadırların altyapısı olmadığı ya da yetersiz olduğu için atıkların çevreye zarar vermesi ya da çöplerin depolanamaması gibi nedenlerle hijyen problemi oluşmakta ve sağlık problemleri yaşanabilmektedir. Toprak zemin üzerine kurulu olan çadırlar, toz topraktan dolayı solunum yolu rahatsızlıklarına yol açabileceği gibi işçilerin gıda malzemelerini de sağlıksız hale getirebilmektedir.²³⁴

Mevsimlik tarım işçileri, gittikleri bölgelerde masrafları azaltmak ve kazandıkları ücretleri biriktirebilmek amacıyla beraberinde getirdikleri özellikle de makarna, bulgur, mercimek, un gibi gıdaları tüketme eğilimlerinin fazla olması

²³² Akalın, **a.g.e.**, s. 17-20.

²³³ Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**, s. 272; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 30.

²³⁴ Şeyda İpekçioğlu vd., “Mevsimlik Tarım işçilerinin Ekonomik-Sosyal Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Konya X. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi I**, 2012, s. 142; Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 417; Sinan Aslan ve Ramazan İnci, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşadığı Sağlık Sorunları ve Hemşirelik Bakımı”, **Anatolian Journal of Health Research**, C. I, No: 1, 2020, s. 27.

sonucu sağlıklı beslenebilmektedir.²³⁵ Gezici mevsimlik tarım işçilerinin gittikleri yerlerde çoğunlukla çadırda yaşamlarının getirdiği sorunlar yanında beslenmeden kaynaklı sağlık problemleri de ortaya çıkmaktadır.

Özellikle yaşlıların ve çocukların vücut sağlıkları için gerekli protein, vitamin, sebze, meyve, mineral gibi sağlıklarının devamı ve korunması için elzem olan gıdaları tüketememeleri onların vücut gelişimlerini olumsuz etkilerken farklı sağlık sorunlarına da sebebiyet vermektedir.²³⁶ Uzun çalışma süreleri ve yorgunluk dolayısıyla çoğu zaman işçiler, düzenli beslenememekte, sağlıklı koşullarda muhafaza edilemeyen yemekleri tüketebilmektedir.²³⁷ Yaşam koşullarında görülen barınma, beslenme ve sağlık sorunları ile karşılaşmaları, işçilerin fiziksel ve bedensel sağlıklarını etkilerken onların erken yaşlanmalarına da yol açabilmektedir.²³⁸

2.3.1.2. Ulaşım Sorunu

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma amacıyla farklı illere gitmelerinde, iş bittikten sonra memleketlerine dönmelerinde veya tarlalara/bahçelere erişimlerinde ulaşım konusu önemli sıkıntıların yaşandığı bir durumdur. Nitekim çalışma bölgelerine giderken işçiler, yanlarına birçok eşyayı da almakta ve öyle seyahat etmektedir. Bu noktada ulaşım giderlerinin azaltılması ve daha çok kişi taşınabilmesi amacıyla ulaşım araçlarının kalabalık işçi gruplarından oluşması, yetersiz kalması, araçların teknik yapısının uygun olmaması, yeterli ve etkili denetimlerin olmaması sonucunda trafik kazaları yaşanabilmektedir. Özellikle hasat dönemlerinde facia haberleri gündeme gelmektedir.²³⁹ Gerçekleştirilen düzenlemelerle, alınan tedbir ve yapılan denetimlerle şehirlerarası seyahat eden işçilerin ulaşımlarıyla ilgili iyileştirmeler yapılırsa da yolcu taşımaya uygun olmayan traktör romörklerinde,

²³⁵ Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**

²³⁶ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 200.

²³⁷ Kaya ve Özgülnar, **a.g.e.**, s. 122.

²³⁸ Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 31.

²³⁹ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 198; Bülent Gülçubuk, “6331 Sayılı Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Tarımda Çalışanlar İçin Bir Şey İfade Eder Mi?”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, C. III, No: 2, 2017, s. 577; Sedat Benek ve Şevket Ökten, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 2, 2011, s. 662; Saniye Dedeoğlu, “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, s. 55.

kamyonet kasalarında işçilerin çalışma alanlarına taşınmaları, mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının insani boyutunu gözler önüne sermektedir.²⁴⁰

Ekonomik durumu görece daha iyi olan mevsimlik tarım işçileri kendi imkanlarıyla aileleriyle beraber çalışacakları bölgeye gidebilmektedir. Özellikle kış aylarında mevsimlik göçe katılan işçiler için ulaşım şartlarının daha da zorlaştığı bilinmektedir. Yaşanan kazalarla gündeme gelen mevsimlik tarım işçileri hem tanıdıklarından hem de ailelerinden ağır kayıplar verebilmektedir. Örneğin 2018 yılı eylül ayında Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinde mevsimlik tarım işçilerini taşıyan aracın trafik kazası yapması sonucunda 6 işçi vefat etmiş, ağustos ayında Mardin'de yaşanan kazada ise 1 tarım işçisi yaşamını kaybetmiş ve çok sayıda işçinin de yaralandığı görülmüştür. Yine Şanlıurfa yerel haber sitesindeki habere göre 2017 yılı içerisinde 360 tarım işçisinin yaşamını kaybettiğine değinilmektedir.²⁴¹ Benzer olaylar görülmeye devam etmektedir. Örneğin Şanlıurfa'dan Çanakkale'ye çalışmak için giden mevsimlik tarım işçilerini taşıyan kamyonetin kaza yaptığı ve 15 kişinin yaralandığı ifade edilmektedir.²⁴² Mevsimlik tarım işçilerinin hayatını etkileyen kazaların ölümlü ya da yaralanmalı olması durumun vahametini göstermek açısından dikkate değerdir. Ekmeklerini kazanmak, yaşadıkları yoksulluğu biraz daha olsun hafifletmek amacıyla yaşadıkları yerden ayrılan işçilerin hayatlarının trafik kazalarıyla daha da zorlaşması yaşadıkları sorunları derinleşmektedir.

2.3.1.3. Sağlık Sorunu

Temiz içme ve kullanma sularına erişimlerinin yetersiz olması işçilerin sağlıklarını etkilerken mide ve bağırsak rahatsızlıkları yaşamaları yanında vücut temizlikleri düzenli sağlanamayan işçiler kaşıntı, kızarıklık gibi problemler de yaşayabilmektedir. Mevsimlik tarım işçileri kent merkezlerinden uzakta kırsal

²⁴⁰ Cevdet Yılmaz, "Samsun'da Mevsimlik Tarım İşçiliği", **Kent Kültürü Dergisi**, No: 13, 2017, s.15.

²⁴¹ Koca ve Girgin, **a.g.e.**, s. 317; İpekçioğlu, vd., **a.g.e.**, s. 141; Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 417; (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/gaziantep/gaziantep-te-kaza-6-olu-cok-sayida-yarali-1-40943921> 28 Haziran 2022.

²⁴² (Çevrimiçi) <https://www.urfadegisim.com/urfali-tarim-iscileri-kaza-gecirdi-15-yarali/60161/> 28 Haziran 2022.

alanlarda yaşamalarından dolayı sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntılar yaşayabilmektedir.²⁴³

Diğer yandan çalışma sürelerinin uzunluğu, sıcakta çalışmadan dolayı güneşten etkilenmeler, soğukta çalışmadan dolayı görülen rahatsızlıklar, tarımsal ilaçlardan etkilenmeleri de sağlıklarını olumsuz etkilemektedir.²⁴⁴

Mevsimlik tarım işçilerinde görülen sağlık sorunları arasında; yorgunluk, halsizlik, bel, sırt ve baş ağrıları, ishal, solunum yolu rahatsızlıkları, yara, bit, egzama gibi cilt rahatsızlıkları, psikolojik rahatsızlıklar gösterilmektedir. Özellikle kadınlar ve çocukların temel sağlık hizmetlerinden yararlanamamaları onların fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilerken anne ve bebek sağlığını iyileştirici hizmetlere erişimde sıkıntılar bulunmaktadır. Hem barınma hem de çalışma yerlerinde ilkyardım çantası bulunmadığından, hastalanmalar ya da kazalar durumunda işçiler kendi buldukları yöntemlerle iyileşmeye çalışmaktadır.²⁴⁵

2.4.2. Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sorunlar

Mevsimlik tarım işçilerinin sadece yaşam koşullarından kaynaklı değil çalışma koşullarından kaynaklı da sorunları bulunmaktadır. Korunmasız grupta yer alan mevsimlik tarım işçileri ile işveren arasında ya da işçilerle tarım aracıları arasında yazılı sözleşmenin bulunmaması dolayısıyla çalışma sürelerinin başlangıcı ve bitmesi, günlük dinlenme süreleri, işverenin çalışmanın gerektirdiği araçları temin edip etmemesi noktasında bölgeden bölgeye ya da yöreden yöreye değişen uygulamalar bulunmaktadır ve bunlar standardın oldukça uzağındadır.²⁴⁶ Örneğin bazı tarımsal faaliyetlerde mevsimlik tarım işçilerinin, sağlıklarını koruyucu ekipmanlara gereksinim duyulmaktadır. Ellerin, diken gibi tehlikeli şeylerden korunması için eldiven, güneşten korunmak amacıyla şapka, zirai ilaçların kokusundan etkilenmemek için maske kullanılması önemlidir. Bazı işverenlerin iş

²⁴³ Burcu Işıktekin-Atalay vd., “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Ailelerin Sağlık Kuruluşlarına Başvuru Tercihleri”, **Osmangazi Tıp Dergisi**, C. XXXIX, No: 3, 2017, s. 17-26; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**

²⁴⁴ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**

²⁴⁵ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 9-10; Çiğdem Çağlayan, “Tarım Politikalarındaki Değişimin Sağlık Üzerine Etkileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 8.

²⁴⁶ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 202.

akışını ve verimini düşürdüğü gerekçesiyle eldiven kullanmaya karşı olumsuz algısının bulunduğu da gözlemlenmektedir.²⁴⁷

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları; çalışma koşullarının zorluğu, çalışma sürelerinin uzunluğu ve belirsizliği, çalışma süreleri içerisinde insani ihtiyaçları gidermede zorluk yaşamaları, birden fazla işverenin işinde çalışma, ücretlerinin düşüklüğü ve ücretlerini almada yaşadıkları sıkıntılar, yoksulluk, özellikle de çocuk işçilerin eğitim hayatlarının kesintiye uğraması, kayıt dışı çalışmaları, sosyal güvenliklerinin sağlanamaması, kadın işçilerin iş yüklerinin ağırlığı, iş kazaları ve meslek hastalıkları, örgütlenememe problemleri, aile üyelerinin yaşlı, genç, çocuk, kadın demeden hepsinin çalışması ve yine de aile gelirinin yetersiz kalması nedeniyle gelirden yoksunluk yaşamaları, işsizlik, ekonomik ve sosyal haklardan yararlanamamalarıdır.²⁴⁸ Mevsimlik tarım işçilerinin yukarıda belirtilen sorunları yaşamaları, onları kaderine terk edilmiş ve görünmeyen bir kesim olarak yaşam standartlarının uzağında yaşamaları, yaşadıkları sorunların artmasına ve kısır bir döngü içerisinde devam etmesine yol açmaktadır.

2.4.2.1. Çalışma Sürelerinin Uzunluğu

Mevsimlik tarım işçilerinin iş ilişkilerini düzenleyen belgelerin olmaması onları sömürüye açık hale getirebildiği gibi çalışma sürelerinin belirsiz olmasına da yol açmaktadır. Çalışma sürelerinin o yerin gelenekleri ve tarımsal faaliyetlerin türüne göre değişiklik göstermesine rağmen genellikle çalışma sürelerinin uzun olduğu bilinmektedir. İş sahipleri, işlerinin kısa vadede bitirilmesi için farklı yöntemler uygulamaktadır. Bunlar günlük çalışma sürelerinin uzatılması, tarımsal bir işi bitirene kadar belli bir fiyat üzerinden anlaşma esasına dayalı götürü (kabala) usulde ücret vermek ya da toplanılan ürüne göre ücret vermektir.²⁴⁹

Mevsimlik tarım işçilerinin ağır ve zorlu çalışma koşullarının, çalışma sürelerinin artırılmasıyla daha zorlaştığı bilinmektedir. Örneğin götürü usulde

²⁴⁷ Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”, **III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2011, s. 441.

²⁴⁸ Bülent Şen ve Celal Altın, “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, C. XI, No: 23, 2018, s. 182; Kaya ve Özgülnar, **a.g.e.**, s. 121; Benek ve Ökten, **a.g.e.**, s. 664; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 192.

²⁴⁹ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 201; Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 124; Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, s. 143-144; Orhan, **a.g.e.**, s. 52.

çalışmada, işçiler ellerindeki işi tamamlayabilmek için aile üyeleriyle birlikte o gün için kimi zaman yemek ya da dinlenme molalarına oturmadan uzun saatler çalışarak işlerini tamamlamaktadır. İşçilerin bu yolla çalışmak istemelerinin arkasında yatan temel gerekçe ise işi erken bitirdiklerinde bir sonraki gün farklı bir işverenin işinde çalışıp kazandıkları ücreti artırmadır. Diğer yandan uzun çalışma süreleri içerisinde kadınların günlük çalışmaları daha da artmakta, kadınlar barınacakları yere geldiklerinde temizlik gibi ev içi bakım işlerini yerine getirirken çocuklarla da ilgilenmektedir.²⁵⁰

Gerçekleştirilen çalışmalarda; çalışma sürelerinin uzunluğu ifade edilirken gün doğumundan gün batımına kadar çalışma ifadesi kullanılmaktadır. Hatta çalışma alanlarının, işçilerin kaldıkları yere uzak olması halinde çalışma süreleri daha da uzamaktadır.²⁵¹ Farklı iller itibarıyla, işçilere, çalışma süresi içerisinde verilmesi gereken ara dinlenme ve yemek molaları sürelerinde de farklılıklar bulunmaktadır.²⁵²

Günlük çalışma sürelerinin uzunluğu yanında haftalık dinlenme süresi olmadığı gibi günlük fazla çalışmalar sonucunda fazla çalışma ücreti de söz konusu olmamaktadır.²⁵³

2.2.4.2. Ücret Sorunu

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri genellikle götürü (kabala) ya da yevmiye usulde belirlenmektedir. Götürü usulde, işveren ile anlaşma sağlanarak tek bir fiyat üzerinden anlaşılırken yevmiye usulünde yapılan işin niteliğine ve cinsiyete göre ücret miktarı farklılaşabilmektedir. Yine yevmiye usulünde, yemek ve ulaşım giderlerinin, işveren tarafından karşılanmasına yönelik farklı uygulamalar bulunmaktadır.²⁵⁴

²⁵⁰ Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 420; Geçgin, **a.g.e.**, s. 2; SDAM, Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 2016, s. 292, (Çevrimiçi) <https://sdam.org.tr/birim/mevsimlik-tarim-iscilerinin-calisma-kosullari-sorunlari-ve-cozum-onerileri.html> 18 Mart 2023.

²⁵¹ Cemil Çalgüner, **Türkiye’de Ziraat İşçileri**, Ankara, T.C. Ziraat Vekâleti Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalar, Sayı:32, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, 1943.

²⁵² Çalgüner, **a.g.e.**, İhsan Erkul, **Türkiye’de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku**, Eskişehir, İlimler Akademisi Yayınları No.42-16, İstanbul, Yörük Matbaası, 1967; Yıldırak vd., **a.g.e.**

²⁵³ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 201

²⁵⁴ Orhan, **a.g.e.**, s. 52.

Ücret tutarının belirlenmesinde yapılacak işin türü, tarımsal ürünün farklılığı, çalışılacak ilin özellikleri, yaş ve cinsiyet faktörleri etkili olmaktadır.²⁵⁵ Gerçekleştirilecek olan işin zorluk ya da kolaylık derecesine göre farklı ücretlendirmelerin olması olağan bir durum iken mevsimlik tarım işçileri ücretleri konusunda önemli sorunlar yaşayabilmektedir.

Yılın birçok ayını farklı illerde çalışarak geçiren ve para biriktirmeye çalışan işçilerin, günlük çalışma sürelerinin uzunluğuna karşın günlük yevmiye miktarları ya da ücretleri düşük kalmaktadır.²⁵⁶ Bir diğer sorun ise ücretlerin ödenmesinde cinsiyete dayalı ayırım yapılmasıdır başka bir anlatımla aynı ve eşit değerde iş için kadın ve erkek arasında ücret farklılığı bulunmasıdır. ILO'nun 100 sayılı "Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında Sözleşme" ye göre ücret farklılığına gidilmesi engellenirken uygulamada farklılıkların olduğu bilinmektedir.²⁵⁷

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinden, tarım araçlarının belli bir oranda kesinti yapması da işçilerin, zaten düşük olan ücretlerini daha da aşağıya çekmektedir. Nitekim ILO'nun 95 sayılı Ücretlerin Korunması Sözleşmesi ve Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'ne göre işçi ücretlerinden, işe yerleştirme gibi farklı gerekçelerle kesinti yapılmaması gerekirken tarım araçları ücretlerini işverenden değil de işçilerden kesmektedir.²⁵⁸

Ücretten araçların yaptıkları kesintiler yanında ücretlerini ödemeyen araçların ya da işverenlerinde olduğu gerçekleştirilen alan araştırmaları sırasında işçiler tarafından belirtilen bir başka sorundur.²⁵⁹ Yine bazı işverenlerin, ürünlerinin birim fiyatının yükselmesi için bekledikleri ve işçi ücretlerini geç ödedikleri, günlük yevmiyelerini kestikleri de bilinmektedir. İşverenler, bir sonraki yıl işçi sıkıntısı yaşamamak ve işçileri kendilerine bağımlı kılmak amacıyla işçi ücretlerinin

²⁵⁵ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 206.

²⁵⁶ Selek-Öz, **a.g.e.**, s. 14.

²⁵⁷ ILO, 1951 tarihli 100 No'lu Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında Sözleşme; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 206-207.

²⁵⁸ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 207; Sebiha Kablay, "Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları", **Değişen Karadeniz'i Anlamak**, Ed. Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2016, s. 293; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, "Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine", **III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2011, s. 436.

²⁵⁹ Çınar ve Lordoğlu, **a.y.**, s. 436.

tamamını ödemeyip bir kısmını gelecek yıl iş bittikten sonra ödediklerine yönelik uygulamalarda bulunmaktadır.²⁶⁰

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretler konusunda yaşadıkları sorunlar özetlenecek olursa; ücretleri düşük ve yetersiz kalmakta, aynı işi yapan kişiler arasında ücret farklılığı bulunmaktadır. Öte yandan işçi ücretlerinden kesinti yapılmamasına rağmen araçların kesinti yapması, ücretlerin gecikmesine neden olurken ücretler tam olarak verilmemekte ve ücretlerin belirlenmesinde standarda ulaşılamamaktadır.²⁶¹

2.2.4.3. Kayıt Dışı Çalışma Sorunu

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunlardan birisi de onların kayıtlı istihdamda yer almamalarıdır.²⁶² Yasal düzenlemelerin uzağında kalan kayıt dışı çalışma, işçilerin hak arayışları önünde engel oluşturabilmektedir. Türkiye’de, mevsimlik tarım işçilerinin kayıt dışı çalışmaları, onların savunmasız olduklarını da göstermektedir.²⁶³ Kayıt dışı çalışma beraberinde farklı sorunları da getirmektedir. Gezici ya da geçici mevsimlik tarım işçileri, tarım sektörünün vazgeçilmez işçileri olarak görülürken onların kayıt dışı çalışmaları, sosyal güvencelerinin olmadığını da göstermektedir.

Tarım sektörü yapısı gereği bünyesinde farklı riskleri barındırmakta ve söz konusu sektörde yer alanların iş kazası ve meslek hastalığına yakalanma ihtimalleri bulunmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin de söz konusu sektörde ağırlıklı bulunmasından dolayı farklı risklerle karşılaşabilmektedir. Bu noktada kayıt dışı çalışan mevsimlik tarım işçileri, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin de dışında kalabilmektedir.²⁶⁴ Mevsimlik tarım işçiliğinde kayıt dışı çalışma, işçi ücretlerinin eksik ödenmesine, sağlık, ulaşım, eğitim gibi masrafları işverenin karşılaması gerekirken işçiler tarafından karşılanması şeklinde sorunlara da yol açmaktadır.²⁶⁵ Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik kurumlarına bildirilmeden kayıt dışı çalışmaları, onların birçok ekonomik ve sosyal haktan yararlanamamasına da

²⁶⁰ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 208; Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 420; Geçgin, **a.g.e.**, s. 2; SDAM, **a.g.e.**, s. 292.

²⁶¹ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 208.

²⁶² Görücü ve Akbıyık, **a.e.**, s. 193.

²⁶³ Kandel ve Donato, **a.g.e.**; Rye ve Andrzejewska, **a.g.e.**

²⁶⁴ Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 15.

²⁶⁵ Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014, s. 64.

sebebiyet vermektedir. Kamu kurumlarına prim ödemesi söz konusu olmadığı için malullük, yaşlılık ve ölüm aylıkları söz konusu olmamakta ve yaşadıkları ekonomik yoksulluk daha da artmaktadır.

2.2.4.4. İş Bulma Sorunu

Geçimlerini mevsimlik tarım işlerinde çalışarak geçiren işçilerin, nerede veya nasıl iş bulacakları konusu, yaşadıkları sorunlardan bir diğeridir. Yıl içerisinde belirli sürelerle çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, önceden çalışacakları yerleri ve işleri ayarlamaları gerekmektedir. Özellikle tarımsal işgücüne yoğun gereksinim duyulan dönemlerde işgücü piyasasının ihtiyacını bilmemeleri ve iş bulamamaları, onları yılın geriye kalan diğer aylarında ekonomik olarak daha zor duruma düşürebilmektedir.²⁶⁶

Mevsimlik tarım işçileri, tarımsal üretimde yer almadıkları zamanı ya işsiz olarak geçirmekte ya da kentsel alanlarda nitelik gerektirmeyen çalışma alanlarında geçici işlerde kısa süreli çalışabilmektedir. Bu durum işçiler için sınırlı çalışma imkanları olduğunu da göstermektedir.²⁶⁷

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı işsizlik sorunu, işçilerin düşük düzeylerde ücretleri kabul etmesine de yol açabilmektedir. İşsizlik sorunu, çalışmadıkları zamanda ücret elde edememelerinin yanında yılın geriye kalan aylarını nasıl idame ettirecekleri noktasında işçiler üzerinde ayrıca baskı oluşturmaktadır. Bu durum işçi ailelerindeki, çocuklar ve yaşlılarında mevsimlik göçe katılmasına sebebiyet vermektedir. Mevsimlik işçilerin gittikleri yerlerde iş bulamamaları da onları derinden etkileyebilmektedir. Ulaşım, gıda, barınma gibi ihtiyaçlar için harcamalar yapıp geldikleri bölgede iş bulamamaları işçileri ekonomik açıdan yıpratmaktadır.²⁶⁸

2.2.4.5. Örgütlenememe Sorunu

Tarım sektöründe yer alan mevsimlik işçiler arasında sınıf bilincinin gelişmemesi ve örgütsüz olmaları, işçilerin işverenler karşısında güçsüz kalmaları onları farklı açılardan olumsuz etkilemektedir. İşçi ücretlerinin düşük düzeylerde

²⁶⁶ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 199.

²⁶⁷ Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**, s. 262.

²⁶⁸ Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No. 38, 2010, s. 28-29; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”, **III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2011, s. 439-440.

belirlenmesi, çalışma süresi içerisinde özellikle bazı yörelerde işverenlerin ücret hariç yemek, ulaşım, barınma yeri gibi sosyal olanaklar üzerine sorumluluk üstlenmemesi, işçiler arasında temsiliyetin olmamasının sonuçları arasında görülmektedir.²⁶⁹

Tarım araçları, iş ilişkilerinin düzenlenmesinde genelde çıkarları için işverenler tarafında yer almakta bu durumun sebebi olarak her yıl özellikle de mevsimlik tarım işçisi kadın ve çocuk sayısının artmasına rağmen işçilerin genelinin örgütlenememesi gösterilmektedir.²⁷⁰ Mevsimlik tarım işçilerinin sendikaya üye olmalarının önünde herhangi bir yasal engel bulunmamasına karşın yaptıkları işin ve işçilerin yapısal özellikleri gereği örgütlenme hakkından uygulamada yararlanamadıkları görülmektedir. Söz konusu haktan yararlanamayan işçiler için ekonomik ve sosyal hakların oluşturulması ve sağlanması için toplu ses oluşturulamamakta ve mücadele edememektedir.²⁷¹

Örgütlenmeyi zorlaştıran unsurlar; işçiler arasında sınıf bilincinin oluşmaması, yapılan işin geçici ve kısa süreli olmasından dolayı belli bir yerdeki sendikaya üye olmanın zor olması, işçilerin zaten düşük olan ücretlerinden sendika aidatını ödemede yaşayacakları zorluk, birden fazla işverenle çalışma durumunun görülmesi, sendikaya karşı olumsuz algılar ve ülke genelinde sendikalaşma oranında düşüşler sayılabilmektedir.²⁷²

Sonuç olarak özellikle son yıllarda konuyla ilgili düzenlemelere de rastlanılmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri çalışmaya gittikleri yerlerde, yerel örgütlenmeler oluşturabilmektedir.²⁷³ Yerelde işçilerin yaşadıkları sorunlara yer verilen ve iyileştirmeler için tavsiyeleri değerlendiren, Mezopotamya Mevsimlik Tarım İşçileri Kurultayı önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir. Söz konusu kurultay sonucu Mezopotamya Mevsimlik Tarım İşçileri Derneği oluşturulmuştur. Bir diğer örnek ise Şanlıurfa'da, Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların ve Çocuklarının Gezici Sağlık Hizmeti Yoluyla Sağlık Hakkının Korunması ve

²⁶⁹ Gürsoy, **a.g.e.**, s. 41-42; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 14.

²⁷⁰ Kantar-Davran vd., **a.g.e.**, s. 297; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 14.

²⁷¹ Müezzinoğlu vd., **a.g.e.**, s. 3.

²⁷² Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 210-211; Müezzinoğlu, vd., **a.g.e.**, s. 3; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 14.

²⁷³ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 14.

Geliştirilmesi Projesi çerçevesinde oluşturulan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Derneği de önemli katkılar sunmaktadır.²⁷⁴

2.2.4.6. Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma Sorunu

Gezici ya da geçici mevsimlik tarım işçileri, kendi bölgelerinde ve çalışma amacıyla gidilen alanlarda sosyal dışlanmaya uğrayabilmektedir. Özellikle gezici mevsimlik tarım işçileri farklı bölgelerden çalışacakları yöreye geldiklerinde o yörenin halkı tarafından kabullenilmemekte, farklı etnik kökene sahip olmalarından dolayı dışlanabilmektedir. Yine yaşam koşullarının olumsuzlukları, yaşadıkları yoksulluk, niteliksiz ve ucuz işçi olmaları, işçileri sosyal dışlanmaya açık hale getirmektedir.²⁷⁵

Mevsimlik tarım işçilerinin maruz kaldıkları sosyal dışlanma problemi farklı gerekçelerle ortaya çıktığı için çok yönlü bir dışlanma olarak değerlendirilebilir. Mevsimlik tarım işçilerinin farklı bir dil konuşması ve dolayısıyla yöre halkı ile iletişim kuramaması, dışlanmalarına ve iletişim kuramamadan kaynaklı toplumsal huzursuzluklara yol açabilmektedir.²⁷⁶ Aynı zamanda yerel halk, mevsimlik tarım işçilerinin yerleşim yerlerinin kendilerine yakın olmasını güvenlik, çevre kirlenmesi dolayısıyla istememekte ve aralarında gerilimler meydana gelmekte, kamu kurumlarından destekler beklenmektedir.²⁷⁷

İşçilerin sorunlarından bir diğeri ise ayrımcılığa uğramalarıdır. Mevsimlik işçilerin maruz kaldıkları ayrımcılık arasında yerli mevsimlik tarım işçileri ile bölgeye dışardan gelen işçiler arasında çalışma koşulları noktasında işverenlerin

²⁷⁴ KEİG, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Bilgi Notu”, 2015 (Çevrimiçi) <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/Mevsimlik-tarim-isciligi-bilgi-notu-7-temmuz-2015.pdf> 16 Mart 2023.

²⁷⁵ Yılmaz ve Yıldırım-İşler, **a.g.e.**, s. 133; Çetin Yılmaz, “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, s. 46; Benek, Baydemir ve Bozdoğan, **a.g.e.**, s. 77, 87-88; Sidar Çınar, “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme”, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, 2014, s. 36, (Çevrimiçi) <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/turkiyede-mevsimlik-tarim-iscilerine-dair-kisa-bir-degerlendirme-yayinlar> 01 Temmuz 2022; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”, **III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2011, s. 434; Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 420.

²⁷⁶ Nihat Akbıyık “Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VII, No: 24, 2008, s. 230; Geçgin, **a.g.e.**, s. 15; Özbekmezci ve Sahil, **a.g.e.**, s. 266; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 29.

²⁷⁷ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 211-212.

ayırıcı tutumları gösterilmektedir.²⁷⁸ Sadece ücret noktasında değil çalışma süreleri, yemek gibi konularda dışarıdan gelen mevsimlik işçilere daha katı davranabilmektedir. Kadın ve erkek mevsimlik tarım işçiliğinde ücret noktasında ayrımcılık yaşanabilirken, yerli işçiler ile göçmen işçiler arasında da çalışma koşulları noktasında göçmen işçiler aleyhine ayrımcı uygulamalar olabilmektedir.

2.2.4.7. İş Güvenliği Sorunu

Teknolojideki gelişmelerden kuşkusuz tarım sektörü de payına düşeni almıştır. Tarımsal üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde teknolojik gelişmelerden yararlanılmaktadır. Teknolojinin, tarım sektöründe kullanılmasıyla üretim ve verim artışı sağlanırken ve yeni tarımsal ürünler geliştirilirken tarımda istihdam edilen işgücü yapısında da farklılıklar gerçekleşmiştir. Teknolojik girdilerin, tarımda emek gücü tarafından kullanılması, bu sektörde ölümlü ya da yaralanmalı iş kazalarının gerçekleşmesi ve iş güvenliğinin sağlanamaması problemlerini ortaya çıkarmaktadır.²⁷⁹

Tarımsal faaliyetler içerisinde ölümlü iş kazalarının çoğu makine ve teçhizatın kullanılmasından kaynaklanabilmektedir. Özellikle traktörler ve makineler birçok risk taşımaktadır. Traktör devrilmeleri, tarlalara ulaşım esnasında yaşanan kazalar, tarım makinelerinin dişli, güçlü, farklı yapılarının bulunması, işçiler için tehlike yaratmaktadır.²⁸⁰ Tarımsal ilaçların kullanılması ve solunması²⁸¹; tarımsal

²⁷⁸ Çetin Yılmaz, “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, s. 57.

²⁷⁹ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 202.

²⁸⁰ John R. Etherton vd “Agricultural Machine-Related Deaths”, **American Journal of Public Health**, I. 81, 1991, p. 776-767; Yeşim Benal-Yurtlu vd., “Çiftçilerin Tarım Makineleri Kullanımına İlişkin Risk Algıları”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C. XLIX, No: 1, 2012, s. 96-98; Cengizhan Yıldırım ve Ebubekir Altuntaş, “Tokat İlindeki Traktör ve Tarım Makinaları Kullanımından Kaynaklanan İş Kazalarının İş Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C. XXXII, No: 1, 2015, s. 78; Domenica Pessina ve Davide Facchinetti, “A Survey on Fatal Accidents For Overturning of Agricultural Tractors in Italy”, **Chemical Engineering Transactions**, I. 58, 2017, p. 79-80; Candan ve Özalp-Günel, **a.g.e.**, s. 11.

²⁸¹ Joseph Coble vd., “Prevalence of Exposure to Solvents, Metals, Grain Dust and Other Hazards Among Farmers in the Agricultural Health Study”, **Journal of Exposure Analysis and Environmental Epidemiology**, I. 12, 2002, p. 418-419; Jane A. Hoppin vd., “Diesel Exhaust, Solvents, and Other Occupational Exposures As Risk Factors For Wheeze Among Farmers”, **American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine**, I. 12, 2004, p. 1310-1311; Jill A. Poole ve Debraj Romberger, “Immunological and Inflammatory Responses to Organic Dust in Agriculture”, **Current Opinion in Allergy and Clinical Immunology**, V. XII, I. 2, 2012, p. 128-129;

alanlarda biyolojik ve toprak yapısından kaynaklı farklı hayvanların oluşturdukları riskler, tarımsal riskler arasında gösterilmektedir.²⁸²

Tarım sektöründe, kullanılan makinelerden, zirai ilaçlardan ve zehirli hayvanlardan kaynaklanan birçok risk olduğu bilinmektedir. Tarım sektörünün savunmasız ve korunmasız kesimi olarak bilinen mevsimlik tarım işçilerinin, bahsedilen risklerle karşılaşmaları ve tehlikelere maruz kalmaları olasıdır.

Tarım sektörünün kendine özgü yapısının bulunması ve kadın, çocuk, yaşlı olmak üzere farklı kesimlerden çalışanları kabul etmesi, çalışanlar arasında iş güvenliğine yönelik tedbirlerin alınmamasından kaynaklı ölüm ya da yaralanma ihtimali bulunmaktadır. Zirai ilaçlar kullanılarak tarlaların gübrelenmesi, ilaçlamaların yapılması, ürünlerin ekimi ya da toplanması aşamasında tarımsal makinelerden yararlanılması gibi tarımsal üretim faaliyetlerinin birçok aşamasında, mevsimlik tarım işçileri risklerle yüzleşmektedir.²⁸³

Özetle mevsimlik tarım işçilerinin iş güvenliği sorunları gruplandırılarak ifade edilecek olursa; solunum yolu rahatsızlıkları, deri rahatsızlıkları, ruhsal rahatsızlıklar, kazalar ve yaralanmalar, zehirli kimyasallara maruziyet sonucu ortaya çıkan rahatsızlıklardır.²⁸⁴ Yaşanan kazalar sonucunda işçilerin vücut bütünlüğünün bozulması ve ölümlü iş kazalarının olması, işçileri ve ailelerini maddi ve manevi yönden olumsuz etkilemektedir.

2.2.4.8. Sosyal Güvenlik Sorunu

Sosyal güvenlik hakkı uluslararası ve ulusal belgelerde temel insan hakkı olarak düzenlenmesi ve korunmasına rağmen tarım kesiminde yer alan mevsimlik tarım işçilerinin, sosyal güvenliğin kapsamı dışında kaldıkları bilinmektedir.²⁸⁵

Osman Tiryaki, Ramazan Canhilal ve Sümer Horuz, “Tarım İlaçları Kullanımı ve Riskleri”, **Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. XXVI, No: 2, 2010, s. 155.

²⁸² Cihan Selek-Öz ve Enver Bulut, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, C. I, No: 1, 2013, s. 103; Levent Akın, “Çalışma Hayatında Bulaşıcı Hastalıklar”, 2018, (Çevrimiçi) <http://www.hisam.hacettepe.edu.tr/ismeslek/hastaliklari/23CalismaHayatindaBulasiciHastaliklar.pdf> 29 Haziran 2022.

²⁸³ Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014, s. 9; Kuvvet Lordoğlu ve Nilay Etiler, “Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2014; Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 13-14.

²⁸⁴ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 204.

²⁸⁵ İpekçioğlu vd., **a.g.e.**, s. 140.

Sosyal güvenliğin herkesi kapsama hedefinin olduğu bilinmesine karşın sosyal güvenceden yararlanamayan bir kesim olarak mevsimlik tarım işçileri, birçok hak kayıpları yaşamakta ve yaşadıkları olumsuzluklar ve sorunlar derinleşmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik sorunu, hastalandıkları zaman kamu sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamalarına²⁸⁶ yol açarken, işsiz kaldıkları dönemde herhangi bir ödenek alamamalarına da sebebiyet vermektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenliklerinin sağlanması için oluşturulan yasal düzenlemeler uygulamada çok fazla tercih edilmemektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin zaten düşük olan ücretlerinden belirli sürelerle prim yatırmaları ve isteğe bağlı sigortalı olmaları güçtür.²⁸⁷ Tarım sektörünün yapısı gereği iş kazalarının olması kaçınılmazdır ve bu sektörde yer alan mevsimlik tarım işçilerinin risklerle karşılaşmaları olasıdır. Gelir azalması ve gider artışı durumunda, işçileri maddi ve manevi açıdan destekleyecek ödeneklerin olmaması işçilerin çalışamamaları dolayısıyla dezavantajlı konuma sokarken ülke genelinde adaletsiz gelir dağılımına da yol açmaktadır.

Sosyal güvenlikleri olmayan mevsimlik tarım işçilerinin ölümü halinde destekten yoksun kalanlar da ilgili kurum ödemelerinden mahrum kalmaktadır.²⁸⁸ Sosyal güvenceleri olmayan ya da yok denecek kadar yetersiz olan mevsimlik tarım işçileri, geleceğe güvenle bakamamakta ve bu bağlamda umutsuzlukları ve endişeleri artmaktadır. Analık hali ve yaşlılık durumunda emeklilik güvenceleri olmadığı²⁸⁹ ve dolayısıyla herhangi bir sosyal güvenceleri yoktur. İşverenin vicdanına bırakılan mevsimlik tarım işçileri, sosyal güvenlik haklarının uzağında kalmaktadır.²⁹⁰ Daha

²⁸⁶ Ertan Karabıyık, vd. **Fındık Hasadının Oyuncuları-Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını, Altan Matbaası, 2014, s. 95.

²⁸⁷ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 204-205; Akpınar, **a.g.e.**, s. 13-14.

²⁸⁸ Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, s. 29; Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”, **III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2011, s. 441.

²⁸⁹ Ertan Karabıyık, vd. **Fındık Hasadının Oyuncuları-Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını, Altan Matbaası, 2014, s. 95

²⁹⁰ Akpınar, **a.g.e.**, s. 12; Çetin Yılmaz, “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, s. 56.

çok ihtiyaçları akrabalık bağları aracılığıyla, geleneksel dayanışma anlayışıyla ya da sosyal yardımlaşma vakıflarından sağlanabilmektedir.

Yaşam ve çalışma koşulları ağır olan mevsimlik tarım işçilerinin birçok riske karşı savunmasız ve korunmasız olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda çalışma koşullarından kaynaklı iş kazası ve meslek hastalığına yakalanmaları, ölüm riski ve erken yaşlanmaları dolayısıyla sosyal güvenliğe sahip olmamaları ve düşük ücret, sürekli istihdamlarının olmaması, kayıt dışı çalışma gibi nedenlerle sosyal güvenliğin önemini bilmemelerine ve duyarsız kalmalarına neden olmaktadır.²⁹¹ Kayıt dışı çalışan işçiler, eğitim seviyelerinin düşük olması yanında niteliksiz işgücü olarak görülmeleri, ücretlerinin düşük düzeylerde olması gibi farklı yapısal özelliklere sahip olmaları, sosyal güvenliğin kapsamı dışında kalmalarına yol açmakta ve görünmemektedir. Sosyal güvenlik hakkına sahip olmayan işçiler sadece düşük ücret elde etmemekte emeklilik hakkında yararlanamadıkları için kendilerinin ve aile bireylerinin geleceklerini belirsizliğe sürüklemekte diğer yandan sağlık hizmetlerinden yararlanamayan işçiler, geçici çözümlerle yaralarını tedavi etmeye çalışmaktadır.

2.2.4.9. Eğitim Sorunu

Mevsimlik tarım işçilerinin temel sorunları arasında gösterilen eğitim sorunu; yasal düzenlemelerle hak olarak düzenlenmesine rağmen eğitim seviyesinin düşüklüğü ve mesleki eğitimlerinin yetersiz kalması, işçileri niteliksiz işçi haline dönüştürmektedir.²⁹²

Sadece mevsimlik tarım işçilerinin eğitim seviyelerinin düşük olması değil aynı zamanda çocukların da gereği gibi eğitim hakkından yararlanamadıkları görülmektedir. Tarımsal üretim faaliyetlerinde bulunma, farklı bölgelerde farklı zamanlarda başlayabilmektedir. Mevsimlik göçe katılan işçiler; çocuklarını bırakacak akrabalarının olmaması ya da çocuk emeğine gereksinim duyan aileler²⁹³,

²⁹¹ Akalın, **a.g.e.**, s. 16.

²⁹² Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 209.

²⁹³ Saniye Dedeoğlu, “Türkiye’de Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Gürcü, Azeri ve Suriyeliler Örneği”, **Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu**, Haz. Ayselin Yıldız ve Ahmet Bartan, İzmir, Yaşar Üniversitesi UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi Rapor No.1, 2019, s. 16.

çocuklarıyla beraber farklı zamanlarda çalışabilmektedir.²⁹⁴ Gerçekleştirilen çalışmalarda tarımsal üretimlerin Mart-Nisan aylarında başlaması ve Ekim-Kasım aylarına değin sürmesi, çocukların eğitim hayatının kesintiye uğramasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda eğitim hakkından mahrum kalan çocuklar, okul ortamından belli sürelerle uzaklaştıkları için sosyal uyum sürecinde zorluk yaşamaktadır.²⁹⁵ Nitekim eğitimlerini gereği gibi alamayan, zorluk yaşayan ve başarısız olan çocuklar, içinde bulundukları kısır döngüyü kıramamakta ve mevsimlik tarım işçiliği, aile içerisinde çocuklara aktarılabilmektedir. Özellikle iyi kalitede ve verimli eğitim alamayan kız çocukları, mevsimlik işçiliğe başlamayla birlikte okuldan tamamen kopabilmektedir.²⁹⁶

Çocukların eğitimden alınıp zorunlu olarak farklı illerde çalışmaya gidilmesi halinde büyük çocuklar ücretli olarak çalışmakta, küçük çocuklar ise barınma yerlerinde kalmakta, aile üyelerine yemek yapma ya da daha küçük kardeşlerin bakımına yardımcı olmakta veya barınma yerlerinin temizliği ve düzeniyle ilgilenmektedir.²⁹⁷

Eğitim hakkından yararlanamayan çocuklar için yoksulluk küçük yaşlarda başlamakta ve üzerlerindeki baskı yıllarca devam etmektedir. Eğitim alma ve oyun çağında olan çocukların farklı gerekçelerle mevsimlik işçiliğe başlaması ve gittikleri yerlerde de eğitim alamamaları niteliksiz ve eğitimsiz işçi olmalarına yol açmakta aynı zamanda fiziksel güçlerine uygun olmayan işçilik, onların sağlıklarını da etkilemekte ve rahatsızlanmalarına sebebiyet vermektedir.

2.2.4.10. Yoksulluk Sorunu

Yoksulluğun en ağır görünümünün olduğu mevsimlik tarım işçiliği özellikle kadınları ve çocukları etkilemektedir. Mevsimlik tarımda kadın işçiliği, ailenin kadın emeğine gereksinim duyması ile başlamakta ve kadınlar hem çalışma hem de barınma alanlarında çalışmaktadır. Yoksulluk dolayısıyla çocuklarda tarımsal işgücü piyasasına katılmakta ve yoksulluk döngüsü karmaşılaşmakta ve çok yönlü

²⁹⁴ Etiler ve Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 115; Geçgin, **a.g.e.**, s. 17.

²⁹⁵ Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 419; Orhan, **a.g.e.**, s. 54.

²⁹⁶ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 209-210.

²⁹⁷ Şimşek ve Koruk, **a.g.e.**, s. 8.

görünümleri olmaktadır.²⁹⁸ Yoksulluk çocuklar üzerinde yetersiz ve dengesiz beslenme, eğitim hakkından yararlanamama, ebeveyn desteğinden yoksun olmaları gibi nedenler çocuk yoksulluğunu pekiştirmektedir.²⁹⁹ Hamile ve lohusa kadınların yoksulluk nedeniyle kendi ve bebeklerinin sağlıklarını riske atıp tarlalara gelmeleri onların ne derece yoksulluk yaşadıkları göstermesi açısından çarpıcıdır. Çocuklar açısından ise fiziksel durumlarına uygun olmayan işler yapılması sonucunda sağlıklarının olumsuz etkilenmeleri ve rahatsızlanmaları çocuk işçilerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Aile gelirine katkı sağlamak amacıyla çalışmakta olan çocuklar, sağlık problemi yaşamaları halinde sağlık giderlerinin eklenmesiyle yoksullukları daha da artmaktadır.

Yoksul durumda bulunan işçiler, yoksulluktan kurtulma amacıyla çalışmakta ancak yoksulluktan kurtulamamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinin nedeni ve sonucu yoksulluk sorununa bağlanmaktadır. Mevsimlik işçiliğin yapılma nedeni olarak yoksulluk, mecburiyet gösterilmekte işçilerin bu alanda çalışmayı istemediklerini gerçekleştirilen çalışmalar ortaya koymaktadır.³⁰⁰

Mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları dönemde elde ettikleri ücretleri onları yoksulluktan kurtaramamaktadır. Yılın birkaç ayını çalışarak geçiren geriye kalan dönemlerde ise işsiz ya da geçici işlerde çalışan mevsimlik tarım işçileri farklı bölgelere gitmeleri durumunda farklı harcamalar yapmakta ve tarım aracısıyla giden işçilerin ücretlerinden³⁰¹ de aracılık payı altında kesinti yapılmaktadır. Sayılan bu durumların hepsi işçilerin hayatlarını yoksul olarak sürdürmesine yol açmaktadır.³⁰²

²⁹⁸ Saniye Dedeoğlu, “Türkiye’de Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Gürcü, Azeri ve Suriyeliler Örneği”, **Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu**, Haz. Ayselin Yıldız ve Ahmet Bartan, İzmir, Yaşar Üniversitesi UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi Rapor No.1, 2019, s. 16.

²⁹⁹ Seda Akço ve Bürge Akbulut, “Hukuk Penceresinden Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Çocuklar”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 62-63, 2017, s. 37.

³⁰⁰ Geçgin, **a.g.e.**, s. 27; Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No. 2, 2017, s. 145.

³⁰¹ Mevsimlik işçilerin günlük ücretleri 2020 yılında ortalama 106 TL iken 2021 yılında 127 TL olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerin ücretleri 2020 yılında 115TL’den 2021 yılında 138 TL’ye yükselirken, kadınların günlük ücretleri 2020 yılında 97 TL’den 2021 yılında 117 TL’ye yükselmiştir. (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tar%C4%B1msal-%C4%B0%C5%9Fletme-%C4%B0%C5%9Ffg%C3%BCc%C3%BC-%C3%9Ccret-Yap%C4%B1s%C4%B1-2020-2021-45783&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Tar%C4%B1msal%20i%C5%9Fle>

2.4. Mevsimlik Tarım İşlerinde Kadın Emeği

Tarım işçiliğinde, ekipler halinde aileyle ya da akraba/tanıdıklarla birlikte çalışma daha yaygındır ve kadınlar bu sürecin vazgeçilmez bir parçasıdır.³⁰³

Tablo 3: 2005-2022 Yılları Arasında Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Kadın Sayısı ve Oranı (%)		
Yıllar	İstihdam Edilen Kişi Sayısı (Bin Kişi)	İstihdam Edilme Oranı (%)
2005	2065	43,1
2006	1968	40,3
2007	1786	38,1
2008	1971	38,5
2009	2223	39,7
2010	2336	39,1
2011	2341	36,7
2012	2332	34,1
2013	2225	31,9
2014	2240	29,4
2015	2328	28,7
2016	2253	27,4
2017	2356	26,4
2018	2165	24,2
2019	2123	24,0
2020	1761	21,5
2021	1951	20,6
2022	2289	22,8

Kaynak: TÜİK, 2022, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> 16 Ocak 2022.

Tablo 3'te tarım sektöründe istihdam edilen kadın sayısı ve oranına bakıldığında; zaman içerisinde kadınların tarım sektöründe istihdam edilme oranında

[tmelerde\(1\)%202020%20y%C4%B1%C4%B1nda,y%C4%B1%C4%B1nda%203%20457%20TL%20oldu](#). 28 Haziran 2022.

³⁰² Akço ve Akbulut, **a.g.e.**, s. 39.

³⁰³ Saniye Dedeoğlu, "Türkiye'de Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Gürcü, Azeri ve Suriyeliler Örneği", **Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu**, Haz. Ayselin Yıldız ve Ahmet Bartan, İzmir, Yaşar Üniversitesi UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi Rapor No.1, 2019, s. 11.

düşüş görölse de önemli bir kesimin söz konusu sektörde istihdam edilmesi kadınların, ağırlıklı olarak tarım sektöründe yer aldığını destekler niteliktedir.

Kadınlar, tarımsal üretim süreçlerinde kırsal bölgelerde farklı statülerde bulunmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak kendi işlerinde çapa, hasat, ekim gibi faaliyetlerde yer alırken mevsimlik tarım işçisi kadınlar ücret karşılığında çalışmaktadır.³⁰⁴

Kadınlar, mevsimlik işçilikte insan onuruna yaraşmayan çalışma koşullarında yoksulluğu derinden hissederken, kadınların üstündeki çifte yük onları zor duruma düşürmektedir. Mevsimlik göçe aileleriyle birlikte katılan kadınlar için sorumluluk daha da artmaktadır ve cinsiyete dayalı iş bölümü daha görünür hale gelmektedir. Yeniden üretim faaliyetlerini yerine getiren kadın, çalışma süresi dışında kalan zamanlarda ise temizlik, çamaşır, çocukların bakımı, yemeklerin hazırlanması, su ısıtma gibi ev içi bakım hizmetlerini yerine getirmektedir.³⁰⁵ Bu durum kadınların günlük çalışma süresini artırmakta ve kadınlar dinlenmeden bir sonraki gün çalışmaya gitmektedir.

Kadınların erkeklere göre iş yüklerinin fazla olması, düşük ücretle çalıştırılmaları, kadınların kazandıkları ücretler üzerinde söz sahibi olmaması ve ücretlerinin aile içerisindeki baba, erkek kardeş ya da eşleri tarafından yönetilmesi, cinsel ya da psikolojik tacize maruz kalmaları, şiddete uğramaları, sağlık problemleri ve güvenlik sorunlarının bulunması önemli sorunlar olarak görülürken özellikle son yıllarda kız çocukları ve kadınların mevsimlik tarım işçiliğinde çoğunlukta oldukları göz önünde bulundurulursa söz konusu sorunları yaşamaları olasıdır.³⁰⁶

³⁰⁴ Mustafa Hakkı Aydoğdu, “Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların İşe Bakışları ve Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma”, **Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi**, C. XXIII, No: 4, 2019, s. 382.

³⁰⁵ Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 11; Fatime Güneş, “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No. 2, 2017, s. 149; Saniye Dedeoğlu, “Göç Prekaryalaşma ve Kadın Emeği: Türkiye’de Suriyeli Kadınların Mevsimlik Tarımsal Üretimdeki Yeri”, **Toplum ve Hekim Dergisi**, C. XXXIV, No: 3, 2019, s. 190; Nihan Çiğerci-Ulukan, “Kırsal Dönüşüm, Tarım Dışı İstihdam ve Kadın Emeği: Fındık Fabrikalarında Çalışan Kadınlar”, **Emek Araştırma Dergisi**, C. X, No: 16, 2019, s. 125; İbrahim Koruk, “İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 2010, s. 21; TBMM Raporu, **a.g.e.**, s. 198; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14-15.

³⁰⁶ Kantar-Davran vd., **a.g.e.**, s. 298; Çelik vd., **a.g.e.**, s. 7; TBMM Raporu, **a.g.e.**, s. 198; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14-15.

Gezici ya da geçici mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan kadınlar, kayıt dışı çalışmaları dolayısıyla sosyal güvenlik hakkından yararlanamadıkları gibi süresiz ve geçici işlerde enformel kesimde sömürüye açık hale gelmektedir. Uzun çalışma saatlerine maruz kalan kadın, çalışmasının ve emeğinin karşılığını da tam olarak alamamaktadır.³⁰⁷ Sosyal güvenceleri olmayan mevsimlik tarım işçisi kadınların, analık sigortası söz konusu olmadığı için sosyal güvenlik sistemlerinin sunduğu olanaklardan yararlanamamaktadır.

Çalışma hayatında özellikle de hamile ve lohusa kadınlar özel korunması gereken grup içerisinde yer almalarına rağmen mevsimlik tarım işçisi kadınlar analık halinden kaynaklanan emzirme izni, periyodik muayeneler, günlük çalışma süresinin sınırlanması ve gece çalıştırılmamaları gibi yasal düzenlemelerle³⁰⁸ sağlanan haklardan yoksun olarak çalışmaktadır.³⁰⁹

Çocukları ile yeteri kadar ilgilenemeyen kadınlar, onların gelişimleri üzerinde olumsuz etki bırakırken kendi sağlıklarını da kaybedebilmektedir.³¹⁰ Hamile kadınların çalışması, ağır kaldırma, sıcak ya da soğuk hava koşullarına maruz kalma, bedensel hijyenin sağlanamaması gibi nedenlerden kaynaklı anne ve bebek sağlığı riske girebilmektedir.³¹¹ Hem çalışma hem barınma ortamında yeterli hijyenin olmaması ve kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin sınırlı olması, kadın hastalıklarının görülmesine sebebiyet verebilmektedir.³¹²

Mevsimlik tarım işçisi kadınların çalışma koşullarından kaynaklı sorunları beraberinde farklı sorunları da getirmekte sağlık sorunları yaşayan kadınlarda

³⁰⁷ Radiye Canan Bağış, “Her Mevsimin İşçileri: Denizli’de Mahalli Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınlar”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XXIX, No: 4, 2020, s. 139; TBMM Raporu, **a.g.e.**, s. 198; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14-15.

³⁰⁸ Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, Madde 9.

³⁰⁹ Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 17-18.

³¹⁰ Özalp ve Günel, **a.g.e.**, s. 12; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, s. 122.

³¹¹ Nevin Akdolun-Balkaya, Gülşen Vural ve Kafiye Eroğlu, “Gebelikte Belirlenen Risk Faktörlerinin Anne ve Bebek Sağlığı Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunların İncelenmesi”, **Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. IV, No: 1, 2014, s. 8-9; Çelik vd., **a.g.e.**, s. 7.

³¹² Yurdağül Yağmur ve İlksen Orhan Ergin, “Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Yaşam Koşulları ve Genital Hijyen Uygulamaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. X, No: 51, 2017, s. 614-620; Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 13; TBMM Raporu, **a.g.e.**, s. 198; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14-15.

sağlıksız ve düzensiz beslenmeden dolayı vitamin eksikliklerinin yarattığı kansızlık yanında farklı beslenme bozuklukları görülebilmektedir.³¹³

2.5. Çocuk İşçiliği

Yasal düzenlemelerle çocuk işçiliğinin sınırlandırılmasına ya da yasaklanmasına rağmen özellikle tarım sektöründe çoğunlukla çocuk işçilere rastlanılmaktadır.³¹⁴

Gerek aileleriyle gerekse aileleri dışında birçok çocuğun mevsimlik tarımda çalıştığı bilinmektedir. Mevsimlik tarımda çocuklar, tarlalarda ya da kaldıkları yerlerde evin temizliği, küçük kardeşlerin bakımı, yemek yapılması gibi işlerde istekli ya da isteksiz olarak çalışmaktadır.³¹⁵ Bu bağlamda aileler ya çocukların işgücüne gereksinim duymakta ya da çocuklarını memlekette bırakacak birilerinin olmamasından dolayı beraberinde götürmektedir. İşte bu noktada çocukların yaşadıkları sorunlar çoğalmaya başlamaktadır.

Tarım sektöründe çalışan mevsimlik gezici tarım işçileri, çocukları ile hareket etmektedir. Mevsimlik tarımda çocuk olmak ve çalışmak, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerden birisidir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan çocukların sorunları çok boyutludur. Çalışma hayatına küçük yaşlarda katılan çocuğun, gelişimi olumsuz etkilenirken eğitimini tamamlayamamaktadır. Bu durum çocuğun ileriki yıllarda sahip olacağı niteliğini olumsuz etkilerken bu durumdan kız çocukları daha çok etkilenmekte ve istihdam imkanları sınırlandırılmaktadır. Mevsimlik tarımda yer alan çocukların sorunlarından bir diğeri işin tehlikelerine maruz kalmalarıdır. Çalışma şartlarından dolayı çocuklar, küçük yaşlarda ağır kaldırma, aşırı sıcakta ya da soğukta çalışma, zirai ilaçlara temas etme, yılan, akrep gibi tehlikeli hayvanlar tarafından ısırılma, çalışma saatlerinin uzunluğu, yetersiz ve sağlıksız beslenme sorunları yaşamaktadır. Yaşam şartlarından dolayı özellikle çadırda kalan çocuklar

³¹³ TBMM Raporu, **a.g.e.**, s. 198; Cihan Selek-Öz, “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emegi ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14-15.

³¹⁴ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 212.

³¹⁵ Orhan, **a.g.e.**, s. 54; Orhan ve Akpınar, **a.g.e.**, s. 419-420; Hüseyin Küçükbalaban, **Çocuk İşçiliğine Genel Bakış ve Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliği**, Ankara, Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı, Uluslararası Çocuk Merkezi, 2018, s. 12; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s.12; Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 213; İzzet Duyar, “Çalıştırılan Çocukların Gelişimi ve Sağlık Sorunları”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 62-63, 2017, s. 67.

dinlenememekte, yeterli uyku alamamakta ve çocuklarda gelişim bozuklukları başlamaktadır.³¹⁶

Çocuk işçiliği içerisinde çocukların sağlıklarını olumsuz etkileyen faktörlerin olduğu bilinen bir gerçektir. Çalışma alalarında çocukların fiziksel sağlığını etkileyen unsurlar arasında sıcak, soğuk, nemli, nemsiz hava koşullarında çalışma, tehlikeli kimyasallara ve tozlara maruz kalma, ağır kaldırma, gürültülü alanlarda çalışma gösterilmektedir. Çalışan Bu bağlamda özellikle tarım sektöründe çalışan çocukların sağlıklarını olumsuz etkileyen aşırı sıcak ya da soğuğa maruz kalma, kirli, pis toz ve duman solunması, ağır yük kaldırılması gibi fiziksel sağlığı etkileyen risklerin varlığı da gerçektir.³¹⁷

Mevsimlik tarımda çocuk işçiler, çalışma ve yaşam şartlarından dolayı önemli sağlık sorunları yaşamaktadır. Kansızlık, vitamin eksikliği, gelişme gerilikleri, sosyal uyum süreçlerinde zorlanmalar, tarlalarda toz ve toprakla temas etmeden kaynaklı enfeksiyonlar, parazitlerin verdiği rahatsızlıklar, çocukların karşılaştıkları problemler arasındadır.³¹⁸ Temel eğitim hakkı ve sağlık hakkından yararlanamayan, aileleri ile çalışma amacıyla mevsimlik göçe katılan çocuklar, yoksulluğu küçük yaşlarda yaşamaya başlamaktadır.

Çocuk olmalarından dolayı özel korunması gereken grupta yer alan çocuklar, mevsimlik tarımda özel olarak korunmadıkları gibi emekleri de sömürülebilmektedir.

³¹⁶ Pınar Uyan-Semerci, Emre Erdoğan ve Sinem Kavak, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014, s. 9; Kuvvet Lordoğlu, “Türkiye’de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 62-63, 2017, s. 18-20; Akço ve Akbulut, **a.g.e.**, s. 37; Bülent Gülçubuk, “Tarımda Çocuk Emegi Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2012, s. 77; Lordoğlu ve Etiler, **a.g.e.**, s. 116; Koruk, **a.g.e.**, s. 21; Friedrich Ebert Stiftung Derneği, **a.g.e.**, s. 12; Peter Hurst, “Health and Child Labor in Agriculture”, **Food and Nutrition Bulletin**, V. XXVIII, I. 2, 2007, p. 366-367.

³¹⁷ TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZMWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkRQxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU=2> Nisan 2023.

³¹⁸ Küçükbalaban, **a.g.e.**, s. 14; Zeynep Şimşek ve İbrahim Koruk, “The Effects of Migratory Seasonal Farmwork On Psychomotor Development and Growth Among Children Ages 0-5 Years in Southeastern Anatolia”, **Turkish Journal of Public Health**, C. IX, No: 3, 2011, s. 158; Zeynep Şimşek, **Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması/2011 Raporu**, Ankara, Harran Üniversitesi ve BM Nüfus Fonu İşbirliği Damla Matbaacılık, 2012, s. 17-20; Kanvermez ve Sümer, **a.g.e.**, s. 13,17; Zeynel Sütölük, vd., “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Durumlarının Değerlendirilmesi”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, C. V, No: 17, 2004, s. 34-38, Duyar, **a.g.e.**, s. 67.

Ağır çalışma koşullarında, düşük ücret alarak çalışan okul çağındaki çocuklar, eğitimlerini yarıda bırakmakta ya da eğitim dönemi içerisinde uzun sürelerde devamsızlık yapmaktadır.³¹⁹

Ailelerin çocuklar için işverenlerden tam yevmiye talep etmesine rağmen işverenlerin, işçilerin istediği ücreti vermek istememeleri yine de çocuk işçiliğini bir nebze de olsun azaltmamaktadır.³²⁰ Mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile ilgili vurgulanması gereken bir diğer hususta, çocukların ailelerinden bağımsız bir şekilde tarım araçlarına özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kiraya verilmeleridir. Bu durum ekonomik gerekçelerle çocuklarının araçlara kiralanması sonucunda çocukların, iş bitiminde ailelerine teslim edilmesi anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda hem araçlar hem de aileler çocukları üzerinden kazanç elde ederken çocuklar ağır sömürü tablosu altında ezilmektedir.³²¹

Çocuk işçiliğiyle ilgili istatistiğe yer verildiğinde. 2019 yılı IV. çeyrekte çocuk istihdam oranı 5-17 yaş grubu için %4,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Çalışan çocukların %30,8'i tarım, %23,7'si sanayi, %45,5'i ise hizmet sektöründedir. 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların %64,1'i tarım sektöründe yer alırken 15-17 yaş grubunda %51,0 oranı ile hizmet sektöründedir. İfade edilebilir ki çalışan çocuklar arasında tarım sektörünün ağırlığı görülebilmektedir. Çalışan çocukların önemli bir kesiminin tarım sektöründe yer aldıkları görülürken %30,4'ünün tarla-bahçede çalıştıkları belirtilebilmektedir.³²²

³¹⁹ Cihan Selek-Öz ve Enver Bulut, "Düzgün İş Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması", **Bilgi Dergisi**, No: 28, 2014, s. 117-119; Lordoğlu ve Etiler, **a.g.e.**, s. 129; Cihan Selek-Öz, "Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emegi ve Sorunları", **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, s. 14; Kantar Davran vd., **a.g.e.**, s. 298; Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**, s. 122.

³²⁰ Kasım Karaman ve Ali Sırrı Yılmaz, "Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma", **Zeitschrift For die Welt der Turken (ZfWT) Journal of World of Turks**, C. III, No: 1, 2011, s. 223.

³²¹ Görücü ve Akbıyık, **a.g.e.**, s. 213.

³²² TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZ_MWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkROxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU= 2 Nisan 2023.

Tablo 4: Yaş Grubu, Cinsiyet ve Ekonomik Faaliyet Koluna Göre Çalışan Çocuklar IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (Bin Kişi)				
Yaş Grubu ve Cinsiyet	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	720	221	171	328
5-14	146	94	17	35
15-17	574	128	153	292
Erkek	508	143	141	223
5-14	101	58	15	28
15-17	407	85	126	195
Kadın	212	78	29	105
5-14	45	36	2	7
15-17	167	42	27	97

Kaynak: TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZ_MWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkROxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU= 2 Nisan 2023.

İşteki duruma göre çalışan çocuk istatistiklerine bakıldığında 2019 yılı IV. çeyrekte, çocukların %63,3'ünün ücretli veya yevmiyeli olarak istihdamda yer aldıkları görülürken, %36,2'si ücretsiz aile işçisi ve %0,5'i ise kendi hesabına çalışmışlardır.³²³ Çocukların çalışma sebepleri arasında aile bütçesine katkı sağlama, iş öğrenme veya meslek sahibi olma, kişisel gereksinimlerini karşılama yer almaktadır. Çalışan çocuklar arasında %23 gibi önemli bir kesimin aile gelirinin yetersiz olması dolayısıyla aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çalışmaları çocuk işçilik sorununu derinleştirmekte ve çocuk yoksulluğu kavramına dikkat çekilmesini zorunlu kılmaktadır.³²⁴

³²³ TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZ_MWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkROxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU= 2 Nisan 2023.

³²⁴ TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZ_MWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkROxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU= 2 Nisan 2023.

Tablo 5: Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (Bin Kişi)						
Yaş Grubu ve Cinsiyet	Toplam	Hane halkı gelirine katkıda bulunmak	Hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak	İş öğrenmek, meslek sahibi olmak	Kendi ihtiyaçlarını karşılamak	Diğer
Toplam	720	167	259	247	46	1
5-14	146	17	108	15	5	1
15-17	574	150	150	232	41	-
Erkek	508	128	184	158	38	1
5-14	101	9	73	14	4	1
15-17	407	120	110	144	33	-
Kadın	212	39	75	90	9	-
5-14	45	8	35	1	1	-
15-17	167	30	40	89	8	-

Kaynak: TÜİK, Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZMWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkRQxL5tRNI7TVv7WNOH4yqhzaKU=> 2 Nisan 2023.

Tablo 6: Maddi Yoksun Olan Çocukların Oranı 2012-2020 (%)									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Maddi Yoksun Olan Fert Oranı	55,0	43,8	29,4	30,3	32,9	28,7	26,4	26,3	27,4
Maddi Yoksun Olan Çocuk Oranı	65,4	56,1	42,2	27,4	38,4	34,6	32,6	32,3	33,7

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2021, TÜİK Yayını No: 4652, Ankara, 2022, (Çevrimiçi) https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf 2 Nisan 2023.

Tablo 6'ya bakıldığında 2020 yılı maddi yoksun olan çocuk oranı %33,7 seviyesinde gerçekleşirken, Tablo 7'de 2016-2020 yılları arasında çocuklarda yoksulluk oranının, erkek çocuklara göre kız çocuklarında daha yüksek düzeylerde gerçekleştiği ifade edilebilmektedir. Yaş grubu itibarıyla yoksulluk oranına bakıldığında 2020 yılında 14-17 yaş grubundaki çocukların yoksulluk oranının %34,7 seviyesinde yüksek düzeyde gerçekleştiği ifade edilebilmektedir.

Tablo 7: Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Yoksul Çocuk Sayısı ve Yoksulluk Oranı, 2016-2020 (%)										
	2016		2017		2018		2019		2020	
Cinsiyet ve Yaş Grubu	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksul Çocuk Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)
Toplam	7006	31,4	6893	30,2	7336	32,1	7417	32,4	7378	32,1
Erkek	3554	31,0	3483	29,7	3648	31,1	3698	31,4	3700	31,4
Kız	3452	31,7	3410	30,7	3688	33,1	3719	33,4	3677	32,9
Yaş Grubu										
0-5	2081	28,8	2106	27,5	2302	39,7	2387	30,9	2299	29,8
6-13	3207	32,5	3145	31,3	3324	32,6	3361	32,9	3383	32,7
14-17	1719	32,8	1642	32,1	1710	34,6	1670	33,6	1696	34,7

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2021, TÜİK Yayını No: 4652, Ankara, 2022, (Çevrimiçi) https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf 2 Nisan 2023.

2.6. Yerli İşçi-Göçmen İşçi Rekabeti

Türkiye’de gezici mevsimlik tarım işçiliğinin, genelde yoksul kişiler/ aileler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Tarımda ücretli işçilik zaman içerisinde bazı değişimlerden etkilenmiş ve dönüşüm yaşamıştır. Topraksız köylüler tarafından gerçekleştirilen ücretli tarım işçiliği, süreç içerisinde toplumsal değişikliklerden payına düşeni almıştır. Toplum içerisinde belirli bir gelir düzeyinin altında bulunan kişiler, zaman içerisinde farklı yollarla bir üst gelir düzeyine çıktığında onların açtıkları yoksulluk alanını başka gruplar ya da kişiler devralmaktadır. Bu bağlamda gezici mevsimlik tarım işçiliği yoksulluk durağı olarak ifade edilmektedir. Yoksulluk durağında bulunan kesimin günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden farklı nedenlerle topraksız ve mülksüz hale gelen, farklı şehirlere göç eden şehir yoksulları olduğu belirtilmektedir. Kaynak şehirler olarak çoğunlukla Şanlıurfa, Batman, Van, Siirt, Diyarbakır, Adıyaman ve Mardin ifade edilirken on yılı aşkın süredir Suriyeli³²⁵ göçmenlerinde yer aldığı bilinmektedir. Suriyeli göçmenlerin,³²⁶

³²⁵ Suriyeli göçmenlerin ağırlıklı olarak Türkiye işgücü piyasasında çoğunlukla kayıt dışı istihdam edildikleri, ücret düzeylerinin düşüklüğü yanında uzun çalışma süreleri ile kötü çalışma şartlarında ve genellikle yerli işçilerin çalışmak istemedikleri alanlarda çalışmaktadır. Türkiye’de tarım sektöründe, tarımsal üretim faaliyetleri kapsamında ağırlıklı olarak güney illerinde çalışmakta ve söz konusu

Türkiye’de yerli işçilerle, mevsimlik tarımsal işgücü piyasasında rekabet halinde oldukları da bilinmektedir. Özellikle farklı işçi kesimleri arasında yapılacak iş ve alınacak ücret düzeyi üzerinden gerçekleşen rekabet ileriki yıllarda Türkiye’de, mevsimlik tarımsal üretimde yaşanabilecek değişimler olabileceğini de göstermektedir.³²⁷

Yerli işçi, yabancı işçi grupları arasında görülen rekabeti azaltan durumlardan biri tarımsal üretim faaliyetlerinin iş bölümü çerçevesinde yapılması sonucu ücret farklılıklarının ³²⁸ meydana gelmesidir. Tarımsal üretim alanlarında, gerçekleştirilmesi gereken işlerden bazılarının özel önem gerektirmesi ve tecrübe, emek, bilgi çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Nitekim çalışma alanlarında bilgi ve tecrübe isteyen birtakım işlerin daha önce o işte çalışmış yerli işçilerin tercih edilmesine yol açarken yabancı işçilerin ise daha çok bilek gücü gerektiren, nitelik gerektirmeyen işlerde tercih edilmesine yol açmaktadır. Bu durum işçi grupları arasında ücret farklılığının oluşmasına yol açarken nitelik ve beceri gerektiren işlerin yerli işçilere verilmesi, yerli işçilere duyulan saygı ve güvenin ifadesi olarak da görülmektedir. Örneğin kayısı hasadında; kayısının kurutma sürecinde çekirdeğinin ellerle çıkarılarak daha sonra yassılaştırılması olarak bilinen, yörede patikleme olarak adlandırılan işlemin gerçekleştirilmesinde yerli işçiler tercih edilirken, daha çok fiziksel güç gerektiren kayısı silkeleme ve toplama işinin Suriyeli göçmenlere yaptırılması, tarımsal üretim sürecindeki iş bölümünü ortaya koymaktadır.³²⁹

Mevsimlik tarım işçiliği, yoksul kişilerin ya da ailelerin yaşadığı yoksulluktan kurtulmak için yaptıkları ve süreç içerisinde yeni gelen yoksulların devraldığı bir

sektörde Suriyeli göçmen işçilerin sayılarının yüksek olduğu da bilinmektedir (Saniye Dedeoğlu, “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, s. 50-51).

³²⁶ Mevsimlik tarım işçiliği özellikle son yıllarda yabancı ülkelerden gelen işçiler tarafından da yapılmaya başlanmıştır (Şen ve Altın, **a.g.e.**, s. 182). Nitekim Suriyeli göçmenlerin, Gürcülerin ve Azerilerin mevsimlik tarım işlerinde üretim ve hasat gibi farklı aşamalarda yer aldıkları görülmektedir.

³²⁷ Saniye Dedeoğlu, “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, s. 60-61.

³²⁸ Yerli işçilerle Suriyeli işçiler arasında ücret konusunda yaşanan sıkıntılar, işçiler arasında anlaşmazlıklara yol açabilmektedir. Suriyeli işçilerin yerli işçilere göre düşük ücretle çalışmayı kabul etmeleri yerli işçileri rahatsız etmektedir (KEİG, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Bilgi Notu”, 2015 (Çevrimiçi) <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/Mevsimlik-tarim-isciligi-bilgi-notu-7-temmuz-2015.pdf> 16 Mart 2023).

³²⁹ Dedeoğlu, **a.e.**, s. 62.

işçilik biçimi iken günümüzde özellikle yerli işçilerle yabancı işçiler arasında yoksulluk rekabetine dönüşmüş bir işçilik halini almıştır. Farklı işçi grupları arasında görülen rekabet bazı farklılıkları da meydana getirmektedir. Nitekim yabancı işçilerin bazı bölgelerde çoğunlukta olması dolayısıyla yerli işçilerden birçoğunun mevsimlik tarım işçiliğinden ayrılmasına sebebiyet vermiştir. Bir diğer sonuç ise bazı bölgelerde bazı işçi gruplarının yoğunluk kazanmasına yol açmıştır. Örneğin önceden Adana'da tarımsal üretim faaliyetleri, yörenin işçileri tarafından gerçekleştirilirken şimdilerde Adana'nın çadır yerleşim yerlerinde Suriyeli işçilerin çoğunlukta olduğu ifade edilirken, yöredeki yerli işçilerin İç Anadolu Bölgesi'ndeki farklı illere pancar üretimi gibi işlere yöneldikleri ya da geçici mevsimlik tarım işçiliğini artık yapmadıkları vurgulanmaktadır.³³⁰

³³⁰ Dedeoğlu, a.e., s. 62-63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZİANTEP’TE FISTIK TOPLAMA İŞÇİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırma bilgileri ve metodolojisi yer almaktadır. Öncelikli olarak bu bölüm içerisinde araştırma bulgularının analiz edilmesine katkı sağlaması amacıyla Antep fıstığı ürünü hakkında bilgilere yer verilmiştir. Nitekim önemli bir ihracat ürünü olmasının yanı sıra katma değeri yüksek olan bir ürün olan Antep fıstığının tanıtılması, dünyada ve Türkiye’de Antep fıstığı üretim miktarlarının incelenmesi, araştırma bulgularının sonuçlarının analiz edilmesi açısından önem arz etmektedir dolayısıyla alan araştırmasının gerçekleştirildiği Gaziantep ilinin tercih edilme nedeni ve Antep fıstığı hasadında, vazgeçilmez bir konumda bulunan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma ve yaşam koşullarının belirlenmesi açısından daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir.

Bu bölüm içerisinde; çalışmanın amacı ve önemi, çalışmanın örneklemi, çalışmanın sınırlıkları ve varsayımları, materyal ve yöntemi konuları yer almaktadır. Aynı zamanda Antep fıstığı hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileriyle gerçekleştirilen nitel saha çalışmasının bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Antep Fıstığı Ürün Tanıtımı

Antep fıstığı (*Pistacia vera* L.), sadece bir çekirdek (tohum), çekirdeğin etrafı yenilebilir ince ve yumuşak çekirdek kabuğu (testa) ile örtülü, tohum ve zarı da kaplayan sert yenilmeyen kabuğa sahip ve en dışta etli, yenilmeyen, sakız ağacıgillerden kabuklu bir meyve olan bitkinin, gen merkezlerinden birisi konumunda bulunan Türkiye’de Antep fıstığı, üretiminin tarihi geçmişe uzanmaktadır.³³¹

Antep fıstığının dünyada, Yakın Doğu ve Orta Asya Gen Merkezi olmak üzere iki ayrı gen merkezi bulunmaktadır. Anadolu, İran, Türkmenistan ve Kafkasya

³³¹ Mine Gültekin-Özgüven, Bahar Beyde ve Beraat Özçelik, “Atıkların Değerlendirmesi: Fındık (*Corylus avellana* L.) ve Antep Fıstığı (*Pistacia vera* L.) İç Zarlarından Elde Edilen Fenolikçe Zengin Ekstraktlara Lipozomal Taşıma Sistemlerinin Uygulanabilirliği,” **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, No:19, 2020, s. 242; Hüseyin Tekin, vd., “Antepfıstığı Yetiştirme Tekniği,” **Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü Yayınları**, No: 4, 1995, s. 1.

bölgeleri Yakın Doğu Gen Merkezi olarak bilinirken Afganistan, Pakistan, Hindistan'ın kuzeyi ve Tacikistan bölgelerini kaplayan alanlar Orta Asya Gen Merkezi olarak bilinmektedir.³³²

Türkiye, Yakın Doğu Gen Merkezi'nde bulunmakla birlikte, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde adı geçen ürünün ilk kez kültüre alınmasının izlerine rastlanırken söz konusu bölgenin, çevresel ve iklimsel özelliklerinden dolayı Antep fıstığının gelişmesine, yayılmasına ve ağırlıklı olarak üretiminin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.³³³ Antep fıstığının ağırlıklı olarak üretiminin yapıldığı başlıca ülkelere; Amerika Birleşik Devletleri, İran, Türkiye, Çin, Suriye ve Avustralya'nın iklimsel olarak sıcak ve kurak kısımları öncülük etmektedir.³³⁴

Antep fıstığının yetiştirilebilmesi için kıraç, kayalık, taşlı, kireçli, eğimi fazla ve besin öğeleri bakımından zengin olmayan özelliklere sahip topraklara gereksinim duyulurken iklim özellikleri bakımından yazları uzun ve sıcak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçen bölgelerde ekonomik olarak üretimi gerçekleştirilebilmektedir.³³⁵ Buradan yola çıkılarak ifade edilebilir ki Antep fıstığının yetiştirilmesinde toprak özelliği bakımından seçici olmamasına rağmen iklim özellikleri bakımından seçici olduğu anlaşılabilmektedir. Nitekim adı geçen ürünün, başka kültür bitkilerinin üretimi için kullanılamayacak topraklarda yetiştirilebilmesine imkan bulunmaktadır.³³⁶

Bilhassa Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan arazilerin yukarıda belirtilen özellikleri taşıması, bölgenin tarımsal ürün üretiminde, Antep fıstığını

³³² Mehmet Ali Yavuz, Hakan Yıldırım ve Ahmet Onay, "Dünya Antepfıstığı Üretiminde Son On Yılın Değerlendirilmesi" **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. VI, No: 2/2, 2016, s. 23.

³³³ Hüseyin Tekin, Selim Arpacı ve Seyfettin Atlı, "Antepfıstığı Yetiştiriciliği," **Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü Yayınları**, No: 13, 2001, s. 3.

³³⁴ Yekta Gezginç ve A. Doğan Duman, "Antepfıstığı İşleme Tekniği ve Muhafazasının Kalite Üzerine Etkisi," **Gıda Dergisi**, C. XXIX, No: 5, 2004, s. 373; Engin Tilkat, Ahmet Onay ve Hasan Çetin Özen, "Erkek Antepfıstığı Ağaçlarının (Pistacia vera L.) İn vitro Mikroçoğaltması," **Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, C. XX, No: 1, 2008, s. 15.

³³⁵ Önder Elbistanlı, Müge Kantar-Davran ve Ö. Faruk Emeksiz, "Gaziantep İli Antepfıstığı İhracat Pazarlama Organizasyonu," **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XIX, No: 74, 2020, s. 726; Halil Bolu, "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Antepfıstığı Alanlarındaki Böcek ve Akar Faunasının Saptanması," **Türkiye Entomoloji Dergisi**, C. XXVI, No:3, 2002, s. 198; Müge Kantar-Davran, vd., "Antepfıstığı Üreten İşletmelerde Tarımsal ve Toplumsal Değişme: Gaziantep İli Örneği," **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C. XXIII, No: 2, 2017, s. 300.

³³⁶ Baybars Ali Fil, vd., "Antepfıstığı İşleme Atıksularının Elektrokimyasal Yöntemiyle Ön Arıtım Çalışmaları" **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C.II, No: 2, s. 30; Bolu, a.y.

önemli bir konuma getirmektedir. Nitekim Adıyaman (Besni) ve Siirt illerinde Antep fıstığı anacı olarak kullanılmaya uygun olan çok sayıda Melengiç (P. Terebintus L.) ve Buttum (P. Khinjuk) ağaçlarının kendiliğinden yetişmiş olması, bölgede Antep fıstığının önemli bir yere sahip olmasında son derece etkilidir.³³⁷

Antep fıstığı, kabuklu bir biçimde taze ya da kavrulmuş çerez olarak tüketilirken (özellikle Türkiye'nin batı kesimlerinde), tatlı ve pastalarda ise hammadde olarak tercih edilmektedir (özellikle Türkiye'nin doğu kesimlerinde) diğer taraftan şekerlemelerde, fırınlanmış ürünlerde, bazı yemeklerin yapımında, dondurmalarda işlenmiş olarak kullanılmaktadır.³³⁸ Antep fıstığının yeşil iç kabuğu ise inek, koyun ve kümes hayvanlarının beslenmesinde değerlendirilmektedir. Ayrıca Antep fıstığı yağı; yemeklerde (düşük doymuş yağ ve tekli doymamış yağ asitleri için iyi bir kaynaktır), kozmetik ve ilaç sanayinde kullanılmaktadır.³³⁹

Antep fıstığı karakteristik lezzete sahip olmasıyla bilinirken besin öğeleri açısından da oldukça zengin bir üründür. Şöyle ki Antep fıstığının besin öğeleri diğer yağlı kuruyemişlerle (badem, fındık, yer fıstığı gibi) karşılaştırıldığında protein, karbonhidrat, kalori açısından üstün olduğu, bileşiminde bulunan yağ oranında ise fındıktan sonra geldiği ifade edilmektedir.³⁴⁰

İnsan beslenmesinde, zorunlu temel gıdalar içerisinde yer almayan Antep fıstığı, yurt içi ve yurt dışı pazarda katma değeri yüksek olan bir ürün olmasının yanında ülkelere ihracat yoluyla önemli oranda döviz kazandırmaktadır ve söz konusu ürünün ekonomik değeri zaman içerisinde yükselmektedir. Aynı zamanda ürünün kullanıldığı alanlarda genişleme olurken altın ağacı ya da yeşil altın olarak da ifade edilen Antep fıstığı ulusal ve uluslararası piyasalarda alıcı bulabilmekte, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hem üretimini hem de ticari öneme sahip

³³⁷ Bolu, **a.y.**; Halil Dilmen, Fırat Pala ve Meryem Özer-Dilmen, "Antepfıstığı (Pistacia vera L.) Üreticilerinin Tarımsal Mücadele Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi: Türiye, Siirt İli Örneği," **Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi**, C. VII, No: 1, 2019, s. 2.

³³⁸ Ahmet Onay, v.d. "Antepfıstığının (Pistacia Vera L.) Morfolojik ve Biyolojik Özellikleri İle Verimini Etkileyen Faktörler," **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. II, No: 1, 2012, s. 118; Elbistanlı, Kantar Davran, Emeksiz, **a.g.e.**, s. 725.

³³⁹ Yakup Erdal Ertürk, Ersin Gülsoy ve Mustafa Kenan Geçer, "Antepfıstığı Üretimi ve Pazarlaması," **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. V, No: 2, 2015, s. 45.

³⁴⁰ Gezginiç, Duman, **a.g.e.**, s. 374; Ertürk, Gülsoy, Geçer, **a.y.**

bir ihracat ürünü konumunu korumaktadır.³⁴¹ Zaman içerisinde Antep fıstığı ihracatında dalgalanmalar olmakla birlikte, ülkemize kazandırdığı döviz yönünden tarım ürünleri içerisinde önemli yer tutmaktadır.³⁴²

Antep fıstığı Türkiye'nin ihracat ürünleri arasında önemli bir konumda bulunurken ülkemizde üretilen fıstıkların iri olmaması ve fiyatının yüksek olması ihracatta bir takım sıkıntılar meydana getirse de fıstıkların kendine özgü lezzete sahip olması, ihracatta önemli avantajlar yaratmaktadır.³⁴³

3.2. Dünya ve Türkiye’de Antep Fıstığı Üretimi

Tablo 8’e bakıldığında, 2020 yılı dünya Antep fıstığı üretiminde ABD, 476 bin 332 ton ile birinci sırada yer alırken 296 bin 376 ton ile ikinci sırada Türkiye, 190 bin ton ile üçüncü sırada İran gelmektedir. Dünyada Antep fıstığı üretim miktarında yıllar itibariyle değişiklikler meydana gelse de Türkiye, Antep fıstığı üretiminde dünyada ilk beş ülke arasında yer bulmaktadır.³⁴⁴

Tablo 8: Ülkesel Verilere Göre Dünyada Antep Fıstığı Üretim Miktarı (Ton)					
Ülke	2017	2018	2019	2020	2021
ABD	271.936	447.696	331.538	476.332	523.227
Türkiye	78.000	240.000	85.000	296.376	119.335
İran	225.000	52.000	205.000	190.000	135.000

Kaynak: Nevzat Aslan, “Antepfıstığı Üretimi İstatistikleri,” **Antepfıstığı Araştırma Dergisi**, No: 9, 2021, s. 2; Nevzat Aslan, “Dünyada ve Türkiye’de Antepfıstığı”, **Antepfıstığı Araştırma Dergisi**, No: 10, 2022, s.2.

³⁴¹ Elbistanlı, Kantar-Davran ve Emeksiz, **a.y.**; Onay, v.d., **a.g.e.**, s. 117; Tekin, Arpacı, Atlı, **a.g.e.**, s. 1.

³⁴² Birol Erkan, “Türkiye’nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi,” **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C. IV, No: 1, 2012, s. 79.

³⁴³ Elbistanlı, Kantar-Davran ve Emeksiz, **a.g.e.**, s.737.

³⁴⁴ Gaziantep Ticaret Borsası, “Antepfıstığı Sektör Raporu 2021”, **Gaziantep Ticaret Borsası Yayınları**, 2021, Gaziantep. Çevrimiçi <https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/2021-antep-fistigi-sektor-raporu.pdf> 07.12.2022; Nevzat Aslan, “Antepfıstığı Üretimi İstatistikleri,” **Antepfıstığı Araştırma Dergisi**, No: 9, 2021, s. 2.

Antep fıstığı üretimi yapılan ülkelerden birisi olan Çin’de yetişen fıstık türü *Pistacia Chinensis* ailesine ait olup söz konusu fıstık türü genellikle biodiesel yakıt olarak kullanılmakta gıda olarak tüketilmemektedir.³⁴⁵

Türkiye’de Antep fıstığı rekoltesinde yıldan yıla dalgalanmalar meydana gelse de bu durumun sebeplerinden birisi yetiştirilen ağaçların bir yıl ürün verip vermemesine bağlı periyodisitedir (var yok yılı). Türkiye’de üretimi yapılan Antep fıstığı çeşitlerinde periyodisiteden kaynaklı azalmalar gerçekleşse de bahçe ve ağaç sayılarının artmasından dolayı verim Suriye ve İran’dan yüksektir.³⁴⁶ Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) gerçekleşmesiyle birlikte Antep fıstığı tarımında sulama imkanının artacak olması sayesinde ve nitekim periyodisitenin etkisinin giderilecek olması nedeniyle Türkiye, Antep fıstığı üretiminde ve veriminde (fıstık üretiminde dolu boş oranında; boş oranının azalacağı öngörülmektedir) önemli oranda artış meydana geleceği ifade edilmektedir.³⁴⁷

Tablo 9’a bakıldığında, Türkiye’de 2020 yılında 296 bin ton Antep fıstığı üretimi gerçekleşmiştir. Üretimde önemli paya sahip olan Şanlıurfa, 125 bin ton üretimle Türkiye üretiminin %42’sini gerçekleştirmiştir. 101 bin ton ile Gaziantep ikinci sırada yer alırken 26 bin ton ile Siirt üçüncü sırada gelmektedir. TÜİK verilerine göre 2020 yılında Türkiye’nin Antep fıstığı ihracatı 3 bin 692 ton olarak görülmektedir. Antep fıstığı ihracatının ilk sırasında %32 oran ve 1180 ton ile İtalya gelmektedir. İhracatta İtalya’yı; Almanya, İsrail, Irak ve Mersin Serbest Bölgesi takip etmektedir. Türkiye’nin 2020 yılında kabuklu ve kabuksuz Antep fıstığı ihracat değeri 58 milyon dolardır.³⁴⁸

³⁴⁵ Xinhai Yu, vd., “Transesterification of *Pistacia Chinensis* Oil for Biodiesel Catalyzed by CaO-CeO₂ Mixed Oxides,” **Fuel**, V. XC, I. 5, 2011, p. 1868.

³⁴⁶ Elbistanlı, Kantar-Davran, ve Emeksiz, **a.g.e.**, s. 725, 730, 732.

³⁴⁷ Metin Aygün ve Songül Gürsoy, “Antep Fıstığı (*Pistacia Vera L.*) Üretimi Yapan İşletmelerin Tarımsal Mekanizasyon Düzeylerinin Belirlenmesi: Türkiye, Siirt İli Örneği,” **Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi**, C.VII, No: 2, 2020, s. 137.

³⁴⁸ Gaziantep Ticaret Borsası, “Antepfıstığı Sektör Raporu 2021”, **Gaziantep Ticaret Borsası Yayınları**, 2021, Gaziantep. Çevrimiçi <https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/2021-antep-fistigi-sektor-raporu.pdf> 07.12.2022.

Tablo 9: Türkiye Antep Fıstığı Üretim Miktarları (Ton)					
İller	2016	2017	2018	2019	2020
Gaziantep	75.298	14.762	90.183	26.343	100.538
Şanlıurfa	48.106	28.507	100.107	31.931	124.534
Siirt	6.713	7.944	11.301	12.208	25.624
Adıyaman	18.758	10.440	24.015	2.667	25.112
Diğer	21.125	16.347	14.394	11.851	20.568

Kaynak: Gaziantep Ticaret Borsası, “Antepfıstığı Sektör Raporu 2021”, **Gaziantep Ticaret Borsası Yayınları**, 2021, Gaziantep. Çevrimiçi <https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/2021-antep-fistigi-sektor-raporu.pdf> 07.12.2022.

Antep fıstığında dikili alan ve üretim miktarı yönünden Şanlıurfa’dan sonra gelen Gaziantep, söz konusu ürünün yurt dışına ticaretinde ilk sırada gelmesinin nedeni; Antep fıstığı tüccarlarının ve fıstık işleme tesislerinin (fıstık devlüplerinin) Gaziantep’te ağırlıklı olarak yer alması yanında il merkezi ve Nizip ilçesinde bulunan fıstık halinin ve borsalarının yer alması gösterilirken, ürüne yönelik aktif çalışmalarda olumlu etki yaratmaktadır.³⁴⁹

Özetle ismi Gaziantep ile benimsenen Antep fıstığı ekonomik getirisinin görece iyi olmasından kaynaklı bölgenin kıymetli tarımsal ürünleri içerisinde yer alırken üretim ve ihracatta önemli konumda bulunan Gaziantep, ürünün hasat sonrası işlenmesi, pazarlaması ve ticaretinde de önemli bir yerde durmaktadır.³⁵⁰

3.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Antep fıstığı üretiminin yoğunlaştığı yaz aylarında, mevsimlik tarım işçileri ulusal ve uluslararası pazara yönelik üretimin yapıldığı Gaziantep’te üretim ve hasadın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Literatüre bakıldığında Gaziantep’te Antep fıstığı hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerini konu alan çalışmaların olmaması bu konuya değinmeyi önemli hale getirmektedir. Bu

³⁴⁹ Elbistanlı, Kantar-Davran ve Emeksiz, **a.g.e.**, s. 726.

³⁵⁰ Gaziantep Ticaret Borsası, “Antepfıstığı Sektör Raporu 2021,” **Gaziantep Ticaret Borsası Yayınları**, 2021, Gaziantep, (Çevrimiçi) <https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/2021-antep-fistigi-sektor-raporu.pdf> 07.12.2022.

bağlamda mevsimlik tarım işçiliğinin yerini tespit etmek ve Antep fıstığı toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamını ortaya koyabilmek çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde önemli yer tutan Antep fıstığı işinde çalışan işgücünün; çalışma süreleri ve saatleri, barınma ve sağlık koşulları, ücretler, kadın işçiliği, çocuk işçiliği vb. durumlarına yönelik çalışma yaşamına ilişkin çalışma koşulları ve çalışma ilişkilerini incelemek ve tespit etmektir.

Fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma yaşamlarında karşılaştıkları birçok sorun bulunmaktadır bu noktada mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamının ele alınması önem arz etmekte ve mevsimlik tarım işçilerinin durumlarının görünür kılınması gerekmektedir.

Çoğu zaman yetersiz çevresel koşullarda ve sağlıksız alanlarda yaşama durumunda kalan ve düşük ücret, sosyal güvenceden yoksunluk, uzun çalışma saatleri gibi çalışma koşullarında çalışan mevsimlik tarım işçileri, ailelerin ve toplumun yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma şartlarının ortaya konulması, yapılması gerekli olan iyileştirmeler ve oluşturulacak hukuki düzenlemeler için önem arz etmektedir

Dolayısıyla Antep fıstığı üretiminde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin göz ardı edilen emeğinin görünür kılınması, mevsimlik tarım işçiliğinin fıstık üretimindeki etkisini ortaya koymak ve Covid-19 pandemi sürecinde mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitekim mikro düzeyde gerçekleştirilecek çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ile Gaziantep İli Karkamış, Nizip, Oğuzeli ilçelerindeki fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sağlık, hijyen, ulaşım, beslenme, yaşam ve çalışma şartları, sosyal güvenlik, yaşam kalitesi, ortaya konulması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

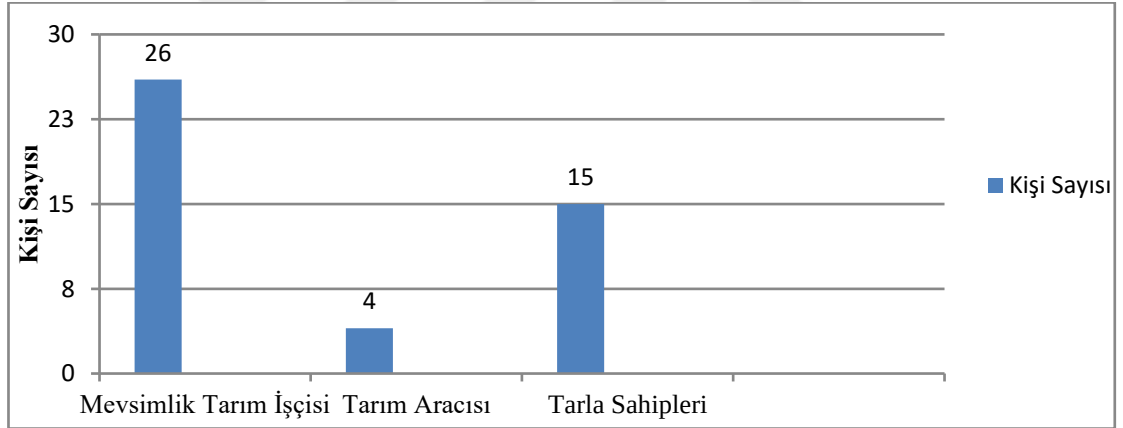
3.4. Çalışmanın Örneklemi

İstatistiki verilere göre dünyada Antep fıstığı üretiminde Türkiye, ABD ve İrandan' sonra üçüncü sırada yer alırken alan araştırmasının gerçekleştirileceği Gaziantep, Türkiye’de üretim noktasında ilk sıralarda yer almaktadır. Gaziantep’te

fıstık hasadında yer alan mevsimlik işçiler, Gaziantep'in belirli yörelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenden ötürü, çalışmanın evrenini Gaziantep'in ilçelerinden bazıları oluşturmaktadır.

Araştırmanın evrenini Gaziantep iline bağlı Karkamış, Nizip, Oğuzeli ilçelerindeki fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Aynı zamanda veri zenginliği oluşturmak ve karşılaştırma yapabilmek amacıyla fıstık tarlası sahipleri ve fıstık hasadı zamanında mevsimlik tarım işçisi taşıyan tarım araçları (elçi/çavuş) ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Fıstık hasadında çalışan 26 mevsimlik tarım işçisi, 4 tarım aracı (elçi) ve 15 fıstık tarlası sahibi olmak üzere toplam 45 kişi ile görüşülmüştür. Çalışma kapsamında yapılan alan araştırmasında, Suriyeli göçmenlerin çekingen davrandıkları ve soruları genellikle kısa cevapladıkları görülmüştür.

Şekil 1: Araştırmaya Katılanların Dağılımı

Araştırma evreni olarak Gaziantep ilinin birkaç ilçesinde gerçekleştirilmesinin nedeni işçilere ulaşmayı ve onlarla uzun süre vakit geçirmeyi sağlayacak sosyal ilişkilere sahip olmaktır. Bu imkânın alan araştırması sırasında daha fazla işçiyle görüşme imkânı yaratabileceği, günlük hayatlarını gözlemleme fırsatı sayesinde daha fazla bilgiye ulaşmayı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan seçilen ilçelerin ulusal ya da uluslararası pazara yönelik fıstık üretiminin yoğunlaştığı yerlerden olması, özellikle hasat sezonunda yoğun mevsimlik tarım işçisi çalıştırılması ve bölgede daha önceden buna benzer bir araştırmanın gerçekleştirilmemesi gibi farklı nedenler etkili olmuştur.

Yukarıda adı geçen ilçelerde tesadüfi (rastgele) örneklem yöntemi ile mevsimlik tarım işçileri ve tarla sahipleri seçilmiş aynı zamanda kartopu örneklem

yoluyla tarla sahibi ile yapılan görüşmelerde tarla sahipleri aracılığıyla araçlara ve mevsimlik tarım işçilerine ulaşılmıştır.

3.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma görüşme formunda yer alan sorular ve cevaplarla sınırlıdır. Çalışma Gaziantep ilinin Karkamış, Nizip, Oğuzeli ilçelerindeki fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerini, fıstık bahçesi sahiplerini ve araçları kapsamaktadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar sadece yukarıda adı geçen ilçelere özgüdür ve ülke genelinde farklılıklar gösterebilmektedir.

3.6. Çalışmanın Varsayımları

Görüşmeye katılan kişilerin, elde edilen verilere gerçeğe bağlı kalarak cevapladıkları kabul edilmektedir. Görüşmeciler cevaplarının, araştırma sorularını karşılayacağı varsayımı üzerinden hareket edilmektedir.

3.7. Çalışmanın Materyal ve Yöntemi

Çalışmanın ana materyalini oluşturan birincil veriler Gaziantep ilinde Antep fıstığı üretim ve hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri ve tarla/bahçe sahiplerinden edinilen bireysel görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Türkiye ve dünya Antep fıstığı üretimine katkı sağlayan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma yaşamını incelemek amacıyla kullanılan ikincil veriler, ilgili kuruluşların (TÜİK, Gaziantep İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) veri tabanları ve istatistiklerden, ilgili kuruluşlar tarafından online ortamda sunulan belge ve raporlardan derlenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi (mülakat tekniği) tercih edilmiştir. Daha detaylı veri toplama amacıyla tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme, araştırılmak istenen konuyla ilgili hazırlanan sorular yardımıyla görüşülen kişinin cevaplarını içeren görüşme yöntemidir.³⁵¹

Bu kapsamda araştırmada Antep fıstığı hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma hayatını detaylı öğrenme amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Aynı zamanda görüşme sürecinde farklı tarafların

³⁵¹ Nick Fox, "Using Interviews in a Research Project," **The NIHR RDS for the East Midlands, Yorkshire & the Humber**, 2009, p. 6-7, (Çevrimiçi) https://www.rds-yh.nihr.ac.uk/wp-content/uploads/2013/05/15_Using-Interviews-2009.pdf 11 Aralık 2022.

görüşlerinin alınmasına olanak sağlayan veri üçgenleme yöntemi kullanılmıştır.³⁵² Buna göre bu çalışmada, fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçisi, tarım aracısı (elçi/çavuş), fıstık tarlası sahipleri olmak üzere üç farklı grubun görüş ve önerilerine dayalı bir inceleme yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorularla; Antep fıstığı hasadında ve üretimin farklı kesimlerinde yer alan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin mevcut durumunu belirlemek ve sorunlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda gezici-geçici mevsimlik tarım işçisi ayrımı yapılmamıştır. Araştırma 2022 yılı Kasım ayı³⁵³ ve 2023 yılı Ağustos-Eylül aylarında gerçekleştirilmiştir.

Görüşme sürecinde katılımcılar aydınlatılmıştır ve görüşmecilerin verdikleri cevaplar yazılı halde yazılmıştır yani kâğıda aktarılmıştır ses kaydı alınmamıştır. Mevsimlik tarım işçileriyle görüşmeler 45-55 dakika arasında, tarla sahipleri ile görüşmeler 30-40 dakika arasında gerçekleşmiştir. Cevaplar birbirinin tekrarı olmaya başladığında mülakat tamamlanmıştır. Alanda görüşme yapan kişinin, akrabalık ilişkileri söz konusu olduğu için görüşmecilere erişimde sıkıntı yaşanmamıştır ve tarla sahipleri bu noktada yardımcı olmuşlardır. Mülakatlar detaylı bir şekilde tamamlandıktan sonra analizler gerçekleştirilmiştir. Veri kaybını engellemek için bütün cevaplar ivedilikle gözden geçirilmiştir.

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri, fıstık tarlası sahipleri ve tarım araçlarının cevaplarından bazıları verilirken anlatım bozukluğu oluşturabilecek bazı ifadeler anlamlarını koruması şartıyla anlaşılır biçimde düzenlenmiştir. Birebir görüşmeler sonucunda veriler analiz edilirken herhangi bir program ya da yazılım kullanılmamıştır, veriler araştırmacı tarafından çözümlenmiştir ve yorumlanmıştır. Verilen cevaplar kendi içerisinde analiz edilmiştir.

³⁵² Roberta Heale and Dorothy Forbes, "Understanding Triangulation in Research," **Evidence Based Nursing**, V. XVI, I. 4, 2013, p. 98. (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/255952608_Understanding_triangulation_in_research 11 Aralık 2022; Ece Işık ve Çetin Semerci, "Nitel Araştırmalarda Veri Üçgenlemesi Olarak Odak Grup Görüşmesi, Bireysel Görüşme ve Gözlem," **Turkish Journal Of Educational Studies**, C. VI, No: 3, 2019, s. 56.

³⁵³ 2022 yılı Kasım ayında hasat sezonu bittiği için ağırlıklı olarak tarla sahipleriyle görüşme gerçekleştirilmiştir.

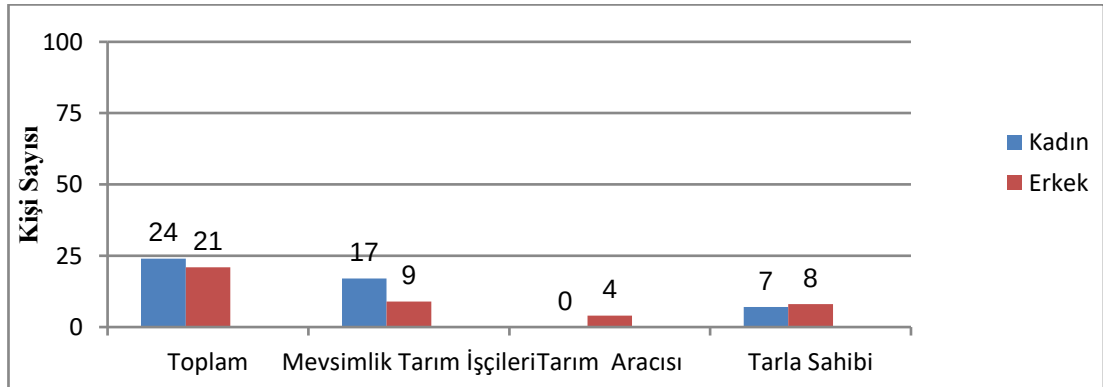
Elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların demografik bilgileri ile verdikleri benzer cevaplar kendi arasında sınıflandırılarak nitel veriler nicel yapıya getirilmesiyle elde edilen veriler incelenabilir duruma dönüştürülmüştür. Bunlara ek olarak katılımcıların cevapları, metin içine aktarılarak bulgular desteklenmiştir.

3.8. Antep Fıstığı Hasadında Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileriyle Gerçekleştirilen Nitel Saha Çalışmasının Bulguları

Çalışma amacının en iyi biçimde ortaya konulabilmesi için katılımcılardan bazı ek bilgiler de alınmıştır. Bu kapsamda katılımcıların demografik bilgileri, eğitim düzeyleri, meslekleri, sosyal güvenlik durumları, başka gelir getirici arazi ya da hayvan sahibi olup olmadıkları gibi bilgiler öğrenilmiştir.

Alan araştırmasında; 21'i erkek (%47), 24'ü kadın (%53) olmak üzere toplam 45 kişi ile görüşme yapılmıştır; görüşülen kişilerden 26'sı mevsimlik tarım işçisi, 15'i tarla sahibi ve 4'ü de tarım aracıdır (elçi/çavuş). Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinden 17'si kadın (%65) 9'u erkektir (%35) bununla beraber tarla sahiplerinden 8'i erkek (%53), 7'si kadınlardan (%47) oluşmakta olup tarım araçlarının hepsi erkektir (%100).

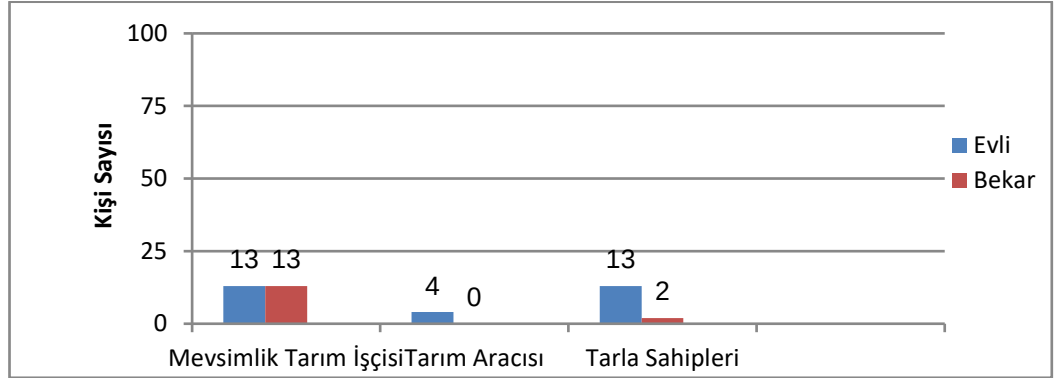
Şekil 2: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında; mevsimlik tarım işçilerinin yaşları 17-62 yaş aralığında olurken, tarla sahiplerinin yaş aralığı 31-62'dir bununla beraber tarım araçlarının yaş aralığı 47-59'dir.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında mevsimlik tarım işçilerinden 13'ü (%50) evli, 13'ü (%50) bekârdır, tarla sahiplerinden 13'ü (%87) evli iken 2'si (bir kişinin eşi vefat etmiş) (%13) bekârdır, tarım araçlarının hepsi (%100) evlidir.

Şekil 3: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumları

Mevsimlik tarım işçilerinin eğitim durumlarına bakıldığında; 16 kişi ile ilköğretim mezunları ağırlıkta iken, 6 kişi ortaöğretim mezunu, 4 kişi ise üniversite eğitimine devam edenlerden oluşmaktadır. Eğitim düzeyinde en az üniversite lisans eğitimine devam edenler göze çarpmaktadır. Lisans eğitiminde olanlar eğitim harcamalarını bir nebze de olsun rahatlatmak ve karşılamak amacıyla gelmektedir. Diğer taraftan eğitim düzeyi düşük olan kişilerin ağırlıklı olarak mevsimlik tarım işçiliğine katıldıkları görülmüştür. Tarla sahiplerinin eğitim durumlarına bakıldığında ise 8 kişi ilköğretim mezunu iken 7 kişi ortaöğretim (lise) mezunudur.

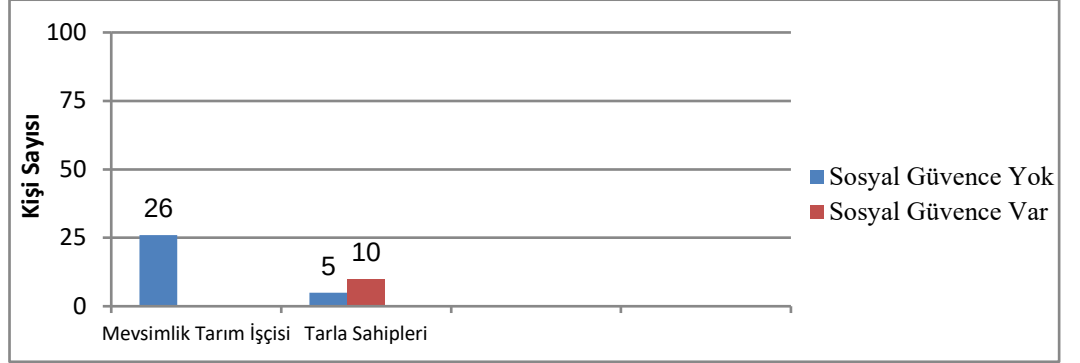
Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumları (Kişi Sayısı)

Araştırmaya Katılanlar	İlköğretim Mezunu	Ortaöğretim Mezunu	Üniversite (Devam Eden)
Mevsimlik Tarım İşçileri	16	6	4
Tarla Sahipleri	8	7	-

Mevsimlik tarım işçilerinin, mevsimlik iş haricinde başka bir gelirleri (arazi-hayvan) olup olmadığı değerlendirildiğinde; araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri, gelir getirici hayvanlarının ya da arazilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların sosyal güvenlik durumlarına bakıldığında, mevsimlik tarım işçilerinden hepsinin yani 26 kişinin sosyal güvencesinin olmadığı görülmüştür. Fıstık tarlası sahiplerinden 10 kişi sosyal güvenceye sahipken 5 kişinin sosyal güvencesinin olmadığı belirtilmiştir. Nitekim tarla sahipleri ağırlıklı olarak Bağ-Kur'lu olduklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 4: Araştırmaya Katılanların Sosyal Güvenlik Durumları

3.8.1. Gezicilik-Geçicilik Durumu

Antep fıstığı toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçileri, geçici olarak çalıştıklarını belirtirken diğer yandan sadece fıstık toplamaya gitmediklerini aynı zamanda yörede bağ(üzüm) kesmek/toplamak, zeytin toplamak gibi işlerde de mevsimlik olarak çalıştıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında il değiştirmediklerini Gaziantep ili sınırları içerisinde farklı ilçelere, mahallelere (köylere) günübirlik gittikleri dile getirilmektedir. Söz konusu bulgu ile ilgili literatürde farklı bulgular olduğu da görülmüştür. Örneğin Çınar ve Lordoğlu'nun (2011)³⁵⁴ çalışmasında Sakarya'nın Karasu ilçesine fındık toplamaya gelen işçilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden gezici olarak gelen işçiler yanında Gürcü işçilerin de yer aldığı belirtilmektedir. Bununla beraber Sülükoğlu ve Kılıç'ın³⁵⁵ (2016) çalışmasında da Düzce'nin fındık bahçelerine gelen işçilerin farklı illerden geldikleri, çalışmanın bulgularından birisidir. Bu bağlamda ifade edilebilir ki fıstık hasadına çalışma amacıyla gelen işçilerin sadece geçici olarak çalışmaları, söz konusu işçilerin farklı karakteristik özellikler sergilemesine yol açmaktadır.

³⁵⁴ Çınar ve Lordoğlu, a.g.e.

³⁵⁵ Sülükoğlu ve Kılıç, a.g.e.

Bu konu ile ilgili evli ve yaşlı bir kadın durumu şöyle dile getirmektedir³⁵⁶.

“30 yaşında çalışmaya başladım. Hemen hemen 10 seneden fazla gittim eksik gitmedim. Sadece fıstık değil ama zeytini, keber(şeballah)³⁵⁷ gittim gelirim ondan sağladım. Bağ kesmeye, ailem de yoktu, ailemde oğullarımdan kızlarımdan çalışıyorduk.”
(K11)

Bekar bir Suriyeli genç katılımcı ise geçici olarak çalıştığını şu ifadesiyle belirtmektedir;

“Geçici, 10 yıl önce Suriye’den geldim, Halepteydik. Ailecek geldik ilk Nizip’e geldik ...Nizip’ten başka bir yere gitmedik.” (K9)

İleri yaşıta (52 yaş) evli beş çocuk annesi ise farklı illere mevsimlik olarak çalışma amacıyla gitmediğini şu ifadesiyle belirtmektedir.

“Farklı şehire gitmedik sadece ikamet ettiğimiz yerde çalıştık Gaziantep Barak Ovası’nda.” (K2)

Diğer taraftan araştırmanın önemli bulgularından birisi alandaki değişimi gözler önüne sermektedir. Yaklaşık 10-15 yıl önce Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Şanlıurfa gibi farklı şehirlerden, mevsimlik tarım işçilerinin bölgeye geldikleri, çadır kurdukları ve fıstık toplama sezonu bitene kadar bölgede kaldıkları ifade edilmektedir. Farklı şehirlerden gelen mevsimlik tarım işçilerinin, bazı yıllarda pamuk toplama işi bittikten sonra bölgeden ayrılmadıkları, fıstık toplama işine kaldıkları dile getirilmektedir. Daha sonra bu durumun değiştiği özellikle de Suriyeli sığınmacıların bölgede ağırlık

³⁵⁶ Çalışma kapsamında, mülakatlarda yöresel dil muhafaza edilmiş olup, bazı ifadelerin anlaşılabilmesi için anlamları köşeli parantez [...] içinde verilmiştir.

³⁵⁷ [Kapari bitkisi]

kazanmasından beri bölgeye, farklı şehirlerden fıstık toplamaya mevsimlik tarım işçisinin gelmediği ifade edilmektedir. 57 yaşındaki erkek bir tarla sahibi durumu şöyle belirtmektedir.

“...Ondan önce yerli işçiler vardı. Urfa-Suruç doğudan gelirdi. Adıyaman işçileri gelir çadır kurarlardı. Bizim bölgede pamuğu topladıktan sonra fıstığa kalırlardı. 2 yıldan beri Suriyeliler yoğunlaştı. Savaştan alakalı değil zaten Suriyeliler gelmişler yerleşmişler buraya. Urfalılar Adıyamanlılar gelirdi...” (K32)

3.8.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Nedeni

Mevsimlik tarım işçilerinin fıstık hasadında çalışma nedenleri arasında; yoksulluk, ihtiyaçları karşılama, çocukların eğitimi, hayatlarını idame ettirme, aileye maddi açıdan destek sağlama, eğitim ihtiyaçlarını karşılama gösterilmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği yapmanın en temel nedenine bakıldığında; aile gelirinin yetersiz olmasından kaynaklı yoksulluk sorunu ifade edilmektedir ve katılımcılar bu durumu farklı ifadelerle dile getirmektedir. Özetle fıstık hasadında çalışma nedeni arasında ağırlıklı olarak yoksulluk sorunu gösterilmektedir. Benzer bir bulguya Kaya ve Özgülnar’ın³⁵⁸ (2015) çalışmasında da değinilmektedir. Şöyle ki mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları yoksulluk dolayısıyla çalıştıkları ve hatta çocuklarını da çalıştırdıkları belirtilmektedir.

Bu durum ile ilgili 4 çocuk sahibi erkek katılımcılardan biri şöyle demektedir.

“Yoksulluktan çalışıyorum. İnsan, o sıcakta çekilir mi o dert.”
(K1)

En çok dile getirilen başka bir neden ise ailenin ihtiyaçlarını karşılamaktır. 23 yaşındaki erkek Suriyeli göçmen bu durumu şöyle ifade etmektedir.

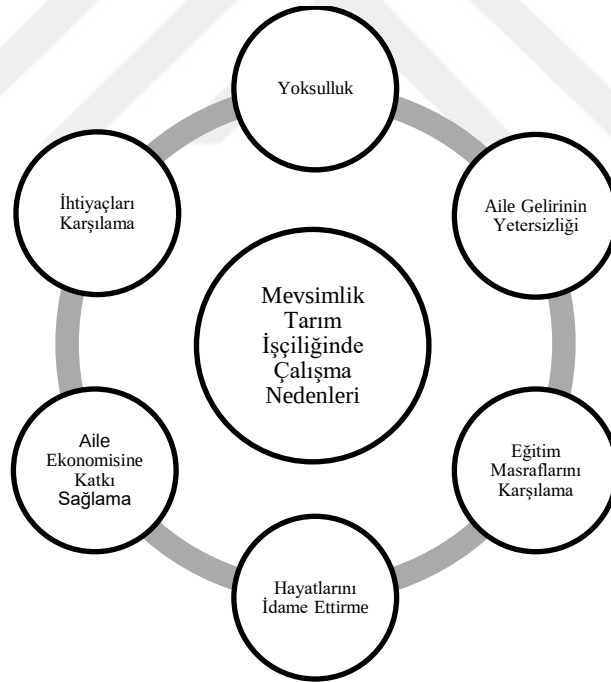
“İş yok sezonda, geçim için. Kaç kişi, 9 kişi çalışmazsak nasıl beslenecek, geçinmek için.” (K3)

³⁵⁸ Kaya ve Özgülnar, a.g.e.

Başka bir kadın katılımcı ise birden çok nedenden dolayı gittiğini şu ifadelerle anlatıyor.

“Yoksulluktan geldik hep bütün. Yoksul olmasaydım getmezdim. Gelirim yoktu, çocuk okutuyordum, imkânım yoktu mecburluktan gittim. Çocuklarımın bir yerlere gelmesi için mecbur çalıştım. Fıstık hasadına geldik. Akraba fıstıklarına gittik, kocamdan çocuklarımdan -öğrenci olduklarını vurguluyor- gittik. Okul açılınca çocuklara destek olsunlar. Geçim kaynağı için gittik. Bayram etmezdik biz toprak doldururduk poşetlere toprak doldururduk.” (K16)

Şekil 5: Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Nedenleri

Eğitimlerine devam etmek ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla fıstık hasadına gelen 19 yaşındaki erkek Suriyeli mevsimlik tarım işçisi bu durumu şöyle dile getiriyor.

“Üniversite çok para istiyor Suriyelilerden yabancı diye o yüzden geliyorum. Kendi param kendi ihtiyaçlarım için okul masrafları test parası filan.” (K9)

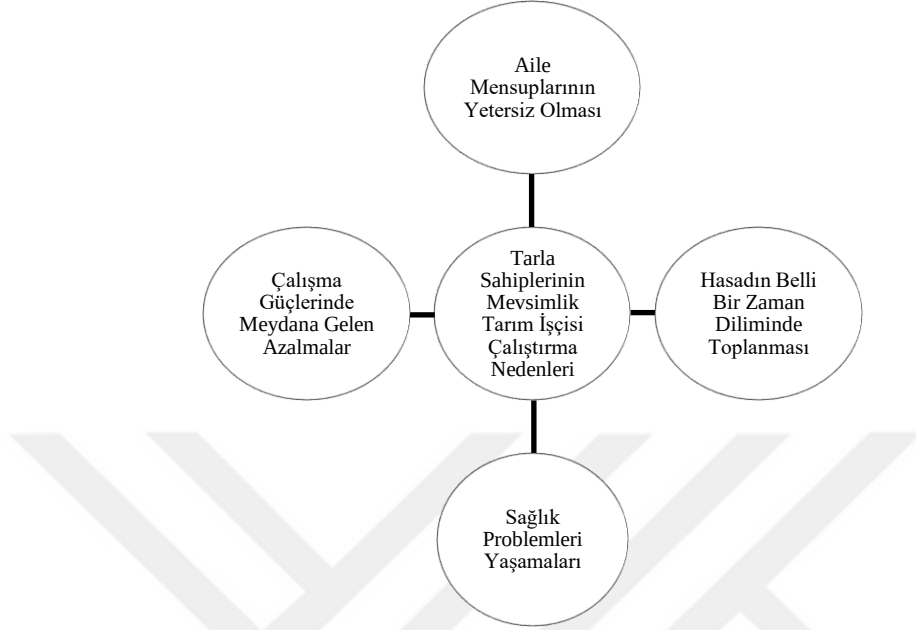
3.8.3. Tarla Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçisi Çalıştırma Nedenleri

Bu başlık altında, karşılaştırma yapılabilmesi ve veri zenginliği oluşturması amacıyla fıstık tarlası sahiplerinin niçin mevsimlik tarım işçisi çalıştırdıkları, çalıştırılan işçiler arasında yerli-göçmen işçi ayrımının söz konusu olup olmadığına yer verilecektir.

Tarla sahipleri, fıstık hasadı dışında yılın diğer zamanlarında tarımsal üretimin birçok aşamasında da yerli-göçmen (Suriyeli Sığınmacı) işçi çalıştırdıklarını ifade etmektedir. Suriye’de ki iç savaş çıkmadan önce bölgede fıstık toplama işinin yerli işçiler ve diğer illerden gelen gezici mevsimlik tarım işçileri (Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya’dan gelip, çadır yerleşim yerlerinde hasat zamanı konaklamaktadır) tarafından yapıldığını, 2011’de Suriye’de ki savaşın patlak vermesiyle halkın Türkiye’ye ve daha özelde sınır ili olan Gaziantep’e gelmelerinden sonra fıstık hasadında yerli işçilerin azaldığını buna karşın Suriyeli işçilerin tarımsal işgücü piyasasına katıldıklarını belirtmektedir.

Tarla sahiplerinin fıstık hasadında mevsimlik işçi çalıştırmalarındaki temel neden, aile mensuplarının sayısal olarak yetersiz olması ve fıstığın olgunlaştıktan sonra belli bir zaman dilimi içerisinde hasat edilmesi gereğidir. Tarla sahiplerinin çocukları genellikle ya eğitimlerine devam etmekte ya şehirlerde özel-kamu sektöründe istihdam edilmekte ya da kendi adına bağımsız çalışmaktadır. Bununla beraber tarla sahipleri; ileri yaşta olma, sağlık problemleri ve fiziksel rahatsızlık, halsizlik yaşamaları, çocukların yaşlarının küçük olmasından dolayı mevsimlik tarım işçisi çalıştırma gereksinimi duymaktadır.

Şekil 6: Tarla Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçisi Çalıştırma Nedenleri

Fıstık hasadına yörede aynı anda başlanıldığı için kırsal alanlarda yerleşim gösteren yerli işçiler/göçmen işçiler, yetersiz kalabilmekte bundan dolayı il merkezinden ya da ilçe merkezlerinden işçiler getirilmektedir. Fıstık toplama işi çok az emek gücü yani bir iki kişi ile yapılabilecek bir çalışma şekli değildir. Fıstığın toplanabilmesi için daha fazla emek gücüne gereksinim duyulmaktadır.

Tarla sahipleri hem yerli işçi hem Suriyeli işçi çalıştırmaktadır. Tarla sahiplerinin amacı fıstıkların zamanında toplanması ve fıstık hırsızlığı/gaspı olaylarından etkilenmemek için yerli-göçmen işçi ayrımı yapmamaktadır. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki Suriyeli sığınmacılardan bazı işçilerin, işi bilmemelerinden kaynaklı fıstık kırımında gerekli dikkat ve özeni göstermemelerinden, tarla sahipleri şikâyet etmektedir.

Tarla sahipleri, yerli işçi bulmada sıkıntı yaşadıkları için Suriyeli işçileri tercih etmektedir. Suriyeli işçilerin daha uygun çalıştıkları, yerli işçilerin daha maliyetli olacağını düşünmektedir. Yine tarla sahipleri, yerli işçileri, zirai bilgi ve tecrübe gerektiren (ağaçların budanması, ilaçlama, aşılama, fıstık dikimi gibi işler) işlerde çalıştırdıklarını Suriyeli işçileri ise bilgi gerektirmeyen emek gücü ile yapılabilecek işlerde çalıştırmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Benzer bir bulguya

Ulukan ve Ciğerci-Ulukan'ın³⁵⁹ (2009) çalışmasında da rastlanmaktadır. Şöyle ki Güneydoğu illerinden gelen işçilerin yalnızca fındık hasadına katıldıkları belirtilirken diğer yandan Gürcü işçilerin bahçe bakımı ve temizlik işleriyle ilgilendikleri sonucuna da ulaşılmıştır. Alan araştırması kapsamında bu durumu 35 yaşındaki bekar erkek tarla sahiplerinden birisi şu sözleriyle anlatmaktadır.

“Genelde Suriyeli çalıştırıyorum. Evet oluyor. Yerli işçiyi budam³⁶⁰ işlerinde Suriyelileri kazma kürek işlerinde, zirai bilgi gerektirmeyen işlerde çalıştırıyoruz, insan gücü gerektiren işlerde. Yapılan işler belli zaman aralıklarında yapıldığı için işgücü yetişmiyor. Ondan dolayı genelde işçi çalıştırıyoruz, verim alabilmek için zamanında yapılması gerekiyor o yüzden zamanında yapmak gerek. Mevsimlik fıstığın hasat zamanının belli bir süresi var. Yapılan işgücünün üst seviye olması lazım o yüzden işçi çalıştırıyoruz. Genelde yerli işçilerin daha çok şehirlerde iş bulmaya yöneldikleri, işçi sıkıntısı yaşadık.” (K37)

Bir diğer 53 yaşındaki 3 çocuk babası tarla sahibi ise hem Suriyeli işçi hem de yerli işçi çalıştırdığını ve neden işçi çalıştırmaya gereksinim duyduğunu şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Yerlide çalışıyor, Suriyelide çalışıyor. Yılın diğer aylarında da çalışıyorlar. Çapada, traktör, hayvan, inek bakımında. Bazı noktalar tecrübeli kişilere dayanır. Özellikle mal sahibini daha uygun görüyorum, ilaçlamada işçi tutmuyorum. İlacın doz önemli hangi ilacın hangi ilaçlarla karışacağı önemli olduğundan ilaçları kendimiz elimizden atmayı tercih ediyoruz. Zirai ilaçları boş kutuları 100 yıl kalsa da plastiği zarar veriyor. İşçiler gömmek istemiyor, ilaçlamada titizim. İlaçların gömülmesi gerekiyor kimyasallardan dolayı. Fıstığın belli zaman aşamasında toplanması gerekiyor. Zamanı zamanında olması için mevsimlik

³⁵⁹ Ulukan ve Ciğerci-Ulukan, a.g.e.

³⁶⁰ [Ağaç budama]

işçi kullanıyoruz. Aile yetersiz kaldığı için. Yörede işçi sıkıntısı olduğundan mecburiyet karşısında çalıştırıyoruz. Suriyeli çalıştırmak istemiyorsun ama yerliler gelmiyor. Halkı tercih ettiğin işçi eline geçmiyor. Türk işçi elimize geçmediği için çalıştırıyoruz.” (K41)

Eşi kronik hasta olan kadın tarla sahiplerinden bir diğeri ise işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyduğunu şöyle anlatmaktadır;

“Çalıştırık. Suriyeli var bir de yerliler çalışıyor. Çalıştırık bel belleme³⁶¹, budam budama, mecbur adam -kocasını kastediyor- yapamıyor, eşim rahatsız, çocuklarım küçük, mecbur işçi çalıştırıyoruz. Yapamıyoruz biz. Onlar da -işçileri kastediyor- faydalansınlar. Yerli bulamayınca mecbur çalıştırıyorsun, savaştan dolayı mecbur kaçtı geldiler yaşamlarını sürdürmek için çalışıyorlar.” (K44)

3.8.4. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Diğer Kişilerin Etkileri

Katılımcıların fıstık hasadında çalışmalarında, kimsenin (anne-baba-eş-çocuk) etkisi olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda işçiler farklı nedenlerden dolayı (geçim kaygısı, yoksulluk, yoksunluk, çocuklarının eğitimlerine devam etmesi) kendi istek ve iradeleriyle gittiklerini dile getirmektedir. Birkaç kişi ailesinin zoruyla gittiklerini dile getirse dahi o durumunda geri planında ailesinin maddi olarak yaşadığı zorluğun yattığını belirtmektedir. Bu durumu kadın katılımcılardan birisi şöyle dile getirmektedir.

“Geçimimi sağlim³⁶² diye kendim gittim, kimse zorlamadı, çalıştım çocuklarımı okuttum. Aracıdan çalışmadık.” (K11)

³⁶¹ [Tarladaki toprakların alt üst edilerek havalandırılması işlemi]

³⁶² [Geçim sağlamak]

Bir diğerk genç, bekar 5 kardeş sahibi kadın katılımcı ise;

“Babamın zoruyla giderdik. Ablam, babam ve ben giderdik, diğerk kardeşlerim daha küçüktü. Gitmek istemezdim ama babama diyemezdim. Bir gün bayram sabahında bile gittiğimizi hatırlıyorum. Kim bayram günü gitmek ister ki ama biz gitmiştik, babam söylediğinde o gece ağlayarak uyumuştum... Bayramı bayram etmemiştik ama bilirdik ki yokluktan gidiyorduk.” (K13)

Fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerine, daha önce şimdi yaptıkları işle ilgili herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda; sadece tarımsal üretimde işçilik yapan tarım işçilerinin, üretimin farklı aşamalarında çalıştıkları görülmektedir. Bunlar arasında fıstık dikimi için poşetlere toprak doldurma, fıstık fidan dikimi, çapa yapılması işlerini belirtmektedir. Fıstık haricinde zamanı geldiğinde bağ kesme (üzüm toplama), zeytin toplama gibi işlerde yer aldıkları, belirtilen işlerde de tıpkı fıstık toplama işinde olduğu gibi bilek gücü ile topladıkları, çadır çektikleri görülmektedir. Bu konuyu genç kadın katılımcılardan biri şöyle dile getirmektedir:

“Fıstık poşetlerine toprak doldururduk, daha sonra fıstık ekilecekti. Ağzımız burnumuz toz toprak olurdu...” (K13)

Uzun yıllardır mevsimlik işçilik yapan erkek bir diğerk katılımcı ise;

“Zamana göre bağ kesme, zeytin toplama, budama, çapa, fıstık fidan dikimi işlerinde çalıştım, kalem atmada ³⁶³ çalıştım, ilaçlama.” (K15)

Araştırmanın dikkat çeken önemli bir diğerk bulgusu ise fıstık toplamaya gelen ortaöğretimde, üniversitede olan eğitimi devam eden öğrencilerin, farklı bir iş yapmamalarıdır. Fakat literatürde gezici mevsimlik tarım işçiliğine katılan çocukların, eğitim hayatlarının kesintiye uğradığına yönelik bulgular

³⁶³ [Ağaçların aşılınması işi]

bulunmaktadır. Akbıyık'ın³⁶⁴ (2011), Malatya'da mevsimlik işçilerle yapılan çalışmasında, çocukların eğitim hayatlarının kesintiye uğradığına yönelik bulguya değinilmektedir. Diğer taraftan kadınların fıstık toplama işi bittikten sonra sadece ev hanımı olarak ev işlerini yaptıkları görülmektedir. Erkekler fıstık toplama işi bittikten sonra da üretimin farklı aşamalarında yer alarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu konu ile ilgili bekar erkek Suriyeli katılımcılardan birisi eğitimi devam ettiği için çalışmadığını şöyle belirtmektedir;

“Okul okuyorduk çalışmadık.” (K9)

3.8.5. Mevsimlik Tarım İşçiliğine Başlama Yaşı

Mevsimlik tarım işine başlama yaşına değinildiğinde; fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık 10-12 yaşlarında fıstık toplamaya, küçük yaşlarda başladıkları anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda fıstık toplama işinde çocuk işçiliğinin durumunu da gözler önüne sermektedir. Bunlara ek olarak uzun yıllardan beri fıstık toplamaya giden işçilerin olduğu da görülmektedir. Bu durumu erkek katılımcılardan biri şöyle dile getiriyor;

“Yaşım 38, 15 yaşında desen fıstık filan çıkar. 18 yıldır yapıyorum nerdeyse. Farklı bir mesleğim yok. Fıstık haricinde budam yaptık, traktör kullanırdım, çüt sürme³⁶⁵, çapa yapma gibi işlerde çalıştım. Şu an için kızım gidiyor. Vardı annemgil kardeşlerim bacılarım yaptı.” (K1)

Bazı kişilerin farklı mesleği olmadığı, hayatlarını sadece tarımsal üretimin farklı aşamalarında (fıstık ağaçlarının budanması, toprağın havalandırılması işlemi, ağaçların zirai olarak ilaçlanması, fıstık ağaçlarının aşılınması) çalışarak idame ettikleri görülürken kadınların hem eşlerine hem de ailelerine destek olma amacıyla sadece sezon başladığında fıstık toplamaya gittikleri aynı zamanda evde el işi, oya vb. gibi işler yaparak aile ekonomisine

³⁶⁴ Akbıyık, a.g.e.

³⁶⁵ [Tarlaların zirai aletlerle yabani otlardan vs. ayrıştırılması için sürülmesi işlemi]

katkı sağladıkları dile getirilmektedir. Evli ve 4 çocuk annesi kadın katılımcılardan bir diğeri;

“12-13 yaşında soğana, pamuğa çok gittim. 120 kilo pamuk çektim. Valla bekârlığımdan evlenene kadar yaptım. Evlendikten sonra da yaptım. Son 2 yıldır gitmim, çocuğum engelli olduğu için. El işi yaptım sattım, iğne oyası yaptım sattım, çok yaptım sattım. Ailemde herkes yaptı, kocam günlükçülük³⁶⁶ elin işini yapıyor, eşimle çalıştım.” (K8)

Eğitimlerine destek amacıyla gelen öğrencilerin olduğu bununla beraber traktör şoförlüğü, sıva yapma, fayans döşeme, çiftçilik, oto tamircilik, manavcılık gibi emek yoğun işlerde çalışan, mevsimlik tarım işçilerinin olduğu da alan araştırmasında görülmüştür. Genç erkek katılımcılardan birinin ifadesi durumu destekler niteliktedir.

“10-12 yaşından beri gidiyorum. 10 yıldır yapıyorum. Öğrenci olduğum için mevsimlik çalışım. Ara tatillerde kendime farklı sektörlerde iş buldum tesisatçılık, oto tamircilik, okulun ara dönemlerinde hep bu işleri yaptım. Ailecek yaptık. Ailemin hepsi, abilerimin hepsi, ablalarım, anam, babam hep işçilik yaptık. Maddiyatlar el vermediği için aileminde çalışmak zorunluluğu vardı. Ailem ve bende çalışmak zorunda kaldık.” (K6)

Evli ve 2 çocuk babası Suriyeli bir diğer katılımcı ise daha önceden de çiftçilik yaptığını aynı zamanda Suriye’de bulunduğu zamanlarda da fıstık toplama işine katıldığını şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Suriye’de de çiftçi idim. Jarablus’ta³⁶⁷ orada da fıstık vardı. Orada da fıstık işine gittim. Hem işçi hem fıstık bizde var aynı aşamaları. Ben tek gitmim kardeşlerim filan da gidik.” (K7)

³⁶⁶ [Günlük yevmiye usulü çalışma]

³⁶⁷ [Cerablus, Suriye’nin Halep iline bağlı kent]

Aile üyeleriyle, tanıdıklarıyla, komşularla çalışanlar ağırlıkta olmakla birlikte ailesinde daha önceden mevsimlik tarım işçiliği yapanların da olduğu görülmektedir. Yoksulluk aile üyelerinden diğerlerine aktarılmaktadır yani çocuklarına devredilmektedir. Diğer taraftan aile üyelerinden, daha önceki yıllarda fıstık toplamaya gelen kişilerden bazılarının köylerden şehire göç edilmesiyle birlikte mevsimlik işlerde çalışmadıkları, fabrikada ya da nitelik gerektirmeyen çalışma alanlarında çalışanların da olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumu kadın katılımcının şu ifadesi destekler niteliktedir.

“16-17 yaşında, tarım işçiliğine hem evli hem bekârken gittim. Kesintili yıllar da oldu, 5-6 yıl üst üste gittiğimizde oldu. Ev hanımıyım. Fıstık hasadı dışında farklı bir işte çalışmadım. Kız kardeş, erkek kardeş olarak hepimiz giderdik bekârlığımızda. Elin işçiliğinde çalışıyorlar (fabrika şimdi) şehre göçtüler çalışıyorlar mevsimlik tarım işçiliği yapmıyorlar. 4 kız kardeşlik hepimiz giderdik.” (K16)

3.8.6. Antep Fıstığı Hasat Zamanı

Fıstık toplama dönemleri, mevsimin özelliğine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Hava sıcaklığının yükselmesi durumunda boz fıstığın (yeşil fıstık) içi dolarsa, normal zamanından biraz daha erken kırılabilir. Boz fıstık ve ben fıstık (kırmızı fıstık) kırılma dönemleri birbirinden farklıdır. Bir diğer ifadeyle fıstık 2 dönem halinde toplanmaktadır. Ağustos ayının ilk haftalarında boz (yeşil) fıstığın durumuna göre fıstık kırılmaya başlanırken Eylül ayının 10'undan sonra ben (kırmızı) fıstık kırımına başlanmaktadır. Bu çerçevede fıstık tarlalarının büyüklüğüne, ağaç sayısına ve fıstık ağacının verimine göre fıstık toplanan gün sayısı 5-25 gün arasında değişebilmektedir. Boz (yeşil) fıstık ve ben (kırmızı) fıstık arasında yaklaşık 30-40 gün kadar fıstığın olgunlaşması beklenmektedir. Boz (yeşil) ve ben (kırmızı) fıstığın farklı toplanma zamanlarının olması, fıstığın kullanım alanlarının birbirinden farklı olması ve ben (kırmızı) kabuklu fıstığın daha uzun süre niteliğini

kaybetmeden muhafaza edilebilmesi özelliklerinden dolayıdır. Bu konuya genç, bekar erkek katılımcılardan biri şöyle değinmektedir.

“8. ayın ortalarında boz fıstık başlar. Toplamasına göre değışir günler. Ben fıstık 9. ayın 10’undan sonra başlar. Fıstığın tutma kalitesine göre günler artar ya da azalır değışkenlik gösterir.”

(K6)

3.8.7. Çalışma Koşulları

Bu başlık altında mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkileri, iş sözleşmesi şekli, çalışma süreleri, fıstık toplamada ortalama bir günde gerçekleştirdikleri faaliyetler, ücret konusu, ayrımcılık ve sosyal dışlanma, sosyal güvenlik konu başlıklarına değinilecektir.

3.8.7.1. Çalışma İlişkileri

Fıstık toplamaya gelen mevsimlik tarım işçileri özellikle Gaziantep ili Şahinbey, Şehitkamil, Nizip gibi ilçelerin düşük ve orta gelirli ailelerinin yaşadığı mahallelerden diğer ilçelere örneğin Karkamış ilçesinin mahallelerine (köylerine), aracılar(elçiler/çavuşlar) aracılığıyla gelmektedir. Aracılar aracılığıyla gelen mevsimlik tarım işçilerinin, aracılara(elçilere) ulaşım masrafları ve mevsimlik işçilere iş bulmaya aracılık ettikleri için belli bir ücret ödedikleri anlaşılmaktadır. Bu duruma Kablay³⁶⁸ (2016) ve Lordoğlu ve Çınar’ın³⁶⁹ (2011) çalışmalarında da değinilmektedir. Fakat kendi ilçelerinden başka ilçelere gitmeyen işçilerin, doğrudan fıstık tarlası sahipleri ya da tarla sahiplerinin mallarına bakan kahyalar aracılığıyla anlaştıkları, elçilerle çalışmadıkları ifade edilmektedir. Elçi ile gelen kadın katılımcılardan biri;

“Okumak için geliyorum, çavuş ile geliyoruz çavuşlar para alıyorlar. Mesela 200 TL’ye, 20 TL’sini çavuş alıyor, bizi getirdiği için mazot parası filan.” (K23)

³⁶⁸ Kablay, a.g.e.

³⁶⁹ Çınar ve Lordoğlu, a.g.e.

Elçi ile gelmeyen erkek katılımcılardan bir diğeri ise;

“Fıstık toplama işini benim yaşadığım bölgede (Barak Ovası) ağırlıklı olarak fıstıkçılık, zeytincilik, bağ(üzüm) olduğu için fıstık işine atıldık. Aracılara belli bir ücret ödemedik. Kimseye bağlı olarak çalışmık.” (K20)

Bazı tarım işçileri elçi ile gitmek istemediklerini, elçilerin zorlayıcı tavır ve tutum içerisinde olduklarını şu çarpıcı ifadelerle dile getirmektedir;

“Bekârken emmim(amcam) elçiydi, o bizi zorla götürürdü çünkü oda işçi başına yomya³⁷⁰ alırdı. Bazen boğazımız ağrırdı, bizi yataktan başımıza vurarak zorla çıkarırdı, kendi çıkarı için götürürdü, çok ezildik. Burada fıstığa zeytine gittim.” (K8)

Bir diğeri 17 yaşındaki lise eğitimine devam eden kadın katılımcı, elçi ile çalışmak istememesini, elçilerin yıpratıcı tavır ve tutumlarına bağlamaktadır ve şöyle demektedir;

“Yok ben kendim geldim. Elçimiz çavuşumuz yok, olmaması daha iyi olsa daha kötü olur. Böyle zorlayıcı insan oluyor, moral yerine daha düşürüyor yapma isteği kalmıy -elçiden bahsediyor-.” (K10)

3.8.7.2. İş Sözleşmesi Şekli

Mevsimlik tarım işçileri ile tarla sahipleri, mevsimlik tarım işçileri ile elçiler, elçiler ile tarla sahipleri arasında yazılı bir sözleşme olup- olmadığı sorulduğunda, araştırmaya katılanların hepsi (26 kişi) sözlü olarak anlaştıklarını belirtmektedir.

İşveren anlaştığı işçiler dışında başka işçilere iş vermemektedir diğeri yandan işçiler ise hangi tarla sahibi ile anlaştıysalar onun işine gitmektedir. Söze dayalı güven olduğunu belirtmektedir. Mevsimlik tarım işçileri, iş bulma

³⁷⁰ [Yevmiye kavramı]

konusunda sadece yazılı olarak anlaşmamalarından dolayı herhangi bir problemle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Tarla sahiplerinin ifadelerine bakıldığında da elçilerle ya da mevsimlik tarım işçileri ile yazılı anlaşma olmadığını yani yazılı iş sözleşmesine dayanarak işçi çalıştırmadıklarını belirtmektedir. İfade edilebilir ki tarla sahiplerinin ifadeleri ile mevsimlik tarım işçilerinin ifadeleri birbirini tamamlar niteliktedir. Bu durumu erkek katılımcılardan biri;

“Söz üzerinden, yarın gideceğiz tamam tamam. Bir pürüz çıkmadığı sürece gidilir.” (K1)

Kadın mevsimlik tarım işçilerinden birisi yazılı anlaşma olmadığını şöyle dile getirmektedir.

“Yazılı anlaşma yok. Sözlü anlaşırsın, mal sahibi gelir, yarın bana işe gider misin, yarın o mal sahibine gidersin. Başkasına söz vermezsin, onun işi bittikten sonra başkasıyla anlaşırsın başkasının işine gidersin. (K2)

Erkek tarla sahiplerinden birisi elçi ile nasıl anlaştığıyla ilgili şunları söylemektedir;

“Elçiler vasıtasıyla buluyoruz. Şehirde belli bir noktada kaldıkları yer var oradan buluyoruz. Bahşire³⁷¹ ediyorsun hesabına gelirse anlaşıyorsun. Yazılı anlaşma yok. Onlara iş lazım bize de işçi lazım, bir şekilde işimizin devamlılığını sağlıyoruz. Genelde de sıkıntı çıkmıyor. Elçilik ayrı bir ücrete tabidir ya biz toptan veririz nakliye ücreti olur elçi ona göre ayarlama yapar. İşçiye belli bir miktar verir. Tek bir fiyat üzerinden anlaşıyoruz. Şehirde fakir semtler var. Bu elçi o semtte oturuy. Ya akrabaları ya komşuları elçi vasıtasıyla geliyler bize işe. Ama nerdeyse hepsi komşular. Aynı

³⁷¹ [Pazarlık yapmak]

yerde oturiylar. Allah yardım etsin mecbur olmasa gelir mi?”
(K38)

52 yaşındaki bekar kadın tarla sahibi ise aracısız mevsimlik tarım işçileri ile nasıl anlaştıklarını şu sözleriyle ifade etmektedir;

“Kendi köyümüzde komşularımız, Suriyeli komşularımızdan buluk biz. Öyle yüz yüze görüşük. Sözlü olarak anlaşıp. Köyümüzde oturuyorlar komşumuz.” (K39)

3.8.7.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bir Günleri Nasıl Geçmektedir

Fıstık toplama işinde, sabah 06.30-07.00 gibi fıstık tarlasında olunmaktadır ve öğleden sonra 16.30-17.00’a kadar çalışma devam etmektedir. Yaklaşık bir günlük çalışma süresi 10-11 saat arasında değişmektedir. Nitekim buradan yola çıkılarak fıstık toplama işçilerinin, günlük çalışma sürelerinin uzun olduğu açıkça görülmektedir. Çalışma sürelerinin uzunluğu ve standartların üzerinde olmasıyla ilgili benzer bir bulguya Sinha³⁷² (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da rastlanmaktadır. Bir başka açıdan literatürde, çalışma süreleriyle ilgili farklılıkların olduğu da görülmektedir. Ulukan ve Cigerci-Ulukan’ın³⁷³ (2009) çalışmasında, yerli işçilerin 8:00-17:00 arası yaklaşık 8 çalıştıkları ifade edilirken Gürcü ve Doğu/Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nden gelen işçilerin ise 10-11 saat çalıştıkları belirtilmektedir. İfade edilebilir ki alan araştırmasının değinilen bulgusu da çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır.

Konuya yasal düzenlemeler açısından değinildiğinde, 4857 sayılı İş Kanunu’nda haftalık çalışma süresinin en çok kırk beş saat (4857 sayılı İş Kanunu m.63) olduğu bilinmesine rağmen fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma süreleri açısından bu düzenlemelerin çok uzağında kaldığı görülmektedir. Bir işçinin bir haftadan fazla çalıştığı

³⁷² Sinha, a.g.e.

³⁷³ Ulukan ve Cigerci-Ulukan, a.g.e.

düşünülürse haftalık çalışma süresinin aşıldığı ve bu durumda fazla çalışma ücreti almalarının söz konusu bile olmadığı, alan araştırması sırasında açıkça görülmüştür. İşçilere sadece son çalışma günü, tarla sahibinin inisiyatifinde 5-10 kilo arasında değişen miktarlarda fıstık hediye edildiği görülmektedir. Bu durum çalışan işçiler arasında *"malının sadakası"* şeklinde yorumlanmaktadır. Evli kadın katılımcılardan biri bu durumu şöyle anlatmaktadır;

"Hemen kırardım, hemen toplardım, hemen çadır çekerdim. Hepsini yapardık. 7'de yabanda³⁷⁴ olurduk 5'te çeker gelirdik. Gün doğmadan gün batmaya şimdi öyle mi... şimdi azaldı şimdi güzel eskiden hiç güzel deldi. Şimdi herkes hakkını ariy." (K11)

Günlük çalışma süresi içerisinde saat 12.00-13.00 arasında 1 saatlik dinlenme süresi, yemek molası olarak da ifade edilen öğle arası bulunmaktadır. Günlük çalışma süresi içerisinde kısa süreli olan yani 10-15 dakika arasında değişen 2 veya 3 defa *"sigara molası"* adıyla da anılan kısa dinlenme süreleri bulunmaktadır. Bu durumu 52 yaşındaki kadın katılımcı şu ifadelerle anlatmaktadır;

"Sabahtan kalkarsın, yemeğini hazırlarsın, mal sahibi gelir römorka biner, yabana gidersin. Fıstık kırarken, şendiklere³⁷⁵ sigara molası, dinlenme molası 1 ya da 2 defa olur. Fıstık çadırı çekerik, sıcakta fıstığı toplarsın, tekneye³⁷⁶ atarsın, çadırı tekrar serer fıstık toplarsın gün böyle geçer. Saat 4.3'ta bırakırık 7'de başlarık." (K2)

Diğer taraftan Gaziantep ilinin farklı ilçelerinden gününbirlik fıstık toplamaya gelen işçiler için çalışma saatleri daha da artmaktadır. Söz konusu işçiler sabah 04.30-05.00 gibi kalktıklarını ve evden ayrıldıklarını, akşam üzeri

³⁷⁴ [Fıstık tarlası ya da fıstık bahçesi]

³⁷⁵ [Erkek mevsimlik tarım işçileri]

³⁷⁶ [Romörk]

17.30-19.00 gibi evlerinde olduklarını ifade etmektedir. Çalışanlar bu durumu “*sabah namazından akşam ezanına kadar çalışık*” şeklinde ifade etmektedir. Bir diğer üniversite sınavına hazırlanan ve ilçeden elçi aracılığıyla gelen genç katılımcı, çalışma süreleriyle ilgili şunları söylemektedir;

“Sabah 5’te kalkık otobüsle geliyoruz. Astar³⁷⁷ ser, kaldır akşam 4.3 (16:30) gibi bırakıyoruz 6-7 (18:00-19:00) gibi eve geliyoruz. Fıstık kırıyorum. Bazen de ağaca çıkıyorum. İstedğim meslek gelirse çok güzel olacak. Testler biraz pahalı o yüzden geliyoruz hukuk avukatlık istiyorum.” (K24)

Tabii ki her iki durumda da kadınların mesaisi daha da artmaktadır. Şöyle ki kadınlar daha erken kalkmakta, fıstık tarlasına götürülecek olan günlük gıdalarını-yiyeceklerini hazırlamaktadır. Kadın emeğinden hem tarlada hem de evde ağırlıklı olarak yararlanıldığına yönelik benzer bir bulguya Güneş’in³⁷⁸ (2017) çalışmasında da değinilmektedir.

Fıstık toplama/kırma aşamaları şu şekilde yapılmaktadır: Genellikle toplam işçi sayısına göre gruplar halinde bölünmeler olmaktadır. Örneğin 15 işçi var ise 5’erli kişilik çalışma grupları oluşturulmaktadır. Grup dağılımları gerçekleştirirken dağılımın dengeli ve adaletli olmasına özen gösterilmektedir. Örneğin bir grup içerisinde hem erkek hem kadın hem de çocukların olması durumunda o grubun dengeli olduğu söylenebilmektedir. Şöyle ki bir grup içerisinde sadece erkeklerin olması diğer grup içerisinde sadece kadınların bulunması işlerin işleyişini yavaşlatmaktadır ve iş verimini düşürebilmektedir. Bu durumu evli bir erkek katılımcı şöyle ifade etmektedir.

“Sabah kalkık saat 7’de fıstık bahçesinde olik, normal ağaçların durumuna göre 5’erli 4’erli gruplar halinde en az 15 en fazla 20 kişiyle, bir saat öğlen istiharati var 15’er dk 2 sefer sigara molası

³⁷⁷ [Fıstık ağaçlarının altına serilen ve üzerine fıstık kırılan çalışma malzemesi]

³⁷⁸ Güneş, a.g.e.

var. “Hele bi dinlenin” derler. Saat 4.3’ta (16:30) yavaş yavaş paydos başlar. Sadece güce göre dağılım olur.” (K15)

Belirlenen gruplar, fıstık ağaçlarının altına çadırları, ağacın bedenini kapsayacak, fıstıklar toprağa dökülmeyecek şekilde yerleştirmekte ve fıstıklar ellerle herhangi bir alet vs. olmadan kırılmaya başlanmaktadır. Hem fıstık ağacının alt dallarından hem ağacın üstünden fıstık kırılması tamamlandıktan sonra bir çadırı iki kişi ön ve arka taraflarından tutmak suretiyle diğer ağaca taşımaktadır. Süreç bu şekilde devam etmektedir.

Sonrasında çadırın etrafına dağılan ve toprağa düşen fıstık taneleri toplanmaktadır ve ağacın üstü ve altı kontrol edilmektedir, fıstık kalmamasına özen gösterilmesi beklenmektedir. Bu konu ile bekar, genç, kadın katılımcılardan birisi;

“Mal sahibi ağacın üstünde bir happe fıstık görse çıkartır aldırır, ağacın altında fıstık kaldığını görse kızar, nasıl kırıyorsunuz hiç bakmıyor musunuz diye.” (K13)

Bu noktada ifade etmek gerekir ki yöre halkı fıstığa verdiği değeri, *“yeşil altın, bunun happesi para, insan yerde koyar mı?”* ifadesiyle anlatmaktadır.

Bu işleyiş içerisinde belirtmek gerekir ki boz (yeşil) fıstık ve ben (kırmızı) fıstık toplama aşamalarında farklılıklar söz konusu olabilmektedir ya da fıstığın işleme tesislerine (fıstık devlüplerine) gönderilip gönderilmeme durumuna, yaş satılması, kuru kabuklu satılması ya da kabuğunun soyulması durumlarına göre tarlada yapılabilecek işlemler farklılaşabilmektedir. Örneğin boz (yeşil) fıstık kırımında eğer fıstık işleme tesislerine gönderilip fıstığın, çöp, dolu boş ayrımı yapılacaksa ya da kavlatılacaksa yani fıstığın dış yüzey kabuğu soyulacaksa, tarlada farklı bir işleme gereksinim duyulmamaktadır. Sadece kırılan fıstıklar römorka yüklenmektedir. Buna karşın ben (kırmızı) fıstık kırımında söz konusu fıstığın kabuğu olgunlaştığından ve çabuk soyulabilme özelliği olduğundan dolayı daha hassas davranılmasını gerektirir. Nitekim ben

fıstık kırımında da eğer mal sahibi yaş olarak ürününü piyasaya sunacaksa, tarlada yapılan işlemler farklılık göstermektedir. Bu noktada kırılan fıstıklar iki-üç kişi tarafından eleme yöntemiyle, çöplerinden ayrılmaktadır, ayrıştırılan fıstıklar çuvala değil de tabla olarak bilinen ekipmanlara özenle yerleştirilmektedir. Eğer fıstık yaş olarak değil de kuru kabuklu olarak depolanacaksa boş arazilere fıstıklar, ince tabakalar halinde yine çadırların üzerine serilerek kurutulmaktadır.

Bu durumu 21 yaşındaki genç erkek katılımcının ifadesi destekler niteliktedir;

“Fıstık toplama işi zahmetli ve zor bir iştir. Fıstığın ilk mahsul vermesine biz boz fıstık, yeşil altın deriz, en lezzetli fıstık. Bunun toplanması için birlik olarak tarlaya gideriz traktörle. Toplanması için gerekli olan çadırları ağacın altına sereriz, birlikten kuvvet doğar diyerekten işimize koyuluruz. Fıstığı kırmaya başlarız. Kırdıktan sonra, belli bir mesai yaptıktan sonra işi bırakırız. Ondan sonra fıstığı alır dolu-boş işlenmesi için tesislere götürürüz, tesislerden sonra hem kavlatma hem de fıstık teneleme-ayırma işlemi de gerçekleşir. Sonra devlüpten³⁷⁹ fıstıkları temizlenmiş ve kavlatılmış alırız, yere sererek kurutarak çuvallanır. Bizden mahsul çıkar.” (K20)

3.8.7.4. Çalışma Süreleri

Bu başlık altında fıstık hasadına katılan mevsimlik tarım işçilerinin, yıllık çalışma süreleri bununla beraber haftalık dinlenme süreleri konularına değinilecektir. Yukarıda çalışma koşulları başlığı altında mevsimlik tarım işçilerinin günlük çalışma sürelerine yer verilmiştir. Tekrara düşmemek adına bu başlık altında yer verilmeyecektir

Fıstık hasadında yer alan mevsimlik tarım işçilerinin yıllık çalışma sürelerine bakıldığında, işçiler arasında bir yıl içerisinde toplam çalışılan gün sayısında farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Şöyle ki bazı tarım işçileri sadece

³⁷⁹ [Fıstık işleme tesisleri]

tarımsal üretimin farklı aşamalarında işçilik yaparak hayatlarını idame ettirenler, belirli aralıklarla boş günleri olsa da 12 ay boyunca tarım işçiliği yapmaktadır. Diğer yandan bazı işçiler sadece hasat zamanı (fıstık toplama, üzüm ve zeytin toplama vb.) çalıştıklarından dolayı 30-40 gün aralığında çalışmaktadır. Özellikle de öğrenciler eğitimlerini aksatmamak amacıyla sadece fıstık hasadına gelmektedir. Bu nokta da ifade edilebilir ki fıstık hasadına gelen öğrencilerin eğitimlerini aksatmaması olumlu bir gelişme olarak gösterilebilmektedir. Sadece ben (kırmızı) fıstık hasadına gelen öğrenciler, okulun açıldığı ilk haftalarda eğitimlerine devam edememektedir tabii ki bu süreç kısa sürelidir. Bu durum araştırmayı diğer araştırmadan farklı kılan önemli bulgulardandır nitekim gezici işçiliğe katılan öğrencilerin, eğitimleri yarıda kesilebilmekte ve aksayabilmekte olduğunu ortaya koyan Orhan (2016), Kaya ve Özgülner (2015), Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak'ın³⁸⁰ (2014) çalışmalarından bazılarıdır.

Sadece hasat zamanlarında çalışan katılımcılardan birisi, yıl içerisinde çalışma zamanıyla ilgili şunları söylemektedir;

“Bir ay gidiyoruz, tarım işçiliği sürer. 11. ayda zeytin işi başlar. Bağ kesmede var.” (K2)

Yıl boyunca tarımsal üretimin farklı aşamalarında çalışarak hayatını idame ettiren erkek Suriyeli göçmenin ifadesi dikkate değerdir.

“Yıl 12 ay boyunca heç boş durma yok. Boş duran aç kalır, çalışmamız lazım.” (K4)

Eğitimi devam eden katılımcılardan birisi, eğitiminin kesintiye uğramaması için sadece sezonda fıstık toplama işine geldiğini şu ifadesiyle belirtmektedir;

³⁸⁰ Orhan, a.g.e.; Kaya ve Özgülner, a.g.e.; Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak, a.g.e.

“20-30 gün arası geliyoruz. İş oldukça çalışıyoruz yani işe bağlı. Yok gerek, yok okulun açılıyor ya bazen engel oluyor eğitimimize.”
(K10)

Çocuklarının eğitime devam edebilmesi için yöredeki diğer ürünlerin hasadına katılmalarını istemeyen aile üyelerinin de olduğu bekar kadın katılımcının şu ifadesinden anlaşılmaktadır;

“Babam bizi zeytin işine göndermiy. Okulumuzdan geri kalmıyık diye.” (K13)

Mevsimlik tarım işçileri açısından önem arz eden konulardan birisi de işçilerin haftalık dinlenme sürelerinin olup olmadığıdır. Mevsimlik tarım işçileri, işin sezonluk olması dolayısıyla haftalık dinlenme süresinin olmadığını *“tarım işçisinin pazarı olmaz”* şeklinde belirtmektedir. Haftalık dinlenme süresinin olmadığıyla ilgili benzer bir bulguya Madera-Pacheo ve Dios-Hernandez’in ³⁸¹ (2016) çalışmasında da rastlanmaktadır. Söz konusu çalışmada, tütün tarımında çalışan geçici göçmen işçiler pazartesi pazartesiye çalıştıklarını belirtmektedir. Nitekim haftalık dinlenme süresinin olmamasına karşın, alan araştırmasında düğün, ölüm, hastalık, kaza gibi bazı durumlarda zorunlu nedenlerden dolayı işçiler işe gidemediklerini belirtmektedir. Fakat işe gidilemediği günlerin ücreti, tarla sahibi tarafından ödenmemektedir.

Bazı işçiler haftalık dinlenme süresinin olmasını isterken araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu yevmiye usulü çalıştıklarından ve işin süreli ve mevsimlik olmasından dolayı haftalık dinlenme süresine sıcak bakmamaktadır. Bununla birlikte öğrenciler de eğitimlerinin kesintiye uğramaması açısından dinlenme süresi istememektedir. Bu durumu bekar erkek katılımcı şu ifadeleriyle anlatmaktadır.

³⁸¹ Madera-Pacheo ve Dios-Hernandez, **a.g.e.**

“Hayır dinlenme süresi yok. Yömye hesabı çalıştığımız için öyle bir tatil yok sezonluk iş olduğu için, kısa sürdüğü için. Tatil vermek istemiyorum. O bir günlük tatil, beni bir gün geriye atıyor.”
(K20)

Genellikle haftalık dinlenme süresinin olmasını isteyen kesim kadınlardır. Kadınlar olmasını istedikleri dinlenme süresi içerisinde, ev işlerine zaman ayırmak istemektedir ifade edilebilir ki dinlenme süresinde kadınların yine dinlenemeyecekleri ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Bu durumu evli ve çocuk sahibi kadın katılımcılardan biri şöyle dile getirmektedir;

“Arasız haftalarca gidersin, pazar günü diye çalışılmaz diye kanun yok. Tarım işçiliğinde çalışırsın. Tarım işçisinin pazarı olmaz, haftalık dinlenme süresi yok. İş bırakımında eve gelirsin öyle dinlenirsin. Dinlenme olsun isteriz, bir gün olsun evinde temizliğini, köy ekmeğini, banyonu yapmak dinlenmek istersin.”
(K16)

Başka bir evli erkek katılımcı dinlenme süresinin olmadığını şu ifadesiyle anlatmaktadır;

“Dinlenme süresi tatil yok, bitene kadar, gittiğin işi bitirecen. Şimdi bayrama denk gelmiy. Bayram bizim neyimize önceden giderdik.” (K15)

3.8.7.5. Ücret Konusu

Bu başlık altında, fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin ücret düzeyleri, avans isteme durumları, kazanılan ücrete duyulan memnuniyet, ücret farklılığı, ücret konusunda yaşanan problemler, ücret haddi- ücret geliri konularına değinilecektir.

Fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri, ücret türlerinden birisi olan günlük yevmiye usulü çalıştıklarını ve nitekim kazandıkları günlük ücret tutarını bilmektedir. Katılımcılardan biri; *“Kuruş kuruş biliyoruz.”* ifadesiyle durumu belirtmektedir. Çalışmanın söz konusu bulgusuna rağmen literatürde,

mevsimlik işçilerin ücret türleri arasında farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin Tatoğlu'nun³⁸² (2019) çalışması, Rize'de çay tarımında yer alan mevsimlik işçilerin, ücretlendirmelerinin yarı yarıya toplama ile günlük yevmiye yöntemi ile çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

İşçilerin günlük ücret düzeylerine yer verildiğinde ise 2022 yılı Ağustos-Eylül döneminde fıstık hasadında günlük ücret düzeyinin 200-250 TL arasında değiştiği görülürken 2023 yılında 400-500 TL arasında olduğu görülmüştür. Ücret tutarının değişkenlik göstermesinin nedeni bazı tarla sahiplerinin işleri kısa süreli olabilmektedir bu durumda işçiler 3 gün sürecek bir işe gitmeyi mi yoksa 10-15 gün sürecek bir işe gitmeyi mi tercih ederler düşüncesinden hareketle, tarla sahipleri kısa süreli işlerine normal günlük ücretten biraz daha fazla ücret teklif ederek işçileri, kendi işine götürebilmektedir. Araştırmayı diğer çalışmalardan ayıran ve önemli kılan bulgulardan bir diğeri ise işçi ücretleri arasında cinsiyete ya da yaşa dayalı ayrımcılık olmaması alan araştırması sırasında dikkati çekmektedir. Nitekim fıstık hasadında çalışan kadın-erkek ve çocuk ücretleri arasında farklılık söz konusu değildir. Katılımcılardan birinin; *"Fıstık toplama işi 200 TL kadın, erkek, çocuk ayrımı yok"* ifadesi durumu desteklemektedir. Ancak literatürde işçi ücretleri arasında farklılık olduğunu ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda Ulukan ve Ciğerci-Ulukan'ın³⁸³ (2009) çalışmasında yerli işçilerin yabancı işçilere göre daha yüksek ücret aldığı bulgusuna rastlanırken, Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak'ın³⁸⁴ (2014) çalışmasında, işçi ücretleri arasında farklı miktarda ücretlendirmenin yapıldığı ve özellikle de farklı illerden göçle gelen işçilere yönelik farklı uygulamalar olduğu görülmüştür. Kantar-Davran vd.³⁸⁵ (2018) tarafından, Adana'da mevsimlik gezici tarım işçileriyle yapılan çalışmada, cinsiyete ve yaşa dayalı ücret farklılıklarının olduğunu göstermektedir.

³⁸² Tatoğlu, **a.g.e.**

³⁸³ Ulukan ve Ciğerci-Ulukan, **a.g.e.**

³⁸⁴ Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak, **a.g.e.**

³⁸⁵ Kantar-Davran vd., **a.g.e.**

Ücret tutarı noktasında şu durumu da belirtmek gerekir; sadece mevsimlik tarım işçiliği yapan işçilerin, yıl içerisinde yaptıkları işlere göre ücretleri ve çalışma süreleri farklılık gösterebilmektedir. Örneğin fıstık ağaçlarının budanması, toprağın havalandırılması, çapa yapılması, ilaçlanması, aşılama işlemlerinin ücretleri farklılık göstermektedir. Benzer bir bulguya Ulukan ve Cığerci-Ulukan'ın³⁸⁶ (2009) çalışmasında da rastlanmaktadır. Şöyle ki farklı işi yapan işçilerin (aşçı, çuvalcı olarak çalışan kişiler) ücretleri de farklılaşmaktadır. Alan araştırması kapsamında erkek katılımcılardan birinin ifadesi bu durumu destekler niteliktedir.

“Günlük ücretim, işlere göre fiyat değişiyor. Fıstık toplama işi 200 TL, traktör sürme 250-300 TL, budama 250 TL, gündelik işler 200 TL kazma çapa.” (K15)

Ücret konusunda belirtilmesi gereken hususlardan bir diğeri ise işçilerin ücretlerini nakit olarak almalarıdır. Bazen tarla sahipleri işçilere fıstık hediye etmektedir ama bu durum işçilerin günlük ücreti yerine geçmemektedir. 18 yaşındaki bekar erkek Suriyeli göçmen işçilerden birisi şöyle demektedir.

“200 TL bir kuruş fazla vermezler. Bazen cash (nakit) bazen borca. Nakit. 4 gün sonra verirler kimse paramızı yemedi.” (K5)

Bir diğerk evli ve çocuk sahibi Suriyeli erkek katılımcı ise;

“Biliyorum 200 TL, çalışım aylık çalışım, bir yere gittim 200 TL işveren veriy. Bazen fıstık veriy bazen vermiy, fıstık hediye.” (K7)

İşçilerin ücretlerini kimden aldığına bakıldığında ise eğer işçiler elçi aracılığıyla çalışıyorlarsa ücretlerini, elçiden almaktadır. Eğer işçi, tarla sahibi ile anlaştıysa ücretini tarla sahibinden almaktadır. Nitekim elçiler getirdikleri her bir işçinin günlük ücretinden 10-30 TL arasında değişen miktarlarda elçilik

³⁸⁶ Ulukan ve Cığerci-Ulukan, a.g.e.

ücreti adı altında kesinti yapıp geriye kalan tutarı işçilere vermektedir. Bu noktada belirtilebilir ki elçi aracılığıyla gelen işçilerin kazandıkları gelirden azalmalar olmaktadır. Elçi ile gelen bekar kadın katılımcılardan biri;

“190 TL biliyorum. 200 TL veriyorlar 10 TL elçi kesiyor. Ücretimizi elçiden alıyoruz. Nakit olarak, gecikme oluyor babamda varsa babamdan alıyoruz yoksa parayı bekliyoruz.” (K24)

İşçilerin ücret alma zamanına bakıldığında; işçiler bazen ücretlerini iş bitiminde alırken bazen bu süre daha da uzayabilmektedir. Bazı tarla sahipleri ise mahsülünü sattıktan sonra işçi ücretlerini ödemektedir fakat bu durum işçi ücretlerinin geç ödenmesine yol açabilmektedir. Şöyle ki tarla sahibi mahsülün kilogram fiyatının yükselmesini beklemekte bu süre uzadığında ise işçi ücretleri gecikebilmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu’nda işçi ücretlerinin en geç 20 gün geciktirilebileceği belirtilirken fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri, bu düzenlemelerin çok uzağında kaldığı için hak kayıpları yaşayabilmektedir. (4857 sayılı İş Kanunu md. 34) Kadın katılımcılardan biri şöyle demektedir;

“Fıstık işi biter, mal sahibi götürür fıstığından biraz satar paramızı alırız. Nakit, mal karşılığı mal değil.” (K2)

İşçilerin fıstık hasadında kazandıkları gelirleri, çalışılan gün sayısına göre farklılaşabilmektedir. Örneğin 10 gün giden bir işçinin geliri 2000 TL olurken, elçi aracılığıyla gelen ve aynı işleri yapan diğer işçinin 10 günlük geliri 1800-1700 TL'lere düşebilmektedir. Bu konuyla ilgili aşağıda erkek bir katılımcısının ifadesine yer verilmektedir.

“Çalışma gün sayıma göre değişkenlik gösteriyor. Kesin bir sonuç yok. O kişinin işi bittikten sonra, paramızı nakit olarak elimize alırız.” (K20)

Diğer taraftan işçi ücretlerinin yıllar itibariyle yükselme eğiliminde olduğu da alan araştırması sırasında vurgulanmıştır. İşçi ücretlerini kimin belirlediği konusunda değinildiğinde ise işçiler arasında farklı görüşler vardır. Ancak ağırlıklı olan görüş işçi ücretlerini, İlçe Ziraat Odalarının belirlediği yönündedir. Bazı katılımcılar ise işverenlerin serbestçe belirlediklerini ve kulaktan kulağa yayıldığını aşağıdaki ifadeleriyle belirtmektedir;

“Bu yıl yomya 200 kâğıt olsun diyi, diğer mal sahipleri de onun arkasında gidiy” (K13)

İşçi ücretlerini Ziraat Odasının belirlediğini ve ücretlerini ne zaman aldıklarıyla ilgili kadın bir katılımcının ifadesine bakıldığında şunları söylemektedir.

“Ücreti ziraat odası belirler (üyesi var her köyden) nakit olarak alırız, bazen topladığımız ürünün satılmasına bağlı, bazen de iş bitiminde alırız.” (K2)

İşçi ücretlerinin hanedeki bir kişide; anne ya da babada toplandığı, çalışmaya katılanlar arasında dağıtılmadığı harcamaların ise tek kişiden yapıldığı görülmektedir. Eğitimi devam eden bekar bir kadın katılımcı;

“Ücreti babam alırdı, mal sahibi hesaplar getirir babamın avucuna koyardı. Diyemezdik şuna ihtiyacımız var, buna ihtiyacımız var, bizim kazandığımızı bize ver, kazandığım paranın elime geçtiğini hatırlamim.” (K13)

Mevsimlik tarım işçilerinin, fıstık toplama işine başlamadan önce tarla sahiplerinden ya da elçilerden avans adı altında belli bir ücret alıp almadıkları değerlendirildiğinde çalışmaya katılanlardan 13 kişi gereksinim duyulduğunda, ihtiyaçlar söz konusu olduğunda avans aldıklarını belirtirken, 13 kişi ise avans almadıklarını ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkılarak görüşmelerden elde

edilen cevaplara bakıldığında fıstık hasadından önce elçiler ya da işverenler tarafından verilen avansların, işçileri kendilerine bağlama amacının olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Literatüre bakıldığında Gürsoy³⁸⁷ (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, işverenlerin ya da elçilerin, işçilere avans vermelerinin gerekçelerinden birisi olarak işçileri kendilerine bağlama amacı gösterilmektedir. Bu husus çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan önemli bir bulgudur.

Avans alan erkek bir katılımcının ifadesi;

“İhtiyacımız olursa 200-300 kâğıt alırlık, ihtiyacımız olmazsa toplu alırlık paramızı.” (K1)

Avans almayan kadın bir katılımcının ifadesine bakıldığında;

“Yok olmadı, sevmem eyle şeyi ben.” (K11)

Ücret konusunda önemli olan konulardan bir diğeri ise işçilerin kazandıkları ücrete karşı duydukları memnuniyetlerdir. Fıstık hasadına gelen mevsimlik tarım işçileri, günlük yevmiyelerinin emeklerinin karşılığı olduğunu düşünmemektedir. Fıstık toplama işinin çalışma koşulları ağır ve zor (ağır kaldırmak, mevsimsel etkilerden dolayı havanın sıcak olması) olduğu için işçiler günlük ücretlerini yetersiz bulmaktadır. Günlük çalışma süresinin uzun olduğunu buna karşılık kazanılan ücretin düşük olduğu vurgulanmaktadır. Bu hususla ilgili benzer bir bulguya Mans vd.³⁸⁸ (2013), Karaman ve Yılmaz’ın³⁸⁹ (2011) çalışmalarında da rastlanmaktadır. Lise eğitimi devam eden ve kazandığı ücretin çalışma koşulları karşılığında yetersiz kaldığını düşünen katılımcılardan biri;

“Hayır saat çok fazla, ücret çok az ya saati azaltsınlar ya ücreti fazla yapsınlar.” (K10)

³⁸⁷ Gürsoy, a.g.e.

³⁸⁸ Mans vd. a.g.e.

³⁸⁹ Karaman ve Yılmaz, a.g.e.

Bir diğerk genç (22 yaş) erkek katılımcı ise fıstık toplanma zamanının sıcak havalara denk gelmesi, ekonomik koşulların zorlayıcı olmasından dolayı ücret düzeyinden memnun olmadığını şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Yetersiz, Türkiye’de geçim zor olduğu için aldığımız para az geliyor, fıstık işçiliği zor olduğu için, 45 derece güneşin altında çalışmak ve ağır iş olduğundan aldığımız ücret az geliyor.” (K19)

Başka bir 24 yaşındaki bekar erkek Suriyeli katılımcı ise fıstığın birim fiyatının yüksek olmasına karşın işçilikten kazandıkları ücretin düşük olmasıyla ilgili şunları söylemektedir;

“Bunun hakkı en azından 450 TL, 1- 2 kilo fıstık parası ama mal sahibine ağır geliyor.” (K4)

Buna karşılık tarla sahipleri ise işçilik maliyetini yüksek bulmamaktadır. Hatta bazı tarla sahipleri yetersiz kalabileceğini düşünmektedir. Başka bir ifadeyle işçi ücretlerinin/yevmiyelerinin normal olduğunu düşünmektedir.

56 yaşındaki evli ve 3 çocuk babası tarla sahibinin görüşleri durumu desteklemektedir.

“Bana soracak olursan işçiyi de düşünmek lazım, o sıcak altında 200 TL ’ye çalışmak çok da kolay değil. Fıstığın kilosu 115-130 TL, 2 kilo fıstığa çalışıyorlar. Çoluk çocuk besliyorlar, açık konuşmak lazım. Kadın gelmiş şeye bile gitmeye utanıyor - tuvaletten bahsediyor-.” (K42)

53 yaşında, evli ve 3 çocuk babası, lise mezunu bir diğerk tarla sahibi de işçi ücretlerinin, günün koşullarına göre normal kaldığını şöyle özetlemektedir.

“Vicdan meselesi her şey ikiye katladı. Zirai alanda ürünümüz zayıf olsa bile o adam 200 yomya, alıy bir tüp alıy. Ona da Allah yardım etsin bize de Allah yardım etsin. Bir kilo çay 180 kâğıt. Bir evin 2-3 çalışanı oliy zaten.” (K41)

İşçiler ücretleri yetersiz bulsa da tarla sahipleri, günlük yevmiye tutarını genel olarak normal kabul etmektedir. Çünkü tarla sahiplerinin ifadelerine bakıldığında sadece işçilik giderleri değil fısığın bakımı için harcanılan diğer farklı maliyetleri (mazot, gübre, zirai ilaç, diğer işçilik giderleri vb.) olduğunu da dikkatle belirtmektedir. Bu duruma 7 kişilik bir ailede yaşayan, genç bir kadın mevsimlik tarım işçisi şöyle cevap vermektedir;

“Faal³⁹⁰ maliyetlerine normal diyiler ama hele bi gendileri gelsin, karıları, uşakları³⁹¹ gelsin yapsın normal diyecekler mi, çoğunun karısı evde, uşakları şehirde haftada bir gün -pazar günü- geliyler onda bile dayanamiyler, biz nedek³⁹² bizim uşağımızın canı can deel mi?” (K13)

Mevsimlik tarım işçileri arasında ücret farklılığı konusuna değinildiğinde 4857 sayılı İş Kanunu’na göre eğer ayrımı haklı kılan objektif bir neden yoksa işçiler arasında ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Eşit işe eşit ücret verilmesi gerekmektedir. (4857 sayılı İş Kanunu md.5) Fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçileri arasında ücret farklılıkları söz konusu değildir. Literatürde örneğin Sülukoğlu ve Kılıç³⁹³ (2016), Kantar-Davran vd.³⁹⁴ (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, işçi ücretleri arasında farklılık görülürken fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik işçiler arasında ücret farklılığı olmaması çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan önemli bulgulardan birisidir. Diğer yandan belirtmek gerekir ki Suriyeli sığınmacıların, Türkiye’ye geldikleri ilk yıllarda yerli işçilere göre düşük

³⁹⁰ [Mevsimlik tarım işçileri]

³⁹¹ [Çocukları]

³⁹² [Ne yapalım]

³⁹³ Sülukoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**

³⁹⁴ Kantar-Davran vd., **a.g.e.**

ücretle çalıştıkları ancak bu durumun zaman içerisinde değiştiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu durumu 44 yaşındaki kadın tarla sahiplerinden birisi;

“Onların da -Suriyeli işçileri kastediyor- gözü açıldı. Bizim Türk milletinin de gözü açık, ucuz ucuz çalıştırdılar.” (K44)

Suriyeli sığınmacı, yerli işçilerle aralarında ücret farklılığı olmadığını şu ifadelerle dile getirmektedir.

“Olmadı, olsa bile biz gitmezdik, ben ondan daha fazla çalışım, öyle bir şey olsa ben gitmem. Suriyeli, Afgan, Türk hepsi aynı çalışırlar.” (K3)

Bir diğer kadın tarım işçisi ise ücret farklılığı olmadığını;

“Türkü’de aynı Suriyelide aynı, 12 yaşındaki de aynı 20 yaşındaki de aynı, ayırım olmaz.” (K2)

Başka bir erkek katılımcı ise işçi ücretleri arasında yaşa, cinsiyete ya da ırka dayalı ücret farklılığı olmadığını şu ifadeyle belirtmektedir.

“Ücret farklılığı yok, eşitlik şarttır bizim için.” (K6)

Fıstık toplama işinde ücret farklılığı söz konusu değilken erkekler, görece daha ağır ve zor işleri yapmaları dolayısıyla ücret farklılığı olmasını istemektedir. Erkek mevsimlik tarım işçisinin görüşüne bakıldığında;

“Aslında erkekle kadın arasında fark yok. Fark olmasını isterim. Her çadıra gidiyorsun, bizde canız. Her kız çağırıyor çadır çekmek için, kadın erkek arasında erkeğin ücreti daha çok olsun bence kadın arasında fark olsun. Kadınlar sepet kaldıramıyor, erkek adam eleme yapıyor, sepet kaldırıyor, çocuklar ağaçta kırıyor. Ağır işleri biz yapık fark olmalı.” (K1)

Fıstık toplama işinde ücretleri alma konusunda yaşanan problemler arasında ise günlük ücretlerin eksik ödenmesi ya da ücretlerde kesinti yapılması, elçilere ücret konusunda güvenilmemesi, ücretin geç ödenmesi, ücret toplamının parçalar halinde ödenmesi gibi problemler yaşanmaktadır. Benzer sorunlara Çınar ve Lordoğlu'nun ³⁹⁵ (2011) çalışmasında da değinilmektedir. İşçilerin ücretlerini geç alması durumunda geciken ücretlerine karşı gecikme zammı ya da artırılmış ücret gibi herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Ücretinde kesilme ya da düşük ücret ödenmesi durumu ile karşılaşan işçilerden birisi yaşadığı sıkıntıyı şöyle dışa vurmaktadır.

“İşçinin emeği yenir mi hiç? yakar adamı yakar.” (K13)

Fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinden birisi ise zorlu koşullarda ücret elde ettiklerini ve ücretlerinin işverenler tarafından sömürülmesine şu ifadesiyle karşı çıkmaktadır.

“Biz gün kazanıp gün yiyik, bizim emeğimiz yenir mi hiç? adamın boğazında kalır.” (K15)

Fıstık toplama işinde çalışan işçilerin, haklarını düzenleyen ve koruyan yasal düzenlemeler, kuruluşlar olmadığı aynı zamanda fıstık hasadı zamanında kurumlar tarafından denetim söz konusu olmadığı için işçiler haklarını arayamamaktadır ve korunmasız kesim olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de işçinin tek gelir kaynağının kazandığı ücreti olduğu düşünüldüğünde durumun ne kadar hassas ve önemli olduğu da ortadadır. Diğer yandan işçiler eğer ücretlerinin eksik, geç ödenmesi ya da ücretlerin taksit taksit ödenmesi durumunda kendi buldukları yıldırma çabalarıyla ücretlerini alma yoluna gitmektedir ya da bir sonraki yıl o tarla sahibinin işine gitmemektedir. Diğer mevsimlik tarım işçilerine de sözlü bir şekilde bu durumu duyurmaktadır. “Ö

³⁹⁵ Çınar ve Lordoğlu, a.g.e.

mal sahibinin eli sıkı, parayı geç veriy” şeklindeki söylemleriyle, işçiler dayanışma anlayışı içerisinde birbirini uyarmakta ve bilgilendirmektedir. Ücretlerini alma konusunda sıkıntı yaşayan mevsimlik tarım işçilerinden birisinin ifadesine bakıldığında, kendi bulduğu yıldırma çabasıyla ücretini alma yoluna gittiğini şu sözleriyle belirtmektedir.

“Geç veriyorlar, taksit taksit veriyorlar, işime yaramıyordu. Ben kapısına dayanırdım.” (K8)

Son olarak işçi ücretleriyle ilgili ücret haddi ve ücret geliri konusuna yer verildiğinde; fıstık toplamada çalışan erkek mevsimlik tarım işçileri, farklı işlerde yapmaktadır çünkü sadece fıstık toplamadan elde edilen kazanç bir yıl boyunca hayatlarını idame ettirme noktasında yetersiz kalabilmektedir. Şehirde yaşayıp farklı meslek icra eden tarla sahiplerinin sadece fıstık arazilerine değil aynı zamanda farklı arazileri ile ilgili işleriyle de uğraşılması, örneğin bazı ürünlerin yetiştirilmesi aşamalarında (buğday, arpa, mısır ekilmesi ve bazı ürünlerin sulanması) çalışmaları yanında fıstık ağaçlarının hasat zamanı dışında kalan zamanlarda bakım işleriyle de ilgilenmektedir.

Kadınlar ise sadece hasat zamanı çalışmaktadır diğer dönemlerde ise çalışmalar evde devam etmektedir. Fıstık hasadına çocukları ile gelen kadınların eşleri; hurdacılık(eskicilik), fabrikalarda çalışma, kaynakçılık, tarım işçiliği, un değirmeni işletme gibi eğitim gerektirmeyen vasıfsız ya da az vasıflı işlerde çalışmaktadır. Bazı kadınlar ise kırsal alanlarda küçük çaplı gerçekleştirdikleri, süt ve süt ürünlerinin satılmasından (süt, yoğurt, peynir, tereyağı gibi) *“cep harçlığı”* olarak ifade ettikleri gelirler sağlamaktadır. Nitekim kent merkezinden gelen kadınlar, fıstık hasadı dışında kalan zamanlarda fıstık çıtlatma, eve iş verme yöntemiyle evde bazı fabrikalar ya da şirketler için ürün hazırlığı (tekstil konfeksiyon işlerinde trikolar üzerine işlemler yapma, kına paketleme gibi), evlerde el sanatları, evlere temizliğe gitme gibi nitelik gerektirmeyen çalışma alanlarında çalışıp aile ekonomisine

destek olmaktadır. Benzer bir bulguya Baş ve Ciğerci-Ulukan'ın³⁹⁶ (2020) çalışmasında da rastlanmaktadır nitekim çalışmada kadınların, fındık toplama zamanında ve dışında hayvancılık, bahçe bakımı gibi işlerle ilgilenerek aile bütçesine destek oldukları bulgusuna yer verilmektedir.

Suriyeli işçi yılın geriye kalan diğer zamanlarında farklı işler yaptığını şöyle belirtmektedir;

“Ek işler de yapım, mısır sulama” (K7)

Bir diğer eğitimi devam eden bekar bir Suriyeli işçi, annesinin aile ekonomisine destek olabilmek amacıyla yine tarım işçiliği yaptığını aşağıdaki ifadesiyle belirtmektedir;

“Annem başka yerde fıstıkta çalışıyor.” (K9)

Diğer taraftan tarla sahipleri arasında sadece çiftçilik yapanlar olduğu gibi kent merkezinde memur statüsünde ya da özel sektörde çalışan fıstık tarlası sahipleri de bulunmaktadır. Kent merkezinde polis, öğretmen, çöp kamyonu şoförlüğü, ambulans şoförlüğü, canlı hayvan alım-satımı, hizmetli statüsünde çalışma gibi farklı meslekler yapan ve malulen emekli olanlar, kendi hesabına bağımsız çalışma statüsünde emekli olan (tarım Bağkur emeklisi) tarla sahipleri de vardır. İfade edilebilir ki fıstık tarlası sahiplerinin sadece fıstık kazancı olmadığı bunun yanında ek gelirleri de olduğu görülmektedir. Diğer yandan fıstık tarlası sahibi olan kadınların (eşi vefat etmiş olanlar olabilmekte) sadece ev hanımı olarak ev hizmetlerini yerine getirdikleri görülmektedir.

³⁹⁶ Baş ve Ciğerci-Ulukan, a.g.e.

58 yaşındaki evli ve 5 çocuk babası tarla sahibinin görüşleri yukarıda açıklanan durumu destekler niteliktedir;

“Evet çalışıyorum. Özel şirkette kolejde, hizmetli olarak görev yapmaktayım. Tarımında sigortası var ama sigorta ihtiyacı gereksinimi duyduğumuzdan dolayı çalışmak mecburiyetinde kalıyorum, fıstık hasadı dışındaki dönemlerde.” (K43)

Bir başka evli ve emekli polis olan tarla sahibi;

“Kendi malıma, tatillerde gelip işimi takip ediyordum izne ayrıldığımda.” (K42)

3.8.7.6. İş Kazası ve Meslek Hastalığı

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri arasında, bedensel ve ruhsal yıpranmalar, işin yapılması sırasında kazalar, yaralanmalar meydana gelse de ölümlü iş kazalarının olmaması ve kişilerin vücut bütünlüğünün bozulmaması ya da engelli hale gelmemeleri olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir.

Çalışma esnasında meydana gelen iş kazaları arasında; gözlerde meydana gelen yaralanmalar, yorgunluk, vücudun çeşitli yerlerinde görülen ağrılar, ishal, bulantı, kusma, tansiyon yükselmesi, psikolojik çöküntü, traktörden düşme, ağaçtan düşme, iş koşullarından dolayı meydana gelen yaralanmalar sayılabilmektedir.

İl sınırları içerisinde aileleriyle ya da bireysel olarak yer değiştiren tarım işçilerinin, trafik kazaları yaşamaları durumunda olumsuzluklar söz konusu olabilmektedir. Diğer yandan iş kazası yaşanması durumunda tedavi masrafını kimin karşılayacağı konusunda, işçiler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Çalışma esnasında işin yapılmasından ve yürütülmesinden kaynaklı eğer yaralanmalı ya da dayanılamayacak bir biçimde ağrı gibi durumlar söz konusu olursa işçi, ilçelerdeki en yakın sağlık kuruluşuna işveren tarafından götürülmektedir. Erkek tarım işçilerinden bir diğeri;

“Güneş çarpması geçirdim ve yorulduğum için birazcık dinlenmek ve uyumak istedim. İş kazası geçirildiğinde köyden araç gelip hastayı alıp en yakın sağlık kuruluşuna gidilir. Masrafları tarla sahibi karşılar. İlk yardım çantası yok. Kronik hastalığı olan hastalar kendi ilaçlarını yanına alır.” (K6)

Özetle araştırmaya katılanlardan iki tarım işçisi hastane masraflarını (ayaktan ya da yatarak tedavi masraflarını) işverenin karşıladığını, bir kişi işverenin karşılaması gerektiğini ancak bu durumla ilgili bir zorunluluk olmadığını işverenin inisiyatifine kaldığını belirtirken diğer tarım işçileri kendi imkanlarıyla hastaneye gittiklerini ve tedavi masraflarını kendileri üstlendiklerini belirtmektedir.

Bir diğer evli bir erkek mevsimlik tarım işçisi, iş kazası yaşamaları durumunda işveren tarafından maddi destek olmadığını ve yaralanmalar durumunda ilk müdahalenin yapılabilmesi için ilk yardım malzemelerinin bulunmadığını şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Tabi o belli zaten yorgunluk her gün. Ağaçtan atladi ayağı incidi 1 hafta yattı, işverenden destek yok mümkün mü? İşveren hastaneye götürür. İlk yardım çantası yok.” (K15)

Bir diğer eşinden ayrılmış 38 yaşında iş kazası geçirmiş kadın mevsimlik tarım işçisi ise masrafları işçinin karşıladığını şu ifadeyle anlatmaktadır;

“Geçirdim ilaçlar gitti gözüme, gözüme dal gitti. Yaprakta zirai ilaç vardı gözüme gitti doktor dedi bugün gelmeseydin kör olurdun dedi. Biz karşılamıştık, işveren hangi gün karşıladı ki. İlk yardım çantası hiç birşey yok. Tuvalete bırakmazlardı seni. Sürekli diyin diyin diyiler.” (K12)

Bir diğer konu ise işçinin gün içerisinde işe başladığını ancak çalışma süresi içerisinde kaza meydana geldiğinde tam çalışılmayan günün ücretini

işverenin ödediğini ve ödemesi gerektiği belirtilmektedir. Konuyla ilgili evli ve 8 kişilik ailesi bulunan erkek tarla sahibinin ifadesine bakıldığında;

“Rahatsızı gördüğümüzde arabamızdan hastaneye götürük. Baş ağrısı, kusma, ücretini de kesmik. O gün hiç çalışmamış olsa bile verik.” (K32)

Kazalar ya da yaralanmalar meydana geldiğinde ilk müdahalenin yapılabilmesi için ilk yardım çantası ve gerekli malzemelerin olmadığı diğer taraftan kendi buldukları ve geliştirdikleri yöntemlerle sağlıklarını korumaya ve iyileştirmeye çalıştıkları, işçilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. (Ağrı kesiciler ya da kronik rahatsızlığı olan kişilerin günlük almaları gereken ilaçlarını (tansiyon yükselmesi/düşmesi, şeker yükselmesi/düşmesi, astım ilaçları vb.) yanlarında bulundurmaları). Benzer bulguya Çağlayan³⁹⁷ (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da değinilmektedir. Şöyle ki Çağlayan’ın çalışmasında hem barınma hem çalışma yerlerinde ilkyardım çantası bulunmadığı buna karşın hastalanmalar ya da yaralanmalar durumunda işçilerin kendi buldukları yöntemlerle iyileşmeye çalıştıklarına değinilmektedir. Bu bağlamda işçilerin tedbirli olmasında yarar bulunmaktadır, ağaçtan düşme ya da zehirli hayvanlar tarafından ısırılma tehlikesine karşı bazı malzemelerin bulundurulması, işçinin sağlığı ve hayatı için özel önem arz etmektedir.

İşçilerin, iş kazasıyla karşılaşmaları hem sağlıklarını etkilerken hem de çalışmadıkları için gelir azalması gider artışı durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. İşçinin tek gelirin, günlük yevmiyesi olduğu ve ailesine bakmak zorunda olduğu düşünüldüğünde sorunun boyutu daha da derinleşmektedir. İfade edilebilir ki meydana gelen bir sorun domino taşı etkisiyle diğer sorunları da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan araştırmaya katılanların hepsi yaptıkları işin niteliğinden kaynaklanan meslek hastalığı ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

³⁹⁷ Çağlayan, a.g.e.

3.8.7.7. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenliğin sağlanması gerekliliği uluslararası düzenlemelerde belirtilmektedir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. maddesi "*Herkesin toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır*" demektir. Adı geçen Bildirge'nin 25. maddesi ise,

*"Herkesin gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler olmak üzere sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir hayat düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık veya geçim imkanlarından kendi iradesi dışında yoksun bırakacak başka durumlarda sosyal güvenliğe hakkı vardır"*³⁹⁸,

demek suretiyle sosyal güvenliğin evrensel bir hak olduğunu vurgulamasının yanı sıra ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin herkesi kapsamı gerekliliği belirtilmektedir.

Ulusal düzenlemelerde ise 1982 Anayasasının 60. maddesinde "*Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir*" ifadesi yer almaktadır.³⁹⁹ Hem uluslararası hem de ulusal hukuki düzenlemelerde sosyal güvenlik hakkının herkese sağlanması ve söz konusu hakkın devlet tarafından korunması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Temel haklardan birisi olarak kabul gören sosyal güvenlik; bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir bununla birlikte karşılaşılabilecek çeşitli tehlikelere karşı insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürebilmek gayesiyle sosyal güvenliğin etkin bir koruma sağlaması beklenmektedir. Sosyal güvenlik bütün insanlar için bir haktır ve söz konusu hakkın korunması gerekir. Dolayısıyla kişinin hem kendisini hem ailesini yoksunluğa ve yoksulluğa düşürecek

³⁹⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m. 22 ve m. 25, (Çevrimiçi) <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> 09 Aralık 2022.

³⁹⁹ (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> 09 Aralık 2022.

işsizlik, engellilik, yaşlılık, gelir yetersizliği gibi durumlarda sosyal güvenlik hakkı ile korunmaya gereksinimi vardır.⁴⁰⁰

Yukarıda açıklanan genel bilgiler kapsamında araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri, önemli bir sosyal politika aracı olan sosyal güvenliğin herkesi koruma kapsamının bir başka deyişle sosyal güvenlik şemsiyesinin dışında kalmaktadır ve kendilerini görünmeyen kesim olarak görmektedir.

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçilerinin hepsi, sosyal güvenliklerinin olmadığını belirtirken diğer taraftan ne tarla sahipleri ne de kendileri tarafından (isteğe bağlı sigortalılık) sosyal güvenlik kurumuna prim ödemesi olmadığını belirtmektedir. Nitekim mevsimlik tarım işçilerinin emekli olma durumları söz konusu bile değildir aynı zamanda kıdem tazminatı, iş güvencesi, yıllık izin gibi hakları da yoktur. Emekli aylıkları söz konusu olmadığı için geleceğe güvenle bakamamakla birlikte kendileri hastalandıkları, yaralandıkları ya da ölüm olayı meydana geldiğinde destekten yoksun kalanlarına da bir ödeme durumu bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin günlük yevmiye ile çalıştıkları ve gelir yetersizliği durumları söz konusu olduğundan dolayı Sosyal Güvenlik Kurumuna prim yatıramamaktadır ya da isteğe bağlı sigortalı olamamaktadır bununla birlikte bireysel emeklilik sistemine katılmadıkları da anlaşılmaktadır. Diğer yandan literatürde Bağış'ın (2020) çalışmasında, Denizli'de mevsimlik tarım işçisi kadınlar arasında sigorta primlerini kendisi ödeyen işçiler görülmüştür.

Mevsimlik tarım işçileriyle gerçekleştirilen bazı çalışmalarda (Kaya ve Özgülnar (2015), Karaman ve Yılmaz⁴⁰¹ (2011)) işçilerin çoğunluğunun sosyal güvenceye sahip olmadıkları bulgusuna yer verilirken fıstık hasadında çalışan işçilerin de benzer sorunla karşılaştıkları görülmüştür. Bu çalışmada mevsimlik tarım işçileri, sosyal güvenliklerinin olmadığını şöyle ifade etmektedir.

“Yok, hiçbir güvenliğim yok. Olmasını isterdim ama. Güvencem Allah...” (K20)

⁴⁰⁰ Dilek Tiryaki, “Sosyal Güvenliğin Amacı Kapsamı ve Fonksiyonları”, **Sosyal Güvenliğe Giriş**, Ed. Emel İftar-İşikli, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2021, s. 3.

⁴⁰¹ Kaya ve Özgülnar, **a.g.e.**; Karaman ve Yılmaz, **a.g.e.**

Mevsimlik tarım işçileri, sadece sağlık hizmetlerinden yararlandıklarını bu durumun da Genel Sağlık Sigortasından (GSS) karşılandığını belirtmektedir. Bir başka anlatımla düşük gelir düzeyine sahip olan kişilerin, kamu sosyal güvenlik kurumlarından hizmet alabilmesi amacıyla hayata geçirilen Yeşilkart uygulamasının 2011 yılında bittiği ve 5510 sayılı Kanun ile Genel Sağlık Sigortasının hayata geçtiği görülürken geliri asgari ücretin üçte birinin altında kalan kişilerin Genel Sağlık Sigortası priminden muaf tutuldukları görülmektedir. Bekar bir kadın mevsimlik tarım işçisinin aşağıdaki ifadesi bu durumu destekler niteliktedir.

“Sigortam yok anamgil yeşilkartlı filan diyorlar.” (K10)

3.8.7.8. Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma

Çalışılan bölgede mevsimlik tarım işçileri; diğer işçiler ya da tarla sahibi tarafından ayrımcılık ya da sosyal dışlanmanın söz konusu olmadığını ifade ederken görüşülen üç Suriyeli sığınmacı işçi bazı kişilerin kendilerini dışladıklarını şu sözleriyle ifade etmektedir;

“Çok var İzmir’de filan oldu. Bu köyde bazı ırkçılık eden insanlar var. Sen git savaş, niye geldin diyenler var.” (K5)

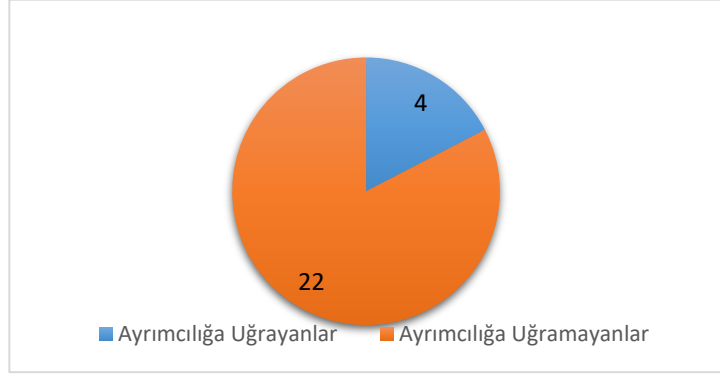
Araştırmaya katılan kadın bir kişi ise yaşa dayalı ayrımcılığa maruz kaldığını şu sözleriyle ifade etmektedir.

“Çadır kaldıramın, yaşlısın diye uğradığım oldu.” (K11)

Çalışılan bölgede sosyal dışlanmanın ya da ayrımcılığın olmadığını mevsimlik tarım işçilerinden birisi şu sözleriyle anlatmaktadır;

“Ayrımcılık yapmaz herkesin de vicdanı var kimse hor görmez onlarda yoksulluktan mağdurluktan gelmişler.” (K20)

Şekil 7: Ayrımcılığa Uğrama Durumları

Bu konu ile ilgili tarla sahiplerinin görüşlerine yer verildiğinde tarla sahiplerinden bir kişi, Suriyeli sığınmacıların, kendilerini anlamadıkları ve anlaşılmadıkları için çalışma bölgesinde sözlü tartışma olduğunu ama bu durumu sosyal dışlanma ya da ayrımcılık olarak değerlendirmediklerini vurgulamaktadır. Evli bir erkek tarla sahibinin ifadesine bakıldığında;

“Fıstık kırarken dikkat etmiyorlar burç⁴⁰² kısmını kırıyorlar. Gelecek yılın fıstığını kırıyorlar. Dillerini anlamakta zorluk çekiyoruz. Biz kendimiz öğretiyoruz işi.” (K32)

Benzer durumu mevsimlik tarım işçilerinden birisinin ifadeside destekler niteliktedir.

“Bazen Suriyeli işçiler dilimizi anlamadığı için tarlada bazen kızgınlık olabiliyor. Ama ayrımcılık yoktur.” (K6)

Yukarıda anlatılan araştırma bulgularına istinaden fıstık hasadına katılan işçilerin çoğunluğunun yörede sosyal dışlanmaya ya da ayrımcılığa uğramamaları olumlu olarak görülebilmektedir. Nitekim literatürde mevsimlik tarım işçilerinin farklı nedenlerden dolayı ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları ortaya koymaktadır.

⁴⁰² [Fıstık ağaçlarında, dalların yeni gelişen uç kısımları]

Örneğin Çınar ve Lordoğlu⁴⁰³ (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, işçilerin etnik kökenden dolayı dışlandıklarını aynı zamanda yaşadıkları yoksulluk yanında ayrımcılığa uğradıkları sonucuna ulaşılırken Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak'ın⁴⁰⁴ (2014) çalışmalarında özellikle farklı illerden göçle gelen işçilerin bazı kamu hizmeti sunan kurumlarda, sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları belirtilmektedir. Sülükoğlu ve Kılıç'ın⁴⁰⁵ (2016) çalışmasında da mevsimlik tarım işçilerinin, geldikleri coğrafi mekâna ve ait oldukları etnik gruba göre ayrımcılığa uğradıklarını ortaya koymaktadır. Özetle alan araştırmasının gerçekleştirildiği Gaziantep'de fıstık toplama işinde çalışan işçilerin neredeyse çoğunun sosyal dışlanmaya ya da ayrımcılığa uğramadıkları bulgusu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan bir bulgudur.

3.8.7.9 Çalışma Süresi İçerisinde Yaşanan Anlaşmazlık Problemi

Mevsimlik tarım işçilerinin kendi aralarında ve işçilerle tarla sahipleri arasında anlaşamama ya da sözlü tartışma boyutuna varan sıkıntılar olduğu hem tarla sahiplerinin hem de mevsimlik tarım işçilerinin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

İşçiler arasında gerçekleşen anlaşmazlıkların nedenleri arasında, aynı grupta çalışan işçiler arasında bir kişinin daha az iş yapması, işini temiz ve düzenli yapmaması, fıstığı usulüne uygun kırmaması özellikle de ağacın üstüne hangi işçinin çıkacağı sorunları gösterilmektedir. Söz konusu durumların yaşanması halinde işçilerin grupları değiştirilmekte yine aynı durum tekrarlanırsa elçisine ya da tarla sahibine durum bildirilmektedir. Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçilerinden iki kişi ise tarla sahibinin işçileri çalışmadıkları için aşağıladığını, küçük düşürdüğünü ve bu durumun kişiyi psikolojik olarak olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Bu durumu yaşayan kadın mevsimlik tarım işçilerinden birisi şöyle demektedir.

⁴⁰³ Çınar ve Lordoğlu, **a.g.e.**

⁴⁰⁴ Uyan-Semerci, Erdoğan ve Kavak, **a.g.e.**

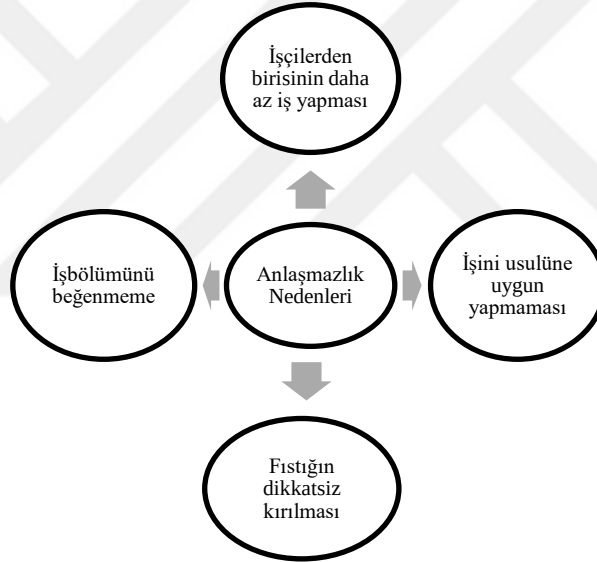
⁴⁰⁵ Sülükoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**

“Arkadaşım ağaçta kalan fıstığı düşürmek için değnekle vurmuştu mal sahibi bağırdı, çağırdı gencecik kız o kadar faalin arasında hüüngür hüüngür ağladı, gerek var mı...” (K13)

İşçileri çalışmamaları dolayısıyla aşağıladığını belirten mevsimlik tarım işçilerinden birisinin ifadesi dikkate değerdir.

“Bende olmadı ama karşıda oldu (farklı kişilerde) mal sahibinin işçiye azarlaması, çalışmıyorsın demesi gibi.” (K12)

Şekil 8: Anlaşmazlık Nedenleri

Erkek mevsimlik tarım işçilerinden birisi çalışma ortamında yaşanan sıkıntıları şöyle dile getirmektedir;

“Yanındaki arkadaşına, grubundaki kişiye fazla işi bırakmasından tartışma olur. İşine özen göstermediğinden olur. Laf dinlemeyen olur. İş temiz yapmadığından oliy. Gidiy, geri geliy, iş yapmıy. Fıstık topla diyin, gidiy geri geliy. Benim sırtımdan para kazanıy.” (K15)

Nihayetinde çalışma süresi içerisinde uyumu bozan kişilerin, bir sonraki gün getirilmemesi elçilerden istenebilmektedir ya da tarla sahibi verimi düşük olan ve uyumu bozan işçinin bir sonraki gün gelmemesini sözlü olarak söylemektedir. Bu konuyla ilgili mevsimlik tarım işçilerinden birisi;

“Oliy ya eyi çalışamiy bıraktır diye olur. Bıraktırır çalıştırmaz, beğenmez başkasını gider getirir.” (K25)

Tarla sahiplerinin, mevsimlik tarım işçileriyle yaşadıkları sıkıntılar arasında işçilerin, işlerini gereği gibi yapmamasından kaynaklandığı ve söz konusu işçilere bir sonraki gün iş vermediklerini, eşi vefat etmiş 62 yaşındaki bir kadın tarla sahibi şu sözleriyle dile getirmektedir.

“Aracıdan anlaşmazlık yaşadığımız çok oldu. Sözlerinde durmadılar, çalışmayan işçi getirdiler geri gönderdik, işi yarım bıraktılar. Getirdik geç geldiler. Oğuzeli’ne kebab yiyek gelek dediler, bizde geri yolladık.” (K36)

Evli ve 5 kişilik aileye sahip tarla sahiplerinden birisi Suriyeli sığınmacı işçilerle yaşadığı sıkıntıyı şu sözleriyle belirtmektedir;

“Mülteci işçilerde çok zorlanıyoruz, bilinçsizler, bir yapacağın işi 10 defa söylin, olmadı kızın⁴⁰⁶ bazen. Türk işçilerde bu sorun yaşanmıy. Herkes işini biliy, yapıy çıkıy. Bazı yabancı işçiler bildikleri halde yapmak istemiyler. Tarladan kovaladığım çok oldu. Suriyeli, Türk işçisinden aynı olurdu. Suriyeli, Türk işçisinden fazla ücret istiyler. Telefonda birbirine haber ediyler. 200 TL’den olsa bile 250 TL’den aşşağı gitmeyin diyiler. 5 kuruş etmezler nereye giderse gitsinler.” (K41)

Genel olarak bakıldığında mevsimlik tarım işçilerinin belirttikleri hususlarla tarla sahibinin ifadeleri birbirini karşılamaktadır.

⁴⁰⁶ [Kızmak]

3.8.7.10. İşin Erken Bitmesi Durumunda Boş Zamanın Değerlendirilmesi

Fıstık toplama işi saat 16.30-17.00'dan önce biterse işçi ücretlerinde kesilme olmamakla birlikte gerek fıstıkla ilgili işler (kurutulmak için serilen fıstıkların içindeki çöplerin ellerle ayrıştırılması ve serilmiş fıstıkların toplanması ve çuvallanması, depolanması) gerekse de daha farklı işler (kadınlara ekmek yaptırılması, ev işleri yaptırılması vb.) tarla sahibi tarafından yaptırılabilir. Özellikle çalışma süresinin, öğle saat 12.00-13.00'ı geçmesi durumunda işçiler, tam yevmiye aldıkları belirtmektedir. Bu durumu erkek katılımcılardan biri;

“Ücretimde kesilme olmadı. Farklı bir işte çalıştırdığı oliy. Sergi toplatıy. Yabanda yorulmuşuk, evde fıstık toplatır, evde iş yaptırır. Kabala bitirin dedi ne zaman bitirin eve gidin dedi erken bitti ahır temizletme istedi. Götürdüğü işten başka işe götürürse gıcık alırım.” (K15)

Başka bir genç ve bekar kadın katılımcı ise tarlada işin erken bitmesi durumunda, tarla sahiplerinin, çalışma süresi sonuna kadar işçilere çeşitli işler yaptırdığını şöyle anlatmaktadır;

“Bir gün yabanda iş erken bitti bizde eve gitcik diye sevinik. Mal sahibi bizi evine getirdi curun ⁴⁰⁷ temizletti. Babam da yanımızdaydı. Sinirinden mal sahibine bir şey diyemedi sinirini bizden çıkartı sürekli bize kızdı. Şu iş var, bu iş var yapın diyiler. Ya da yaptıracak hiçbir iş bulamazsa evini süpirtiy. Bizim de can olduğumuzu unitiyler. Allah kimseyi kimsenin umuduna koymasın.” (K26)

⁴⁰⁷ [Küçük havuz]

Belirtmek gerekir ki işin erken bitmesi durumunda, işçilere farklı işler yaptırılması işçileri psikolojik olarak etkilerken genel olarak bu durum olumsuz olarak değerlendirilebilmektedir.

3.8.8. Fıstık Hasadında Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları

Bu başlık altında fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarından kaynaklı sorunlarına yer verilecektir.

3.8.8.1 Yaşam Koşullarından Kaynaklı Sorunlar

Ulaşım sorunu, yetersiz, sağlıksız beslenme, sağlık problemleri yaşamaları, sosyal ve kültürel hayatın olmaması fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarından kaynaklı sorunları arasındadır.

Ulaşım sorunu, mevsimlik tarım işçilerinin sorunları arasında özellikle elçi aracılığıyla il merkezinden ilçelere ya da bir ilçeden başka bir ilçeye taşınan fıstık işçileri; ulaşımına elverişli olmayan, tehlike arz eden, kalabalık, konforlu olmayan araçlarla ulaşmaktadır belirtmek gerekir ki bu durum kazalara neden olmasıyla ölümlü ya da yaralanmalı iş kazalarına yol açmaktadır. Bu konu ile ilgili 2018 yılı Eylül ayında Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinde fıstık işçilerini taşıyan kamyonetin kaza yapması sonucu ⁴⁰⁸, hayatını idame ettirmek, yaşamlarını sürdürmek amacıyla işçilik yapan fıstık işçilerinden 8 kişi vefat etmiş, 19 kişi yaralanmıştır. Durumun vehameti ise içler acısıdır. Bununla birlikte ulaşım sıkıntısı işçilerin tarlalara, traktör kasalarında taşınmasıyla daha farklı boyutlara taşınmaktadır. Traktör römorklarına hem fıstık toplama işinde kullanılan malzemelerin hem de işçilerin bindirilmesi, dönüş yolunda ise hem malzemeler, hem toplanan fıstıklar hem de işçilerin bindirilmesiyle tehlike daha da artmaktadır. Özellikle traktörlerin 18 yaş altı çocuklar tarafından ehliyetsiz ve tecrübesiz olarak kullanılması, denetimlerin hasat zamanında gerçekleştirilmemesi konuyu daha da önemli hale getirmektedir. Yine

⁴⁰⁸ (Çevrimiçi) <https://ilkha.com/guncel/fistik-iscilerini-tasiyan-kamyonet-kaza-yapti-8-olu-19-yarali-82132> 26 Kasım 2022.

Gaziantep'in Nizip ilçesinde fıstık işçilerini taşıyan traktörün şarampole yuvarlanması sonucu 2 işçi vefat etmiş, 7 işçi yaralanmıştır.⁴⁰⁹

Fıstık hasadında çalışan işçilerin, sosyal güvenliği olmadığı için özellikle de vefat edenlerin yakınlarına yani destekten yoksun kalanlarına ölüm tazminatı gibi maddi destek ödemeleri söz konusu olmadığı gibi yaralananlar için ise geçici iş göremezlik ödeneği söz konusu bile değildir. Sadece yoksullara ve zor duruma düşmüş olan tarım işçilerine, sosyal yardım adı altında akrabalık ilişkileri ya da dayanışma anlayışı içerisinde küçük meblağlarda yardımlar yapılmaktadır. Ulaşım sorunu bulgusuna Kaya ve Özgülnar'ın (2015), Orhan (2016)'ın⁴¹⁰ çalışmalarında da değinilmektedir.

İşçiler, tansiyon yükselmesi, bayılma problemleri, burun kanaması, ayak ağrısı, ağır kaldırmak ve çekmekten dolayı omuz ve bel(sırt) ağrısı, yorgunluk, baş ağrısı, sıcağdan ya da tozdan dolayı göz kızarması, kaşınması, göz hassasiyeti, gözlere yabancı madde gitmesi, dal çarpması, gözlere fıstık sakızı kaçması, sıcağdan güneş yanığı olması, aşırı terleme, bel fıtığı görülmesi gibi önemli sağlık problemleri yaşamaktadır. İşçilerin yaşadığı benzer sorunlara Sinha'nın⁴¹¹ (2010) çalışma bulgularında da rastlanılmaktadır. Alan araştırması kapsamında evli bir kadın mevsimlik tarım işçisi yaşadığı sorunu şöyle belirtmektedir.

“Kolay mı diyelim ki 60 dönüm tarladaki fıstıkları kırık, 60 dönüm tarlaları yürüyerekten dolaşık, taşlı tarlada. Buna ayak mı dayanır ayak netsin⁴¹².” (K2)

İşçilerin yaşam koşullarından kaynaklı sorunlarından bir diğeri ise temiz, sağlıklı ve hijyenik içme sularının olmaması, yosun tutmuş plastik su bidonları ile su gelmesi ve o bidonlardan su içilmesi, fıstık tarlalarına getirilen suyun, gün içerisinde hava sıcaklığından dolayı plastik bidonlarda ısınması, işçilerin

⁴⁰⁹ (Çevrimiçi) <https://www.evrensel.net/haber/468530/antepte-fistik-iscilerini-tasiyan-traktor-devrildi-2-isci-yasamini-yitirdi> 26 Kasım 2022.

⁴¹⁰ Kaya ve Özgülnar, **a.g.e.**; Orhan, **a.g.e.**

⁴¹¹ Sinha, **a.g.e.**

⁴¹² [Ayakların zorlu koşullara dayanamaması]

sağlıklarını da etkilemektedir. Söz konusu soruna ek olarak fıstık tarlalarına gelen suyu içmek için bardakların yetersiz olması -Covid-19 pandemi dönemi ile pet bardak (tek kullanımlık) bardakların getirilmesi bir nebze olumlu olsa da- bazı işçilerin yine başkasının bardağından su içmesi olumsuz olarak değerlendirilebilmektedir. Tarla sahiplerinden birisinin ifadesine bakıldığında şöyle demektedir;

“Ben kronik hasta olduğum için mecbur tedbir alırdım. Ama onlar hiç dikkat etmiyorlar. Ben pet bardak almışım, iç at iç at ama o - Suriyeli işçiyi kastediyor- geliyor illa benim bardaktan içiyor.”
(K42)

Suyu içen kişilerin dikkatli davranmaması, bardağın toprağa düşmesi sonucu topraklı bardağın suya daldırılıp, suyun topraklanması ve tozlu ve topraklı suyun içilmesi, çalışma alanında görülen bir diğer sorundur. Kadın mevsimlik tarım işçisi bu durumu şu ifadeleriyle belirtmektedir.

“Çok pis su içtim 40-45 derece sıcaklığın altında kan ılık su içtim. Ne kadar sağlıklı sen karar ver kızım.” (K11)

İşçiler arasında, sabah kahvaltısı ve öğle yemeklerinin hijyenik ortamlarda yenilmemesi -toprağın üstünde fıstık sakızlı çadırların üstünde yenilmesi- özellikle evde öğle yemeği için hazırlanan yemeklerin öğle saatine kadar sıcaktan bozulması nedeniyle yetersiz ve sağlıklı beslenme sorunları görülmektedir. Literatürde mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklı ve yetersiz beslenmeleriyle ilgili benzer bulgulara Kaya ve Özgülnar (2015), Sinha (2010)⁴¹³ tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da görülmektedir. Bekar kadın mevsimlik tarım işçisi sağlıklı ve yetersiz beslendikleriyle ilgili şöyle söylemektedir.

⁴¹³ Kaya ve Özgülnar, a.g.e.; Sinha, a.g.e.

“Neredeyse her gün aynı şeyi yedik. Domates, balcan⁴¹⁴, biber, hıyar⁴¹⁵. Bazen biber, balcan, domates közlerdik. Ne kadar sağlıklı ki...” (K13)

İşçilerin beslenme problemi yaşamaları sağlığa uygun yiyecekler tüketememeleri yanında protein et, tavuk, karbonhidrat yok denecek kadar az tüketilmektedir. Çalışma gücünün bir sonraki gün için yenilenmesi gerekliliğinden dolayı sağlıklı beslenemedikleri yetersiz beslenmeleri önemli bir diğer sorunlarıdır.

İşçilerin yaşadıkları diğer problemler arasında, fıstık sakızının -fıstık sakızı ağacın kendi yapısından kaynaklıdır, ağaçların ilaçlanmasında kullanılan gübreler ya da zirai ilaçlar sonucunda oluşmadığı bilinmektedir- kokusunun rahatsız etmesi gelmektedir. Özellikle de ileri yaşta olan işçileri, astım, nefes darlığı yaşayanları ciddi etkilemektedir. Özellikle de boz (yeşil) fıstıkta daha yoğun hissedilmektedir. Fıstık sakızının bazı işçilerin ellerinde, bileklerinde yaralara yol açması gibi sorunlar da görülebilmektedir. 5 kişilik ailede yaşayan evli bir erkek tarla sahibi konuyla ilgili şöyle demektedir.

“Fıstık sakızı kokusundan nefes darlığı oluyor. Ağacın kendisinden kaynaklanıyor, bazısını etkiliyor, astımı olanları, alerjisi olanları etkiliyor. Her işin bir zorluğu var, kepirde çadır çekmek zor. Fıstık sakızının kokusunda ilaçların etkisi yok. Ağacın yapısından kaynaklanıyor.” (K41)

Bir diğer kadın mevsimlik tarım işçisi yaşadığı sorunlarla ilgili genel olarak şunları belirtmektedir;

“Kadın olarak kadının gücünün yetmediği işlerde de çalışıyorsun erkeğin yaptığı işte kadın da çalışıyor. 15-20 dakika en çok yarım saatte ulaşıyorsun arazilere, traktörle, tekelere binilir gidilir.

⁴¹⁴ [Pathıcan]

⁴¹⁵ [Salatalık]

Sıcaklığın altında çalışma herkes için zor ama mecbur çalışıyorsun, bir bayan için zor. Fıstık sakızının kokusu rahatsız ettiği oluyor o yüzden ağzını gözünü sararsın. Yabanın suyu depmelerde ⁴¹⁶ termoslarda gelir ne kadar temiz olur yabana gelen su. Bir tas gelir 20 tane adama, herkes o bardaktan içer Çadırda kalmadım evimden çıkar işe giderim evime de gelirim. Ağaca çıkarsın dal kırılır düşersin, omzun belin ağrır bir bayan için kolay mı, zorlanır.” (K2)

Yine bazı evlerin fiziksel imkanlarının yetersiz olmasından dolayı vücut temizliğinin düzenli sağlanamaması, düzenli banyo yapamamak önemli hijyen ve sağlık sorunları arasında gösterilmektedir. Diğer yandan literatürde özellikle gezici işçilerin barınma sorunlarının olduğuna ve çadırda kaldıklarına yönelik bulgulara bulunmaktadır. Akbıyık (2011) ve Akalın’ın ⁴¹⁷ (2018) çalışmalarında işçilerin sağlıksız ve insan onuruna yaraşmayan yerlerde konakladıkları bulgularına ulaşılmaktadır. Her ne kadar fıstık hasadında çalışan geçici işçiler çadırda konaklamasalar da yine de barınma koşullarından kaynaklı sorunları, literatürde belirtilen sorunlarla benzerlik taşımaktadır. Alan araştırması çerçevesinde bekar bir kadın mevsimlik tarım işçisi yaşadığı sorunu şu ifadeleriyle belirtmektedir.

“Bir evde 7-9 kişi yaşıy. Bir banyo var nasıl duş alcan evde babamgil, erkek kardeşimgil dışarıda olduğunda yıkanırdık. Herkesin evi müsait deel ⁴¹⁸ eyle.” (K13)

Bazı tarla sahipleri, işçilerin daha az fıstık yemesi için işçilere sakız dağıtması, işçileri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumla karşılaşan erkek mevsimlik tarım işçilerinden birisi yaşadığı bu olumsuzluğu şu sözleriyle anlatmaktadır;

⁴¹⁶ [Tarlalara içme sularının geldiği kaplar, bidonlar]

⁴¹⁷ Akbıyık, a.g.e.; Akalın, a.g.e.

⁴¹⁸ [Değil]

“Bazen tarla sahibi mahsulünden yemememiz için ağzımıza çiklet sakız dağıtıldığı oluyor mesela bizim köyde yapan var, gözü dar ve mikris, cimri olan kişiler yapar bunu.” (K6)

Elçi ile gelen işçilerde, ulaşım araçlarının çok kalabalık olması ve elçilerin zorlayıcı ifadeleri, işçileri psikolojik olarak yıpratmaktadır. Elçi aracılığıyla gelen kadın katılımcılardan birisi;

“Koyun doldurur gibi dolduriy bizi. Bir şey de diyemik onlarda muhtaçlar gelmeleri gerekiy”. (K24)

Bir diğer bekar, eğitimi devam eden kadın mevsimlik tarım işçisi, çalışma süresinde elçilerin, sürekli çalışmaları yönünde ithamlarda bulunduğunu şöyle dile getirmektedir;

“Sıcak dolmuşun çok dolması, astarların ağır olması, molanın az olması, elçi olunca “yalla yalla, diyin diyin” demesi.” (K10)

Sosyal hayatın olmaması, özellikle özel günlerde aile üyeleriyle vakit geçirememek, işçilerin yaşadıkları sorunlardan bir diğeridir. Benzer bulguya literatürdeki bazı çalışmalarda rastlanmaktadır. Örneğin Madera-Pacheo ve Dios-Fernandez’in⁴¹⁹ (2016) çalışmasında, geçici göçmen işçilerin spor ya da başka aktivitelere zaman ayıramadıklarına belirtilirken, Tatoğlu’nun⁴²⁰ (2019) çalışmasında da işçilerin aile, akraba ve arkadaşlarıyla iletişim kuramadıkları belirtilmektedir. Bu çalışmada ise erkek katılımcılardan biri sosyal hayatının olmadığını şu ifadesiyle anlatmaktadır;

“Sıcakta çalışın, geri gelin evde çalışın, yemek yapın, her işin zorluğu var. Zordu zordu.... Kimseden ilgilenemin işi gücü işe bağlin.” (K1)

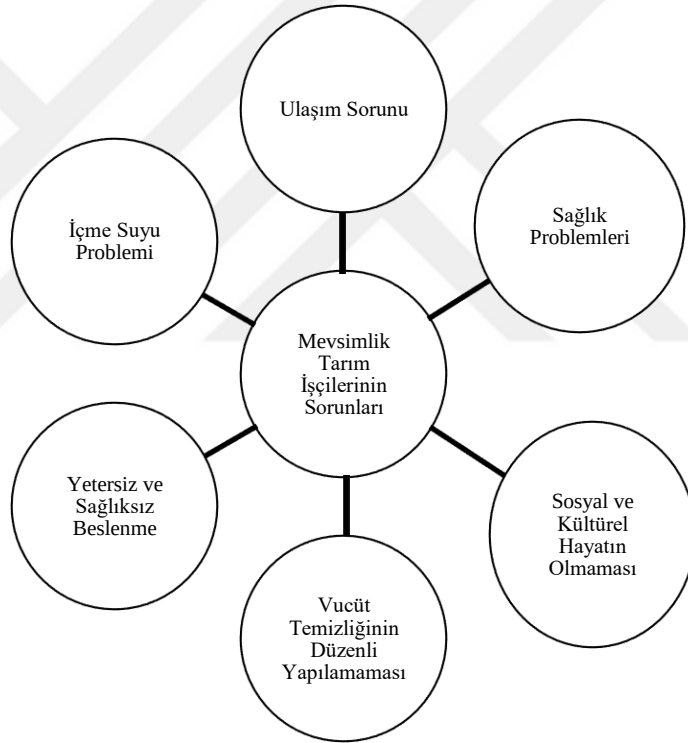
⁴¹⁹ Madera-Pacheo ve Dios-Fernandez, **a.g.e.**

⁴²⁰ Tatoğlu, **a.g.e.**

Ailesiyle birlikte işçilik yapan erkek katılımcılardan biri özel günlerde sevdikleriyle vakit geçirememenin üzüntüsünü şu sözleriyle dile getirmektedir;

“Acısı çok. Bayramın birinci günü gitmek zoruma gitti. Ailenden kavurmanı, kebabını yapıp yiyemedikten sonra ne tadı var. Dünyanın işi bitmez.” (K1)

Şekil 9: Yaşam Koşullarından Kaynaklı Sorunları

3.8.8.2. Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sorunlar

Sıcaklığın etkisi ile birlikte yapılan işin ağır olması ve daha da zorlaşması, ağır kaldırma, ağır çadırların çekilmesi, uzun çalışma süreleri ve gün içerisinde dinlenme sürelerinin yetersiz olması, işçilerin bir sonraki gün için dinlenmeden tekrar çalışmalara devam etmesi, çalışma koşullarından kaynaklı sorunlar arasındadır. Kadın mevsimlik tarım işçilerinden birisi yaşadıkları sorunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir.

“Sıcak, yaptığımız iş ağır. Çadır çekme, ağaçtan düşme, herhangi bir sürüngenin seni sokması, tansiyon yükselmesi, bayılanlar oluyor, sıcak su içersin yetişmediği yerde, traktörlerin römorklarında gelme tehlikesi. Eve gelin ekmek edin, çamur⁴²¹ yapın, temizlik, yemek, çocuk sorumluluğu, kadın sorumluluğu. Sosyal güvencesi yok, kaldırdıkları çadır ağır, evim yok evim haraba⁴²² (harabe) düzenli bir hayatım yok. Plastik kimyasal depolarda su geliyor. Toprağın üstüne bez serin, yemek yiysin. Getirdiğin yemekler yenmiyor sıcaktan dolayı hamsıyor⁴²³ ekstra da farklı bir traktör olması lazım herşeyi yükli, bir de işçiye yükli. İstiharatın bir saat artırılması lazım. Durmadan suyun tazelenmesi lazım. Buzlar markete gelmiş.” (K14)

İşçilerin yaşadığı sorunlardan bir diğeri ise çadırların ağır olması yanında üzerine fındıklar da eklenince daha da ağırlaşması özellikle taşlı tarlalarda bir ağaçtan diğer ağaca çadırın çekilmesinde daha çok zorlanması durumunda bazı işverenlerin acımasız tutum sergilemeleridir. Belirtilen soruna ek olarak tarla sahibinin sözünde durmaması çalışma koşullarını işçilerin aleyhine değiştirmesi önemli bir diğer sorundur.

Eğitimi devam eden kadın mevsimlik tarım işçilerinden birisi bu sorunla ilgili şöyle söylemektedir.

“Bir tarla sahibi kadın, taşlı tarlalarda çadırlar yırtılır diye tarlada sürüklemekten kaldırım demişti. Kolaysa gelsin gendi kaldırsın, vicdansız sürünerek kalkmıy, nasıl sürümeden kaldırcan yapmamış ki bilsin.” (K13)

İşçilerin özellikle ben (kırmızı) fındıkta, fındık tablalarının römorka yüklenmesi esnasında yaralanmaları, akrep yılan gibi zehirli sürüngenler

⁴²¹ [Kerpiç yapıdaki evlerin sıvanması için hazırlanan balçık]

⁴²² [Evin fiziksel özelliklerinin yetersiz olması ve banyo, mutfak gibi bazı bölümlerinin kırık, dökük yapıda olması]

⁴²³ [Yemeklerin tadının kalmaması, bozulması, kokması]

tarafından ısırılma, ağaçtan düşme (özellikle de küçük çocukların) gibi işin tehlikelerinin olması, işçilerin karşılaştıkları sorunlar arasındadır. Literatürde Mans vd.⁴²⁴ (2013) tarafından gerçekleştirilen ve göçmen mevsimlik tarım işçilerini konu alan çalışmada da işçilerin, mesleki, kimyasal ve ergonomik olmayan sağlık ve güvenlik tehlikeleriyle karşılaştıkları bulgusuna ulaşılması bu çalışmanın belirtilen bulgusuyla benzerdir. Bu çalışmada erkek katılımcılardan birisi işin tehlikeleriyle ilgili şunları söylemektedir.

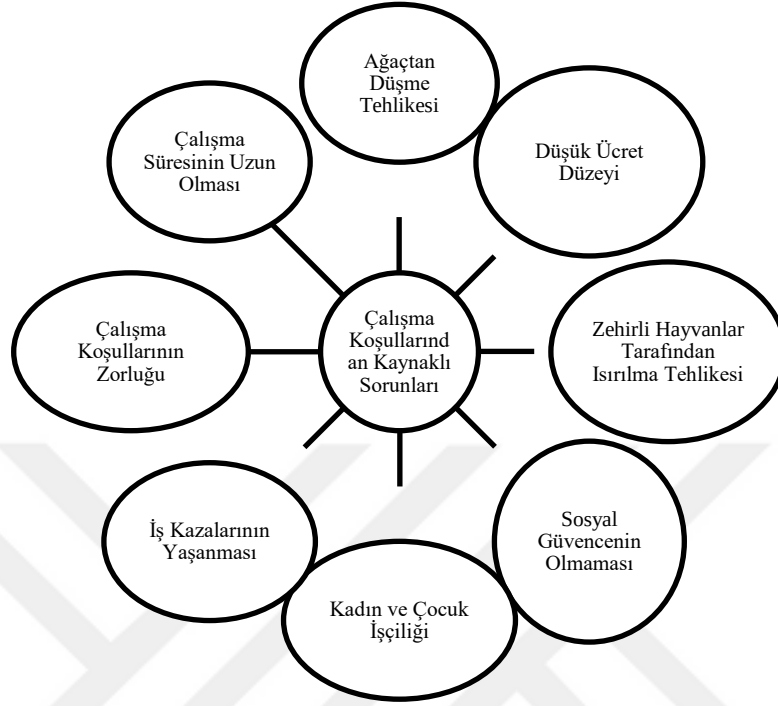
“Kırsal bir alanda çalıştığımız için yabani hayvan tehlikesi oluyor. Böcek, eleypon, yılan, akrep, buzağı burnu bu hayvanlar zehirli olduğu için görmeyerekten üzerine bastığımız için tehlikeli oluyor.” (K6)

Küçük çocuklara evde bakacak kimse olmadığı için küçük çocukların da tarlalara getirilmesi bunun yanında büyük çocukların da çalışmasına gereksinim duyulduğunda, tüm aile bireyleri fıstık tarlasına gitmekte ve böylelikle çocuk işçiliği sorunu görülmektedir. Kaya ve Özgülner (2015) ve Orhan’ın⁴²⁵ (2016) çalışmalarında da mevsimlik işçilikte, çocuk işçiliğinin bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

⁴²⁴ Mans vd. **a.g.e.**

⁴²⁵ Kaya ve Özgülner, **a.g.e.**; Orhan, **a.g.e.**

Şekil 10: Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sorunları

3.8.9. İş Bölümü

Fıstıkların toplanması, iş bölümü çerçevesinde yapılmaktadır. Kadın-erkek ve çocuk arasında gerçekleşen iş bölümünün fiziksel güce dayalı olarak gerçekleştirildiği, mevsimlik tarım işçilerinin ifadelerinden anlaşılabilmektedir. Bu bulguya karşın literatürde Kantar-Davran vd.⁴²⁶ (2018) tarafından, Adana’da gezici mevsimlik tarım işçileriyle gerçekleştirilen çalışma sonucunda, işçiler arasında yaşa ya da cinsiyete dayalı iş bölümünün olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Görülmektedir ki alan araştırmasında işçiler arasında iş bölümünün olması çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan bulgulardandır. Erkek katılımcılardan biri bu durumu şu sözleriyle anlatmaktadır;

“Sadece güce göre dağılım olur. Mesela 5 kişide 1 çocuk olsun. Çadır çekmede erkekler kullanır. Büyük ağaca çıkamaz, çocuk ağaca çıkar.” (K15)

⁴²⁶ Kantar-Davran vd., a.g.e.

Genel olarak ağaçtan fıstık kırılması işinde iş bölümü söz konusu değilken bir diğer ifadeyle fıstık kırımını kadın-erkek ve çocuklar gerçekleştirirken buna karşın ağır çadırın bir diğer ağaca taşınması, fıstık dolu çadırların ya da tablaların römorka yüklenmesi, traktör kullanılması, römorka yüklenen fıstıkların kurutulmak için serilmesi amacıyla römorktan indirilmesi gibi işlerde erkek gücünden yararlanıldığı belirtilmektedir. Denilebilir ki fıstık kırımında ağır işler olarak nitelendirilebilecek işlerin erkekler tarafından yapıldığı belirtilirken diğer taraftan daha hafif işlerin ise kadınlar ve çocuklar tarafından yapıldığı belirtilmektedir.

Başka bir bekar ve erkek katılımcı ise çalışma süresinde iş bölümünün olduğunu ve nasıl gerçekleştiğini şöyle anlatmaktadır;

“Biz çoğunluk çalışamayan, küçük yaşta olan ya da hasta olan kişileri yabana götürmeyiz. İş bölümünü kadınlar ve erkekler birlikte gittiği için kadınlara biraz daha kolay iş verilir, fıstık kırımı, ağaç altı seçimi gibi işler verilir. Erkeklerle ise kadınlara nazaran bir tık daha zor işler verilir. Çadır çekme, mahsulü ağaç bittikten sonra başka ağaca taşıma, dolu çadırları toplanmış mahsulleri römorka yükleme görevi üstlenir. Çoğunluk 18 yaş üstüne iş verildiği için çocuklar ve gençler bu sektörde yer almaz. Bazen zorunlu olduğundan çocuklarını getiren ailelerin çocuklarına ufak tefek işler verilir. Fıstık mahsulü toplanırken çok sıcak olduğu için çalışanlara küçük çocuklar su taşır. Bundan başka da çocuklara başka bir iş verilmez.” (K20)

Yaş olarak küçük ve fiziksel bünyesi zayıf olan çocukların ya da gençlerin ağacın üstüne çıkarılıp, ağaç üstünden fıstık kırdığı ve daha hafif iş olarak ifade edilebilecek ağaç altı seçimi gibi işlerde bulundukları katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Kadınların ise fıstık kırımı, ağaç altı seçimi gibi hem erkekler hem de çocuklar tarafından ortak yapılabilen işlerden ziyade toplanan fıstıkların içindeki yörede *çeltik* olarak bilinen çöplerini ayrıştırma işlerinde yer aldıkları görülmektedir.

Bu noktada evli bir kadın katılımcı şöyle demektedir;

“Çocuklar, yaşı küçük çocuklar, ağaç altı seçmeye verilir hafif işler, büyükler çadır çeker, fıstık kırar, çocukları ağaç üstüne çıkarırsın fıstık kırmaya. Genellikle kadınlara ağır iş vermezler bazı erkekler kadınlara ağırlık olmasın diye çadırı kendileri sürürler.” (K16)

3.8.10. Elde Edilen Gelirin Harcanma ve Tasarrufa Yönlendirilme Biçimleri

Mevsimlik tarım işçileri, kazandıkları gelirlerle hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. Genellikle evin ihtiyaçları, gıda malzemeleri, çocukların bakımı ve eğitim masrafları için harcama yapmaktadır bununla beraber sosyal hayat için harcamalar ya yoktur ya da yok denecek kadar azdır. İfade edilebilir ki mevsimlik tarım işçilerinin, hayat standartları sadece günü kurtarmaya yani hayatlarını idame ettirmeye yöneliktir. Yine mevsimlik tarım işçiliğinden elde ettikleri gelirin bir kısmını tasarrufa ayırıp yatırıma dönüştürememektedir. Özetle yoksulluk bir kısır döngü şeklinde devam etmekte, kırılamamaktadır.

Kadın mevsimlik tarım işçilerinden birisi, kazandıkları ücretle sadece hayatlarını idame ettirebileceklerini diğer yandan ileriye yönelik bir beklentilerinin olmadığına şöyle değinmektedir;

“İnsanı ne zenginleştirir ne fakirleştirir, o günü kurtarırsın olduğun yerde sayarsın.” (K16)

Başka bir erkek katılımcı ise kazandıkları ücreti hangi kalemlerde harcadıklarını şu ifadesiyle anlatmaktadır;

“Mutfak ihtiyacı, çocukların ihtiyacı, başka bir şey yok. Paso mutfaka gider. Aç kalmamaya gayret ediyoruz. Elden boğaza. Fıstık bitti çalıştığımı yedim ben (kırmızı) fıstığa kadar.” (K15)

Suriyeli mevsimlik tarım işçisi ise sosyal hayatları için harcama yapamadıklarını sadece hayatta kalabilmek için zorunlu olan ihtiyaçlarını aldıkları şu ifadelerinden anlaşılmaktadır;

“Babam geçim yapıy, Nizip’e gidiy yağ alıy, şeker alıy, elektrik ödiy, zevk için bir şey harcamik.” (K4)

Karşılaştırma yapılabilmesi açısından fıstık tarlası sahipleri fıstık gelirlerini, çocuklarının eğitimi için harcamakta, fıstığın bakımı için mazot, gübre, (verilen mazot desteğinin yetersiz olduğunu, görüşülen bütün tarla sahipleri ifade etmişlerdir) zirai ilaç, zirai aletler, canlı hayvan (inek, koyun gibi), fıstık tarlası ve arazi satın alınması, işçilik masrafları, traktör alımı (zirai-çiftçi kredisi çektiklerini de ifade eden tarla sahipleri de bulunmaktadır), çocukların evlendirilmesi, Gaziantep il merkezinden ya da ilçe merkezlerinden ev (gayrimenkul) ve menkul satın alınması, ailenin, evin ihtiyaçlarının karşılanması, güneş paneli kurulması, fıstık tarlalarına mahsulün olgunlaşması dönemine kadar, hırsızlık olaylarına karşı güvenlik (bekçi) tutulması, sosyal güvence ve emekli olabilmek için Sosyal Güvenlik Kurumuna toplu ödeme yapılması gibi farklı alanlarda gelirlerini değerlendirmektedir.

Tarımsal desteklerle ilgili 57 yaşındaki 6 çocuk babası olan fıstık tarlası sahibinin ifadelerine bakıldığında;

“Yetersiz kaly, mazot gürbe çok yetersiz kaly. 1 günlük mazotumuzun urubunu⁴²⁷ veriy fıstığın desteği yok zaten, dişimizin kovuğuna yetmiy.” (K32)

⁴²⁷ [Çeyreğini]

62 yaşındaki 4 çocuk annesi tarla sahibinin, fıstık kazancından elde ettikleri gelirleri nerelere harcadıklarıyla ilgili görüşlerine bakıldığında;

“Fıstık kolay iş, bin bereket versin, kazanç iyi olduğu için. Fıstık olmasa ne yiyip ne içiciydik. Hayvandan gelir olmiy. Hayvanda elin harçlıksız kalmiy o kadar. Saman olmuş kaç lira get de bundan kar et. Gelirden oğlan evlendirik, panel yaptırık güneş paneli, motor (traktör) alik, ev derdi, mazot alik, ihtiyaçtır. İşçiye gidiyor. Fıstık olmazsa oğlan evlendiremem.” (K34)

Erkek tarla sahiplerinden birisi ise elde ettiği geliri harcama durumunu şu ifadeleriyle belirtmektedir.

“Traktör alik, krediden alik. 1 oğlan evlendirdim. Öğrenci okutuyorum. Çocukları hep okuttuk, çocuklarımıza yatırım yaptık. Üniversitede okuttuk, aylığımız yok günlüğümüz yok. Yoğurt sattık, süt sattık çocuklarımızı okuttuk hep işçilikten. Evimizin köme⁴²⁸ ihtiyacını fıstıktan alik. Bulgur, simit ⁴²⁹ , yağ, şeker... Çocuklarımızın ihtiyacını fıstıkla ödik. İhtiyaçlarımızı fıstık gideriy. Yetişmediği zaman bankalara kredi çekmeye koşık. Traktör almaya gücümüz yetmediğinden kredi alik. Kredinin maliyeti de yüksek. Kazancımdan prim yatıramım. Af beklik banka ödemeli olursa öyle emekli olmayı düşünük.” (K32)

⁴²⁸ [Bütün]

⁴²⁹ [Kısırlık bulgur]

Şekil 11: Gelirleri Harcama Kalemleri

Mevsimlik Tarım İşçileri

- Gıda Malzemesi Satın Alınması Gibi Zorunlu Harcamalar
- Çocukların Bakımı
- Eğitim Harcamaları

Tarla Sahipleri

- Eğitim Harcamaları
- Mazot, gübre gibi tarımsal üretimi gerçekleştirecek maliyetlere harcamaların yapılması
- Zirai ilaçlar ve zirai ekipmanlar satın alınması
- Gayrimenkul satın alınması
- İşçilik masrafları
- Ailenin ihtiyaçlarının karşılanması
- Sosyal Güvenlik Kurumu'na emekli olabilmek amacıyla prim ödenmesi
- Traktör satın alınması
- Çocuklarının evlendirilmesi

Hem mevsimlik tarım işçilerinin hem de tarla sahiplerinin görüşlerine bakıldığında, tarla sahiplerinin katma değeri yüksek olan fıstık hasadıyla ekonomik açıdan ilerledikleri, gelirlerini farklı kalemlere yönlendirdikleri görülürken buna karşın mevsimlik tarım işçileri sadece günü kurtarmaya yönelik gelirleri söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda işçiler, başkalarına muhtaç olmadan hayatlarını sürdürebilmeleri diğer taraftan çocuklarının ilerde kendileri gibi olmaması yani mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmamaları için kazandıkları gelirle hem aile gereksinimlerini giderirken hem de çocuklarının eğitime önem vermektedir.

3.8.11. Mevsimlik Tarım İşçilerinin İhtiyaçlarının Karşılanması Konusunda Düzenleme Yapılıp Yapılmadığı

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri, devlet ya da tarla sahibi (işveren) tarafından ihtiyaçlarının karşılanması için çalışma yapılıp-yapılmadığı sorusuna bir Suriyeli sığınmacı hariç hepsi düzenleme yapılmadığını söylemektedir. Suriyeli sığınmacının ifadesi ise daha geneldir

şöyle ki sadece sağlıklarıyla ilgili bir sıkıntı yaşadıklarında kamu sağlık hizmetlerinden ücretsiz tedavi gördüklerini ifade etmektedir.

Suriyeli sığınmacının ifadesine bakıldığında;

“Çalışma yapıldı. Nizip’e gidim. Araba götürüy söylem hemen götürüy bunu -oğlunu gösteriyor- hasta olduğunda bizden para almıyorlar.” (K7)

Fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri özellikle çocuklar için düzenleme yapılmasını istemektedir. Erkek katılımcılardan birisi ise,

“Hayır yapmıyorlar. Bence yapsalar, çocuklar fıstığa filan gelmez. Kimse test parası için fıstığa filan gelmez. Keşke yapsalar.” (K9)

Özellikle katılımcılardan birisi iş güvencesi olmadığını dikkatle vurgulamaktadır. Mevsimlik işçiler, sıkıntılarının çok fazla olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer 4 çocuk babası katılımcı ise;

“Yok, ağaçtan düşse, beli kırılrsa anasının kesesine küsecek iş güvencesi yok. Naçarlıktan⁴³⁰ yapılması lazım. İşçilik yapanlara ona sosyal güvence getirilmesi lazım. Allah etmesin bir evin bir adamısın, ben düzelene kadar devlet bakmalı hiçbir gelirim yok. Kolum kırılrsa gidip evde yatacak onun yövmiyesini hesap et 250 TL’den vermede 150 TL’den ver, o evde yattığı yerde ihtiyacı karşılansın. İşçinin derdi çok.” (K1)

3.8.12. Yasal Düzenlemeler Hakkında Bilgi Sahibi Olup Olmadıkları

Fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini ve çocuklarını ilgilendiren yasal düzenlemeler konusunda, 26 mevsimlik tarım işçisinin hepsi bilgi sahibi olmadıklarını belirtmektedir. Araştırmaya katılan

⁴³⁰ [Mecburiyetten, zorunlu koşullardan dolayı]

mevsimlik tarım işçileri bilgi sahibi olmadıkları için özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik düzenlemelerin olmasını istemektedir. Bu noktada belirtilebilir ki fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçileri, kendilerinin ve ailelerinin, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi özellikle de çocuk işçiliği ile mücadele edilmesi amacıyla yürürlüğe konulan yasal düzenlemelerden birisi olan 2017/6 sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri Genelgesi'nin uzağında kalmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinden birisi yasal düzenlemelerden haberinin olmadığını şöyle belirtmektedir;

"Haberim yok ama kadının bir hakkının olmasını isterdim. Çocuklarında korunmasını isterim." (K10)

Mevsimlik tarım işçilerinden bir diğeri ise konuyla ilgili yaşadığı umutsuzluğu şöyle belirtmektedir;

"Yok, Allah umuduna yaşıyoruz." (K20)

Bir başka açıdan geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sığınmacıların, mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışma izni muafiyetinin tanınabilmesi için ikamet ettiği ilde çalışma hakkına sahip olabileceğini⁴³¹ araştırmaya katılanlar içerisinde sadece bir Suriyeli sığınmacı bilmektedir. Suriyeli sığınmacı işçi bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir;

"Var kimlik burada değil Urfa'da işin burada olmaz. Urfa'da çalışırsın 1500 TL ceza yazmışlar. Kadın (eşi) Urfa'ya kayıtlı randevu aldım daha gelmedi hem hanım hem çocuk Urfa. Hastaneye gittim beleş⁴³² yani ilaç şey. Randevu alarak gidik."
(K7)

3.8.13. Sendika ile İlgili Düşünceleri

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri, çalışma şartlarının iyileştirilmesi özellikle de kadınların ve çocukların özel olarak korunması,

⁴³¹ (Çevrimiçi) <https://www.csgb.gov.tr/media/47594/gecici-koruma-saglanan-yabancilarin-calisma-izinlerine-dair-uygulama-rehberi.pdf> 20 Aralık 2022.

⁴³² [Ücretsiz]

yaşam koşullarının, sağlıklarının, beslenmelerinin iyileştirilmesi, haklarının sağlanması ve korunması için özellikle de il genelinde fıstık toplama işinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma standardının sağlanması için sendika olması gerekliliğini vurgulamakta ve istemektedir. Mevsimlik tarım işçilerinden birisi sendikaya yönelik olumlu düşüncesini şöyle belirtmektedir;

“Öyle bir şey duymadım ama isterdim haklarımızın savunulmasını.” (K2)

Bir diğer erkek mevsimlik tarım işçisinin aşağıdaki söylemine bakıldığında sendikaya yönelik olumlu düşüncesinin olduğu anlaşılmaktadır.

“Duyarım neden duymayayım. Bizi kayıran sendika olsa, başımız başkanımız olsa ne güzel olur.” (K1)

Özetle mevsimlik tarım işçileri, haklarını savunacak ve koruyacak, işçilerin tarla sahipleri karşısında ezilmemeleri, çalışma koşullarının işçi aleyhine değiştirilmeden devam ettirilmesi için fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerine yönelik gerek yasal gerek kurumsal düzenlemelerin etkili bir şekilde hayata geçirilmesini istemektedir. Sadece mevsimlik tarım işçileri değil tarla sahipleri de düzenlemelerin olmasını ve özellikle de il genelinde fıstık tarlalarının yoğunlukta olduğu yerlerin, üretimde ve hasat zamanında görünür olması gerektiğini belirtmektedir. Hem mevsimlik tarım işçileri hem de tarla sahipleri sorunlarının (Bkz Ek Bilgi: Fıstık Tarlası Sahiplerinin Sorunları) dinlenmesini ve çözüm önerileri getirilip uygulanmasını istemektedir.

Tarla sahiplerinden birisi görünür olmak istediklerini şu ifadeyle belirtmektedir;

“...Bizim buranın sahibi yok...” (K38)

Ek Bilgi: Fıstık Tarlası Sahiplerinin Sorunları

- Tarla sahiplerinin sorunlarından birisi, yıl boyunca emek verdikleri fıstıklarının, fıstık hırsızları tarafından hem ağaçtan hem fıstık sergisinden hem de evlerinden çalınma tehlikesidir. Bu durumu bekar bir kadın tarla sahibi şu ifadesiyle anlatmaktadır;

“Hırsızlık olayı çok oluyor. Kendi çapımızda yapıyoruz. Fıstığa nöbetçi (bekçi) tutmak zorunda kalıyoruz. Güvenlik problemi var. Yıllık kazancımızın hırsıza gitmesi olmaz, kös kös kalırsın. Yıllık kazancını kaptırmamak için bekçi tutuk.” (K39)

- Akaryakıt (mazotun), gübre, zirai ilaçların özellikle 2022 yılında fiyatının yükselmesi bu çerçevede işçilik ve üretim maliyetlerinin artması, tarla sahiplerinin sorunları arasında yer almaktadır. Evli bir erkek tarla sahibinin ifadesine yer verildiğinde;

“Fıstığın yarısını vermelisin ki fıstık üretesin. Tek derdimiz gübre mi maliyetler çok pahalı, mazota güç yeteceği yok.” (K32)

- Yer altı sularının çekilmesi ve iklim koşullarında, mevsimsel koşullarda yaşanan değişimler tarla sahiplerini etkileyebilen sorunlar arasında değinilmektedir. Evli bir tarla sahibi ise yaşadığı sıkıntıyı şu sözleriyle anlatmaktadır.

“Yıllık masraf harcıyoruz. Dolu soğuk vurunca fıstıkta verim düşüyor. İklim şartları elverişli olursa kazancımızı alıyoruz. Karagöz (fıstığın ilk evresi) doğmuyor iklim (hava) değişmesinden dolayı. Hava şartlarından dolayı fıstığın ilk evresi karagöz daha iyi yetişiyor daha verimli oluyor. Çoğu zaman karagöz bazen geç ve yetersiz oluyor. Harcadığımız emeğin karşılığını alamıyoruz. Su sıkıntısı var, yer altı suları çekiliyor.” (K43)

- Bürokratik işlemlerin ağır işlemesi ve yetersiz olması, zirai analizlere yeteri kadar bütçe ayrılmaması, Ziraat Odaları ile diyaloga girilememesi ve iletişimin yetersiz olması tarla sahiplerinin belirttiği önemli bir diğer sorunlarıdır. 5 kişilik aileye sahip erkek tarla sahiplerinden birisi bu durumu şöyle ifade etmektedir.

“Devletin çiftçiye ilgisiz olması. İl tarımın ve ilçe tarımın ilgi göstermemesi. Büroda mühendislerin kâğıtlara boğulması. Araştır gel, kapalı ilaç konusunda, sahteciliğe karşı önlem alınmaması. Sahte gübreye denetim olmaması. Bilimsel uygulamaların toprak analizlerinin yapılmaması, çiftçilerin kurumlara ulaşamaması. Sıkıntı çok yani. Toprak analiz laboratuvarının yetersiz olması. Toprağın o gübreye ihtiyacı var mı, yok mu haberi yok. Ziraat odaları çok yetersiz, para toplamaktan başka bir şey yapmıyorlar. Köye karşı çok ilgisizler. Yaprak analizini, toprak analizini uygun bir maliyetle yapsalar daha verimli olur.” (K38)

Bir başka 35 yaşındaki bekar, erkek fıstık tarlası sahibi ise yaşadığı sıkıntıyı şöyle anlatmaktadır;

“Gerek İl Tarımda gerek İlçe Tarımda çalışanların çiftçilerle diyalog haline girmediği, yeterli bilgi aktarmadığı bu şekilde.” (K37)

- Fıstık ağacı yetiştirmenin emekli ve sabır gerektiren bir iş olduğu yaklaşık 14-15 yıl mahsul alınmadan emek verildiği ve bu noktada maliyetlerin yükselmesi sorunlarından bir diğeridir.

“Antep fıstığı emekli bir şey. 14-15 yıl çocuk gibi bakıyorsun, kazanç sağlıyorsun. 15 yıl sonra meyvelerini topluyorsun çok zor bir çiftçilik olarak düşünüyorum. İlaçlar, gübreler pahalı olduğu için her sene gübreleme yapamıyorsun mal sahibi olarak çok zor.” (K45)

Tarla sahiplerinden bir diğeri ise genel olarak yaşadıkları sorunları şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Bizim bölge kurak olduğu için buradan 15 km ötede Fırat akıy duriy gözüümüz bakiy duriy. Ağaçlarımız kuriy duriy. Mazot yüreğimizi yakıy. Traktörlerimizle tarlalarımızı süremez olduk. Ağaçlarımıza verdiğimiz emeği kısıtlar olduk. Toprağa emek vermek gücümüze gidiyor. Bir traktör günde 45 litre yapıyor 1000 TL mazot yakıyor. 40 derece sıcaklığın altında çalıştığımızda oluyor. Çocuk nasıl büyüyorsa fıstıkta öyle büyüyor. 15 yaşından sonra mahsul alık, 15 yıl mahsul almasız, bizden emek aliy. Bu bölgede fıstıktan başka gelir kaynağı azaldı. Yer altı suları çekilince hepsini fıstık yapmak mecburiyetinde kaldık. Şetilleri ⁴³³ yetiştirmekte zorlanık, Mazot gübre pahalı, büyük fıstıkların kazançları küçüklere gidiy.” (K32)

- TARSİM (Tarım Sigortaları) prim maliyetlerinin yüksek olması ve risk meydana geldiğinde, sigorta kapsamında koşulları sağlamanın zor olmasından dolayı sigorta havuzundan teminat alamamaları, tarla sahiplerinin belirttiği sorunlarından birisidir. Yaşadıkları söz konusu sıkıntıyı tarla sahiplerinden birisi şöyle dile getirmektedir.

“TARSİM’i sadece kredi kullanırken yaptırıyoruz. Tarsimin koşulları ziraatçiye yansıtılmıyor. Yatırdığın paralar ziraatçi zarar görse bile net yansıtılmadığı için koşulları ziraatçide bilinçsiz yapılıyor. Koşulun birisi uygunsuz düştüğü için para alamıyor. Burada bir rant dolanıyor.” (K41)

3.8.14. Kadın Emeği

Fıstık hasadında çalışan kadınların, iş yükünün çifte olması, hem tarlada ücret karşılığı çalışma hem de evde ev hizmetlerini yerine getirme

⁴³³ [Küçük ve yeni yetiştirilen, yeni mahsul vermeye başlayan fıstık ağaçları]

kadınların durumunu zorlaştırmaktadır. Özellikle kırsal alanda yaşayan kadınların sorumlulukları (iş yükleri) çok daha fazladır. İfade edilebilir ki ekmek yapımı, kerpiç yapıdaki evlerin çamurla(balçıkla) sıvanması, çocuk bakımı, bazı ailelerin yaşlı bakımı gibi bakım ihtiyaçlarını sağlama durumları dolayısıyla kadınlara farklı sorumluluklar yüklenmektedir. Bu durumu 17 yaşındaki bekar kadın mevsimlik tarım işçisi şu ifadeleriyle dile getirmektedir.

“Eve gidince iş filan oluyor kız çocuklarının okuldan başka bir yere gitmemesi lazım, evin işi de üstünde, evde kardeşime, kardeşim bakıyor.” (K10)

Suriyeli evli ve erkek tarım işçisi ise kadınların hem evde hem de tarlada çalıştığıyla ilgili şöyle demektedir.

“Bizim hanım bakıy (çocuklara) ben tek gidiy. Kadın için iş ağır. Hem tarlada çalışıy hem evde çalışıy.” (K7)

Kadınların yaşadığı sıkıntılardan birisi olan öğle molasında rahatça dinlenememelerini erkek tarım işçilerinden birisi şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Tuvalet problemi oluyor erkek gibi rahat uzanıp kalkamıyorlar ya büyük ablası bakar ya babaannesini bakar. Bazen de kendi kendilerini idare edecek yaşta oluyorlar.” (K1)

Kadınların yaşadıkları sıkıntılar arasında özel (regl) günlerinde rahatsızlanmaları ve tuvalet ihtiyacının karşılanması dile getirilmektedir. Nitekim bu durumlardan kaynaklı enfeksiyon problemleri görülebilmektedir. Çalışma koşullarının zorlayıcı olmasından dolayı kadın işçiler arasında bayılma, tansiyon yükselmesi, hamile ya da yeni doğum yapmış lohusa kadınların (bebeklerine zaman ayıramamaları) tarlalara gelmelerinden kaynaklı ana-çocuk sağlığının yeterince korunamaması dolayısıyla sağlık problemleri yaşanabilmektedir.

21 yaşındaki bekar kadın katılımcılardan birisi yaşadığı zorluğu şu ifadeleriyle belirtmektedir.

“Yabanda regl olmuşum karnım sancılandiy, Allahtan mal sahibi kadındı bana dedi sen fıstık kırma, çadır çekme, git semaveri yak çay demle diyip kolay iş yaptırmıştı hiç unutmam, Allah razı olsun.” (K13)

Bir diğer 52 yaşındaki evli ve çocuklu kadın mevsimlik tarım işçisi yaşadıkları sorunları şu sözleriyle anlatmaktadır;

“Her zaman kadınlar sorun yaşar. O kadar erkek işçi arasında lavaboya gidersen sıkıntı yaşarsın. Zorluk yaşar yaban işinde yeri geliy erkeğin yapamadığı işi kadınlar yapar durmaz, elimizden çamaşır yıkardık, makine yoktu, ocaklığa⁴³⁴ odun dökerik, ekmek yaparık. Temizlik, geri sabahtan işe gitcen diye yemek çıkınıni⁴³⁵ hazırlarsın. Bir bayanın işi her zaman zor. Her gün banyo yapmaya vaktimiz olmaz. Yorgun düşersin, gücün kalmaz yemek yemeye bile bazen bayanın eline geçmez aç yattığın gün bile olur. Hamileyken bağ kestim. Karpuz tarlasına da gittim. Yaşlı bakımım yoktu küçük olanları yanımda götürürdüm, büyüklerde benimle çalışırlardı. Küçüklerin karnını yabanda doyururdum arazide ağacın altına gölgede yatırırdım. Sırtımızda pamuk seyrelettim. Sırtımıza bağlardık sapı minder gibi yapardık çocuğu onun üstüne yatırırdık. Yüzüne tül bent örterdim öylece pamuk seyreletirdim.” (K2)

Fıstık tarlası sahiplerinin ifadelerine bakıldığında ise mevsimlik tarım işçilerinin belirttikleri durumlarla örtüşmektedir. Özellikle tarla sahibi kadınların da hem tarlada hem evde çalıştıkları ve iş yüklerinin zor olduğunu

⁴³⁴ [Kırsal alanlarda ekmek yapımı için ayrılan yer]

⁴³⁵ [Fıstık tarlasına götürülecek yemeklerin konulduğu yer, poşet]

belirttikleri görülmektedir. 57 yaşındaki 5 çocuk annesi tarla sahibinin ifadesi kadınların yaşadığı zorluğu gözler önüne sermektedir.

“Bu yıl boz fıstık toplamada gelen işçiler arasında kadınlardan birisi dikkatimi çekti, hamileydi. Hamileliğini saklıyordu götürmezler diye. Kadına kolay işler verdim. Kim hamile hamile gelmek ister ki hepsi naçarlıktan.” (K33)

3 çocuk annesi, eşi genç yaşta vefat etmiş tarla sahibi de yükümlülüğünün fazla olduğunu ve yaşadığı sıkıntıları şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Geri yemek derdine düşersin. İşçinin yemekliğini gece hazırlarım. Gündüz yabandayım. Yarına iş kalmasın diye gece bulaşıkları yıkardım. İşçi gelir ben 1-2 saat sonra eve gelirim. Bulaşıkları yıka geri yemek hazırla. İşçi bulamadığım çok oldu eşim yoktu. Yabanda işim çok kaldı, ertelendi hasatlarda yanık oldu, günü günü yaptıramadığım zamanlar. Elimizle ot yolduk, ağrı sızı hissettim ilaç içmeyi vuruldum yine gittim yapmak zorundaydım çünkü. Eziyetten burnum kanadı. Bu mal kolay meydana gelmedi yani.” (K36)

3.8.15. Çocuk Emeği

Fıstık hasadına katılan çocukların karşılaştıkları riskler arasında; engelli olma riski, traktörden, ağaçtan düşme, ağır kaldırmaktan dolayı bel, bilek rahatsızlığı, ellerde, ayaklarda burkulmalar ya da kırılmalar, yorgunluk, çalışma ortamı sıcak olduğu için güneşe karşı hassasiyet, gözlerde yanmalar, sulanmalar, vücudun özellikle de yüzlerin güneşten dolayı kızarması ve cilt yanıkları oluşması gösterilebilmektedir. Çocukların çalışma ortamında karşılaştıkları risklerle ilgili evli ve 4 çocuk annesi mevsimlik tarım işçisi şöyle demektedir;

“Burada eğitime devam ediyor. Çocuklarımın çalışmasını istemem hava sıcak ama hayat şartlarından maddi yönden dolayı

kız evladının ağır kaldırdığını düşün kim ister. Sakat olma riski, traktörden düşer, ağaçtan düşer, ağır kaldırmaktan bel rahatsızlığı, bilek rahatsızlığı. Kırılma olabilir, eli ayağı kırılabilir. Bu işi yapmalarını istemem okuması yetersiz olanların bir meslek sahibi olmasını isterim. Kız çocuklarını babaları okuldan erken alıyorlar eğitimi yok. Erken evleniyorlar küçük çocukların kucaklarında bebek.” (K14)

Bu risklere ek olarak ağır kaldırmaktan dolayı fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin yavaşlaması, gelişme çağında olan çocukların yetersiz ve sağlıklı beslenmeleri, arı, böcek, akrep, yılan gibi zararlı hayvanlar tarafından ısırılma ve zehirlenme tehlikesi sayılabilmektedir. Katılımcılardan birisi çalışma koşullarının ağır, zor ve yıpratıcı olmasından kaynaklı çocuklarının fiziksel gelişiminin sıkıntıya düştüğünü şöyle dile getirmektedir;

“Sürekli çadır çekmekten, eziyetten boyu çıkmadı. Teyzesinin çocukları şeherden gelirdi, üstleri başları tertemiz bide bizim uşakların⁴³⁶ hali.” (K2)

Katılımcıların ifadelerinden okul ve oyun yaşındaki çocukların, küçük yaşlarda tehlikeli işlerde yer aldıkları bu durumdan sağlıkları olumsuz etkilenirken psikolojik olarak zor duruma düştükleri vurgulanmaktadır. Lise eğitimine devam eden kadın mevsimlik tarım işçisi, çocuk işçiliğiyle ilgili şu ifadelere yer vermektedir.

“Var küçük çocukların buraya gelmesi haksızlık. Çadır kaldırırlar sıcakta. Bence çocukların oyun oynaması, eğitim alması gerekiy. Kendimle ilgili okuyup mesleğimi elime alıp, kimseye muhtaç olmamak. İstedğim yerleri gezebilmek. Küçük çocuklara bu fıstıkta filan çalışanlara yardımcı olmak.” (K10)

⁴³⁶ [Çocuklar]

Çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı kılan önemli bir bulgu, fıstık hasadında çalışan çocukların, hasat döneminin yaz tatiline denk gelmesi dolayısıyla eğitimlerinin aksamamasıdır. Literatürde özellikle gezici mevsimlik işçiliğe katılan çocukların eğitimlerini tamamlayamadıklarına yönelik bulgular ortaya koyan Kaya ve Özgülnar (2015), Karaman ve Yılmaz (2011), Akbıyık'ın (2011) ⁴³⁷ çalışmalardandır. Bu çalışmada ise çocukların ebeveynleri, çocuklarının mevsimlik işçilikte çalışmasını istememekte eğitimlerini tamamlayıp nitelikli, vasıf düzeyi yüksek, eğitim gerektiren çalışma alanlarında mesleklerini yapmalarını istemektedir. Evli bir kadın katılımcı ise çocuk işçiliğiyle ilgili şunları söylemektedir;

“Çocukların yaşına uygun değil ama mecbur çalışıyorlar. Derdime derman olsun diye 1-2 yomya fazla olsun diye çalışıyorlar ama yaşlarına uygun değil. Evet şükür ettiler -eğitimlerine devam ettiklerinden bahsediyor-. Fıstık hasadı yaz dönemine denk geliyor okul açılınca okul hayatına devam ettiler. Ağacın üstüne çıkıyorlar, düşüyorlar, bel ağrısı, yorgunluk, gözlerde sulanma, güneş alerjisi, fıstık sakızına gözleri dayanmadığı için gözleri sulanıyor (alerji), güneşten dolayı vücutlarında yanma oluyor, kızarıyorlar. İstemem, güzel makamda olsunlar isterim. Bizim yaşadıklarımızı çocuklarımız yaşamasınlar. Doktor, öğretmen olmalarını, vatana millete hayırlı bir evlat olmasını, geleceklerinin parlak olmasını isterim, hayalim buydu. Bizim gibi zorlukları çekmesinler yaşamasınlar.” (K2)

Çocukların eğitim döneminde okullarına devam edip yaz döneminde fıstık hasadında çalışması çocukların sosyalleşmelerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Oyun oynamaları, sosyal aktivitelere katılmaları, yeteneklerini keşfedip yetenekli alanlara yönlendirilip gerekli eğitimleri alması gibi eksiklikler yaratabilmektedir.

⁴³⁷ Kaya ve Özgülnar, a.g.e.; Karaman ve Yılmaz, a.g.e.; Akbıyık, a.g.e.

Aileler çocukların çalışmasını yaşlarına uygun olmadığı için istememekte ancak bir kişi çalıştığında kazanılan ücret yetersiz kaldığı için çocuk işgücüne de gereksinim duyulmaktadır. Bu yolla aileler günlük kazandıkları ücret miktarının arttığını belirtmektedir. Çocuğu ile çalışan bir babanın ifadesi dikkate değerdir;

“Evladımın çadır çektiğini görünce içim eziliy ne yapcan mecburluktan, evlat işte için dayanmiy.” (K1)

3.8.16. Covid-19 Dönemi Önlemleri

Covid-19 döneminde birçok çalışan işlerini evden yürütmesine rağmen üretim ve hasadın vazgeçilmez bir parçası olan mevsimlik tarım işçileri, çalışmak zorundaydılar ve pandemi döneminde sokağa çıkma yasağından muaf tutulmuşlardı.

48 yaşındaki 3 çocuk babası tarla sahiplerinden birisi, pandemi dönemindeki çalışma koşulları ile ilgili şunları söylemektedir;

“Önceki yıllardan hiçbir farkı yoktu. Araba dolu geliyorlardı millet çalışmak zorunda. Pandemiye eve kapanmış, para yok pul yok, mecbur çalışmak zorunda. Tarla sahibi de malını yabanda koyamaz.” (K45)

Covid-19 döneminde gerek elçi aracılığıyla gelen gerekse de elçisiz gelen işçilerin hepsi tarlalarda ya da pandemiye kalabalık ulaşım araçlarıyla taşınmakta olduklarını, maske, dezenfektan, ateş ölçümü gibi hususlarda denetim olmadığını, Covid-19 testi kontrolü (HES kodu aracılığıyla) yapılmadığını, işçiler ve tarla sahipleri belirtmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri, elçiler ve tarla sahipleri sağlıklarını korumak için kendi önlemlerini kendileri aldıklarını belirtmektedir. Alınan önlemler arasında; maske takılması (Covid-19 dönemi dışında da işçiler, yüzlerini ağız ve burunlarını kapatacak şekilde güneşten korumak amacıyla halk arasında eşarp, yağlık olarak da bilinen koruyucu ince tabakalı örtülerle sarılması), sabah kahvaltısı ve öğle yemeği esnasında aileler ya da bireysel çalışanlar toplu

bir şekilde değilde gruplar halinde oturduklarını belirtilmektedir. Aynı zamanda Covid-19 dönemi öncesinde kullanılmayan pet bardak, tabak, çatal, bıçak gibi tek kullanımlık ürünlerin kullanımının yaygınlaşması gibi önlemler alınmıştır. Bir diğer genç bir erkek mevsimlik tarım işçisi ise şöyle demektedir;

“Covid döneminde olmadı. Sadece aile aile yemek yenildi, ayrı bardaklardan su içtiler. Maskeye zaten gerek duymuyoruz açık havada çalıştığımız için yüzümüzü yağlık⁴³⁸ sarıyoruz. Yabanda herkes ayet⁴³⁹ oluyor. Denetim olmadı Barak Ovası çok geniş bir yer olduğu için denetime gerek duyulmuyor kendi isteğimizle önlemimizi alıyoruz. Tarla zaten sıcak olduğu için kendi önlemimizi almamız yeterli.” (K6)

Diğer taraftan çalışma koşullarından dolayı sosyal mesafeye uyulmasının çok zor olması ve sosyal mesafeye gerek ulaşım süresi içerisinde gerekse çalışma süresi içinde uyulmadığı, el hijyenini sağlamak amacıyla dezenfektan ve sabun kullanımının yok denecek kadar az olduğu ve bu duruma yönelik imkân olmadığı, mevsimlik tarım işçilerinin ve tarla sahiplerinin ifadelerinden çıkarılabilmektedir. Evli bir erkek tarla sahiplerinden bir diğeri bu durumla ilgili şunları söylemektedir;

“Yaban ortamı steril bir ortam değil arazi ortamı, musluk yok, lavabo yok, o kadar da hijyenik bir ortam yok yabanda. Çünkü işçi sayısı kalabalık, el hijyenini sağlayacak ortam yok. Eldiven kullanıyorlar. Fıstık sakızının gitmesi için su ile zeytinyağı ile elini yıkarsın.” (K38)

Elçilerden birisi ise; ulaşım süresi içerisinde işçilerden maske takılmasını istediğı ve arabasında maske bulundurma gibi önlemler aldığından

⁴³⁸ [Eşarp]

⁴³⁹ [Kadın]

bahsetmektedir. 47 yaşındaki erkek elçilerden birisinin ifadesi bu bulguyu desteklemektedir;

“Virüs zamanında maskesiz bindirmiyordum. Arabaya bir kutu maske alırdım. Maske olarak tedbirimizi aldık. Araba kapalı alan olduğu için maskesiz bindirmezdik.” (K27)

Covid-19 döneminde alınan önlemlerle ilgili mevsimlik tarım işçilerinin ve tarla sahiplerinin ifadeleri birbirini destekler niteliktedir ve belirtilen ifadeler birbiri ile örtüşmektedir. 47 yaşındaki evli bir kadın tarla sahibi alınan önlemlerle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

“Covid döneminde herkes birbirinden korktu, işçiler maskeli geldi. Bardaklar malzemeler değişik verildi. Önceden bir bardağı çok kişi içerdi. Sonra ayrı ayrı verildi. İşçileri, tarlaya ayrı ayrı götürme şansım yok. Ama herkes maske kullandı.” (K40)

3.8.17. Tarım Aracısının Sorumlulukları

Tarım araçlarının (elçilerin), hasat zamanında hangi sorumluluklarının olduğuna aşağıda maddeler halinde değinilmiştir.

- Tarım aracısının (elçinin) öncelikle bir işçi grubu olmaktadır. Elçi aracılığıyla çalışan işçilere, iş bulmakta ve hangi tarla sahibine kaç işçinin gideceği ile ilgili dağılımı yapmaktadır.
- Mevsimlik tarım işçilerini, işverenlerle buluşturmaktadır ve mevsimlik tarım işçileri adına işverenlerle ücret konusunda anlaşma sağlamak ve kendisine bağlı olan işçilerin ücretlerini ödemektedir.
- İşçilerin uyum içerisinde çalışmalarını sağlamak ve işverenlerin haksızlıklarına karşı işçileri korumaktadır. Örneğin tarla sahibi işçilere *“bu tarlayı bitirin evinize gidin”* şeklinde söylemde bulunmuştur işçiler arasında bu durum *“biz bu tarlayı kabala aldık ama bak bizi başka tarlaya götürüyor”*. İşçiler tarlayı öğlen 12:00 den önce bitirdiklerinde tarla sahibi sözünde durmamış işçileri başka tarlaya götürmüştür. Alan araştırması sırasında araştırmacı da bu duruma şahit olmuştur. İşçiler

“şu an başımızda elçimiz olsa böyle yapamazdı” diyerek sitemlerini dile getirmişlerdir.

- İşçilerin çalışma yerlerine ulaşımını sağlamak, araçların sorumluluklarından bir diğeridir. İşçiler genellikle ilçelerden minibüs, dolmuş gibi ulaşım araçlarıyla çalışma yerlerine gelmektedir. Mesela Şahinbey ilçesinden Nizip ilçesine, Nizip’ten Karkamış’ın mahallelerine (köylerine) sabah saatlerinde mevsimlik tarım işçilerini taşıyan birçok minibüs gelmekte ve işçiler elçinin yaptığı gruplar halinde hangi tarla sahibinin fıstığına gidilecekse o tarla sahibinin römorklarına binmektedir. Öğleden sonra saat 16.30-17.30 arası işçiler belli bir yerde toplanmakta ve tekrar römorklardan inerek elçilerin dolmuşlarına binip evlerine doğru yolculuk etmektedir. Elçiler, elçilik payı haricinde getirdikleri her bir işçiden ulaşım gideri adı altında günlük ücretlerinden belli bir kesinti de yapmaktadır.
- İşçilerin çalışma süresi içerisinde işlerin işleyişinden, işlerin yapım aşamalarından, molaların düzenli verilmesinden, çok ağır kaldırmamalarından elçiler sorumlu olmaktadır. İşin olması gerektiği gibi yapılması için elçiler, getirdikleri işçileri uyarmaktadır. Genelde elçi aracılığıyla gelenler komutları işverenden değilde elçilerden almaktadır. İş düzeninin sağlanmasından elçiler sorumlu olmaktadır. Bu konuya işçiler “Biz emri elçiden alırik mal sahibinden almak” ifadeleriyle değinmektedir.
- Katılımcılardan birisi işçinin hakkını elçilerin koruması gerektiğinden bahsederken yine aynı mevsimlik tarım işçisi durumun öyle olmadığını şu sözleriyle ifade etmektedir;

“Can güvenliğinin sağlanması, işçinin hakkını hiç de korumaz.
Elçi, işverenlerle birlikte bize de kızar.” (K9)

Araştırmaya katılan evli, 3 çocuk babası erkek elçilerden biri yaptığı işi şu sözlerle anlatmaktadır;

“İşçileri getirip götürüyorum. Aynı mahallede oturduğumuz için. Bazı işçilerle akrabalık var, bazılarında yok. 50 kişi getirim, komşularda var. Sabahları arabayla alıp getiririm geri de evine götürüm. %90’ı aynı kişiler. Suriyeli yok, hepsi bizim taraf Türk bizim hemşeriler, Urfalıyık hepsi Urfalılar. Sözlü olarak anlaşıyoruz. Telefonla ya da birbirimizin evine gidip gelir anlaşırık. İşçiler beni bilir, mal sahibini bilmez. İşverenin bir sorunu olursa benle olur. Öyle bir avans harçlık şimdi kalmadı isteyen de yok. İhtiyacımız olursa isterik. İş konusunda sıkıntı yaşıyoruz. İş çok oluyor işçi çıkaramıyoruz. Bazen iş biter işçileri dağıtmada, iş bulmada sıkıntı yaşarız. Ücretten hepsini işverenle konuşuyor. Araba parası da oluyor yüzdelik payımı alıyorum. Gerisini işçilere veriyorum. 200 TL üzerinden %10 misalen kendime alıyorum. %10 benim veriyorum. 40 milyon -TL’yi kastediyor- nakliye parası geri kalan işçilere veriyorum.” (K29)

3.8.18. Tarla Sahibinin Sorumlulukları

Fıstık tarlası sahibinin hasat zamanında sorumluluklarına değinildiğinde karşımıza aşağıdaki sorumlulukları çıkmaktadır.

- İşçilerin günlük su (bazı zamanlarda soğuk su/buzlu su) ihtiyacını temin etmek, tarla sahibinin temel sorumlulukları arasında belirtilmektedir. Ancak işçiler sıcak hava koşullarında çalıştıkları için buzlarını kendileri götürmektedir.
- Fıstık kırılması zamanında ihtiyaç duyulan çadır, çuval, fıstık tablaları, üç ayak olarak adlandırılan merdiven, küçük kapların teminini sağlamak bir diğer sorumluluğudur.
- Tarla sahibinin sorumluluklarından birisi, işin yapılması noktasında işçilerin başında durmak ve işçileri yönlendirmektir.
- İşçiler arasında bazı işçilerin su termoslarına fıstık doldurmaları gibi hırsızlık olayları yaşanabilmektedir. Bu gibi durumlarla karşılaşmamak adına gerekli önlemleri almak, tarla sahibinin sorumluluğundadır.
- İşverenler, işçilerin günlük yemek ihtiyacını karşılamamaktadır bir başka ifadeyle işçiler, sabah kahvaltısı ve öğle yemeklerini kendileri

getirmektedir. Sadece bazı tarla sahipleri kendi işinde fıstığın kırıldığı son gün işçilere öğle yemeği verebilmektedir tabii ki bu durum tarla sahibinin inisiyatifine kalmıştır. Tarla sahibinin son gün öğle yemeği vermesi durumunda işçilerin son çalışma günü ücretlerinde değişiklik olmamaktadır. Bu bulguyla ilgili benzer bir konuya Baş ve Ciğerci-Ulukan'ın⁴⁴⁰ (2020) çalışmasında, işçilerin günlük yevmiye miktarları arasında işverenlerin yemek verip vermemesine göre farklılıklar olduğuna değinilmektedir. Ancak günümüzde fıstık hasadında çalışan işçiler için böyle bir durum söz konusu değildir.

- İşveren tarafından güneşten korunmak amacıyla şapka, fıstık sakızının(reçinesi) ellere yapışmaması amacıyla eldiven temin edilmemektedir. İşçiler bu gibi ihtiyaçlarını da kendileri karşılamaktadır. Çalışmayı farklı kılan bulgulardan birisi de bu durumdur. Literatürde örneğin Sülukoğlu ve Kılıç'ın⁴⁴¹ (2016) çalışmasında, Karadeniz Bölgesi'nde fındık işçiliğinde, bu gibi ekipmanların işverenler tarafından karşılandığı görülebilmektedir.

Tarla sahibinin sorumluluklarıyla ilgili erkek mevsimlik tarım işçilerinden birisi şunlara değinmektedir;

“Hiçbir sorumluluk yok, yemek yok, eldiven yok, su getiriyor buz bile yok, hâlbuki işçiye yemek verse malının zekâtı. Yemek değil de ücretin üstüne 15 TL bişey koysa karşı da sevinir -işçiden bahsediyor-.” (K1)

Tarla sahiplerinin fıstık toplanılmasında sorumluluklarıyla ilgili kendi görüşlerine bakıldığında, mevsimlik tarım işçilerinin belirttikleriyle örtüşmektedir. 4 çocuk annesi, evli ve 31 yaşındaki kadın tarla sahiplerinden birisi sorumluluklarını şu ifadeleriyle söylemektedir.

⁴⁴⁰ Baş ve Ciğerci-Ulukan, **a.g.e.**

⁴⁴¹ Sülukoğlu ve Kılıç, **a.g.e.**

“Çayını, soğuk suyunu, iş bitiminden sonra bir gün yemek veriyoruz. Ama günlük olarak yemeklerini kendileri getiriyorlar.”
(K35)

Bir diğer 57 yaşındaki 5 çocuk annesi kadın tarla sahibi ise çalışma süresinde, işçilerin başında durduklarını şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Halimiz yok ama gidip mecbur işçilerin üstünde duruk. Yoksa baş edemezsin faallerle.” (K33)

3.8.19. Ücrette ve İşçi Sayısında Değişme

Ücret miktarında gerçekleşen değişikliğe bakıldığında, birçok farklı kalemlerde maliyetlerin ve fiyatların artmasından, hayat pahalılığından dolayı ücret düzeyinde özellikle de 2022 yılı hasat döneminde ciddi bir yükselme gözlenmiştir. 2021 yılı hasat döneminde günlük yevmiye miktarının 110-150 TL arasında olduğu ve 2022 yılı için yaklaşık %95-%100'lük bir değişim olduğu ve ücretlerin 200-250 TL arasında değiştiği mevsimlik tarım işçilerinin ifadelerinden çıkarılabilmektedir. Bu durumu kadın katılımcılardan birisi şöyle anlatmaktadır;

“Herşeyin fiyatı iki üç katı olduğundan dolayı işçi amelelik arttı geçim sağlamak için. Bir evden bir adam çalışıyordu. Şimdi bir evden 10 adam çalışıyor geçimi zor sağlıyor. Bu sene ücret konusunda fark var geçtiğimiz yıl 130-150 TL bu yıl fark var 200 TL enflasyon yukarı, hayat pahalılığından dolayı yomyaya⁴⁴² fark oldu.” (K2)

Son yıllarda işçi sayılarında meydana gelen değişiklikler yorumlandığında ise Suriyeli işçilerden birisi Suriyeli işçilerin farklı ülkelere gittiğini ve işçi bulunmasında sıkıntı yaşandığını belirtmektedir. Suriyeli

⁴⁴² [Yevmiye]

işçilerde, şehire gitmek istemekte ve asgari ücret düzeyinde ücretle çalışmak istemektedir. Bu durumu Suriyeli sığınmacı şu sözleriyle ifade etmektedir;

“Her sene 30-35 kâğıt artıyor. Azaldı işçiler, işçiler kolay kolay bulunmuyor. Bizimkiler Almanya’ya gidiyorlar.” (K4)

Yerli işçiler ise Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle fıstık toplama işinde çalışan yerli işçilerin sayısında bir azalma meydana geldiğini, günlük yevmiyelerinin ise Suriyeli işçilerden dolayı düşük olduğunu, Suriyeli işçilerin olmaması durumunda günlük ücretlerinin daha yüksek olabileceğini belirtmektedir. Erkek mevsimlik tarım işçilerinden birisi şöyle söylemektedir;

“Hayat pahalılığından dolayı farklılık oldu. 220 TL oldu. Geçen yıl 110 TL idi. Suriyelinin gelmesi kirayı artırdı. İşçi sayısı çoğaldı. Biz Türklere iş azaldı. Bizim ücretimiz 400 TL’yi bulurdu. İşçi çoğaldığı için ücretler azaldı.” (K15)

Yerli işçilerin sayılarında meydana gelen azalmaların nedenlerini tarla sahipleri; büyükşehir ya da il/ilçe merkezlerine taşınıp, çocuklarının ortaöğretime ve üniversiteye devam edip eğitimlerini tamamlamaları, eğitimi düşük düzeyde olan, başarısız olan özellikle de erkek çocuklarının sanayi sitelerine gönderilip meslek öğrenebilmeleri, daha kolay iş olarak nitelendirdikleri, gelir devamlılığı olan, sosyal güvenliklerinin olduğu, mevsimlik değil de tam zamanlı işlerde çalışmaları gösterilmektedir. 62 yaşındaki kadın tarla sahibinin ifadesine yer verildiğinde şöyle demektedir.

“Şimdi Türklere daha kolay işleri tercih ediyorlar. Şehere gidiyor fabrikada çalışmayı tercih ediyorlar. Suriyeliler köyde sigorta yapma imkânı olmadığı için performansları güzel Suriyeli işçilere erişim kolay.” (K34)

Bir diğ er evli bir kadın tarla sahibi ise yerli iş çilerin zaman içerisinde azaldığını ve şehirde çalışmayı tercih ettiklerini şu ifadeleriyle değinmektedir;

“Suriyelilerin buraya geldiği ve k y m zdeki kişiler büyükşehirde çalıştıkları için. K y m deki iş çiler olsa Suriyeli iş çi  alıştırmazdım. Mecbur çalıştırıyoruz. Çocuklarını okutmak için, sigortaları olmadığı için, k y de durmadıkları için sigorta olmaması, yeterli maaş olmadığı için eğitim olmadığı için yerliler şehirlere gidiyorlar bu yüzden Suriyeli  alıştırıyorum.” (K35)

Benzer ifadeler tarla sahipleri tarafından da dile getirilmektedir. Tarla sahipleri Suriyeli iş çilerin olmaması durumunda, yerli iş çilerin daha yüksek fiyatlara  alışabilece ini söylemektedir. 58 yaşındaki evli ve çocuklu erkek tarla sahibi ise;

“Suriyeli iş çiler biraz ucuzlar. Yerliler  alışmıy fiyat da yüksek. Suriyeliler iyi çalışıy ucuz  alışıy. Millet niye eletiy gendilerini.” (K31)

Bir diğ er erkek bir tarla sahibi ise Suriyeli iş çilerin olmaması durumunda yerli iş çilerin daha yüksek ücret isteyebilecekleriyle ilgili şunları söylemektedir;

“Daha önceden hep yerli iş çiler oluyordu. Suriye’deki olaylardan sonra bunlar çıktı bunlar Türkiye’den gitse iş çi bulamayız. Bulsak bile iki katına çalışırlar.” (K38)

Bir diğ er katılımcı ise Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle iş çi sayısının yükseldiğini şu sözleriyle ifade etmektedir;

“İşçi sayısı yükseldi Suriyeliler geldi yükseldi.” (K11)

İşçi sayılarında gözlenen değişim, cinsiyet özelinde değerlendirildiğinde; fıstık işçiliğine gelen erkek sayısının zaman içerisinde azaldığı buna karşın kadın ve çocuk sayısında artış olduğu ifade edilmektedir. Kadın katılımcılardan birisi;

“Kadınlar hep eziliyor dayak yiyen kadınlar içki içen bazı kocalar, çalışmıyor gün kazanıp gün yiyenler. Çoluğu çocuğu eşi çalışıpta, eşi yallos gibi yatan adamlar var. Kocam oturiy diyi Oğuzeli’nde bütün avratlar çalışıy diyi.” (K14)

Aynı şekilde erkek elçilerden birisi de fıstık toplama işine götürdüğü işçileri cinsiyet özelinde ayırdığında, kadın işçilerin sayısının fazlalığına dikkat çekmektedir. Elçinin ifadesine yer verildiğinde;

“Benim işçilerin çalıştırdığım işçilerin %90 bayan ve kız, erkekler çok yok erkekler çalışıyorlar. Bugün 35 kişi getirdim 33’ü kız. Kimi fabrikada kimi dışarıda -erkeklerden bahsediyor-. Genç kızların kimi okula gitmediği için geliyorlar.” (K27)

Bu çalışma, alanda zaman içerisinde gerçekleşen değişikliği de gözler önüne sermektedir. Suriyeli işçilerin, yörede ağırlık kazanmasından önce fıstık hasadının yerli işçiler tarafından yapıldığı zamanla bu durumun değiştiği ve Suriyeli işçilerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Şimdi ise Suriyeli işçilerin sayısında da azalma olduğu belirtilmektedir. Bir diğer önemli değişiklik ve bulgu ise, çalışan erkek sayısının azalmasına karşın kadın ve çocuk sayısının artmasıdır.

3.8.20. Gelecek Yıl Aynı İş Yapma İstekliliği

Araştırmaya katılanlar arasında sadece iki kişi bir sonraki yıl fıstık toplama işine, yaşının ilerlemesinden (55 yaş üzeri), sağlık problemlerinden, evlendikten sonra gitmediğini ve boşanıp ailesinin evine gelmesinden dolayı gitmeyeceğini, sadece ev işleri ile ilgilenmek istediğini belirtmektedir. Mevsimlik işçilerden birisi;

“Çok gittim kızım çok. Yaşlandım (62 yaş) halim yok hastayım gitmiyorum.” (K11)

Araştırmaya katılanlar arasında bir kişinin çekimser davrandığı *“Senenin sahibi Allah”* ifadesiyle durumunun belirsiz olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın evli Suriyeli bir işçi, şehirde çalışmayı düşünmekte fakat bu durumunun gerçekleşmemesi halinde bir sonraki yıl tekrar gelebileceğini şu sözleriyle anlatmaktadır.

“Şeherde çalışmayı düşünim. Ben zaten fayansçıyım. Fayans işine girmeyi düşünim. Yine gelmek isterim. Mesela burda geldim, çüt sürim. Fıstık toplım, işimi sevim.” (K7)

Diğer araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçileri ise gelmek istemediklerini ancak mecburiyetten dolayı geleceklerini ifade etmişlerdir. Özellikle eğitimi devam eden öğrenciler eğitim giderlerini karşılamak için yine mecburiyetten dolayı gelebileceklerini ifade etmektedir. Genç yaşta olan kişilerin, mevsimlik işçilikte çalışmak istememelerine yönelik bulgulara Aydoğan’ın⁴⁴³ (2019), Şanlıurfa’da gerçekleştirdiği çalışmanın bulguları örnek olarak verilebilir şöyle ki bekar ve genç yaş grubunda olan, ortaokul ve lise mezunu kadınların tarım işçiliğinden en fazla memnuniyetsiz olanlar olup, sosyal güvenliği olan bir işte çalışmak istemektedir. İfade edilebilir ki hem fıstık hasadında çalışan genç işçiler hem de literatürde mevsimlik işçilerle ilgili çalışmalardan bazılarında gençlerin, söz konusu işi yapmak istemedikleri açıkça görülmektedir.

⁴⁴³ Aydoğan, a.g.e.

Bekar bir kadın tarım işçisi, eğitim masraflarını karşılama amacıyla mecburiyetten geleceğini şu ifadeleriyle anlatmaktadır;

“Çalışmak istemezdim, kendimi geliştirmeye bakardım. Gelmek istemem ama eğitim veya kendi ihtiyaçlarım için gelirim. Şu an için mecburluktan geliyorum.” (K10)

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye’de farklı bölgeler itibariyle çok çeşitli tarımsal ürünlerin üretilmesinde coğrafi koşullar yanında iklim özelliklerinin de önemli etkileri olmaktadır. Bu çerçevede tarımsal üretimin gerçekleştirilmesinde ekipmanlar yanında işgücüne de gereksinim duyulmaktadır. Belirtilebilir ki yılın çeşitli aylarında tarımsal işgücü, ekim, dikim, yetiştirme ve hasat gibi üretim aşamalarında yer almaktadır. Tarım sektöründe yıl boyunca çalışan işçilere rastlanıldığı gibi belli mevsimlerde işçilik yapan kişiler de bulunmaktadır. Farklı iller itibariyle, tarımsal işgücü içerisinde mevsimlik tarım işçilerinin çoğunlukta olduğu bilinmektedir. Mevsimlik tarım işçileri, yaptıkları işin niteliği gereği zorlu yaşam ve çalışma koşullarında hayatlarını idame ettirmeye çalışmakta ve çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarından kaynaklı sorunları arasında gösterilen barınma sorunu beraberinde sağlık ve hijyen sorununu da getirmektedir. Özellikle çadır yerleşim alanlarında kalan işçiler, altyapının olmaması dolayısıyla sıkıntılar yaşamakta, çalışma gücünü yeniden kazanabilmek için yeteri kadar dinlenemeden bir sonraki gün çalışması dolayısıyla psikolojik olarak etkilenmekte ve birtakım ağrılar dolayısıyla kendini mutsuz hissetmektedir. Böcek, yılan, akrep gibi zararlı hayvanlara karşı savunmasız olan çadırlar, özellikle çocukların ve diğer aile bireylerinin hayatlarını tehlikeye sokmaktadır. Diğer taraftan kadınlar, ana-çocuk sağlığı açısından hijyen problemleri yaşamaktadır. Çocukların da gezici tarım işçiliğine aylarca katılması göz önünde bulundurulduğunda, eğitimleri yarıda kesilebilmekte, küçük vücutları sağlıklı büyümekte ve kısır döngüye hapsolmektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinde kadın olmak çok daha zor olabilmekte ve hem tarlada çalışan hem ev içi hizmetleri yerine getirmeye çalışan kadın, çifte iş yükü altında ezilebilmektedir.

Kazandıkları ücretlerden biriktirebilmek amacıyla genelde beraberinde getirdikleri yiyecekleri tüketme eğiliminde olan, yeterli ve dengeli beslenemeyen mevsimlik tarım işçilerinin bağışıklık sistemleri zayıflayabilmektedir. Bir diğer sorunları ise bazen medyaya da yansıyan, ölümlü ya da yaralanmalı kazaların olduğu, güvenli ve ulaşım elverişli olmayan ya da çok kalabalık olan ulaşım

araçlarıyla gerçekleşen seyahatlerdir. Hem gezici işçilerin çıkış ilinden varış iline kadar hem de çalışma alanına/tarlaya/bahçeye kadar ulaşım araçlarının güvensiz olması önemli bir problemdir.

Diğer taraftan mevsimlik tarım işçileri, çalışma koşullarından kaynaklı sorunlarla da karşılaşmaktadır. Çalışma sürelerinin uzunluğu, ücretlerin düşük ve yetersiz olması ve ücrete ilişkin diğer sorunlar, kayıt dışı çalışma sorununun diğer sorunlara zemin oluşturması, sosyal güvencesizlik, iş güvenliğinin yeteri kadar sağlanamaması, sosyal dışlanma, ayrımcılık, sosyal uyum problemi, eğitim ve yoksulluk sorunlarıdır.

Literatürde Türkiye'nin çeşitli yerlerinde farklı ürünlerin (çay, fındık, narenciye, kayısı, pamuk, çeşitli meyve ve sebzeler) üretim ve hasat süreçlerine katılan mevsimlik tarım işçilerini konu alan çok çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen Gaziantep'te fıstık hasadına katılan mevsimlik tarım işçilerini konu alan çalışmaların olmaması konuya değinmeyi önemli hale getirmektedir. Bu kapsamda literatürdeki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin özellikle de Gaziantep'in önemli bir ürünü olan fıstığın, üretim ve hasat sürecinde işgücüne ihtiyaç duyulmakta ve ciddi bir kesim bu alanda çalışmaktadır.

Gaziantep'te fıstık hasadında yer alan mevsimlik tarım işçilerinin, yaşam ve çalışma hayatlarını görünür kılmayı amaçlayan bu çalışma kapsamında, gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin çalışma nedenleri arasında yoksulluk, aile ekonomisine katkı sağlama, çocukların eğitim giderlerini karşılama tespit edilmiştir. Buna karşın tarla sahiplerinin fıstık hasadında, işçi çalıştırmalarının gerisinde yatan temel nedenin aile üyelerinin yetersiz olması yanında hasadın belli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmesinden kaynaklanmasıdır.

Antep fıstığı hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri ile gerçekleştirilen saha çalışması sonucunda bazı önemli bulgular ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmanın önemli bulgularından birisi olarak alanda zaman içerisinde gerçekleşen değişimler gösterilmektedir. Öncelikle Antep fıstığı hasadının gerçekleştirilmesinde, Adıyaman, Şanlıurfa, Kahramanmaraş ve Malatya gibi illerden gezici olarak gelen mevsimlik tarım işçileri rol oynarken söz konusu işçilerin yörede çadır yerleşimlerinde kalarak fıstık hasadına katıldıkları belirlenmiştir. Daha

sonra ise özellikle Suriye iç savaşının yaşanmasının ardından 2012’li yıllardan sonra sınır ili olan Gaziantep’te Suriyeli sığınmacıların sayısının artmasından sonra farklı illerden işçi gelmediği ve Suriyeli işçilerin fıstık işçiliğine yöneldiği görülmüştür. Günümüzde ise Suriyeli işçilerin farklı şehirlere yönelmesi ve ayrıca düzenli işleri tercih etmeleri dolayısıyla Suriyeli işçiler sayısal olarak önemli ölçüde azalmıştır. Aynı zamanda aynı ilin farklı ilçelerinden gününbirlik gelen geçici işçiler tarafından fıstık hasadının yapıldığı bilinmektedir.

Bu çerçevede belirtilebilir ki çalışmayı literatürdeki çalışmalardan farklı kılan, Antep fıstığı hasadında artık gezici işçilerin yer almadığı hasadın geçici işçiler tarafından yapıldığına yönelik bulgusu alandaki değişimide göstermektedir. Fıstık hasadına katılan işçiler, mevsimlik olarak göç etmemektedir. Bu bağlamda yöredeki ürünün niteliği ve mevsimsel oluşu nedeniyle geçici işçiler çalışmaktadır. Bu durumda mevsimlik tarım işçileri gezici olarak çalışmadıkları için gittikleri yerlerde barınma sorunuyla karşılaşmamaları olumlu görünmesine rağmen geçici olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin de kaldıkları evler zorlayıcı koşullara sahiptir.

Alanda görülen önemli değişimlerden birisi ise mevsimlik işçilik yapan erkek sayısının görece azalmasına karşın kadın ve çocuk sayısının artmasıdır. Bu durumun nedeni olarak erkeklerin şehirlerde tam zamanlı, sigortalı ve asgari ücret verilen işleri tercih etmeleri gösterilmektedir. Diğer yandan kadınların ve çocukların aile ekonomisine katkı sağlama amacıyla mevsimlik işçilikte yer aldıkları görülmüştür.

Çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan bulgulardan bir diğeri ise fıstık hasadında mevsimlik işçilik yapan öğrencilerin, gezici olarak çalışmamaları dolayısıyla eğitimlerini aksatmadıkları görülmüştür. Kısacası fıstık hasadına gelen çocukların eğitimlerini bırakmadıkları ve hatta eğitimlerine devam edebilmek için mevsimlik işçiliğe gelmeleri önemlidir.

Ücret düzeyleri açısından kadın, erkek ve çocuk ya da yerli işçi-göçmen (yabancı) işçi ücretleri arasında da farklılık olmaması çalışmayı, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı kılan bir diğer bulgudur. İşçi ücretleri arasında farklılık olmaması hasat döneminde işgücüne yoğun gereksinim duyulmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda yörede fıstığın ekonomik değerinin görece iyi olması sebebiyle ürüne karşı gerçekleşen hırsızlık ve gasp durumlarından etkilenmemek için ücret farklılığı bulunmamaktadır. Özetle çalışmanın yukarıda

değınilen önemli bulguları, fıstık hasadına katılan geçici mevsimlik işçilerinin farklı karakteristik özellikler sergilediklerini göstermektedir.

Mevsimlik tarım işçilerine karşı işverenin/tarla sahiplerinin üstlendikleri sorumluluk noktasında da literatürdeki diğer çalışmalardan farklılıklar bulunmaktadır. Literatürde işverenlerin eldiven, şapka gibi koruyucu malzemeler yanında öğle yemeğı verdiğıne yönelik bulgular görülürken, fıstık tarlası sahiplerinin bu gibi sorumlulukları bulunmamaktadır. Fıstık tarlası sahiplerinin sorumluluğı yalnızca işçilerin günlük içme su ihtiyacını temin etme ve işin işleyişini sağlamaktır.

Antep fıstığı hasadında çalışan işçilerin gezici değil geçici nitelikte olması ve benzer yörenin insanı olmasından dolayı ciddi bir ayrımcılık ve sosyal dışlanma durumu ile karşılaşılması da araştırmayı önemli kılmaktadır. Diğer yandan literatürde gezici mevsimlik tarım işçilerinin, farklı yörenin insanı olmalarından ve etnik kökenden dolayı sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür.

Çalışma sonucunda il ya da ilçe merkezlerinden gelen işçilerin ağırlıklı olarak tarım aracısıyla geldiğı görülmüştür. Tarım araçları, işçilerle tarla sahiplerini buluşturan simsarlardır. Aracılar işin işleyiş noktasında işçilerin başında durmakta, onları yönlendirmekte ve kontrol etmektedir. Tarla sahipleri ise fıstığın kırılması ve toplanması noktasında işçilerin verimli ve dikkatli çalışmasından sorumludur. Fıstık ağaçlarının yetişmesi yıllar sürdüğü için yöre halkı, fıstık ağaçlarına özen göstermektedir ve işçilerden de özenli davranmalarını istemektedir. Yine söz konusu ürünün görece ekonomik değeri artmasından dolayı hırsızlık ve gasp olaylarına karşı tarla sahipleri bekçi tutabilmektedir.

Alan araştırması sonucunda işçilerin karşılaştıkları sorunlar arasında; ulaşımın güvenli olmaması, çalışma sürelerinin uzunluğu, haftalık dinlenme süresinin olmaması, yeteri kadar dinlenememe, çalışma koşullarının özellikle de havanın sıcak olması karşısında daha da zorlaşması, ağır kaldırma, ağaçtan düşme, zehirli ve tehlikeli hayvanlar tarafından ısırılma gibi işin tehlikeleri sayılabilmektedir.

Sıcak yanığı/çarpması, tansiyon yükselmesi, baygınlık, nefes darlığı, kadın hijyeninin sağlanamaması gibi sağlık problemleri yanında yetersiz ve sağlıksız beslenme, tarlalara getirilen içme sularının sağlıksız olabilmesi, evlerin fiziki koşullarının yetersizliğı işçilerin diğer sorunları arasındadır. İşçi ücretlerinin günün ekonomik koşulları karşısında yetersiz kalması, ücretten duyulan memnuniyetsizlik,

tarla sahipleri ile ücret konusunda yaşanan sıkıntılar yanında fıstık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvencelerinin olmaması, işverenlerin ya da tarım aracılarının psikolojik olarak işçileri yıpratması, kadın işçiliği ve çocuk işçiliği, sınırlı da olsa ayrımcılık ve sosyal dışlanma, işe duyulan memnuniyetsizlik, sosyal ve kültürel hayatın olmaması işçilerin diğer sorun yaşadıkları konulardır.

Aracılar ise işçi sayısının ya da işin fazla olması karşısında işçilerin dağıtılmasında sıkıntı yaşamaktadır. Aynı zamanda getirdiği işçilerin verimsiz ve özensiz çalışmaları durumunda tarla sahipleri ile sözlü tartışmalar yaşanabilmektedir. Buna karşın tarla sahipleri ise bazı işçilerin ahlaki davranışlarının uygun olmaması yani fıstık kırılması esnasında arazilerden fıstık hırsızlığı, işçiyle tarla sahibi arasında anlaşmazlık yaşanmasına yol açmaktadır.

Yukarıda gerçekleştirilen alan araştırması sonucunda bulgular, literatürdeki çalışma bulgularıyla karşılaştırılmıştır ve fıstık toplamada çalışan işçilerin sorunlarına yer verilmiştir. Bunun yanında Antep fıstığı ürünün geliştirilmesi, veriminin artırılması, farklı ülkelere ihraç edilmesi gibi söz konusu ürünle ilgili çalışmalar gerçekleştirilirken üretimde önem arz eden mevsimlik tarım işçilerinin, emeklerinin görülmemesi, ilgili kuruluşların gündemine gelmemesi ve yasal düzenlemelere konu olmaması önemli bir eksiklik olarak düşünülmektedir. Bu noktada önem arz eder ki Antep fıstığı hasadına katılan mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının görülmesi ve işçilerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözümlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Alan araştırması sırasında işçiler, önceki yıllarda da yerel haber ekiplerinin fıstık tarlasına geldiklerini özellikle de kadınlarla ve çocuklarla röportaj yaptıklarını belirtmişlerdir ancak bir çözüm önerisi bulunmadığı ya da iyileştirmelerin yapılmadığı işçiler tarafından dile getirilmiştir. Aynı zamanda ürünün yıllar itibarıyla ekonomik değerinin, üretim ve tüketim hacminin artmasına karşın mevsimlik tarım işçi ücretlerinin, arzu edilen düzeyde olmaması sorununa da değinilmesi önem arz etmektedir. İfade edilebilir ki yöre halkı fıstığı “yeşil altın” olarak ifade ederken ve ekonomik olarak getirisi yüksek iken mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları olumsuz kalmaktadır ve işçiler çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu bağlamda Antep fıstığı hasadında katılan mevsimlik tarım işçilerinin, sorunlarına yönelik aşağıda çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Yoksulluk kısır döngüsünün kırılması ve yoksulluğun çocuklara aktarılmasında, mevsimlik tarım işçilerinin haklarının sağlanması için hukuki düzenlemelere ve kurumsal yapıya gereksinim duyulmaktadır ve bu yönde çalışmalar yapılmalıdır. Aynı zamanda fıstık hasadının yaz dönemine denk gelmesinden dolayı çalışma süreleri azaltılmalıdır. Bu durum özellikle il ya da ilçe merkezlerine gidecek işçiler için önem arz etmektedir. Çalışma sürelerinin azaltılmasının işçilerin verimine de etki edeceği düşünülmektedir. Diğer gün için işgücünün yenilenmesi sağlanmış olmaktadır bu yolla işçilerin sosyalleşebileceği, ailelerine, dost ve akrabalarına da zaman ayırabileceği düşünülmektedir.

Bir diğer öneri ise işçilerin günlük su temininin belirli aralıklarla yenilenmesi, temiz su içmelerinin sağlanması, suların plastik bidonlarda değilde termoslarla getirilmesi ve bu sorumluluğunun tarla sahibine verilmesi yanında bardakların tek kullanımlık olmasının yaygınlaşması sağlanmalıdır. Aynı zamanda kullanılan bardakların gelişigüzel tarlalara dağıtılmaması, çevre kirliliği, toprak kirliliğine yol açmaması için düzenleyici tedbirler alınmalıdır. Bununla birlikte tarla sahibi ya da devlet (kamu) tarafından işçilerin sağlıklı ve dengeli beslenmeleri için gıda yardımı sunulması amacıyla (et, tavuk, baklagil vb.) Sivil Toplum Örgütleri ya da gönüllü kuruluşlardan destek alınmalı, bilinç ve duyarlılık oluşturulmalıdır.

Fıstık hasadına giden mevsimlik tarım işçilerinin kayıt altına alınması, bir yıl içerisinde kaç gün işe gittiklerinin belirlenmesi ve bu verilerin elektronik ortamlarda tutulması sağlanmalıdır. Elçilerin kaç işçi ile çalıştıkları oluşturulacak kurumda kayıt altına alınmalı ve o kurum aracılığıyla işçilerin tarla sahipleri ile buluşturulmasının önü açılmalıdır. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği hükümlerinin, fıstık hasadına gelen işçilere aracılık yapan kişilere de uygulanmalı gerek elçiler ile işçiler arasında gerekse elçiler ile tarla sahipleri arasında yazılı iş sözleşmesinin olmamasından kaynaklı hak kayıplarının önüne geçilmelidir. Elçilerle ilgili Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliğinin etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

İşçilerin günlük ücretleri artırılmalıdır özellikle işçilerin yılın belirli zamanlarında çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda kazandıkları ücret, aile gelirinin temini için yeteriz kalabilmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi halinde işçileri bir nebze de olsun rahatlatılabileceği düşünülmektedir. Çünkü tarla sahiplerinin işçilere ödediği günlük ücretlerinin içerisinde SGK primi, işsizlik

sigortası primi, gelir vergisi gibi brüt ücret tutarı söz konusu değildir. Ek olarak yemek yardımı, yol, yakacak, aile yardımı, sosyal yardımlar bulunmamaktadır. Elçilerin ulaşım masrafı işçilerden değil tarla sahiplerinden karşılanmalıdır nitekim işçilerin elde ettikleri ücretin biraz daha yükselebileceği gözden uzak tutulmamalıdır. İşçinin sadece ücret gelirinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda zaten yetersiz olan ücretinin belli bir oranda elçilik payı altında düşürülmesi, işçi ücretlerini daha da aşağıya çekmektedir.

Önerilerden bir diğeri ise ulaşım için araçların güvenliğinin, gerekli donanımlarının, aracın ulaşım elverişli olup olmadığının kontrol edilmesi ve ulaşım araçlarının aşırı kalabalık olmaması için özellikle hasat dönemlerinde denetimlerin olması sağlanmalıdır. Aynı zamanda ehliyetsiz ya da küçük, deneyimsiz çocukların traktör kullanmaması sağlanmalıdır. Traktörlerle yük ve yolcu taşınmaması için iyileştirici çalışmalar yapılmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin daha güvenli ulaşım araçlarıyla taşınması sağlanmalı hem mahsul hem de işçiler traktör römorklarına yüklenmemelidir. Böylelikle hem işçilerin can güvenliği sağlanırken hem de maddi hasarların önüne geçilebilecektir.

Bir diğer öneri ise sağlık problemi yaşayan işçilere yönelik kırsal mahallelerde, aile sağlık merkezi eğer âtil durumda ya da bulunmuyorsa mobil sağlık hizmetinin, haftanın belli günlerinde işçilere sağlık hizmeti götürmesinin önü açılmalıdır. İşçileri, çalışma süresi içerisinde fıstık sakızından, sıcaktan ve dolayısıyla sağlıklarını korumak amacıyla şapka, eldiven gibi koruyucu ekipmanlar tarla sahibi tarafından temin edilmelidir.

Önerilerden bir diğeri ise öğrenci olarak gelen mevsimlik tarım işçilerinin eğitim-öğretim masraflarının karşılanması için güz ve bahar dönemi olmak üzere iki dönem için kırtasiye yardımı adı altında aynı yardımlar yapılmalıdır. Hamile, lohusa kadınlar hem kendileri hem de bebeklerinin sağlığı için fıstık toplama işine kabul edilmemelidir. Söz konusu durumda olan kadınları çalıştıran tarla sahiplerine idari para cezası verilebileceği yine yasal düzenlemelerle sağlanmalıdır.

Kazanılan gelirden işçilerin tasarruf yapması söz konusu olmadığı için işçilerin sosyal harcamalar yapabilmeleri adına bazı işyerleri ile kampanyalar düzenlenerek işçilerin sosyalleşmelerinin de önü açılmalıdır. Sosyal devlet anlayışının gereği olarak işçilere destek sağlanmalıdır. Gerek tarla sahipleri tarafından gerekse elçiler

tarafından işçileri yıpratıcı, motivasyon düşürücü ifadelerden kaçınılmalı ve işçilerin kişilik haklarını ve vücut bütünlüklerini zedeleyici, sosyal dışlanmaya ya da ayrımcılığa varan hem sözlü hem de fiziksel davranışlardan uzak durulmalıdır.

Özetle sayıları bilinmeyen mevsimlik tarım işçilerinin görünür olmaları, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için gerek tarla sahiplerinin gerek mevsimlik tarım işçilerinin gerekse kamu ve sivil toplum kuruluşlarının söz konusu sorunlara eğilmeleri ve gerekli çözüm önerilerini sunmaları konunun önemi ve hassasiyeti açısından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Mehmet: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus ve Silifke Örnekleri”, **Sosyal Güvence Dergisi**, No: 13, 2018, ss. 1-30.
- Akbıyık, Nihat: “Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VII, No: 24, 2008, ss. 220-238.
- Akbıyık, Nihat: “Malatya’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. X, No: 36, 2011, ss. 132-154.
- Akço, Seda, Bürge Akbulut: “Hukuk Penceresinden Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Çocuklar”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 62-63, 2017, ss. 36-41.
- Akdolun-Balkaya, Nevin, Gülşen Vural, Kafiye Eroğlu: “Gebelikte Belirlenen Risk Faktörlerinin Anne ve Bebek Sağlığı Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunların İncelenmesi”, **Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. IV, No: 1, 2014, ss. 6-16.

- Akın, Levent: “Çalışma Hayatında Bulaşıcı Hastalıklar”, 2018, (Çevrimiçi)
<http://www.hisam.hacettepe.edu.tr/ismeslekhastaliklari/23CalismaHayatindaBulasiciHastaliklar.pdf> 29 Haziran 2022.
- Akpınar, Teoman: “Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye’de Tarım Sektöründe Sosyal Güvenlik ve Sorunları”, **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Metinleri**, No:01, 2009.
- Altın, Celal: “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk: Ankara-Polatlı Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Arcury, Thomas A., Sara A. Quandt: “Delivery Of Health Services To Migrant and Seasonal Farmworkers” **Annual Review of Public Health**, V. XXVIII, No: 1, 2007, pp. 345-363, (Çevrimiçi)
<https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.publhealth.27.021405.102106> 17 Mart 2023.
- Aslan, Nevzat: “Antepfıstığı Üretimi İstatistikleri,” **Antepfıstığı Araştırma Dergisi**, No: 9, 2021, ss. 2-3.
- Aslan, Nevzat: “Dünyada ve Türkiye’de Antepfıstığı”, **Antepfıstığı Araştırma Dergisi**, No: 10, 2022, ss. 2-3.

- Aslan, Sinan, Ramazan İnci: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşadığı Sağlık Sorunları ve Hemşirelik Bakımı”, **Anatolian Journal of Health Research**, C. I, No: 1, 2020, ss. 25-28.
- Augere-Granier, Marie L.: “Migrant Seasonal Workers in the European Agricultural Sector”, European Parliament Briefing, **EPRS European Parliamentary Research Service-PE 689-347**, 2021.
- Aydoğdu, Mustafa H.: “Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların İşe Bakışları ve Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma”, **Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi**, C. XXIII, No: 4, 2019, ss. 380-390.
- Aygün, Metin, Songül Gürsoy: “Antep Fıstığı (Pistacia Vera L.) Üretimi Yapan İşletmelerin Tarımsal Mekanizasyon Düzeylerinin Belirlenmesi: Türkiye, Siirt İli Örneği,” **Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi**, C.VII, No: 2, 2020, ss.136-142.
- Bağış, Radiye C.: “Her Mevsimin İşçileri: Denizli’de Mahalli Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınlar”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XXIX, No: 4, 2020, ss. 138-150.
- Baş, Latife, Nihan Cığerci-Ulukan: “Fındık Tarımında Mevsimlik Çalışan Yerli Kadın İşçiler: Fatsa Örneği”, **Fiscaeconomia**, C. IV, No: 1, 2020, ss. 111-131.

Bayramoğlu, Zeki:

“Tarım İşletmeleri Tipolojisine Göre Mevsimlik İşgücü Etkinliğinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği”, Araştırmacılar Cennet Oğuz ve Hasan Arısoy, Proje No: 218K340, Konya, 2020.

Bayramoğlu, Zeki, Merve Bozdemir:

“Definition of Labour Terminology in The Agricultural Sector”, Turkish Journal of Agriculture Food Science and Technology, C.VIII, No: 3, 2020, ss. 773-783.

Beleli, Özsel, vd.:

Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar: Sorun Analizi ve Politika Önerileri, 2.bs., Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını Altan Matbaası, 2013.

Benek, Sedat, Recep Baydemir, Selim Bozdoğan:

“Covid-19 Pandemi Sürecinde Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme: Beylikova (Eskişehir) Örneği”, Türk Coğrafya Dergisi, No: 76, 2020, ss. 75-94.

Benek, Sedat, Şevket Ökten:

“Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. X, No: 2, 2011, ss. 653-676.

Benek, Sedat:

“Coronavirüs En Çok Mevsimlik İşçileri Etkiledi”, 2020, (Çevrimiçi)
<https://www.kurdistan24.net/tr/story/56432-K24-%C3%96ZEL---%E2%80%98Coronavir%C3%BCs-en-%C3%A7ok-mevsimlik-i%C5%9F%C3%A7ileri-etkiledi%E2%80%99>
01 Eylül 2022.

Benek, Sedat:

“Pandemi Mevsimlik Tarım İşçisi Aileleri Nasıl Etkiledi?”, 2020, (Çevrimiçi)
<https://m.bianet.org/bianet/tarim/225201-pandemi-mevsimlik-tarim-iscisi-aileleri-nasil-etkiledi> 01 Eylül 2022.

Bey, Marguerite:

“The Mexican Child: Fromwork with The Family to Paid Employment”, **Childhood: A Global Journal of Child Research**, V. X, I. 3, 2003, pp. 287-299.

BM Nüfus Fonu (UNFPA):

“Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması (Nüfus, Tarım, İşgücü Göçü, Yaşam Koşulları, Üreme Sağlığı)”, 2012.

Bolu, Halil:

“Güneydoğu Anadolu Bölgesi Antepfıstığı Alanlarındaki Böcek ve Akar Faunasının Saptanması,” **Türkiye Entomoloji Dergisi**, C. XXVI, No: 3, 2002, ss. 197-208.

- Breman, Jan: “Seasonal Migration and Co-Operative Capitalism: The Crushing of Cane and of Labour by the Sugar Factories of Bardoli, South Gujarad-Part 1”, **Journal of Peasant Studies**, V. VI, I. 1, 1978, pp. 41-70.
- Bulut, Enver: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaeli Örneği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Büyüktarakçı Sevil: “Mevsimlik İşler ve Kampanya İşlerinde Belirli Süreli İş Sözleşmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, No: 11, 2009, ss. 1071-1109.
- Büyüktarakçı Sevil: **İş Hukukunda Mevsimlik İşler ve Kampanya İşleri**. Ankara, Seçkin Yayınevi, 2010.
- Candan, Esin, Semiha Özalp-Günel: “Türkiye’de Tarımda Kadın Emeği”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, ss. 10-12.
- Cason, Katherine L., Anastesia Snyder, Leif Jensen: “The Health and Nutrition of Hispanic Migrant and Seasonal Farm Workers Pennsylvania”, **The Center for Rural Pennsylvania**, 2004, (Çevrimiçi) <http://lib.ncfh.org/pdfs/5957.pdf> 17 Mart 2023.

CBS Statistics Netherlands: “Nearly 30 Thousand Contract Workers in Agriculture”, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/15/nearly-30-thousand-contract-workers-in-agriculture> 15 Haziran 2023.

Ceylan, Tuncay: “Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XV, No: 1, 2011, ss. 89-104.

Ciğerci-Ulukan, Nihan, Umut Ulukan: “Tea Farming and Migrant Labour: Georgian Migrants in The Eastern Black Sea Region, Çay Tarımı ve Göçmen Emegi: Doğu Karadenizde Gürcü İşçiler”, **Current Debates in Labour Economics & Industrial Relations**, Ed. Çağatay Edgücan ve Arzu Özsoy-Özmen, 1.bs., London, C. XXII, 2018, ss.101-111.

Ciğerci-Ulukan, Nihan: “Kırsal Dönüşüm, Tarım Dışı İstihdam ve Kadın Emegi: Fındık Fabrikalarında Çalışan Kadınlar”, **Emek Araştırma Dergisi**, C. X, No: 16, 2019, ss. 123-140.

Coble, Joseph, vd.: “Prevalence of Exposure to Solvents, Metals, Grain Dust and Other Hazards Among Farmers in the Agricultural Health Study”, **Journal of Exposure Analysis and Environmental Epidemiology**, I. 12, 2002, pp. 418-426.

- Contrain Employment Agency: “Work in The Vegetables and Fruit Sector in the Netherlands”, 2018, (Çevrimiçi) <https://contrain.biz/knowledge-base/work-in-the-vegetables-and-fruit-sector-in-the-netherlands/> 10 Haziran 2023.
- Culp, Kennith, Michelle Umbarger: “Seasonal and Migrant Agricultural Worker’s: A Neglected Work Force”, **AAOHN Journal**, V. LII, I. 9, 2004, pp. 383-390.
- Çağlayan, Çiğdem: “Tarım Politikalarındaki Değişimin Sağlık Üzerine Etkileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, ss. 7-17.
- Çalgüner, Cemil: **Türkiye’de Ziraat İşçileri**, Ankara, T.C. Ziraat Vekâleti Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalar, Sayı: 32, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, 1943.
- Çelik, Kezban, vd.: “Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi”, **The World Bank Public Disclosure Authorized**, 2015, ss. 1-44.
- Çelikel-Yiğiter, Sibel: “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Görünmeyen Riskleri”, **2. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: “Göç, Yoksulluk ve İstihdam” Bildiriler Kitabı**, Konya, 23-25 Eylül 2016, ss. 61-69.

Çetinkaya, Özgür:

“Farm Labor Intermediaries in Seasonal Agricultural Work in Adana Çukurova”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Çınar, Sıdar:

“Bağımlı Çalışma İlişkileri Kapsamında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Malatya Örneği Üzerinden Analizi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Çınar, Sıdar:

Öteki “Proletarya” De Proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri, Ankara, Notabene Yayınları, 2014.

Çınar, Sıdar:

“Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme”, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2014, s. 21, (Çevrimiçi)
<https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/turkiyede-mevsimlik-tarim-iscilerine-dair-kisa-bir-degerlendirme-yayinlar>, 01 Temmuz 2022.

Çınar, Sıdar, Kuvvet Lordoğlu:

“Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010 ss. 23-33.

- ÇSGB: **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı**, Ankara, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, 2010.
- ÇSGB: **Kayıtdışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Ankara, ÇSGB Yayın No. 116, 2004.
- Dedeoğlu, Saniye: “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. I, No: 56, 2018, ss. 37-68.
- Dedeoğlu, Saniye: **Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir... Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2018.
- Dedeoğlu, Saniye: “Türkiye’de Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Gürcü, Azeri ve Suriyeliler Örneği”, **Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu**, Haz. Ayselin Yıldız ve Ahmet Bartan, İzmir, Yaşar Üniversitesi UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi Rapor No.1, 2019.
- Dedeoğlu, Saniye: “Göç Prekaryalaşma ve Kadın Emeği: Türkiye’de Suriyeli Kadınların Mevsimlik Tarımsal Üretimdeki Yeri”, **Toplum ve Hekim Dergisi**, C. XXXIV, No: 3, 2019, ss. 187-197.

Dedeoğlu, Saniye, Sinem S. “Yoksulun Umudu Çocuk: Türkiye’de Suriyeli Tarım İşçisi Çocuklar”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. IV, No: 63, 2019, ss. 2585-2610.

Demir, Müslim: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 1, 2015, ss. 177-194.

Dickson, Megan vd.: “Seasonal Migrant Workers in Scottish Agriculture”. **Agriculture, Environmet and Marine Scottish Government Riaghaltas na ha Alba**, 2023.

Dilekçi, Muhammed: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri” **Anadolu Türk Eğitim Dergisi**, C. II, No: 2, 2020, ss.17-32.

Dilmen, Halil, Özer Pala-Fırat, “Antepfıstığı (Pistacia vera L.) Üreticilerinin Tarımsal Mücadele Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi: Türkiye, Siirt İli Örneği,” **Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi**, C. VII, No: 1, 2019, ss. 1-8.

Dinler, Zeynel: **Tarım Ekonomisi**, 5. bs., Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 2000.

Divana, Mustafa: “Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çalışma İlişkileri Düzenleyicisi Olarak Tarım Aracıları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla,

Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Doğan, Betül K., Ayşe N. “Covid-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, C. XXXII, No: 1, 2021, ss.275-292.

Donham, Kelley J., Anders Thelin: **Agriculture Medicine Occupational and Environmental Health for The Health Professionals**, Blackwell Publishing, 2006.

Doomernik, Jeroen, Blanca Garces-Mascarenas, Berta Güell: “Seasonal Workers in Agriculture: The Cases of Spain and The Netherlands in Times of Covid-19”, **Migration Control Logics and Strategies in Europe**, 2023, pp. 209-226.

Duyar, İzzet: “Çalıştırılan Çocukların Gelişimi ve Sağlık Sorunları”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 62-63, 2017, ss. 65-73.

Ecevit, Mehmet: “İç Göçün Unutulan Kaynakları: Tarımsal Farklılaşma ve Dönüşüm Dinamikleri”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996, ss. 493-501.

- Elbistanlı, Önder, Müge Kantar-Davran, Ö. Faruk Emeksiz: “Gaziantep İli Antepfıstığı İhracat Pazarlama Organizasyonu,” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XIX, No: 74, 2020, ss. 724-749.
- Emiroğlu, Kudret, Bülent Danışoğlu, Binnur Berberoğlu: **Ekonomi Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2007.
- Engin, Fevzi: “Doğu Karadeniz’de Çay Tarımında Çalışan Gürcü İşçilerin Çalışma Koşulları Üzerine Gözlemler”, **Fiscaoeconomia**, C. I, No: 3, 2017, ss. 1-13.
- Erkan, Birol: “Türkiye’nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi,” **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C. IV, No: 1, 2012, ss. 75-83.
- Erkul, İhsan: **Türkiye’de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku**, Eskişehir, İlimler Akademisi Yayınları No.42-16, İstanbul, Yörük Matbaası, 1967.
- Ersel, Birsen: “Mevsimlik İşçiler, Çalışma Koşulları ve Sorunları”, **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, C. IV, No: 1, 2014, ss. 38-44.
- Ertürk, Yakup E., Gülsoy Geçer, Kenan Mustafa: “Antepfıstığı Üretimi ve Pazarlaması,” **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C.V, No:2, 2015, ss. 43-62.

- Etherton, John R., vd.: “Agricultural Machine-Related Deaths”, **American Journal of Public Health**, I. 81, 1991, pp. 766-768.
- Fereli, Simay, Şule Aktaş, Fatma E. Güneş: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları ve Görülen Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. I, No: 3, 2016, ss. 36-47.
- Fil, Baybars Ali, vd.: “Antepfıstığı İşleme Atıksularının Elektrooksidasyon Yöntemiyle Ön Arıtım Çalışmaları” **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C.II, No: 2, ss. 29-36.
- Fookan, Dick W.J., Nina Tellegen: “Proletarianisation, Land, Income and Living Conditions of Farm Labourers in Kenya”, **Journal of Peasant Studies**, V. XXIV, I. 4, 1997, pp. 296-313.
- Fox, Nick: “Using Interviews in a Research Project,” **The NIHR RDS for the East Midlands**, Yorkshire & the Humber, 2009, (Çevrimiçi) https://www.rds-yh.nihr.ac.uk/wp-content/uploads/2013/05/15_Using-Interviews-2009.pdf 11_Aralık 2022.
- Friedrich Ebert Stiftung Derneği: “Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti”, **Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA)**, 2012.

Gaziantep Ticaret Borsası:

“Antepfıstığı Sektör Raporu 2021,” **Gaziantep Ticaret Borsası Yayınları**, 2021, Gaziantep, (Çevrimiçi)

<https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/2021-antep-fistigi-sektor-raporu.pdf> 07 Aralık 2022.

Geçgin, Ercan:

“Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. I, No: 1, 2009, ss. 3-35.

Gezginç, Yekta, A. Doğan Duman:

“Antepfıstığı İşleme Tekniği ve Muhafazasının Kalite Üzerine Etkisi,” **Gıda Dergisi**, C.XXIX, No: 5, 2004, ss. 373-378.

Goldman, Sarah:

“Essential and In Crisis: A Review of The Public Health Threats Facing Farmworkers in the US”, **John Hopkins Center for A Livable Future**, Center for Agriculture & Food Systems, 2021.

Gülçubuk Bülent:

“Tarımda Çocuk Emeği Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2012, ss. 75-94.

Gülçubuk, Bülent:

“6331 Sayılı Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Tarımda Çalışanlar İçin Bir Şey İfade Eder Mi?”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, C. III, No: 2, 2017, ss. 573-581.

Gültekin-Özgüven, Mine, Bahar Beyde, Beraat Özçelik: “Atıkların Değerlendirmesi: Fındık (Corylus avellana L.) ve Antep Fıstığı (Pistacia vera L.) İç Zarlarından Elde Edilen Fenolikçe Zengin Ekstraktlara Lipozomal Taşıma Sistemlerinin Uygulanabilirliği,” **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, No: 19, 2020, ss. 241-246.

Güneş, Fatime: “Görsel Sosyoloji Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVII, No: 2, 2017, ss. 135-154.

Güneş, Fatime: “Mevsimlik İşçilikte Kadın Emeği”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, ss. 16-19.

Göktaş, Murat: “Mevsimlik İşlerde Çalışan İşçilerin Sosyal Güvenliği”, **İş ve Hayat Dergisi**, C. I, No: 2, 2015, ss. 185-195.

Görücü, İbrahim, Nihat Akbıyık: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. III, No: 5, 2010, ss. 189-219.

Görücü, İbrahim, Muzaffer Demirbaş: “Türkiye’de Tarım Aracılığı: Uygulama, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. VI, No: 12, 2013, ss. 133-153.

Gürsoy, Özgür Burçak: “Bir Yaşam Biçimi Olarak Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri”, **Sınıftan**

Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları,
Der. Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları,
2010, ss. 33-65.

Heale, Roberta, Dorothy Forbes: “Understanding Triangulation in Research,”
Evidence Based Nursing, V.XVI, I.4, 2013,
pp. 98-98.

Hoggart, Keith, Cristobal “African Immigrant Workers in Spanish
Mendoza: Agriculture”, **Socioliga Ruralis**, V. XXXIX, I.
4, 1999, pp. 538-562.

Hoppin, Jane A., vd.: “Diesel Exhaust, Solvents, and Other
Occupational Exposures as Risk Factors for
Wheeze Among Farmers”, **American Journal
of Respiratory and Critical Care Medicine**, I.
12, 2004, pp. 1308-1313.

Hurst, Peter: “Health and Child Labor in Agriculture”, **Food
and Nutrition Bulletin**, C. XXVIII, No: 2,
2007, pp.364- 371.

Hurst, Peter, Paola Termine, “Agricultural Workers and Their Contribution to
Marilee Karl: Sustainable Agriculture and Rural
Development”, **International Labour
Organization, Food and Agriculture
Organization, International Union of Food,
Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering,
Tobacco and Allied Workers Associations**,
Cenevre, 2007, pp. 2-9 (Çevrimiçi)
<https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed>

[_dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_113732.pdf](https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc93/pdf/rep-i-b.pdf) 18 Mart 2023.

ILO: “Decent Work in Agriculture”, **International Workers, Symposium on Decent Work in Agriculture**, Geneva, 15-18 September 2003.

ILO: “A Global Alliance Against Forced Labour”, 2005, (Çevrimiçi) <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc93/pdf/rep-i-b.pdf> 17 Mart 2023.

ILO: 1951 tarihli 100 No’lu Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında Sözleşme.

ILO: “ILO Gözlem 2. Baskı: Covid-19 ve Çalışma Yaşamı”, 2020, (Çevrimiçi) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_741784.pdf 01 Eylül 2022.

Işık, Ece, Çetin Semerci: “Nitel Araştırmalarda Veri Üçgenlemesi Olarak Odak Grup Görüşmesi, Bireysel Görüşme ve Gözlem,” **Turkish Journal Of Educational Studies**, C.VI, No:3, 2019, ss. 53-66.

Işıktekin-Atalay, Burcu, vd.: “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Ailelerin Sağlık Kuruluşlarına Başvuru Tercihleri”, **Osmangazi Tıp Dergisi**, C. XXXIX, No: 3, 2017, ss. 17-26.

İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci: “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul: Bilanço’98 Yayın Dizisi, 1999, ss. 269-276.

İpekçioğlu, Şeyda, vd.: “Mevsimlik Tarım işçilerinin Ekonomik-Sosyal Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Konya X. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi I**, 2012, ss. 138-144.

İznebioğlu, İhsan, Mehtap Taşkın, Sinem Bayraktar: **Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Mevcut Durum Raporu ve Uygulama Programı**, Konya, Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2019.

Kablay, Sebiha: **Mevsimlik ve Gezici-Geçici Çalışma: Çocuk İşçiler**, Ed. G. Yücesan-Özdemir, 1.bs., Ankara, NotaBene Yayınları, 2015.

Kablay, Sebiha: “Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları”, **Değişen Karadeniz'i Anlamak**, Ed. Deniz Yıldırım ve Evren Haspolat, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2016.

Kalaycı, Miray, Cengiz Sayın, Oya Sav: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri ve Uygulanan Politikalar”, **Isparta XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, 25-27 Mayıs 2016, ss. 1227-1234.

Kaleci, Hatice:

“Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Kalkınma Atölyesi:

Virüs Mü Yoksulluk Mu? Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisi Hızlı Bir Değerlendirme, Ankara: Kalkınma Atölyesi Yayınları, 2020.

Kalkınma Atölyesi:

‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’ Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Araştırması, Ankara, Altan Matbaası, 2018.

Kalkınma Atölyesi:

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayınları., 2016.

Kandel, William A., Katharine Donato:

“Does Unauthorized Status Reduce Exposure to Pesticides? Evidence From the National Agricultural Workers Survey, **Work and Occupations**, V. XXXVI, I. 4, 2009, pp. 367-399.

- Kantar-Davran, Müge, vd.: “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Olgusunun Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiler Açısından Değerlendirilmesi”, **Researcher: Social Science Studies**, C. VI, No: 3, 2018, ss. 295-316.
- Kantar-Davran, Müge, vd.: “Antepfıstığı Üreten İşletmelerde Tarımsal ve Toplumsal Değişme: Gaziantep İli Örneği,” **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C.XXIII, No: 2, 2017, ss. 299-309.
- Kanvermez, Çağdaş, Sarp K. Sümer: “Türkiye’de Tarım Sektöründe Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğinin Kanun ve İş Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Erken Görünüm**, 2020, ss. 1-22.
- Karadeniz, Oğuz: Dünya’da ve Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Korunma Yetersizliği”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. III, No: 34, 2012, ss. 15-75.
- Karabıyık, Ertan, vd.: **Fındık Hasadının Oyuncuları-Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını, Altan Matbaası, 2014.
- Karaman, Kasım, Ali Sırrı Yılmaz: “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun’da Çalışan Mevsimlik Tarım

İşçileri Üzerine Bir Araştırma”, **Zeitschrift For die Welt der Turken (ZfWT) Journal of World of Turks**, C. III, No: 1, 2011, ss. 211-226.

Kaya, İbrahim Çağan, Sema Gün: “Kuzey Amerika ve Türkiye’de Tarımsal İş Hukuku”, **Türk Tarım Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi**, C. VI, No: 8, 2018, ss. 1058-1065.

Kaya, Mehmet, Nuray Özgülnar: “Mevsimlik (Gezici-Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakışı”. **Turk J Public Health**, C.XIII, No:2, 2015, ss. 115-126.

KEİG: “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Bilgi Notu”, 2015, (Çevrimiçi) <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/Mevsimlik-tarim-isciligi-bilgi-notu-7-temmuz-2015.pdf> 16 Mart 2023.

Kılınç, Bahar: “Neredeyse Hiçbir Mevsimlik Tarım İşçisi Meslek Hastalığı Tanımı Alamıyor”, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.meslekhastaligi.org/neredeyse-hicbir-mevsimlik-tarim-iscisi-meslek-hastasi-tanisi-alamiyor/> 16 Mart 2023.

Kıray, Mübeccel: “Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar,

İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, ss. 151-162.

Kıray, Mübeccel:

“Gecekondlu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşme”, **Toplum Bilim Yazıları**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1982, ss. 339-352.

Kıvanç-Kaymaz, Çağlar, Leman Albayrak:

“Mevsimlik Gezici Tarıma Bir Örnek: Bostancı Köyü (Yusufeli-Artvin)”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. XII, No: 3, 2017, ss. 355-384.

King, Liebman Amy vd.:

“Immigrant Dairy Workers Perceptions of Health and Safety on The Farm in America’s Heartland”, **American Journal Industrial Medicine**, V. LIX, I. 3, 2016, pp. 227-235.

Koca, Halil, Mustafa Girgin:

“Alaşehir İlçesine Mevsimlik İşçi Göçü”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, C. VI, No: 4, 2000, ss. 301-321.

Korro, Vijay:

“Nature and Charecteristics of Seasonal Labour Migration: A Case Study in Mahabubnager District of Andhre Pradesh”, **CDS Working Papers**, No: 433, 2010.

Koruk, İbrahim:

“İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 2010, ss. 18-22.

Kusadokoro, Motoi,
Takeshi Maru, Ufuk Gültekin:

“Networks and Intermediaries in Seasonal Agricultural Labor Markets in Turkey”,
International Journal of Food and Agricultural Economics, V. IVV, No: 2, 2016, pp. 51-67.

Kutlu, Seher:

“Erişkin Göçebe Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Kalitesi Düzeyi ve Etkileyen Faktörler”,
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
Şanlıurfa, Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Küçükbalaban, Hüseyin:

Çocuk İşçiliğine Genel Bakış ve Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliği, Ankara, Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı, Uluslararası Çocuk Merkezi, 2018.

Lordoğlu, Kuvvet:

“Türkiye’de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar” **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 62-63, 2017, ss. 18-28.

Lordoğlu, Kuvvet, Sıdar Çınar:

Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine, İstanbul, Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III. Bildiriler Kitabı Petrol-İş Yayınları, 2011, ss. 419-448.

- Lordoğlu, Kuvvet, Nilay Etiler: “Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2014, ss. 115-134.
- Madera-Pacheo, Jesus, Dagoberto de Dios-Hernandez: “The Tobacco Route: Temporary Migration Between Nayarit, Mexico and The Eastern Coast of the United States”, **Agricultura Sociedad y Desarrollo**, V.XIII, I. 4, 2016, pp.585-604.
- Makal, Ahmet: “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. LVI, No: 3, 2001, ss. 103-140.
- Mans, Suensson vd.: “Migrant Agricultural Workers and Their Socio-economic, Occupational and Health Conditions- A Literature Review”, **SSRN Working Papers Series**, Social Science Research Network, 2013.
- Martin, Philip: “Mexican Workers and U.S Agriculture: The Revolving Door”, **International Migration Review**, V. XXXVI, I. 4, 2002, pp. 1124-1142.
- Martin, Philip L.: “Migrant Workers in Commercial Agriculture”, **International Labour Organization**, Geneva, 2016.
- Martin, Philip: “Immigration Reform: Implications For Farmers, Farm Workers and Communities”,

2011, (Çevrimiçi)
<https://migrationfiles.ucdavis.edu/uploads/cf/files/2009-may/may21-22confreportplm.pdf> 17
Mart 2023.

Mertol, Hüseyin vd.: “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Sorunları (Hilvan Örneği)”, **Eğitim-Bilim ve Araştırma Dergisi**, C. II, No: 1, 2021, ss. 63-74.

Müezzinoğlu, Arif vd.: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yasal Durumu” **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, No: 38, 2010, ss. 2-4.

Onay, Ahmet, vd.: “Antepfıstığının (Pistacia Vera L.) Morfolojik ve Biyolojik Özellikleri ile Verimini Etkileyen Faktörler,” **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.II, No:1, 2012, ss. 116-132.

Oral, Necdet: **Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar**, Ankara, Ziraat Mühendisleri Odası Yayın Dizisi No 6., 2006.

Orhan, Fatih: “Erzincan’da Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Coğrafi Bir İnceleme”, **Türk Coğrafya Dergisi**, No: 69, 2017, ss. 59-68.

Orhan, Fatih, Erdal Akpınar: “Türkiye’de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek Mevsimlik Tarım İşçiliği”, **TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu**, Ankara, 2018, ss. 412-423.

- Önen, Selin: “Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çingeneler”, **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, C. IV, No: 2, 2012, ss. 281-290.
- Özbekmezci, Şule, Sare Sahil: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C. XIX, No: 3, 2004, ss. 261-274.
- Öztürk, Şinasi: “Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları”, **Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. V, No: 1, 2008, ss. 605-634.
- Özügürlü, Metin: **Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler**, Ankara, Notabene Yayınları, 2011.
- Pessina, Domenica, Davide Facchinetti: “A Survey on Fatal Accidents for Overturning of Agricultural Tractors in Italy”, **Chemical Engineering Transactions**, I. 58, 2017, pp. 79-84.
- Poole, Jill A., Debraj Romberger: “Immunological and Inflammatory Responses to Organic Dust in Agriculture”, **Current Opinion in Allergy and Clinical Immunology**, V. XII, I. 2, 2012, pp.126-132.

- Preibish, Kerry: “Pick Your Own Labour: Migrant Workers and Flexibility in Canadian Agriculture”, **International Migration Review**, V. XLIV, I. 2, 2010, pp. 404-441.
- Rosenbaum, Rene Perez: **Migrant and Seasonal Farmworkers in Michigan: From Dialogue to Action**, Michigan, Michigan State University the Julian Samora Research Institute JSRI Publications, Paper No. 39, 2002.
- Rye, Johan Fredrik, Joanna Andrzejewska: “The Structural Disempowerment of Eastern European Migrant Farm Workers in Norwegian Agricultural”, **Journal of Rural Studies**, I. 26, 2010, pp. 41-51.
- Salami, Bukalo, Salima Meherali, Azeez Salami: “The Health of Temporary Foreign Workers in Canada: A Scoping Review”, **Canadian Journal of Public Health**, I.8, 2016, pp. 546-554.
- SDAM: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 2016, s. 292, (Çevrimiçi) <https://sdam.org.tr/birim/mevsimlik-tarim-iscilerinin-calisma-kosullari-sorunlari-ve-cozum-onerileri.html> 18 Mart 2023.
- Selek-Öz, Cihan: “Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları”, **TÜRKTOB Dergisi**, No: 16, 2016, ss. 13-15.

- Selek-Öz, Cihan, Enver Bulut: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, C. I, No: 1, 2013, ss. 94-111.
- Selek-Öz, Cihan, Enver Bulut: “Düzgün İş Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”, **Bilgi Dergisi**, No: 28, 2014, ss. 99-121.
- Sert, Ömer, Ayşe Nazlıoğlu: **Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi**, Ankara, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No.44, 2016.
- Sinha, Braj Raj Kumar: “Working Conditions of Agricultural Workers: A reflection of Socio-economis Status”. **Journal of Studies and Research in Human Geography**, V.IV, I. 2, 2010, pp. 35-45.
- Sülükoğlu, Ali, Taner Kılıç: “Düzce’nin Batısında Mevsimlik Tarım İşçileri”, **I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 13-15 Ekim 2016 Elâzığ Fırat Üniversitesi, Asoscongress, 2016, ss. 2373-2388.
- Sütölük, Zeynel, vd.: “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Durumlarının Değerlendirilmesi”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, C. V, No: 17, 2004, ss. 34-38.
- Şakar, Müjdat: “Mevsimlik İşlerde Çalışan İşçilerin Hakları”, **Yaklaşım Dergisi**, No: 257, 2014.

- Şeker, Murat: **Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi**, 1. bs., Ankara, Değişim Yayınları, 1986.
- Şen, Bülent, Celal Altın: “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, C. XI, No: 23, 2018, ss.174-192.
- Şimşek, Zeynep: **Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması/2011 Raporu**, Ankara, Harran Üniversitesi ve BM Nüfus Fonu İş Birliği Damla Matbaacılık, 2012.
- Şimşek, Zeynep: “Biyolojik Afet Olarak Covid-19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu”, **Sağlık ve Toplum**, Özel Sayı Temmuz 30, 2020, ss.103-111.
- Şimşek, Zeynep, İbrahim Koruk: “The Effects of Migratory Seasonal Farmwork on Psychomotor Development and Growth Among Children Ages 0-5 Years İn Southeastern Anatolia”, **Turkish Journal of Public Health**, C. IX, No: 3, 2011, pp. 157-165.
- Şimşek, Zeynep, İbrahim Koruk: “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinden Biri: Mevsimlik Göçebe Tarım İşçiliği”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, 2009.

Tabcu, Gönül:

“Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortaokul Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarının Sosyolojik Olarak İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Adıyaaman, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Tatoğlu, Mehmet:

“Çay Sektöründe Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Gürcistan Uyraklı Kişilerin İletişim Sorunları”, **International Social Sciences Studies Journal**, C. V, No: 36, 2019, ss. 2942-2946.

TBMM:

“Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 5, Sıra Sayısı 716, Mart 2015.

Tekeli, İlhan:

Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1978.

Tekeli, İlhan:

Göç ve Ötesi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Tekeli, İlhan:

“Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Tekin, Hüseyin, vd.: “Antepfıstığı Yetiştirme Tekniği,” **Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü Yayınları**, No: 4, 1995.

Tekin, Hüseyin, Selim Arpacı, “Antepfıstığı Yetiştiriciliği,” **Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü Yayınları**, No:13, 2001.

Tilkat, Engin, Ahmet Onay, “Erkek Antepfıstığı Ağaçlarının (Pistacia vera L.) In Vitro Mikroçoğaltması,” **Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, C.XX, No: 1, 2008, ss. 15-22.

Tiryaki, Dilek: “Sosyal Güvenliğin Amacı Kapsamı ve Fonksiyonları”, **Sosyal Güvenliğe Giriş**, Ed. Emel Iştar Işikli, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2021.

Tiryaki, Osman, Ramazan Canhilal, Sümer Horuz: “Tarım İlaçları Kullanımı ve Riskleri”, **Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. XXVI, No: 2, 2010, 154-169.

TÜİK: Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=yxyGcx0z0f8arf1wGPRiRwk69yn6C6s4mVoY5hOZMWtPUWFzq1J3qlbmhHgE12BO2cuV3syT4ivSxIjKkRQxL5tRNI7TVv7WNOH4yqghzaKU> 2 Nisan 2023.

TÜİK: İstatistiklerle Çocuk 2021, TÜİK Yayını No: 4652, Ankara, 2022, (Çevrimiçi) https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf 2 Nisan 2023.

TÜİK: 2022, (Çevrimiçi)
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucuret-108&dil=1> 16 Ocak 2022.

Ulukan, Umut: **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği**, İstanbul, SAV Yayınları, 2009.

Ulukan, Umut, Nihan Cigerci-
Ulukan: “Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği”, **2000’li Yıllarda Türkiye’de İktisat ve Siyaset Rüzgarları**, Ed. Gamze Yücesan-Özdemir, Efil Yayınevi, 2014.

Uskul, Ayse K., Susan E. Cross: “The Social and Cultural Psychology of Honour: What We Have Learned from Researching Honour in Turkey”, **European Review of Social Psychology**, V.XXX, I. 1, 2019, pp. 39-73.

Uyan-Semerci, Pınar, Emre
Erdoğan, Sinem Kavak: “Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu”, **Hayata Destek Derneği**, 2014.

Uyan-Semerci, Pınar, Emre
Erdoğan: **Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum Adana’da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 585, 2017.

Yağmur, Yurdagül, İlksen Orhan “Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Yaşam Koşulları ve Genital Hijyen Uygulamaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. X, No: 51, 2017, ss. 614-620.

Yavuz, Mehmet Ali, Hakan “Dünya Antepfıstığı Üretiminde Son On Yılın Değerlendirilmesi” **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. VI, No: 2/2, 2016, ss. 22-31.

Yıldırak, Nurettin, vd.: **Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları**, Ankara, Tarım İş Yayınları, 2002.

Yıldırım, Uygur Doğan: **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği**, 1. bs., İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2015.

Yıldırım, Cengizhan, Ebubekir “Tokat İlindeki Traktör ve Tarım Makinaları Kullanımından Kaynaklanan İş Kazalarının İş Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C. XXXII, No: 1, 2015, pp. 77-90.

Yılmaz, Cevdet: “Samsun’da Mevsimlik Tarım İşçiliği”, **Kent Kültürü Dergisi**, No: 13, 2017, ss. 14-24.

Yılmaz, Çetin: “Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri”, **Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Çalışmaları**, 2020, ss. 45-62.

Yılmaz, Çetin, Ayşe Seda “Fındık Tarımı Özelinde Tarım İş Aracılığının Yıldırım-İşler: Sosyolojik Analizi”, **Emek Araştırma Dergisi**, C. XI, No: 18, 2020, ss. 119-150.

Yiğit, Berna, Özal Çiçek, Mustafa “Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği”, **Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 2, 2017, ss. 1-25.

Yu, Xinhai, vd.: “Transesterefication of Pistacia Chinensis Oil For Biodiesel Catalyzed by CaO-CeO₂ Mixed Oxides,” **Fuel**, V. XC, I. 5, 2011, pp. 1868-1874.

Yurtlu, Yeşim Benal, vd.: “Çiftçilerin Tarım Makineleri Kullanımına İlişkin Risk Algıları”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C. XLIX, No: 1, 2012, ss. 93-101.

Yücel-Bodur, Mehtap: “Mevsimlik İş Sözleşmesi ile Çalışanların Yıllık Ücretli İzin Hakları”, **İş ve Hayat Dergisi**, C. I, No: 1, 2015, ss. 131-146.

Zırh, Besim Can, vd.: **Virüs Mü Yoksulluk Mu? Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Bitkisel Üretime Olası Etkileri**, Ankara, Kalkınma Atölyesi Yayını, 2020.

Çocuk İşçiliğiyle Mücadele 2017-2023 Ulusal Programı, (Çevrimiçi)

https://www.csgb.gov.tr/medias/11752/cocuk_is_ciligi_rev_23032017.pdf 30 Haziran 2022.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, Madde 9.

Yargıtay 9.HD. 18.01.2010. E.2008/14577 K.2010/294 sayılı Kararı.

Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği

2017/6 sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi.

(Çevrimiçi)

<https://www.fao.org/3/w2612e/w2612eMap06-e.pdf>, 05 Ocak.2023.

(Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/gaziantep/gaziantep-te-kaza-6-olu-cok-sayida-yarali-1-40943921> 28 Haziran 2022.

(Çevrimiçi) <https://www.urfadegisim.com/urfali-tarim-iscileri-kaza-gecirdi-15-yarali/60161/> 28 Haziran 2022.

(Çevrimiçi)

[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tar%C4%B1msal-%C4%B0%C5%9Fletme-%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C3%9Ccret-Yap%C4%B1s%C4%B1-2020-2021-45783&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Tar%C4%B1msal%20i%C5%9Fletmelerde\(1\)%202020%20y%C4%B1l%C4%B1nda,y%C4%B1l%C4%B1nda%203%20457%20TL%20oldu](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tar%C4%B1msal-%C4%B0%C5%9Fletme-%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C3%9Ccret-Yap%C4%B1s%C4%B1-2020-2021-45783&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Tar%C4%B1msal%20i%C5%9Fletmelerde(1)%202020%20y%C4%B1l%C4%B1nda,y%C4%B1l%C4%B1nda%203%20457%20TL%20oldu). 28 Haziran 2022.

(Çevrimiçi)

<https://www.bloomberght.com/yoksulluk-siniri-20-bin-lirayi-asti-2309707#:~:text=T%C3%BCrk%2D%C4%B0%C5%9F'in%20A%C3%A7ıl%C4%B1k%20ve,20%20bin%20818%20liraya%20%C3%A7%C4%B1k%C4%B1>. 28 Haziran 2022.

(Çevrimiçi)

<https://www.turkis.org.tr/wp-content/uploads/2021/11/AclikveYoksulluk-Kasim2021.pdf> 29 Haziran 2022.

(Çevrimiçi)

<https://www.evrensel.net/haber/468530/antepte-fistik-iscilerini-tasiyan-traktor-devrildi-2-isci-yasamini-yitirdi> 26 Kasım 2022.

(Çevrimiçi)

<https://ilkha.com/guncel/fistik-iscilerini-tasiyan-kamyonet-kaza-yapti-8-olu-19-yarali-82132> 26 Kasım 2022.

(Çevrimiçi)

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> 09

Aralık 2022.

(Çevrimiçi)

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> 09 Aralık 2022.

ÖZGEÇMİŞ

Dilek TİRYAKİ-YENİLMEZ, 2012-2016 yılları arasında Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi bölümünde eğitim görmüştür. Lisans eğitimini bölüm birinciliği, fakülte üçüncülüğü derecesiyle tamamlamıştır. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında 2016 yılında başladığı yüksek lisansını 2018 yılında “Türkiye’de Kadın İstihdamında Karşılaşılan Sorunları Gidermeye Yönelik Politikalar” başlıklı teziyle tamamlamıştır. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında doktora eğitimine başlamıştır ve doktora eğitimi devam etmektedir. 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Konya Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümünde öğretim görevlisi olarak başlamıştır ve öğretim görevlisi olarak görevine devam etmektedir. Deprem ve zorunlu göç ilişkisi, kadınların kayıt dışı istihdamı, kişilik özellikleri ile iş bulma kaygısı arasındaki ilişki konuları üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Sosyal politika, çalışma ekonomisi, sosyal çalışma ve sosyal hizmet konularına ilgi duymaktadır.

